

OSIYO XALQARO UNIVERSITETI

OSIYO XALQARO UNIVERSITETI AXBOROTNOMASI

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal

2024, №5

EDITION 5

<https://scientificjournal.uz/>

Osiyo Xalqaro
Universiteti

“OSIYO XALQARO UNIVERSITETI AXBOROTNOMASI”

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

2024-yil, 5-son

Jurnal 2024-yildan chiqa boshlangan

“KAMOLOT” nashriyoti

BUXORO – 2024

Muassis: OSIYO XALQARO UNIVERSITETI

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi
huzuridagi axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
2024-yil 04-aprel №25-0649-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Bosh muharrir:

Elov Ziyodullo Sattorovich, Psixologiya fanlari doktori (DSc), dotsent.

Jamoatchilik kengashi raisi:

Dexkanov Suxrob Sobirovich, Osiyo xalqaro universiteti rektori

Mas'ul kotib:

Sattorov Mirshod Erkinovich

Jurnal 2024-yilda tashkil etilgan, 2 oyda bir marta o'zbek, rus va ingliz
tillarida nashr etiladi.

Tahririyat manzili: 200100, O'zbekiston Respublikasi,
Buxoro shahri Namozgoh ko'chasi 24-uy,
E-mail: sjkamolot@gmail.com
Jurnal sayti: <https://scientificjournal.uz/>

ISSN
ISSN-3030-3796

1936

Maqolada keltirilgan faktlarning to'g'riligi uchun muallif mas'uldir.

TAHRIR HAY'ATI – РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

DEKCANOV S.S.	Osiyo xalqaro universiteti rektori
ABDULLAYEVA B.S.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
MAKSIMENKO S.D.	Psixologiya fanlari doktori, professor, (Ukraina fanlar akademiyasi, Kiyev)
QODIROV U.D.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
URAZBAYEVA D.A.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
KARSHIYEVA D.A.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
JABBOROV X.X.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), dotsent
GANJIYEV F.F.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), dotsent
JUMAYEV U.S.	Psixologiya fanlari nomzodi, dotsent
CHUDAKOVA V.P.	Psixologiya fanlari nomzodi (Ukraina fanlar akademiyasi, Kiyev)
OLIMOV L.Y.	Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
BAFAYEV M.M.	Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
YANAKIYEVA YE.K.	Pedagogika fanlari doktori, professor (N.Rilski nomidagi Janubiy G'arbiy Universitet, Bolgariya)
ROMM T.A.	Pedagogika fanlari doktori, professor (Novosibirsk davlat universiteti, Rossiya)
OLIMOV Sh.Sh.	Pedagogika fanlari doktori, professor
HAMROYEV A.R.	Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
JO'RAYEV X.O.	Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
IZBULLAYEVA G.V.	Pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
KOZUBSOV I.N.	Pedagogika fanlari doktori, dotsent (Kiyev, Ukraina)
DAVRONOVA Sh.F.	Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
KAMILOVA U.K.	Tibbiyot fanlari doktori, professor
IBODULLAYEV Z.R.	Tibbiyot fanlari doktori, professor
SALIMOV Sh.T.	Tibbiyot fanlari doktori, professor
IXTIYAROVA G.A.	Tibbiyot fanlari doktori, professor
BABADJANOV A.X.	Tibbiyot fanlari doktori, professor
YUSUPBEKOV A.A.	Tibbiyot fanlari doktori, professor
YUSUPALIYEVA G.A.	Tibbiyot fanlari doktori, professor
BERNATSKIY G.G.	Yuridik fanlari doktori, professor (A.S.Karmin nomidagi Santk Peterburg universiteti)
KARIMOV B.Sh.	Sotsiologiya fanlari doktori (DSc), dotsent
MUSTAFA SAID ARSLON.	Filologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
O'RAYEVA D.S.	Filologiya fanlari doktori, professor
TO'XSANOV Q.R.	Filologiya fanlari doktori, professor
QILICHEV B.E.	Filologiya fanlari doktori, professor
RO'ZIYEVA M.YO.	Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
TILEUKULOV G.S.	Tarix fanlari doktori, dotsent (M.Avezov nomidagi Janubiy Qozog'iton universiteti)
VOHIDOV Sh.X.	Tarix fanlari doktori, professor (Tojikiston davlat pedagogika instituti, Penjikent)
HAYITOV Sh.A.	Tarix fanlari doktori, professor
TO'RAYEV H.H.	Tarix fanlari doktori, professor
QILICHOV O.A.	Tarix fanlari doktori (DSc), dotsent
ORZIYEV M.Z.	Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
ERGASHEV J.Yu.	Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
SHODIYEVA Sh.S.	Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
ABDURAHMONOV M.A.	Iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Qozog'iston davlat universiteti)
NAVRUZZODA B.N.	Iqtisodiyot fanlari doktori, professor
MAHMUDOV N.M.	Iqtisodiyot fanlari doktori, professor
BO'TABOYEV M.T.	Iqtisodiyot fanlari doktori, professor
QODIROV A.A.	Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
URAYEV G.A.	Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent (A.S.Karmin nomidagi Santk Peterburg universiteti)
NAVRUZZODA L.B.	Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

MUNDARIJA

Tурсунов Лутфулла Сайфуллаевич - Ўқувчанликнинг кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларни когнитив ривожланишга таъсири.....	6
Turayeva Gulchexra Urayimovna - O'smirlarda deviant xulq namoyon bo'lishining o'ziga xos jihatlari.....	14
Jumaniyazova Ilmira Kamiljanovna - Ota-ona munosabatlari asosida farzandlarda perfeksionizmning shakllanishi.....	33
Shonazarov Asror Maxmaisoyevich - Maxsus iqtisodiy zonalar rahbarlarini iqtisodiy-kreativlik sifatlarini rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari.....	43
Umarova Malika Khisabidinovna - Identifying gifted children methods working with them.....	61
Toyirova Shahlo Izatovna - O'smir yoshidagi egizaklarni farqlashdagi ilmiy-amaliy yondashuvlarning o'ziga xos xususiyatlari.....	71
Toyirova Laylo Izatovna - Egizaklarning shakllanishida ijtimoiy-psixologik omillar ta'siri.....	81
Kurbanov Elyor Ermamatovich - Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tarbiyaviy faoliyatga tayyorlashning innovatsion pedagogik omillari.....	89
Qobulova Dilovar Muyassarovna - Kichik maktab yoshi o'quvchilarda art terapiya orqali tasavvur va ijodkorlikni rivojlantirishning o'siga xos xususiyatlari.....	98
Ёкубов Абдуллох Бахтиярович - Эволюция макроэкономики и современные теории.....	108
Ahmadov Olimjon Shodmonovich, Bekjanov Sherzod Yuldash ugli - Pedagogik texnologiyalarni ta'lim-tarbiya jarayoniga qo'llash ijtimoiy zaruriyat.....	120
Akramova Feruza Akmalovna - Oilaga psixologik xizmatni olib borishning konseptual asoslari.....	128
Qodirov Jahongir Neymat o'g'li - Globallashuv asrida axborotga bo'lgan talablar ijtimoiy-psixologik muammo sifatida.....	136
Usmonov Zufar Husen o'g'li - Prediction of sports achievements in physical education and sports.....	147
Ismatulloev Abdullo Nasrulloevich - Talabalik davrida motivatsion faoliyatning psixologik xususiyatlari.....	153
Dawkeeva Aydin Oralbaevna - Bo'lajak pedagoglarda o'ziga ishonchni rivojlantirishda yuzaga keladigan to'siqlari.....	162
Mardonova Saodat Muzaffarovna - Oliy ta'lim jarayonida talabalarda sog'lom turmush tarziga ongli ehtiyojni rivojlantirish texnologiyasi.....	167
Jumayev Ulug'bek Sattorovich - Talabalarning madaniyatlararo kompetentsiyasini shakllantirishning ijtimoiy psixologik xususiyatlari.....	176

Saidov Azamat Ismoilovich - Oilada farzandlarni sog'lom turmush tarziga tayyorlashning psixologik xususiyatlari.....	185
Rajabov Sardor Erkinovich - Yosh xodimlarning ijtimoiy-psixologik moslashtirish xususiyatlari.....	195
Masharipova Zumrad Quchqarboyevna - Zamonaviy o'zbek she'riyatida stilizatsiya usullari.....	204
Xashimova Yorqinoy Ismailovna - Bo'lajak maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarda kasbiy kompetentlik namoyon bo'lishining psixologik xususiyatlari.....	218
Ro'ziyeva Moxichexra Yoqubovna, Fayzulloyeva Dildora Izatullayevna - Boshlang'ich sinflarda so'z turkumlarini o'rgatishda innavatsion ta'lim tizimi.....	226
Rajabov No'mon Hakimovich - 5-7 Yoshli bolalar ta'limida ontogenez orqali nutq o'stirish metodlarini takomillashtirish.....	234
Kenjayev Sardor Nurmurod o'g'li - Amir temurning tashqi siyosatida elchi-ayg'oqchilarning qo'shin g'alabasini taminlashdagi ishtiroki.....	242
Fazliddinov Farhod Savriyevich -Physical training of football players at the initial stage of preparation is the basis of sports success.....	250
Rayimaliyev Shaxboz Qahramon o'g'li - Zamonaviy rahbar shaxsining psixologik xususiyatlari.....	258
Kozimova Nigora Abduqahorovna -Talabalarning ijtimoiy muhitga moslashishi.....	270
Hakimov Xurshid Nozimovich - Jismoniy madaniyat va sport ta'limida o'quv jarayonini kredit modul tizimida tashkil etish muammolari va yechimlari.....	278
Иноятлов Абдулло Шодиевич - Оздоровительные технологии в улучшении здоровья пожилых людей.....	287
Арсланов Кахрамон Полвонович - Повышение психологической подготовки студентов к соревнованиям по вольной борьбе.....	294
Ibodova Gulimehr Inoyatovna - Bolalar va o'smirlar orasida uchraydigan kiberbulling alomatlarini.....	301
Абытова Жасмин Руслановна - Методика проведения практической оздоровительной тренировки по плаванию в высших учебных заведениях.....	309
Fayziyev Zohiddin Hasanboyevich - Jahon psixologiyasida stress holatlarini tadqiq etilishi va unga doir ilmiy qarashlar.....	315

ЎҚУВЧАНЛИКНИНГ КИЧИК МАКТАБ ЁШИДАГИ ЎҚУВЧИЛАРНИ КОГНИТИВ РИВОЖЛАНИШГА ТАЪСИРИ

Турсунов Лутфулла Сайфуллаевич

Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика
университети, Тошкент шаҳри

Аннотатсия.

КИРИШ: Боланинг бирор бир фаолият турига нисбатан мойиллиги асосида фаолиятни тез ўзлаштириб олиши ва ана шу фаолиятини муваффақиятли яқунлаши ўқувчанликни намоён қилиши ҳисобланади. Ўқувчанлик ҳар бир шахснинг ўзига хос хусусияти сифатида таърифланади. Ўқувчанликни бола когнитив ривожланишига таъсири ҳамда билимларнинг ўзлаштиришдаги ролига қаратилган ушбу мақолада кичик мактаб ёшидаги болалар руҳий онтогенезига алоҳида урғу берилган.

МАҚСАД: Боланинг ўқувчанлиги намоён бўлиши учун барча когнитив жараёнлар ўз фаоллигини намоён этиши билан бир қаторда болани ўзига хос бўлган психик хусусиятлари ҳам ҳам ривожлантириш.

МАТЕРИАЛЛАР ВА МЕТОДЛАР: Ўқувчанлик хусусиятига эга бўлган ўқувчилар аввал ўзлаштирган билимлари билан янги берилаётган билимларни тезда қиёслаб хулоса чиқарадилар ва янги билимни қандай эгаллаганликларини намоён эта оладилар. Бола томонидан янги билимларни ўзлаштиришлари учун ундан олдин берилган билимларни яхши ўзлаштирган бўлишлари керак. Демак, бошланғич синф ўқитувчилари ўқувчиларга берилаётган маълумотларни қандай қабул қилаётганликларини назорат қилиш билан бирга ўзлаштириш қийин бўлган болаларни ўқувчанлиги юқори бўлган болаларга етиб олишларга эътибор қаратишлари лозим бўлади.

ХУЛОСА: Ўқувчанлик ва ўқувсизлик ҳар бир ўқувчида бўлиши табиий ҳол ҳисобланади, уни тўғри талқин эта билишга эса ҳамма педагог ҳамда ота- оналарнинг билимлари етмаслиги сир эмас. Айниқса, бола онтогенезидаги танглик (кризис) ҳолатларида болада ўқувсизлик янада ортиб кетиш мумкин.

Калит сўзлар: ўқувчанлик, ўқувсизлик, тафаккур, идрок, хаёл, хотира, фикр, онтогенез, фаолият, онгсизлик, онглилик, билим, тақлид, қизиқиш, қобилият.

ВЛИЯНИЕ СЕНСИТИВНОСТИ НА КОГНИТИВНОЕ РАЗВИТИЕ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотatsия.

ВВЕДЕНИЕ: Проявлением беглости речи считается способность ребенка быстро овладеть деятельностью, основанной на его склонности к определенной деятельности, и успешно выполнить эту деятельность. Беглость определяется как характеристика каждого человека. Акцентируя внимание на влиянии беглости речи на познавательное развитие ребенка и ее роли в приобретении знаний, в данной статье основное внимание уделяется психическому онтогенезу детей младшего школьного возраста.

ЦЕЛЬ: Показать беглость речи ребенка, все познавательные процессы проявить свою активность, а также развить уникальные психические особенности ребенка.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Студенты, свободно владеющие языком, могут делать выводы, быстро сравнивая ранее полученные знания с новыми знаниями и демонстрируя, как они приобрели новые знания. Чтобы ребенок получил новые знания, он должен усвоить данные до него знания. Поэтому учителям начальной школы необходимо следить за тем, как учащиеся получают получаемую информatsию, уделяя при этом внимание детям, испытывающим трудности в обучении, с детьми, которые бегло говорят.

ВЫВОД: Читабельность и неграмотность – естественное явление для каждого школьника, и не секрет, что не все педагоги и родители умеют его правильно интерпретировать. Особенно в случаях напряжения (кризиса) онтогенеза ребенка невоспитанность ребенка может еще больше усилиться.

Ключевые слова: читаемость, нечитабельность, мышление, восприятие, воображение, память, мышление, онтогенез, деятельность, бессознательное, сознание, знание, подражание, интерес, способность.

THE INFLUENCE OF SENSITIVITY ON THE COGNITIVE DEVELOPMENT OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN

Annotation.

INTRODUCTION: A child's ability to quickly master an activity based on his or her inclination towards a certain activity and successfully complete this activity is considered to be a manifestation of fluency. Fluency is defined as a characteristic of each individual. Focusing on the influence of fluency on the child's cognitive development and the role in the acquisition of knowledge, this article focuses on the mental ontogeny of children of primary school age.

AIM: To show the child's fluency, all cognitive processes show their activity, as well as to develop the child's unique mental characteristics.

MATERIALS AND METHODS: Students with fluency can draw conclusions by quickly comparing their previously acquired knowledge with new knowledge and demonstrate how they acquired new knowledge. In order for the child to acquire new knowledge, they must have mastered the knowledge given before him. Therefore, elementary school teachers need to monitor how the students receive the information they receive, while focusing on reaching the children who have difficulty learning to the children who have high fluency.

CONCLUSION: Readability and illiteracy is a natural phenomenon in every student, and it is no secret that not all pedagogues and parents know how to interpret it correctly. Especially in cases of tension (crisis) in the child's ontogeny, the child's lack of education can increase even more.

Key words: readability, unreadability, thinking, perception, imagination, memory, thought, ontogenesis, activity, unconsciousness, consciousness, knowledge, imitation, interest, ability.

Ушхсни илмий асосда таҳлил этувчи фанларнинг тадқиқот натижаларига эътибор қаратадиган бўлсак, қуррайи заминимизда яшайётган миллиардлаб Одам Ато зурриётлари ичида иккита бир

хилини учратиш мумкин эмас экан. Ана шу нуқтайи назардан ёндашадиган бўлсак, биз қуйида фикр юритмоқчи бўлган шахснинг ўзига хос хусусиятларидан бири бўлган ўқувчанлик алоҳида диққатга сазовордир. Ўқувчанликни қадимдан халқимиз томонидан улуғланиб келинган шахснинг хусусияти бўлиб, уни “Уқиган ўқдан ошар, уқимаган турткидан ошар”, “Ўқиган – ўқиган эмас, уқиган – ўқиган”, “Ўқиб билмаганни уқиб билса бўлади” каби мақолларида акс эттирган.

Боланинг бирор бир фаолият турига нисбатан мойиллиги асосида фаолиятни тез ўзлаштириб олиши ва ана шу фаолиятини муваффақиятли яқунлаши ўқувчанликни намоён қилиши ҳисобланади. Ўқувчанлик ҳар бир шахснинг ўзига хос хусусияти сифатида таърифланади.

Умуман олганда боланинг ўқувчанлиги намоён бўлиши учун барча когнитив жараёнлар ўз фаоллигини намоён этиши билан бир қаторда болани ўзига хос бўлган психик хусусиятлари ҳам ўз таъсир кучига эга. Профессор Э.Ғ.Ғозиев ўқувчанликни тавсифлаб қуйидаги аниқ фикрни илгари сурганлар.

“Психология фанида ўқувчи тафаккурининг фаоллашуви билан боғлиқ бўлган “ўқувчанлик” даражаси ҳамма ўқувчиларда бир хилда ривожланмаган бўлишлиги кўрсатилган. Ўқувчанлик кишининг интеллектуал хусусиятлари йиғиндисидан иборат бўлиб, унга барча тенг шароитларда материалнинг муваффақиятли ўзлаштирилишида муайян роль ўйнайдиган фикрлаш фаолияти хусусиятларининг фаоллашуви демакдир. Мана шунга биноан ўқувчанлик даражаси юқори ҳисобланган ўқувчилар зарурий билимларни мустақил равишда тез ва чуқур эгаллаб олиш имкониятига эгадирлар. Албатта, бундай ўқувчиларнинг ўқишга муносабатлари ҳар хил бўлиши мумкин. Агар ўқишга ижобий муносабатда бўлсалар, бу ҳолат уларнинг диққатида, қизиқиш хусусиятларида, ҳис-туйғусида ва ўзлаштириш жараёндаги иродавий зўр беришларида яққол кўзга ташланади” [1].

Билимларни ўзлаштириш жараёни онг олди ва онг ости фаолият туркумида бўлганлиги учун ҳам аксари болаларда бир фаолият объектига нисбатан ўқувчанлиги юқори даражада бўлса, бошқа бир фаолият туркумига нисбатан ўқувчанлиги суст даражада бўлиши мумкин. Мазкур ҳолат кичик мактаб ёшидаги болаларнинг ўқиш

фаолиятда ҳам яққол кузатилади. Мисол учун математикага ўқувчанлиги юқори бўлган болани ўқиши ва имлосига бўлган ўқувчанлиги сушт бўлиши табиий ҳол ҳисобланади.

Ўқувчанлик хусусиятига эга бўлган ўқувчилар аввал ўзлаштирган билимлари билан янги берилаётган билимларни тезда қиёслаб хулоса чиқарадилар ва янги билимни қандай эгаллаганликларини намоён эта оладилар. Бола томонидан янги билимларни ўзлаштиришлари учун ундан олдин берилган билимларни яхши ўзлаштирган бўлишлари керак. Демак, бошланғич синф ўқитувчилари ўқувчиларга берилаётган маълумотларни қандай қабул қилаётганликларини назорат қилиш билан бирга ўзлаштириш қийин бўлган болаларни ўқувчанлиги юқори бўлган болаларга етиб олишларга эътибор қаратишлари лозим бўлади.

“Ўқувчанлик даражаси паст бўлган ўқувчилар яхши ўзлаштиришга хоҳишлари кучли, ўқишга муносабатлари эса аксарият ҳолларда самарали услубларини эгалламаганликларидандир. Улар кўп жиҳатдан ҳали хотира шаклдаги ўқув фаолияти усуллари ёрдамида билимларни эгаллашга интиладилар. Мустақил фикрлашларга нисбатан қўйиладиган талабларнинг тобора ортиб боришига қарамасдан, улар таълим жараёнида жуда сушт бўладилар. Улар, ўқитувчи ҳамиша ўқув материални тўлиқ тушунтириб беради, деган қабилида ўқув фаолиятда хотиржам қатнашадилар. Ўқувчанлик даражаси паст бўлган ўқувчилар ўзларининг асосий вазифалари ўқув қўлланмаларида берилган ва ўқитувчи томонидан тушунтириладиган ахборотлар ёки маълумотларни эсда олиб қолиш, ўтилган мавзулар бўйича машқларни такрорлашдан иборат деб тушунадилар” [1].

Мазкур тавсифдан ҳам кўриниб турибдики, ўқувчанлик бевосита ва билвосита когнитив жараёнлар билан узвий боғлиқ равишда такомиллашиб боради.

Аксари ғарб психологлари кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар ўқиш фаолиятининг дастлабки босқичида онгсизлик ҳолатида бўладилар, фақат жамоавий ҳаракатлар асосида ўқиш фаолиятига қатнашадилар, шу сабабли улар томонидан билимларни ўзлаштиришга эркин ихтиёрий ҳаракатларга имкон бериш кераклигини илгари сурадилар. Дарҳақиқат, “ўйин фаолияти” ҳали

тугалланмаган бир вақтда “ўқиш фаолияти”га мажбурлаш ҳам ижобий натижага олиб келмайди. Аксинча, мазкур ҳолат болани онгсизлик ҳолатига тушиб қолиши натижасида ўқиш фаолиятидан беиш, зерикиш ва кўрқувни келтириб чиқаради. Ушбу ҳолда ўқувчига ўқитувчиси томонидан бериладиган салбий танбеҳлар боладаги тушкунликни янада орттириб, ўқиш фаолиятидан совиб кетишига туртки вазифасини ўтайди.

Ўқувсизлик қанчалик юқори даражада бўлишидан қатъий назар унга нисбатан мос келадиган услубий таъсир мавжуд бўлади. Ана шу калитни топиш ва болани имкониятларини очиш орқали яширин қобилиятини юзага чиқариш педагог ва ота-онанинг вазифаси ҳисобланади.

Таниқли рус психологи Н.А.Менчинская бўш ўзлаштирувчи ва барқарор ўзлаштирмовчи ўқувчилар тоифаси (типи) тўғрисида қуйидаги фикрни илгари суради. Унинг фикрича, бўш ўзлаштирувчи ўқувчилар типининг вужудга келиши уларнинг бўш ўзлаштиришларида устунлик ролини бажаради ҳамда комплекс шахс хусусиятларига боғлиқ бўлиши мумкин. Ўқув фаолияти мотивлари, интеллектуал қобилиятларининг ривожланмаганлиги, ўқув фаолияти учун зарур ҳисобланган кўникма ва малакаларининг етарли даражада ҳосил бўлмаганлиги шундай хусусиятлар қаторига киради. Булар бир-бирлари билан яқиндан алоқада бўлишига қарамасдан, ҳақиқатдан ҳам буларнинг бири бўш ўзлаштиришнинг сабабчиси ролини ўйнаши мумкин [2].

Яна бир рус психологи Н.И.Мурачковскийнинг аниқлашича, шахсининг икки хил тоифали хусусиятлари ўзлаштирмовчиликнинг келиб чиқишига таъсир этади:

- а) ўқувчининг фикр юритиш фаолияти хусусиятлари;
- б) ўқувчи шахсининг йўналишида намоён бўлади.

Ўқишга муносабатлар “ўқувчининг ички мавқеи” ҳисобланади. Ўқувчи шахсининг бу икки томонини кўрсатувчи хусусиятлар билан боғлиқ равишда бўш ўзлаштирадиган болаларнинг муайян типлари пайдо бўлади, ҳозирча уларнинг қуйидаги типлари мавжуд:

1. Ўқишга муносабатлари ижобий, лекин ўқувчанлиги паст бўлган ўқувчилар;
2. ўқишга муносабатлари салбий, аммо ўқувчанлик имкониятлари юқори бўлган ўқувчилар;

3. ўқишга муносабатлари салбий ҳамда ўқувчанлик имкониятлари паст бўлган ўқувчилар.

Кичик мактаб ёшидаги ўқувчанлик хусусиятларининг таҳлилига эътибор қаратган узоқ ва яқин хориж психологлари аксар ҳолларда, ўқувчини “мен” лиги ва когнитив жараёнларига эътибор қаратмасдан кўпроқ ижтимоий муҳит таъсирига урғу беришга ҳаракат қиладилар. Мулоҳаза билан қараладиган бўлса, ўқиш фаолияти катталар фаолиятини ўзлаштиришдан иборат бўлган фаолият ҳисобланади. Ана шу жиҳатдан аксарият хориж психологлари кичик мактаб ёшидаги боланинг дастлабки ўқиш фаолиятига нисбатан онгсиз фаолият сифатида қараб келадилар.

Когнитив психологияда ўқувчанлик хусусияти кўпроқ диққатнинг ихтиёрий йўналганлиги билан боғлиқ ҳолда бошқа билиш жараёнларининг фаоллиги таъсирида юзага келиши таҳлил этилади. Бошланғич таълим тизимдаги болаларда диққатни йўналтириш ва бир объект устида тўплаб туриш мураккаб бўлганлиги учун ҳам ўқувчанлик яққол кўзга ташланмайди. Шу сабабли ҳам бошланғич таълим ўқитувчилари кўпроқ бола диққатининг йўналганлигига эътибор қаратишлари керак бўлади. Диққатнинг йўналганлиги асосида ўқувчи янги билимларни идрок этиб, тафаккурида умумлаштириб, хотирасига муҳрлаб боради. Янги ўзлаштирган билимларини аввалги билимлари билан хаёлан қиёслаши асносида ўз фикрини илгари сура олади.

Ўқувчанлик хусусиятини шакллантириш ва ривожлантириш мумкин фақат бунинг учун ўқитувчи ҳамда ота-оналарнинг аниқ режа асосидаги ҳамкорликда фаолиятлари керак бўлади.

“Ўқитувчи бўш ўзлаштирувчи бошланғич синф ўқувчиларига нисбатан индивидуал ёндашганда қуйидаги талабларга амал қилиши шарт:

1) бўш ўзлаштирувчи ўқувчиларнинг ўзига хос психологик хусусиятлари ва ақлий имконият даражасини билиш;

2) уларга интерфаол таъсир кўрсатиш усуллари ва методларини тўғри танлаш ва уларни татбиқ этишда индивидуал хусусиятларини ҳисобга олиш;

3) ўқувчи билан ўқитувчи муомаласи оқибатини олдиндан сезиш” [1].

Ота-она сушт ўзлаштирувчи, яъни ўқувчанлик даражаси паст бўлган фарзандлари билан ўқитувчи томонидан фарзандларига берилган вазифани бажаришда маслаҳатчи сифатида ёндашишлари лозим бўлади. Имкон даражасида ижобий йўл-йўриқлар орқали фарзандларининг янги билимларни эгаллашларига ёрдам беришлари керак.

Ўқувчанлик ва ўқувсизлик ҳар бир ўқувчида бўлиши табиий ҳол ҳисобланади, уни тўғри талқин эта билишга эса ҳамма педагог ҳамда ота- оналарнинг билимлари етмаслиги сир эмас. Айниқса, бола онтогенезидаги танглик (кризис) ҳолатларида болада ўқувсизлик янада ортиб кетиш мумкин.

Юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб шуни таъкидлашимиз мумкинки, болада ўқувчанлик ва ўқувсизликни юзага келтирувчи омиллар ниҳоятда кўп бўлишидан қатъий назар уни аниқлаб ўқувчини билимларни эгаллашига кўмаклашиш уни қуршаб турган жамоага катта масъулият юклайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ғозиев Э. Ғ. Онтогенез психологияси. – Т. “Noshir”, 2010.
2. Менчинская Н.А. Психологические проблемы активности личности в обучении. – М.: “Наука”, 1991. – С. 46
3. Мурачковский Н.И. Типы неуспеваемости школьников. – М.: “Педагогика”, 1991. – №7. – С.23

МУАЛЛИФ ҲАҚИДА МАЪЛУМОТ [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Турсунов Лутфулла Сайфуллаевич

Низомий номидаги ТДПУ Психология кафедраси профессори в.б.,
психология фанлари номзоди
Манзил: Ўзбекистон, 220100. Тошкент шаҳри

O'SMIRLARDA DEVIANT XULQ NAMOYON BO'LISHINING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Turayeva Gulchexra Urayimovna

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika
universiteti, Toshkent shaxri

Annotatsiya.

Kirish: Jahonda shaxs og'ishganlik tizimi isloh qilishning zamonaviy sharoitida jamiyatning umumiy qabul qilingan, o'rnatilgan xulq-atvor normalariga mos kelmaydigan voyaga yetmaganlar orasida namoyon bo'luvchi xulqi og'ishganlik va uning profilaktikasi muammosiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shaxsni tarbiyalash, shakllantirishning muhim maqsadlaridan biri jamiyatda belgilangan me'yorlarga amal qilish, shaxsiy sifatlarini tarkib toptirish, ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish, xulqidagi og'ishishlarni bartaraf etish usullarini takomillashtirish bo'lib, bunda asosiy omillar, ijtimoiy-psixologik me'yor, axloqiylik sifatleri, o'smir shaxsining kishilarga, oilasiga, jamiyatda bo'ladigan shaxlararo munosabatlar tizimi masalalari alohida tadqiq qilinmoqda.

MAQSAD: O'smir shaxsida namoyon bo'luvchi deviant xulqning o'ziga xos psixologik xususiyatlari tahlil qilish va o'rganishga bag'ishlangan.

MATERIALLAR VA METODLAR: Mavzu yuzasidan olib borilgan tadqiqotimiz davomida o'smirlarda deviant xulq-atvorni o'rganish uchun bir qator metodikalardan foydalanib, tegishli empirik ma'lumotlardan foydalanishni lozim topdik. Dastlab, Bass-Darkining «Tajovuz holati tashxisi» metodikasi orqali deviant xulq-atvorli o'smirlarning agressivlik

(tajovuzkorlik) va dushmanlik ko'rsatkichi tabaqalashishi yuzaga chiqishini va quyidagi tajovuzkorlik jarayonlarini aniqlash mumkin:

-jismoniy tajovuz - o'zgaga nisbatan jismoniy kuch ishlatishni anglatadi;

-verbal tajovuz - tajovuzning haqoratli yoki maxsus ohang bilan namoyon bo'lishi;

-bilvosita tajovuz - qo'pollik va tajanglik; -negativizm - oppozitsion shakldagi fe'l-atvorga moyillik; -tajanglik - o'zgaga bilvosita, imo kinoya bilan qaratilgan;

-shubhalanuvchanlik-turli holatlarda ishonchsizlikni namoyish qilish;

-xafagarchilik -sinalayotganga dushmanona ayblov bilan qarash; -aybdorlik hissi

-o'zini o'zi ayblashga moyillik.

Har bir jarayon o'ziga xos turdagi tajovuzni aniqlashga yo'naltirilganligi bilan xarakterlanadi.

XULOSA: O'smirlar faoliyatida ichki qoniqmaslik, jismoniy tajovuz, verbal tajovuz, jizzakilik aybdorlik hissi kabi omillarning barchasida ularni oila ijtimoiy muhitida vaqtida qo'llab-quvvatlamaganlik, oilaviy munosabatlarda doimiy ichki konfliktlarning mavjud bo'lganligi, jamiyat a'zolari tomonidan o'smir shaxsining ijobiy qabul qilinmaganligi, muvaffaqiyatsizlikka uchragan ilk sevgi, do'stlarni tanlay olmaslik kabi omadsizliklar ham, albatta, o'smirning hayotiy pozitsiyasiga ta'sir etmasdan qolmaydi. Natijada bunday o'smirlarning hayotiy faoliyatida jinoiy xatti-harakatlar, deviant xulq, addiktiv xulqning ba'zi bir ko'rinishlari uchraydi.

Albatta, bunday salbiy holatlarni oldini olishda avvalo oila mikromuhitining ta'siri beqiyosdir, chunki psixologiya klassik prinsiplariga asoslangan holda "determinizm" prinsipining ya'ni qush uyasida ko'rganinin qiladi naqliga asoslanish bejiz emas. Shuning uchun ham har bir shaxsning dastlabki tarbiyasi oilada shakllanadi.

Kalit so'zlar: o'smir, deviant xulq, agressiya, tobelik, xulq-atvor, ijtimoiy muhit, jismoniy agressiya, verbal agressiya.

ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ У ПОДРОСТКОВ

Аннотatsiя.

ВВЕДЕНИЕ: в современных условиях реформирования системы девиatsii личности в мире особое внимание уделяется проблеме поведения несовершеннолетних, не соответствующей общепринятым, установленным нормам поведения общества, и ее профилактике. Одной из важных целей воспитания и формирования личности является следование установленным в обществе стандартам, развитие личностных качеств, развитие социальных навыков, совершенствование методов устранения поведенческих отклонений, в которых главными факторами являются социальные и психологические нормы. Отдельно изучаются нравственные качества, вопросы системы межличностных отношений личности подростка к людям, семье, обществу.

ЦЕЛЬ: Посвящено анализу и изучению специфических психологических особенностей девиантного поведения, проявляющегося в личности подростка.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В ходе исследования по теме мы сочли необходимым использовать ряд методов и соответствующие эмпирические данные для изучения девиантного поведения подростков. Первоначально с помощью методики Басса-Дарки «Диагностика агрессии» можно определить дифференциatsiu показателей агрессии (агрессии) и враждебности девиантных подростков и следующие агрессивные процессы:

- физическая агрессия – означает применение физической силы в отношении другого; - вербальная агрессия – проявление агрессии оскорбительным или особым тоном; - косвенная агрессия – грубость и агрессия; -негативизм – склонность к оппозиционному поведению; - сарказм – косвенно, саркастически направленный на других; - подозрительность-проявление недоверия в различных situatsiyax; - обида – взгляд на испытуемого с враждебным обвинением; -чувство вины - склонность винить себя.

Для каждого процесса характерна направленность на выявление определенного типа агрессии.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Внутренняя неудовлетворенность деятельностью подростков, физическая агрессия, вербальная

агрессия, чувство вины, отсутствие своевременной поддержки в социальной среде семьи, наличие постоянных внутренних конфликтов в семейных отношениях, подростка со стороны членов общества. как отсутствие позитивного принятия личности, неудавшаяся первая любовь, неумение выбирать друзей, безусловно, не влияют на жизненную позицию подростка. В результате в жизнедеятельности таких подростков обнаруживаются некоторые проявления криминального поведения, девиантного поведения, аддиктивного поведения.

Конечно, в предотвращении подобных негативных ситуаций влияние семейной микросреды бесподобно, ведь недаром можно опираться на принцип «детерминизма», основанный на классических принципах психологии, т. е. на то, что человек видит в птичьем гнезде. Именно поэтому первоначальное воспитание каждого человека формируется в семье.

Ключевые слова: подросток, девиантное поведение, агрессия, зависимость, поведение, социальная среда, физическая агрессия, вербальная агрессия.

FEATURES OF THE MANIFESTATION OF DEVIANT BEHAVIOR IN ADOLESCENTS

Annotation.

INTRODUCTION: In the modern conditions of the reform of the system of personality deviance in the world, special attention is paid to the problem of the behavior of minors who do not conform to the generally accepted, established norms of behavior of the society and its prevention. One of the important AIMs of education and formation of a person is to follow the standards established in society, to develop personal qualities, to develop social skills, to improve the methods of eliminating behavioral deviations, in which the main factors are social and psychological norms, morality qualities, issues of the system of interpersonal relations of the adolescent person to people, family, and society are being studied separately.

AIM: It is devoted to the analysis and study of the specific psychological characteristics of the deviant behavior manifested in the personality of a teenager.

MATERIALS AND METHODS: During our research on the topic, we found it necessary to use a number of methods and appropriate empirical data to study deviant behavior in teenagers. Initially, through Bass-Darki's "Diagnosis of Aggression" methodology, it is possible to determine the differentiation of aggression (aggression) and hostility indicators of deviant adolescents and the following aggression processes:

- physical aggression - means the use of physical force against another;
- verbal aggression - manifestation of aggression with an insulting or special tone;
- indirect aggression - rudeness and aggression; -negativism - a tendency towards oppositional behavior; - sarcasm - indirectly, sarcastically directed at others;
- suspicion-showing mistrust in various situations; -resentment - looking at the person being tested with a hostile accusation; -feeling of guilt - tendency to blame oneself.

Each process is characterized by its focus on identifying a specific type of aggression.

CONCLUSION: Internal dissatisfaction in the activities of teenagers, physical aggression, verbal aggression, feelings of guilt, lack of timely support in the social environment of the family, the presence of constant internal conflicts in family relationships, the adolescent by members of society Failures such as lack of positive acceptance of personality, failed first love, inability to choose friends, certainly do not affect the life position of a teenager. As a result, some manifestations of criminal behavior, deviant behavior, and addictive behavior are found in the life activities of such teenagers.

Of course, in preventing such negative situations, the influence of the family microenvironment is incomparable, because it is not without reason to rely on the principle of "determinism" based on the classical principles of psychology, i.e., what one sees in a bird's nest. That is why the initial upbringing of each person is formed in the family.

Key words: adolescent, deviant behavior, aggression, dependence, behavior, social environment, physical aggression, verbal aggression.

*J*ahon miqyosida voyaga yetmaganlar orasida deviant xulqning psixologik sabablarini o'rganish, xulq og'ishiga sabab bo'luvchi omillar va shart-sharoitlarni ilmiy tekshirish, bu masalada psixodiagnostik amaliyot uslublarni ilmiy jihatdan takomillashtirish shuningdek, xulq og'ishini erta olidini olishning profilaktik chora-tadbirlarini ishlab chiqish bilan bog'liq masalalarga alohida e'tibor qaratilmoqda, ta'lim muassasalari va ilmiy tadqiqot markazlarida o'smirlarning ijtimoiy xulq-atvorini rivojlantirish, ijtimoiy hayotiy ko'nikmalarini, shaxslararo munosabatlar tizimini adekvat baholay olishga xizmat qiluvchi psixoprofilaktik va psixokorreksion ishlarni amalga oshirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Chunki, xulq-atvori normada, ijtimoiy hayotiy me'yorlarga amal qiladigan yosh avlodni tarbiyalash rivojlangan mamlakat barcha sohalarida doimo ilg'or bo'ladi. Hozirgi kunda hukumat tomonidan chiqarilayotgan farmon, qonun, qarorlar, shu bilan birgalikda zamonaviy ta'lim sohasidagi huquqiy me'yoriy hujjatlarda o'smirlarni ijtimoiy faoliyatdagi jarayonida yuzaga keladigan muammolarga aniq yechim topa oladigan qilib tarbiyalash stretegiyalari belgilab berilmoqda. Jamiyatdagi o'zgarishlar va islohotlarni jamiyat a'zolari tomonidan o'zlashtirilishida biroz qiyinchilik yuzaga kelib, natijada jamiyat a'zolarida muammoni yechishning yengil, o'rnatilgan tartib-qoidalarga zid jihatlarini qo'llashi mumkin holatlar kuzatilmoqda. Bu holat ko'pincha o'sib kelayotgan yosh avlodlarda ko'zga tashlanadi. Yoshlarda deviant xulq-atvor: ichkilikbozlik, giyohvandlik, fohishabozlik, jinoyatchilik kabi illatlarning yuzaga kelishiga asosiy sabab – ijtimoiy muhitdir.

Biz tanlagan mavzu yuzasidan olib borilgan tadqiqotimiz davomida o'smirlarda deviant xulq-atvorni o'rganish uchun bir qator metodikalardan foydalanib, tegishli empirik ma'lumotlardan foydalanishni lozim topdik.

Dastlab, Bass-Darkining «Tajovuz holati tashxisi» metodikasi orqali deviant xulq-atvorli o'smirlarning agressivlik (tajovuzkorlik) va dushmanlik ko'rsatkichi tabaqalashishi yuzaga chiqishini va quyidagi tajovuzkorlik jarayonlarini aniqlash mumkin:

-jismoniy tajovuz - o'zgaga nisbatan jismoniy kuch ishlatishni anglatadi;

-verbal tajovuz - tajovuzning haqoratli yoki maxsus ohang bilan namoyon bo'lishi;

-bilvosita tajovuz - qo'pollik va tajanglik;

-negativizm - oppozitsion shakldagi fe'l-atvorga moyillik;

-tajanglik - o'zgaga bilvosita, imo kinoya bilan qaratilgan;

-shubhalanuvchanlik - turli holatlarda ishonchsizlikni namoyish qilish;

-xafagarchilik -sinalayotganga dushmanona ayblov bilan qarash;

-aybdorlik hissi -o'zini o'zi ayblashga moyillik.

Har bir jarayon o'ziga xos turdagi tajovuzni aniqlashga yo'naltirilganligi bilan xarakterlanadi.

Mazkur muammoni tadqiq etish uchun tadqiqot bosqichlari belgilandi. Birinchi bosqichda muammoning metodologik asoslari va metodikalarning psixologik tavsifi keng yoritildi, tadqiqotimiz murakkab va dolzarb muammoga bag'ishlanganligi uchun uning bosqichlariga, ilmiy psixologik bilimlarni asoslash uchun metodologik tamoyillariga hamda tadqiqot metodikalariga qo'yilgan talablar asosida o'tkazildi.

Ikkinchi bosqichda esa, deviant xulq-atvorli o'smirlardagi tajovuz holati tashxisi psixodiagnostikasi (eksperimental o'rganilishi) amalga oshirildi.

1-jadval

Bass-Darkining «Tajovuz holati tashxisi» metodikasining yosh

ko'rsatkichlari bo'yicha natijalari, n=372

(Student t-mezone bo'yicha)

SHKALALAR NOMI	O'rtacha (M)		Farqlar	
	6-sinf n=198	8-sinf n=174	t	P
Jismoniy tajovuz	5,4	8,3	-2,91	0,05
Verbal tajovuz	7,2	5,9	1,31	0,05
Bilvosita tajovuz	5,2	4,3	0,92	0,05
Negativizm	6,4	7,8	-1,43	0,03
Jizzakilik	6,5	7,9	-1,42	0,05
Sergumonlik	5,7	8,1	-2,41	0,05
Ranj	6,2	8,2	-2,20	0,05
Aybdorlik hissi	7,6	8,4	0,86	0,05

Izoh: *p < 0.05; **p < 0.01; ***p < 0.001

Yuqorida keltirilgan jadvalda yosh mezoni bo'yicha statistik farqlar aniqlanganda 8-sinf o'quvchilari tajovuz holati tashxisi bo'yicha 6-sinf o'quvchilariga qaraganda "jismoniy tajovuz" ($t=-2,91$; $p<0.05$), "negativizm" ($t=-1,43$; $p<0,05$), "jizzakilik" ($t=-1,42$; $p<0.05$), "sergumonlik" ($t=-2,41$; $p<0.05$), "ranj" ($t=-2,20$; $p<0.05$), "aybdorlik hissi" ($t=0,86$; $p<0.05$) omillari bo'yicha ishonchli farqlar kuzatildi. Buning asosiy sababi sifatida shuni aytishimiz mumkinki, 8-sinf o'quvchilari boshqa bir odamga qarshi jismoniy kuch ishlatish, rahbariyat yoki obro'ga qarshi yo'nalgan xulq-atvor, talab, tartib, qonunlarga qarshi passiv mone'likdan faol xatti-harakat, ishonchsizlikka moyillik, odamlar bilan ehtiyot bo'lib munosabat qilish, atrofdagilarga zarar yetkazish, kimdandir yoki butun olamdan alamzadalik, xayolan yoki chindan ham keltirilgan iztirob, g'azab, atrofdagilarga nisbatan nafrat, hasadning namoyon bo'lishi, o'zi va atrof-muhit o'rtasidagi munosabatlarda kuzatiladigan aybdorlik hissi, o'ziga qarshi qaratilgan xatti-harakat, ya'ni o'zini ayblash, men undog'man, men bundog'man, deb ich-etini eyish kabi salbiy ichki norozilik kayfiyati o'smir shaxsida kuzatiladigan fiziologik o'zgarishlar, misol uchun qad-qomatning normal rivojlanmaganligi, ovozning haddan tashqari mayinligi, tashqi jinsiy a'zolar rivojlanishdan orqada qolish kabi holatlar ham ularda deviant xulq-atvorning ayrim ko'rinishlarini paydo qilishi mumkin, deb izohlashimiz mumkin. Kuzatilayotgan bunday salbiy hissiyotlar o'smir shaxsida o'zidan qoniqmaslik, ichki ruhiy konfliktlar, ijtimoiy muhit bilan bog'liq munosabatlarning adekvat emasligi, ota-onalar bilan muloqot muhitining yaxshi tashkillashtirilmaganligi kabi omillar ham deviant xulq-atvorning asosiy rivojlantiruvchi vositalari sifatida baholanishi mumkin.

6-sinf o'quvchilarida esa, "verbal tajovuz" ($t=1,31$; $p<0.05$), "bilvosita tajovuz" ($t=0,92$; $p<0.05$) kabi omillar 8-sinf o'quvchilarida birmuncha yuqoriroq statistik farqlar qayd etganligini ko'rishimiz mumkin. Buning asosiy sababi sifatida 6-sinf o'quvchilari salbiy his-tuyg'ularni og'zaki tarzda ifodalash (janjal, qiy-chuv solish, so'kinish, tahdid, la'nat aytish, qarg'ish kabilar), boshqa shaxsga qaratilgan g'iybat, piching ko'rinishidagi bilvosita olinadigan alam, nafratning yo'nalishi aniqlanmaganligi ham bo'lishi mumkin (yer tepish, baqirib-chaqirish) negativ xulq-atvorni namoyon qilishi kabi holatlarda ham ularda deviant xulqning ko'rinishlarini kuzatishimiz mumkin.

2-jadval

**Tajovuz holatini aniqlash metodikasi omillari bo'yicha o'smirlardan
olingan natijalarning gender tahlili, n=372**

SHKALALAR NOMI	O'rtacha (M)		Farqlar	
	Qizlar n=137	Yigitlar n=235	t	p
Jismoniy tajovuz	5,1	7,3	-2,20	0,05
Verbal tajovuz	4,9	6,6	-1,71	0,05
Bilvosita tajovuz	5,1	7,4	-2,32	0,05
Negativizm	8,7	6,1	2,60	0,03
Jizzakilik	7,6	5,9	1,72	0,05
Sergumonlik	8,1	5,8	-2,32	0,05
Ranj	9,8	6,1	3,73	0,05
Aybdorlik hissi	7,9	4,8	3,16	0,05

Izoh: *p < 0.05 (95 %); **p < 0.01(99 %) ; *p < 0.001 (99.9%).**

Mazkur omillar bo'yicha olingan statistik natijalarning gender tahliliga diqqat qaratadigan bo'lsak, "jismoniy tajovuz", "bilvosita tajovuz", "negativizm", "jizzakilik", "sergumonlik", "ranj", "aybdorlik hissi" omillarida eng yuqori farq kuzatildi. Yigitlarda qizlarga nisbatan "jismoniy tajovuz" ($t=-2,20$; $p<0.05$) "bilvosita tajovuz" ($t=-2,32$; $p<0.05$) omillari kuchliroq ekanligi qayd etildi. Buni esa yigitlarda boshqa shaxsga jismoniy zarar yetkazish, ko'cha janglari, ommaviy bezorilik kabi salbiy xulq-avor ko'rinishlari qizlarga qaraganda ko'proq kuzatilishi holatlari bilan izohlashimiz mumkin. Qizlarda esa "negativizm" ($t=2,60$; $p<0.03$), "jizzakilik" ($t=1,72$; $p<0.05$), "sergumonlik" ($t=-2,32$; $p<0.05$), "ranj" ($t=3,73$; $p<0.05$), "aybdorlik hissi" ($t=3,16$; $p<0.05$) omillarida birmuncha yuqori farq qiluvchi statistik natijalar qayd etildi. Mazkur holat qizlarda boshqa shaxslarga nisbatan negativ munosabatda bo'lish, jizzakilik fe'l atvorini namoyon qilish, boshqalarda hamma vaqt shubha, gumonsirash, uzoq muddatda xafagarchilik, bo'lgan voqea-hodisalarda o'zini va ko'proq boshqalarni ayblash, o'z faoliyatidan qoniqmaslik hissi kabi salbiy xulq qizlarda deviant xulq-atvorning asosiy rivojlantiruvchi omillar sifatida izohlashimiz mumkin. Olingan empirik natijalar orqali

o'smirlarda tajovuzkor xulq-atvor darajasi qay darajada ekanligi aniqlandi. Bundan tashqari, mazkur metodika orqali o'smirlardagi «jismoniy tajovuz» va «bilvosita tajovuz» ko'rsatkichlarining o'smirlarda deviant xulq-atvor paydo bo'lishidagi o'ziga xos ta'sirning ham mavjudligi aniqlanib, yangi ilmiy natijalar qo'lga kiritildi.

Tadqiqot ishimizda G.V. Lozovayaning o'smirlarda tobelikka umumiy moyillik xususiyatlarini aniqlash metodikasining empirik natijalariga diqqat qaratadigan bo'lsak, o'smirlarning tobe xatti-harakati uning psixofiziologik holatini o'zgartirishga bo'lgan doimiy istagida namoyon bo'ladi. Bu holat o'smir tomonidan impulsiv-kategorik, chidab bo'lmas, his qilib bo'lmaydigan tarzda boshdan kechiriladi. Tashqi tomondan, bu o'zini o'zi bilan kurashish kabi ko'rinishi mumkin va ko'pincha – o'zini tuta olmaslik kabi kuzatiladi.

Tadqiqotimiz maqsadidan kelib chiqqan holda G.V. Lozovayaning o'smirlarda tobelikka umumiy moyillik xususiyatlarini aniqlash metodikasining empirik tahlillari orqali tadqiq qilinayotgan muammoning hudud nuqtayi nazaridan statistik farqlarini ko'rib o'tishni lozim topdik. Olingan natijalarda Toshkent, Buxoro, Namangan viloyati umumta'lim maktablarida tahsil olayotgan jami 372 nafar respondentlarimizda tobe xulqning ayrim turlari bo'yicha aniq statistik farqlar kuzatildi (3-jadval).

Metodika shkalalaridan “spirtli ichimliklar iste'mol qilishga moyillik” darajasi Toshkent shahrida tahsil olayotgan respondentlarimizning ($M=6,62$; $S=2,66$) natijalari boshqa hududda tahsil olayotgan tengqurlariga qaraganda birmuncha yuqoriroq natijalar qayd etilgan.

3-jadval

V.G. Lozovayaning “Tobe xulqni aniqlash” metodikasi bo'yicha olingan natijalar tahlili, $n=372$

MOYILLIK TURLARI	Hudud	n	O'rta arifmetik qiymat	Standart og'ish	t
Spirtli ichimliklar istemol qilishga moyillik	T	135	6,62	2,66	-2,00*
	B	126	5,73	1,91	
	N	111	6,23	2,51	
	T	135	7,06	3,44	0,99

Televizor ko'rishga tobelik	B	126	7,10	3,46	
	N	111	8,74	4,18	
Sevib, sevilishga ehtiyoj	T	135	7,93	3,78	1,51
	B	126	7,52	3,45	
	N	111	8,35	4,10	
Qimor o'yinlar o'ynashga moyillik	T	135	8,26	4,06	1,43
	B	126	6,94	2,77	
	N	111	7,85	3,62	
Jinsiy munosabatlarga qiziqish	T	135	8,43	4,16	2,48*
	B	126	7,46	3,36	
	N	111	7,90	3,73	
Oziq-ovqat istemol qilishga tobelik	T	135	8,35	4,10	-2,51*
	B	126	7,21	3,07	
	N	111	7,33	3,17	
Diniy qarashlarning ustuvorligi	T	135	8,91	4,88	3,15**
	B	126	7,41	3,24	
	N	111	9,22	5,28	
Mehnat qilishga moyillik (Trudogolizm)	T	135	6,79	2,48	0,17
	B	126	8,43	4,42	
	N	111	7,75	3,76	
Dori vositalar istemol qilishga moyillik	T	135	9,30	5,44	-1,15
	B	126	8,47	3,74	
	N	111	8,63	3,90	
Kompyuterdan foydalanishga tobelik	T	135	9,12	4,24	1,75
	B	126	8,15	3,25	
	N	111	8,63	3,40	
Tamaki mahsulotlarini chekishga moyillik	T	135	8,94	4,49	2,48*
	B	126	7,18	3,37	
	N	111	7,31	3,48	
Narkotobelik	T	135	8,26	3,79	-0,67
	B	126	6,25	3,15	
	N	111	6,42	3,26	
Umumiy tobelik	T	135	9,14	4,26	-0,60
	B	126	8,41	3,66	
	N	111	8,75	3,93	

*p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001 T-Toshkent, B-Buxoro, N-Namangan.

Keyingi shkalalarning tahlillariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, "Sevib qolishga ehtiyoj" shklasi bo'yicha ($M=8,35$; $S=4,10$) Namangan viloyatida tahsil olayotgan respondentlarimizning natijalari boshqa huddulardagi respondentlarimizni natijalaridan ishonchli statistik farqlanmoqda.

Metodikamizning "Qimor o'yinlar o'ynashga moyillik" shkalasi bo'yicha Toshkent sharidagi respondentlarimizning natijalarida ($M=8,26$; $S=4,06$) ham biroz yuqoriroq natijalar qayd etilgan. Hozirgi vaqtda jahonda oson pul topish bilan bog'liq holatlar aynan online qimor o'yinlari asosida amalga oshirilmoqda va bu jinoyatlarning ko'plab turlari ham republikamizda paydo bo'lmoqda. Bunday o'yinlar tuzog'iga tushish o'smir shaxsining ruhiyatida kuzatilayotgan o'zgarishlar, oilaviy munosabatlar tizimidagi kelishmovchiliklar, o'smirlarda o'zining tengqurlariga taqlid qilish asnosida doimiy pul mablag'lariga bo'lgan ehtiyoj ularni oson pul topishga undaydi. Aslida esa bunday o'yinlarda bir yoki ikki marotaba o'yin tashkilotchilari tomonidan yaxshigina "xo'rak" taqdim qilinadi, albatta bu holat o'smir tomonidan ijobiy qabul qilinib bu o'yinlarga nisbatan "azart"ning paydo bo'lishiga olib keladi.

Keyingi shkala "Diniy qarashlarning ustuvorligi" turi bo'yicha o'rtacha arifmetik qiymat ($M=9,22$; $S=5,28$) Namangan viloyatida tahsil olayotgan respondentlarning natijalari boshqa hududlardagi respondentlarimizni natijalaridan ishonchli statistik farqlanmoqda. Bunga sabab azaldan kuchli diniy urf-odat va an'analar bilan bog'liq tarixga ega hudud hisoblanadi. Hozirgacha aholining aksariyat qismi bu urf-odatlarini sodiqlik bilan yosh avlodlarga yetkazadi. Hayit namozlariga, ta'til vaqtlari juma namoziga o'smirlarning chiqish holatlari yaqinlari tomonidan ijobiy baholanishi, bundan tashqari ijtimoiy tarmoqlarda diniy ruhdagi kontentlarning ko'pligi o'smir yigitlar va qizlardan olingan metodika natijalari bilan izohlanadi.

"Mehnat qilishga moyillik" shkalasi bo'yicha Buxoro viloyatida tahsil olayotgan o'smirlarning natijalari bo'yicha ($M=8,43$; $S=4,42$) boshqa hududdagi respondentlardan birmuncha yuqoriroq ekanligini ko'rishimiz mumkin. Buning asosiy sababini quyidagicha izohlashni lozim topdik: bu hududdagi o'smirlar boshqa respondentlarga qaraganda "mehnat qilishga moyillik" xohishining yuqoriligi, oilaviy munosabatlar tizimida shakllangan mehnat qilishga o'rgatish tushunchalari asosida

o'smirlarda ham mehnat qilish bilan bog'liq ijobiy xususiyatlarning shakllanishiga ijobiy ta'sir o'tkazilgan.

“Dori vositalar iste'mol qilishga moyillik” shkalasi bo'yicha esa Toshkent shahridagi o'smirlar yuqori natijalar ($M=9,30$; $S=5,44$) qayd etganlar. Bilamizki dunyoda giyohvand moddalar iste'mol qilinishi, sotilishi, tarqatilishi bilan bog'liq kuchli cheklovlarning o'rnatilishi bunday zahri qotil moddalarning laboratoriyalarda sun'iy, sintetik turlarining yaratilishi va davlat chegaralaridan noqonuniy tarzda olib kirilishi, tarqatilishi bilan bog'liq holatlar ham bizning mamlakatimizni chetlab o'tmayapti. Bu esa, ayniqsa respublikamizning markazida yoshlar, o'smirlar, o'spirinlar orasida ham shunday sintetik dori vositalariga nisbatan bo'lgan qaramlik holatlarini keltirib chiqarmoqda. Afsuski, bu dori vositalar inson umrining zavoli bo'lib, nafaqat shaxsning o'ziga balki, uning oila a'zolari, farzand zurriyotlarining fiziologik va psixologik salomatligi uchun anchayin salbiy holatlarni keltirib chiqarmoqda.

Metodikaning “Umumiy tobelik” shkalasi bo'yicha ham Toshkent shahridagi o'smirlarda biroz yuqoriroq natijalar ($M=9,14$; $S=4,26$) qayd etilgan. Bu jarayonda o'smirlar shaxsiyatining “amorf”ligi, iroda xususiyatlarining yetishmovchiligi, ijtimoiy munosabatlar tizimida kuzatilayotgan salbiy munosabatlarning barchasi bunday omilning yuqori natija qayd etishiga olib keladi.

Tadqiqotimizda qo'llagan navbatdagi metodikamiz «Nizoli vaziyatlarni hal qilish usullarini aniqlash» (K.N.Tomas) bo'lib, mazkur metodikani qo'llashimizdan asosiy maqsad, deviant xulq-atvorli o'smirlarning shaxslararo munosabatlardagi o'rnini aniqlash, ular bilan bog'liq nizoli vaziyatlarning qanday turlarini aniqlash va o'smirlarda nizoli vaziyatlardan chiqish bo'yicha amaliy tavsiyalarni ishlab chiqish edi. Chunki, shaxslararo munosabatlarda nizoli vaziyatlarning ko'payishi, ulardagi o'z ijtimoiy hayotidagi norozilik, o'z-o'zidan qoniqmaslik, o'ziga nisbatan past baho berishiga olib kelishi mumkin. K.N.Tomas testi asosida tadqiqotimiz davomida olingan o'ziga xos empirik tahlillar talqini deviant xulq-atvorli o'smirlardagi ziddiyatli holatlardan chiqish motivatsiyasi bilan bog'liq holatlarini ilmiy interpretatsiya qilishni taqozo etadi. Chunki, mazkur yo'nalishdagi tahlil asosida deviant xulq-atvorli o'smirlarning turli xil muammolar bilan bog'liq turli xil ziddiyatlardan chiqish motivatsiyasi ko'rsatkichlari

haqida tegishli ma'lumotlarga ega bo'lish mumkin bo'ladi. Zero, ushbu test natijalarini tahlil qilishdan asosiy maqsad shuki, unda har bir o'smir uchun xarakterli bo'lgan deviant xulq-atvor ko'rsatkichlariga empirik jihatdan baho berish orqali ulardagi ziddiyatli muammolarni bartaraf etishga qaratilgan o'ziga xos individual – psixologik yondashuvlar ko'lamini belgilab olishdir. Chunki o'smirlarda har bir ko'rsatkich darajasi Tomas uslubi bo'yicha belgilangan 5 ta mezonga daxldorlik imkoniyati bo'yicha tadqiq qilinadi.

4-jadval

Nizoli vaziyatlarni hal qilish usullarini aniqlash metodikasining ko'rsatkichlari, n=372

SHKALA NOMI	O'rtacha (M)		Farqlar	
	6-sinf n=198	8-sinf n=174	t	p
Bahs-munozara	5,1	7,3	-2,4*	0,05
Hamkorlik	7,1	7,0	-0,9	0,12
Kelishuv	6,3	6,1	-1,0	0,10
O'zini chetga olish	6,8	4,2	-2,4*	0,05
Moslashuv	6,2	5,8	-1,2	0,09

Keltirilgan jadval interpretatsiyasiga asoslanib shuni ta'kidlash joizki, mazkur uslub yordamida olingan ma'lumotlar o'smirlar guruhlarida doirasida turli xil ko'rinishlarda namoyon etilganligi bilan xarakterlidir. Zero, ziddiyatli holatdan chiqish motivatsiyasi ko'rsatkichlari har bir deviant xulq-atvorli o'smirlarda o'ziga xos alohida dinamik xususiyatlarga ega ekanligini yaqqol kuzatish mumkin. Jumladan, orasida "Bahs-munozara" va "O'zini chetga olish" omillari o'rtasida ishonchi farqlar aniqlandi. Bu holatning asosiy sabablariga yanada ko'proq aniqliklar kiritish maqsadida har bir respondent bilan individual suhbatlar olib borildi. Yig'ilgan ma'lumotlarning kontent-tahlil natijalariga murojaat qilindi. Umuman, barcha qo'shimcha usullarning natijalari ham o'rganildi. Dastlabki, "Bahs-munozara" omili 8-sinf o'quvchilarida ustunlik qildi ($t=-2,4$; $p\leq 0,05$). Mazkur holat yuqori sinf o'quvchilari orasida ko'proq bahs-munozaraga moyillik, o'z "men"ligini ustun qo'yish har qanday holatda o'z fikri va g'oyalarini boshqalarnikiga

nisbatan ustun qo'yishga intilish kabi harakatlarning yaqqol namoyon etilishi bilan ko'zga tashlanib turdi.

“O'zini chetga olish” omili esa 6-sinf o'quvchilarida yuqori natijani ko'rsatdi ($t=-2,4$; $p\leq 0,05$). Bu shundan dalolat beradiki, 6-sinf o'quvchilarining faoliyatida har qanday ziddiyatli holatlar paytida o'zlarini chetga olib turishni va munozaralarga aralashmaslikni, chetda turib voqelikni kuzatib borishni afzal bilganliklari kuzatildi. Umuman, mazkur tadqiqot davomida olingan ushbu ma'lumotlar deviant xulq-atvorli o'smirlardagi o'ziga xos ijtimoiy-psixologik omillarni talqin qilish va muammolarni bartaraf etish uchun tegishli tavsiyalarni ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot ishimiz maqsadlaridan kelib chiqib o'smirlarda shaxslilik xususiyatlarini aniqlash asosida ularda kuzatilishi mumkin bo'lgan deviant xulq-atvorning ko'rinishlari, turlarini korreksiya qilish vositalarini ishlab chiqish orqali jamiyatda xulqi og'ishganlik muammosini bartaraf etishni maqsad qilganmiz. Ilmiy ishda qo'llanilgan keyingi metodika Frayburgning savolnomasi yordamida shaxs xususiyatlarini o'rganish metodikasi bo'lib o'smirlarning shaxslilik xususiyatlarini o'rganish va bu jarayonda ularning xulq-atvoriga ta'siri bilan bog'liq masalalarni tadqiq qilishni lozim topdik.

Mazkur metodika inson shaxsining ba'zi bir xususiyatlarini tashxis qilish uchun yaroqli bo'lgan ko'p omilli testdir. Bu amaliy va ilmiy tadqiqot maqsadlari uchun muhim manba vazifasini bajaradi. Savolnoma ko'p omillar asosida shaxs xususiyatlarini aniqlash imkonini berganiligi sababli ushbu metodikaning tadqiqot ishimizda qo'llashimizda yuqori validlik asosida o'rganilayotgan muammoning yangi xossalarini och imkoniyatini bermasdan qolmaydi.

Dastlab, tadqiqot ishimizda qatnashgan respondentlarimizning shaxslilik xususiyatlarini o'rganish bilan boshladik. Mazkur jarayonda Toshkent shahri, Buxoro viloyati hamda Namangan viloyati umumta'lim maktablarida tahsil olayotgan 372 nafar respondentlarda shaxslilik xususiyatlarining ma'lum jihatlarini aniqlashga harakat qildik. Keyingi bosqichda esa, o'smirlarda kuzatiladigan deviant xulq-atvorning shaxslilik xususiyatlari bilan korrelyatsion a'loqalarini matematik-statistik jihatdan tadqiq qilish qilindi.

Tadqiqot natijalariga diqqat qaratadigan bo'lsak, Frayburg savolnomasi yordamida shaxs xususiyatlarini o'rganishning

ko'rsatkichlari tahlil qilinganda 6-sinf o'quvchilarida "Spontan tajovuzkorlik" omili ($M=6,1$; $t=-0,9^{**}$) 8-sinf o'quvchilarida ($M=7,0$; $t=-0,9^{**}$) natija qayd etganligini ko'rishimiz mumkin. Buning asosiy sababi sifatida o'smirlarda introtensiv turdagi psixopatik holatni aniqlash va baholashga imkon beradi. Yuqori qayd etilgan baholar esa, g'ayri-ixtiyoriy xulqqa ega bo'lgan kishilarga xos xususiyatlarni bildiradi. Natijada, bunday o'smirlarning xulq-atvorida o'z-o'zidan paydo bo'ladigan (spontan) tajovuzkorlik - bu tajovuzkor, beixtiyor, soddadil, chiqisha olmaydigan, murosasiz xulq ko'rinishlarini namoyon qilish bilan bog'liq deviant xulqning turli xil turlarida yaqqol ko'zga tashlanishi mumkin.

5-jadval

Frayburg savolnomasi yordamida shaxs xususiyatlarini o'rganishning yosh xususiyatlari bo'yicha natijalari, $n=372$

SHKALA NOMI	O'rtacha (M)		Farqlar	
	6-sinf $n=198$	8-sinf $n=174$	t	p
Asabiylashganlik	4,1	6,3	-2,2	0,15
Spontan tajovuzkorlik	6,1	7,0	-0,9**	0,01
Ruhiy siqilganlik	4,2	6,1	-1,9	0,10
Jizzakilik	6,8	5,7	1,1	0,05
Dilkashlik	6,2	5,8	-1,2	0,09
Og'ir, vazminlik ruhiy zarbaga chidamlilik	6,4	5,3	0,4*	0,05
Reaktiv tajovuzkorlik	5,4	6,2	-0,8**	0,01
Uyaluvchanlik, tortinchoqlik	5,9	4,7	1,2	0,14
Oshkoralik	5,2	5,5	-0,3	0,05
Ekstrovertlik va introvertlik	4,7	6,1	-1,4	0,09
Emotsional labillik, o'zgaruvchanlik	6,3	7,1	-0,8**	0,01
Maskulinizm-feminizm	5,4	5,7	-0,3	0,04

* $p<0,05$; ** $p<0,01$; *** $p<0,001$

"Og'ir, vazminlik ruhiy zarbaga chidamlilik" omili 6-sinf o'quvchilarining natijalarida bir muncha yuqori natija qayd etgan, buning asosiy sabab sifatida bu o'quvchilar endigina yuqori sinfga o'tib hali

vaziyatga to'liq adaptatsiya hosil qilmaganligi, o'zidan yuqori sinfdagi tahsil oladigan o'quvchilar oldida salbiy obrazni shakllantirmaslik, ulardagi yuqori baholar kelajakka ishonch va faollikni; o'ziga ishonchi odatdagi hayotiy holatlarda ruhiy zarba omillari ta'siridan yaxshi himoyalanganligini anglatadi. Mo'tadillik - bu yaxshi kayfiyat, barqarorlik, matonatlik, xotirjamlik, o'z kuchiga ishonch, ishonuvchanlik, faollik odatlari bilan uyg'un tarzda kechadigan jarayon bo'lib davomiyligi keyingi sinflarda bir muncha pasayishi mumkin.

“Reaktiv tajovuzkorlik” omili bo'yicha esa 8-sinf o'quvchilarining ($M=6,2$; $t=-0,8^{**}$) natijalarida sezilarli farqlar qayd etilgan. Bunday o'smirlarda ekstratensiv tipdagi psixopatik belgilarni namoyon bo'lishi kuzatiladi. Yuqori baholar ustunlikka intilishni va ijtimoiy muhitga tajovuzkorona munosabatni ifodalaydi. Reaktiv tajovuzkorlik bu tajovuzkorona o'z qarashlarini himoya qilish, o'z fikrini himoya qilish, xudbinlik, manmanlik, obro'ga, yuqori martaba, ustunlikka intilish kabi xususiyatlarni namoyon qilganligini ko'rishimiz mumkin.

“Emotsional labillik, o'zgaruvchanlik” omili bo'yicha 8-sinf o'quvchilarining natijalari ($M=7$, $t=-0,8^{**}$) 6-sinf o'quvchilariga qaraganda biroz yuqoriligini ko'rishimiz mumkin. Yuqori baholar etarli o'zini idrok qilmaslik, serjahllik, yuqori qo'zg'aluvchanlik, kayfiyatning tez-tez o'zgaruvchanligida ko'rinadigan emotsional holatning noto'g'riligini ko'rsatadi. O'smirlarda quyi baholar faqatgina emotsional holatning yuqori barqarorligini tavsiflamasdan, balki o'z-o'zini idrok qila olishni ham ko'rsatadi. Emotsional o'zgaruvchanlik-barqarorlik-emotsional turg'unlik yoki noturg'unlik, kayfiyatning o'zgaruvchanligi, serjahllik, jo'shqinlik, ziqnalik, g'am yoki kelajakka ishonch, xursandchilik kabi xususiyatlarni namoyon qilishini ko'rishimiz mumkin.

Umuman olganda o'smirlar faoliyatida ichki qoniqmaslik, jismoniy tajovuz, verbal tajovuz, jizzakilik aybdorlik hissi kabi omillarning barchasida ularni oila ijtimoiy muhitida vaqtida qo'llab-quvvatlamaganlik, oilaviy munosabatlarda doimiy ichki konfliktlarning mavjud bo'lganligi, jamiyat a'zolari tomonidan o'smir shaxsining ijobiy

qabul qilinmaganligi, muvaffaqiyatsizlikka uchragan ilk sevgi, do'stlarni tanlay olmaslik kabi omadsizliklar ham, albatta, o'smirning hayotiy pozitsiyasiga ta'sir etmasdan qolmaydi. Natijada bunday o'smirlarning hayotiy faoliyatida jinoiy xatti-harakatlar, deviant xulq, addiktiv xulqning ba'zi bir ko'rinishlari uchraydi. Albatta, bunday salbiy holatlarni oldini olishda avvalo oila mikromuhitining ta'siri beqiyosdir, chunki psixologiya klassik prinsiplariga asoslangan holda "determinizm" prinsipining ya'ni qush uyasida ko'rganinin qiladi naqliga asoslanish bejiz emas. Shuning uchun ham har bir shaxsning dastlabki tarbiyasi oilada shakllanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Змановская Е.В. Девиантология (психология отклоняющегося поведения). 1-е изд., 2003; 2-е изд., 2004; 3-е изд., 2005. - М.: Издательский центр «Академия». – 288 с.

2. Komilova N.G'. Xulqi og'ishgan bolalar psixologiyasi: Uslubiy qo'llanma. – T., 2008.

3. Кондратенко В.Т. Девиантное поведение у подростков / В.Т.Кондратенко. – Минск.: Беларусь, 2008. – 207 с.

4. To'laganova G.Q. Deviant xulq atvor psixologiyasi. – T.: Universitet, 2014. – 168 b.

5. Тулаганова Г.К. Клинико-психологический анализ исследования расстройств поведения в подростковом возрасте. / Вестник интегративной психологии. С.308-310

6. Beron R Achivement and avoidant motivation as determinants of epistemic behavior. // Am. J. Psychol. - 1963. - V.108. - №3. - 213-215p.

7. Elov Z.S. Deviant xulq-atvorli o'smirlarda suitsidga moyillik motivatsiyasini aniqlash va korreksiyalashning psixologik mexanizmlari: Psixol. fan. doktori ... dis. – T., 2023.

8. Z.Elov. Социально-психологические причины формирования девиантного поведения у подростков. Pedagogik mahorat. Ilmiy jurnal. 2024

9. Z.Elov. O'z joniga qads qilish masalasi jamiyat oldida turgan muhim ijtimoiy-psixologik muammo sifatida. 2023. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 1 (12), 50-54

10. З.Элов, Я. САМИНЖОНОВ. Ўсмирлар орасида ўз жонига қасд қилиш ҳолати психологик муаммо сифатида. 2024. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 2 (2), 69-78

11. Ganjiyev F.F. Globallashuv davrida agressiv o'smirlar jamiyatga moslashishining ijtimoiy-psixologik determinantlari Psixol. fan. doktori ... dis. – T., 2024.

12. Никитин А.В. Психологические особенности агрессивного поведения в подростковом возрасте: Дис. .канд. психол. наук. - М., 2006. – 173.

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Turayeva Gulchexra Urayimovna,

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

tadqiqotchisi

Manzil: O'zbekiston, 220100. Toshkent shaxri

OTA-ONA MUNOSABATLARI ASOSIDA FARZANDLARDA PERFEKSIONIZMNING SHAKLLANISHI

Jumaniyazova Ilmira Kamiljanovna
Ma'mun universiteti, Urganch shaxri

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada ota-onalarning farzandalariga turli munosabatlari, ularning perfektsionizm xususiyatlarining shakllanishiga qanday ta'sir ko'rsatishi o'rganilga. Kuchli nazorat, qo'llab-quvvatlash, beparvolik, giperhimoya va tanqidiy yondashuvning farzandlarda perfektsionizmga, stressga, o'z-o'zini baholashga va ichki motivatsiyaga qanday ta'sir qilishi nazariy va amaliy asosda tadqiq etilgan. Ilmiy natijalari qo'llab-quvvatlovchi va rag'batlantiruvchi yondashuvlar farzandga sog'lom o'ziga ishonch va ichki motivatsiya shakllanishiga xizmat qilishini, tanqidiy yondashuv esa kuchli stress va zararli mukammallikka intilishni keltirib chiqarishini bildiradi.

MAQSAD: Ushbu ilmiy maqolaning asosiy maqsadi ota-ona munosabatlarining farzandlarning perfektsionizm xususiyatlarini shakllanishiga ta'sir ko'rsatishini aniqlashdir.

MATERIAL VA METODLAR: Ushbu ilmiy maqolada nazariy tahlil va statistik metodlarga asoslangan. Ota-ona munosabatlarining farzandlarning ruhiy rivojlanishiga ta'sirini o'lchash uchun ilmiy izlanishlar va mavjud statistika ma'lumotlari keltirilgan. Nazariy ma'lumot sifatida perfektsionizm, ichki motivatsiya va stress darajalarini baholash uchun ilmiy yondashuvlar hamda psixologik tadqiqotlar o'rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Perfektsionizm shakllanishida ota-ona munosabatlarining o'rni va ta'siri bolaning rivojlanishi uchun muhim

ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, qo'llab-quvvatlovchi va rag'batlantiruvchi munosabatlar sog'lom o'ziga baho va ichki motivatsiyani rivojlantirishga xizmat qiladi, shuningdek, farzandning sog'lom o'z-o'zini rivojlantirish va o'z imkoniyatlariga ishongan shaxs bo'lib shakllanishiga ko'mak beradi. Boshqa tomondan, kuchli nazorat va tanqidiy munosabatlar yuqori perfeksionizm va kuchli stress darajasini oshirishi, bolada o'z-o'zini qabul qilishda qiyinchiliklar olib kelishi mumkin. Shuningdek ota-onalarning farzand tarbiyasidagi yondashuvlari kelajakdagi farzandlarning psixologik rivojlanishiga yuqori ta'sir ko'rsatishni bildiradi.

XULOSA: Ilmiy maqola bolada mukammallikka intilish va perfeksionizm sog'lom va barqaror rivojlanishi uchun ota-onalarning mehribon va qo'llab-quvvatlovchi munosabatiga to'laqonli ko'rsatib berilgan. Aksincha, doimiy tanqid yoki haddan tashqari nazorat farzandda o'zini past baholash, kuchli stress va salbiy perfeksionizmga olib kelishi haqida nazariy ma'lumotlar keltirilgan. Shuningdek ota-ona munosabatlari perfeksionizm, stress, motivatsiya darajalariga ta'siri matematik-statistik tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Perfeksionizm, ota-ona munosabati, rag'batlantiruvchi yondashuv, tanqidiy yondashuv, bolalar psixologiyasi, ichki motivatsiya, stress.

ФОРМИРОВАНИЕ ПЕРФЕКЦИОНИЗМА У ДЕТЕЙ НА ОСНОВЕ РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ

Аннотatsiя

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье изучаются различные отношения родителей к своим детям и то, как они влияют на формирование характеристик перфекционизма. Влияние сильного контроля, поддержки, пренебрежения, гиперзащиты и критичности на детский перфекционизм, стресс, самооценку и внутреннюю мотивatsiyu исследуются как теоретически, так и эмпирически. Научные результаты показывают, что поддерживающий и поощряющий подходы помогают детям развивать здоровую уверенность в себе и внутреннюю мотивatsiyu, тогда как критический подход вызывает сильный стресс и вредный перфекционизм.

ЦЕЛЬ: Основной целью данной научной статьи является определение влияния родительских отношений на формирование характеристик перфекционизма детей.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Данная научная статья основана на теоретическом анализе и статистических методах. Представлены научные исследования и доступные статистические данные, позволяющие измерить влияние родительских отношений на психическое развитие детей. В качестве теоретической основы были изучены научные подходы и психологические исследования для оценки перфекционизма, внутренней мотивации и уровня стресса.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Роль и влияние родительских отношений в формировании перфекционизма имеют важное значение для развития ребенка. Результаты исследований показывают, что поддерживающие и ободряющие отношения способствуют здоровой самооценке и внутренней мотивации, а также здоровому саморазвитию и расширению прав и возможностей ребенка. С другой стороны, сильный контроль и критическое отношение могут привести к высокому перфекционизму и высокому уровню стресса, вызывая у ребенка трудности с самопринятием. Также подход родителей в воспитании детей оказывает большое влияние на психологическое развитие будущих детей.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Научная статья в полной мере демонстрирует доброе и благосклонное отношение родителей к здоровому и устойчивому развитию перфекционизма и перфекционизма у ребенка. Напротив, есть теоретические сведения о том, что постоянная критика или чрезмерный контроль приводят к низкой самооценке, сильному стрессу и негативному перфекционизму у ребенка. Также математически и статистически проанализировано влияние родительских отношений на уровень перфекционизма, стресса и мотивации.

Ключевые слова: Перфекционизм, родительское отношение, мотивационный подход, критический подход, детская психология, внутренняя мотивация, стресс.

THE FORMATION OF PERFECTIONISM IN CHILDREN ON THE BASIS OF PARENTAL RELATIONSHIPS

Annotation.

INTRODUCTION: In this article, the different relations of parents to their children and how they affect the formation of perfectionism characteristics are studied. The effects of strong control, support, neglect, hyperprotection, and criticality on children's perfectionism, stress, self-esteem, and intrinsic motivation are both theoretically and empirically researched. Scientific results indicate that supportive and encouraging approaches help children develop healthy self-confidence and internal motivation, while critical approaches cause strong stress and harmful perfectionism.

AIM: The main purpose of this scientific article is to determine the influence of parental relations on the formation of children's perfectionism characteristics.

MATERIALS AND METHODS: This scientific article is based on theoretical analysis and statistical methods. Scientific research and available statistics are presented to measure the impact of parental relationships on children's mental development. As a theoretical background, scientific approaches and psychological studies were studied to assess perfectionism, intrinsic motivation and stress levels.

DISCUSSION AND RESULTS: The role and influence of parental relationships in the formation of perfectionism is important for the child's development. Research findings show that supportive and encouraging relationships foster healthy self-esteem and intrinsic motivation, as well as a child's healthy self-development and empowerment. helps to form a confident person. On the other hand, strong controlling and critical attitudes can lead to high perfectionism and high stress levels, causing difficulties in self-acceptance in the child. Also, the approach of parents in raising children has a high impact on the psychological development of future children.

CONCLUSION: The scientific article fully demonstrates the kind and supportive attitude of parents for the healthy and stable development of perfectionism and perfectionism in a child. On the contrary, there is theoretical information that constant criticism or excessive control leads to low self-esteem, strong stress and negative perfectionism in the child.

Also, the effect of parental relations on the levels of perfectionism, stress, and motivation was analyzed mathematically and statistically.

Key words: Perfectionism, parental attitude, motivational approach, critical approach, child psychology, internal motivation, stress.

Ota-onalik munosabatlarda bu farzand tarbiyasida ota-onalarning an'anaviy va o'ziga xos munosabatlarini ifodalovchi shakllidir.¹

D.Baumrind eng muhim oilaviy tipologiyani taqdim etdi. U uchta ota-onalik uslubini aniqladi. Avtoritet ota-onalar farzandlarini masala asosida va ratsional tarzda boshqarishga intilishi bilan tavsiflanadi. Bunday ota-onalar kuchli nazoratga ega, lekin bolani haddan tashqari cheklamaydi. Avtoritet ota-ona bolaning mavjud sifatlarini tasdiqlaydi, lekin kelajakdagi xatti-harakatlar uchun ham standartlarni belgilaydi.² Avtoritar ota-ona bolani shakllantirish, boshqarish va uning xatti-harakatlari hamda qarashlarini belgilangan me'yorlar asosida baholashga intiladi, bu me'yorlar odatda mutlaqdir. Bu ota-ona itoatkorlikni qadrlaydi, og'zaki hamkorlikni qo'llab-quvvatlamaydi va bola uning farmonlarini to'g'ri deb qabul qilishi kerak, deb hisoblaydi.³ Demokratik uslubdagi ota-ona bolalarning impulsleri, xohishlari va harakatlariga nisbatan jazosiz, qabul qiluvchi va tasdiqlovchi tarzda munosabatda bo'lishga intiladi. U bolaning imkon qadar o'z faoliyatini o'zi boshqarishiga imkon beradi, nazoratni qo'llamaydi va bolani tashqaridan belgilangan me'yorlarga bo'ysunishga undamaydi.

Ota-onalar tarbiyasi uslublarining hal qiluvchi omillarini aniqlash oila tadqiqotchisining asosiy maqsadlaridan biri edi. Belskiy (1984) ota-ona tarbiya uslublarining hal qiluvchi omillarini aniqlashga harakat qiladigan nazariy modellardan birini taqdim etdi.⁴ Uning fikricha, ota-onalarni tarbiyalash uslublari uchun uchta manba mavjud: bolalarning individual xususiyatlari, qo'llab-quvvatlovchi va stress manbalari va ota-onalarning individual xususiyatlari.

R.O.Frost, Marten, Lahart va R.Rosenblate Perfektsionizm individual xususiyat sifatida qaraladi. Bunday xulq-atvorni tanqidiy va haddan

¹ Coplan, R. J., Hastings, P. D., Lagace-Seguin, D. G., & Moulton, C. E. (2002). Authoritative and authoritarian mother's parenting goals, attributions, and emotions across different childrearing contexts. *Parenting. Science and Practice*, 2, 1-26.

² Baumrind, D. (1966). Effects of Authoritative Parental Control on Child Behavior. *Child Development*, 37, 887-907.

³ Baumrind, D. (1966). Effects of Authoritative Parental Control on Child Behavior. *Child Development*, 37, 887-907.

⁴ Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development*, 55, 83-96.

tashqari baholash yuqori standartlar to'plami bilan belgilanadi.⁵ K.Horney (1950) perfektsionizmni majburiyat deb ta'riflagan. Bulardan ba'zilar quyidagilardir: "Men mukammal ota-ona, do'st, turmush o'rtog'i va boshqalar bo'lishim kerak", "Men hech qachon jahl qilmasligim kerak", "Men har doim o'z maqsadlarimga hech qanday qiyinchiliksiz erishishim kerak".⁶

Yuqoridagi nazariy manbalar individual xususiyatlardan biri sifatida perfektsionizm ota-ona tarbiyasiga ta'sir ko'rsatadimi? Perfektsionizm ota-ona tarbiya uslublarini natijasida yuzaga keladimi?

M. H. Hollender tomonidan fikricha, perfektsionizm o'z oldiga haddan tashqari talablar qo'yish va mukammal ijrodan boshqa hech narsa qabul qilinmaslik hissini o'z ichiga oladi.⁷ Perfektsionizmning asosiy motivatsiyasi o'z-o'zini yaxshilash va boshqalar tomonidan qabul qilinish istagidir. Ushbu perfektsionizm ta'rifining asosiy muammosi shundaki, bu ta'rif yuqori darajada qobiliyatli va muvaffaqiyatli odamlardan perfektsionistlarni farqlamaydi, chunki yuqori standartlar belgilash va ularga intilishning o'zi patologik holat emas.⁸

G.L.Flett va boshqalar (2002) "Nazariya, tadqiqot va davolash" kitobida ayrim bolalar noxush hayotiy voqealar ta'sirida perfektsionistga aylanib qolishlarini ta'kidlaydi.⁹ Jismoniy yoki ruhiy azoblangan yoki juda betartib oilalarda o'sgan bolalar ota-onalari ishonchsiz ekanini anglab yetadilar va og'ir sharoitlarga javoban ikki sabablarga ko'ra perfektsionizmni rivojlantirishlari mumkin. Birinchisi, kelajakdagi zo'ravonlik va xo'rlashlardan qochish uchun va ikkinchisi, boshqarib bo'lmaydigan muhitni nazorat qilish uchun. Mukammal tarzda harakat qilish orqali ular eng talabchan ota-onalarining me'yorlarini bajarish va hayotlaridagi muhim odamlar bilan ziddiyatlar soni va keskinligini kamaytirish orqali o'zlarini himoya qilishadi.

D.E.Hamachek ham o'z asarlarida agar ota-onalar farzandlari uchun standartlar belgilamasa va ularning ishlashiga tegishli fikr-mulohazalar

⁵ Frost, R. O., Marten, P., Lahart, C., & Rosenblate, R. (1991). The development of perfectionism: A study of daughters and their parents. *Cognitive Therapy and Research*, 15, 469-490.

⁶ Horney, K. (1950). *Neurosis and Human Growth: The Struggle toward Self Realization*. New York: W. W. Norton.

⁷ Cook, R. E. (2012). Parenting and perfectionism: The influence of parental behaviors on the development of perfectionism in children. University of California Press.

⁸ Blatt, S. J. (1995). The destructiveness of perfectionism: Implications for the treatment of depression. *American Psychologist*, 50, 1003-1020.

⁹ Flett, G. L., Hewitt, P. L. (2002). *Theory, Research, and Treatment*, Washington, DC, American Psychological Association,

bermasa, bolalar o'zlari uchun haqiqatdan yiroq yuqori standartlar qo'yishlari mumkin, deb hisoblagan¹⁰.

G. A. Kenney-Benson va E. M. Pomerantz shuni aniqladilarki, onalari ularga talabchan vazifa bajarish paytida dushmanlik va tanqidiy munosabat ko'rsatadigan bolalar ijtimoiy jihatdan belgilangan perfektsionizmni rivojlantiradilar¹¹.

D. A. Clark va J. K. Coker ham ona tomonidan tanqid va disfunktsional bolalar perfektsionizmi o'rtasidagi o'xshash bog'liqlikni aniqladilar¹². Ushbu tadqiqotlar perfektsionizm ota-onalar tomonidan suiste'mol qilish holatlarida himoya mexanizmi sifatida rivojlanishi mumkin degan g'oyaga mos keladi.

R. E. Cook va C. A. Kearney onalardagi depressiya, obsesiv-kompulsiv buzqlik va xavotir belgilarini og'il bolalarda o'ziga qaratilgan perfektsionizm rivojlanishini mumkinligi ta'kidlashadi.¹³

G. L. Flett fikricha agar ota-onalar haddan tashqari himoyalovchi bo'lib, boshqalar oldidagi ijobiy taassurotlarning muhimligini ortiqcha ta'kidlasalar, noto'g'ri qarorlar xavfi haqida tez-tez eslatib tursalar, boshqalar tomonidan xatolar qattiq tanqid qilinishini ko'rsatsalar, bolalar perfektsionizmni rivojlantiradilar.¹⁴ Xavotir bilan yuruvchi ota-onalarning ozodalik va tartib-intizom talab qilishlarida tortib, doimiy tashvishi harakatlar kabi alomatlari bolalarda perfektsionizm bilan bog'liq ota-onalarning alomatlaridir.

K. E. Ablard va W. D. Parker bolalardagi perfektsionizm va ota-onalarning yutuqlarga erishish maqsadlarini o'rganishdi. Ota-onalar o'rganishga qaratilgan maqsadlar bilan yo'naltirilganlar va muvaffaqiyatga erishishni qadrlaganlar sifatida ikkiga bo'lindi. Ijtimoiy

¹⁰ Hamachek, D. E. (1978) Psychodynamics of Normal and Neurotic Perfectionism. *Psychology*, 15, 27-33.

¹¹ Kenney-Benson, G. A., & Pomerantz, E. M. (2005). Mother-child interactions and the development of perfectionism. *Developmental Psychology*, 41(1), 25-36.

¹² Clark, D. A., & Coker, J. K. (2009). Dysfunctional child perfectionism and maternal criticism. *Journal of Clinical Psychology*, 65(12), 1275-1284.

¹³ Cook, R. E., & Kearney, C. A. (2008). Maternal depression and childhood perfectionism: Predictors of child anxiety disorders. *Journal of Anxiety Disorders*, 22(4), 597-606.

¹⁴ Flett, G. L., Hewitt, P. L., & Singer, A. (2002). Dimensions of perfectionism and anxiety in children. *Personality and Individual Differences*, 32(5), 851-865.

kutish modeli asosida, muvaffaqiyatga erishish maqsadlariga yo'naltirilgan ota-onalarning farzandlari orasida yuqori perfektsionizmga ega bo'lganlar guruhiga ko'proq bolalar kiritildi. Ta'lim berish uslubi ham perfektsionizm rivojlanishi bilan bog'liq muhim omil ekanligi ko'rsatildi.¹⁵

Ijtimoiy talablarga muvofiq, ota-onalar eng yaxshi natijalar va to'liq itoatni talab qiladigan bo'lsa, ularning farzandlari odatda disfunktsional (noodatiy) perfektsionizm xususiyatlarini qabul qilishi kuzatiladi.¹⁶ Bolalarning rivojlanishiga ota-onalik uslublarining hissasini yaxshiroq tushunish uchun, ota-onalik uslublari va amaliyotlarini ajratib olish maqsadga muvofiqdir. Ota-onalik uslubi bolaning va ota-onaning o'zaro munosabatida emosional yaqinlikni ko'rsatib berib, u turli o'lchovlar orqali tashxis qilinadi. Ota-onalik munosabatlarida ma'lum maqsadlarga qaratilgan harakatlar va xatti-harakatlarni ifodalaydi, ular bolani ma'lum bir tarzda ijtimoiylashtirishga qaratilgan va ota-onalik uslubidan kamroq darajada bog'liqdir¹⁷

Shuningdek, ta'kidlash joizki, ko'plab mualliflar tomonidan ko'rsatilganidek, ham ota, ham ona tarbiya berish uslubi bolaning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Albatta, ota-onaning tarbiya berish uslubi bolalarning turli rivojlanish davrlarida odatda doimiy bo'lsa ham, bolalik, o'smirlik va erta kattalikda shaxsiyat shakllanishiga turli xil hissa qo'shadi.

Perfektsionizm shakllanishida ota-onalarning farzandalarga bo'lgan munosabati muhim ro'l o'ynaydi. Ota-ona munosabatlaridagi qattiq nazorat, qo'llab quvvatlovchi, e'tiborsiz yoki beparvo, giperhimoya, maqto'v va rag'batlantirish, tanqidiy munosabat bevosita bolalardagi perfektsionizm darajasi, stress darajasi, o'ziga baho, ichki motivatsiya, mukammallikka intilishga bevosita ta'sir ko'rsatadi

¹⁵ Ablard, K. E., & Parker, W. D. (1997). Parental achievement goals and perfectionism in children. *Journal of Early Adolescence*, 17(2), 169-191.

¹⁶ Speirs Neumeister, K. L., & Finch, W. H. (2006). Perfectionism in gifted students: Gender and age differences. *Gifted Child Quarterly*, 50(3), 238-252.

¹⁷ Roboteg-Sarić, O., Fulgosi-Masnjak, R., & Šarić, J. (2011). Parenting styles and perfectionism: Developmental perspectives. *Journal of Family Psychology*, 25(5), 693-701.

(1-rasm).

Perfeksionizm shakllanishida ota-ona munosabatining ta'siri.

№	Ota-ona munosabati	Perfeksionizm darajasi (%)	Stress darajasi (%)	O'ziga baho (%)	Ichki motivatsiya (%)	Mukammallikka intilish (%)	Jami %
1.	Qattiq nazorat	25	30	10	15	20	100
2.	Qo'llab-quvvatlovchi	20	15	25	30	10	100
3.	E'tiborsiz yoki beparvo	25	30	15	15	15	100
4.	Giperhimoya	20	25	15	20	20	100
5.	Maqtov va rag'batlantirish	15	10	30	35	10	100
6.	Tanqidiy Munosabat	30	35	10	10	15	100

Perfeksionizm shakllanishida ota-ona munosabatining ta'siri yuqoridagi jadvalda aks etgan unga ko'ra ota-ona munosabatlaridagi qattiq nazorat, perfeksionizm va stress darajalari yuqori (25% va 30%), o'ziga baho past (10%), ichki motivatsiya o'rtacha (15%) ta'sir ko'rsatgan. Ota-onalarda farzandlariga nisbatan qo'llab-quvvatlovchi munosabat bolalarda o'ziga baho va ichki motivatsiya yuqori (25% va 30%), perfeksionizm va stress darajalari pastroq (20% va 15%). ko'rsatadi. E'tiborsiz yoki Beparvo munosabat ta'sirida perfeksionizm va stress darajalari yuqori (25% va 30%), o'ziga baho va ichki motivatsiya pastroq (15% dan) natija bilan ifodalanadi. Shuningdek, ota-onalardagi bolalarga nisbatan giperhimoyaning yuqorligi stress va mukammallikka intilish o'rtacha (25% va 20%), o'ziga baho va ichki motivatsiya nisbatan past (15% va 20%) darajada ta'sir qiladi. Maqtov va rag'batlantirish kabi munosabatlar ichki motivatsiya yuqori (35%), perfeksionizm va stress darajalari past (15% va 10%) foizda namoyon bo'ladi.

Ota-onaning bolaga eng yomon ta'sir ko'rsatuvchi tanqidiy munosabati perfeksionizm va stress darajalari yuqori (30% va 35%), ichki motivatsiya va o'ziga baho past (10%) holatda o'zini namoyon qiladi. Yuqoridagi jadvalning har bir qatorning umumiy yig'indisi 100% bo'lib,

har bir munosabat turi uchun asosiy ta'sir omillari va ularning foizdagi taqsimlanishi ko'rsatib bergan.

Yuqoridagi ma'lumotlarni xulosa qilinadigan bo'lsa perfeksionizm shakllanishida ota-ona munosabatlarining shakllari farzand psixologiyasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Yuqori talabla va tanqidiy munosabat, odatda, yuqori perfeksionizm va stress darajasini keltirib chiqardi, bolalarda o'zini past baholash va doimiy mukammallikka intilish ehtiyojini oshiradi. Boshqa tomondan esa, qo'llab-quvvatlovchi va rag'batlantiruvchi munosabatlar ichki motivatsiyani rivojlantiradi va farzandga sog'lom o'ziga ishonchni shakllantirishga imkon beradi.

Ushbu ilmiy maqolani xulosa shuki, bolada mukammallikka intilish va perfeksionizm sog'lom va barqaror rivojlanishi uchun ota-onalarning mehribon va qo'llab-quvvatlovchi munosabatiga to'laqonli bog'liq hisoblanadi. Aksincha, doimiy tanqid yoki haddan tashqari nazorat farzandda o'zini past baholash, kuchli stress va salbiy perfeksionizmga olib keladi. Demak, ota-onalar farzandlarining psixik rivojlanishi uchun o'z munosabatlarini qayta tuzishlari va ularga munosabat ko'rsatishda ilmiy-amaliy manbalarga murojaat qilishi kerak.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1.Aminovich I. A. Research Activities in the Modern Educational Environment //European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630). – 2022. – T. 15. – C. 244-248.

2.Davranova G. COLLABORATION BETWEEN KINDERGARTEN AND FAMILY //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2020. – T. 1. – №. 1.

3.Numondjonovna D. G. The importance of using multimedia to expand children's worldwide during the activities //Asian Journal Of Multidimensional Research. – 2021. – T. 10. – №. 7. – C. 28-31.

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Jumaniyazova Ilmira Kamiljanovna,

psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (Phd), dotsent.

Manzil: O'zbekiston, 220100, Urganch, 350-yillik ko'chasi 68 uy.

<https://orcid.org/0009-0004-8347-4179>,

temperament88@mail.ru

MAXSUS IQTISODIY ZONALAR RAHBARLARINI IQTISODIY-KREATIVLIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.

Shonazarov Asror Maxmaisoyevich

Samarqand davlat universiteti, Samarqand shaxri

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu ilmiy maqola maxsus iqtisodiy zonalar rahbarlarini iqtisodiy-kreativlik sifatlarini rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini ilmiy, nazariy va amaliy tomondan asoslab berishga qaratilgan bo'lib, sohaga oid mavjud muammolarni o'z vaqtida hal etishga qaratilgan usul va vositalardan samarali foydalanishni yo'lga qo'yish, rahbar va mehnat jamoasi o'rtasidagi o'zaro kommunikativ munosabarlarni muntazam ravishda ta'minlab borishni yo'lga qo'yish, rahbarlarga xos bo'lgan iqtisodiy-kreativlik sifatlarini amaliyotga tatbiq etish, qiyosiy tahlillar asosida ilmiy xulosalar, amaliy takliflar hamda tavsiyalarni ishlab chiqish nazarda tutilgan.

MAQSAD: Maxsus iqtisodiy zonalarining rahbarlarini iqtisodiy-kreativlik sifatlarini yanada rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini mazmun-mohiyatini zamonaviy yondashuvlar asosida yoritib berish orqali boshqaruv jarayonlarini nazariy va amaliy ahamiyatini ishlab chiqarish sohalariga tatbiq etishni yo'lga qo'yish, rahbarlardagi iqtisodiy-kreativlik qobiliyatlarni rivojlantirish, rahbar-xodim va mehnat jamosi o'rtasida sog'lom-barqaror ruhiy muhitni ta'minlashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Kreativ iqtisodiyot, bu – barcha tarmoq va sohalarda g'oyadan pul topishga asoslangan faoliyat hisoblanadi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, ongli faoliyatning mahsuli

bo'lgan, kreativ iqtisodiyotning asosiy yo'nalishi bu –kreativ industriya hisoblanadi. Kreativ industriya ijtimoiy-psixologik tomondan insoniyatning yutuqlaridan biri bo'lib, intellektual faoliyat natijasida yaratilgan tovar va xizmatlarni sotishga asoslangan iqtisodiyotning maxsus tarmog'idir.

Jahonda sodir bo'layotgan bugungi murakkab vaziyatdan yurtimiz xulosa chiqargan holda yanada iqtisodiy barqarorligini ta'minlash, balki undan yanada kuchli bo'lib chiqish borasida katta maqsad va strategik rejalar belgilab olishi bu albatta davlat va jamiyatni ravnaqi uchun muhim hisoblanadi

XULOSA: Bugungi kunda jahonda kreativ iqtisodiyotning rivojlanishi jadal sur'atlar bilan kechmoqda va bu jarayon ko'plab mamlakatlarning iqtisodiy o'sishida muhim rol o'ynamoqda. Shuning uchun ham maxsus iqtisodiy zonalarini faoliyatini takomillashtirish, sohaga zamonaviy texnika va texnologiyalarni jalb etish, rahbarlarning ruhiy hamda jismoniy holatiga salbiy ta'sir etuvchi tashqi va ichki omillarni bartaraf etish, rahbar va mehnat jamoasi o'rtasidagi sog'lom ishbilarmonlik muhitini yaratish, ishlab chiqarish sifati va samaradorligini muntazam oshirib borish, o'zaro sog'lom raqobat muhitini yaratish, ijtimoiy munosabatlarning samarali kechishi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish, tizimli tahlil asosida sohaga oid mavjud muammolarni hal etish, ishchi-xodimlarning faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarni qo'llashni yo'lga qo'yish, maxsus iqtisodiy zonalarini faoliyatini motivlashtirishga qaratilgan samarali usul va vositalardan foydalanish kabi ko'plab ijtimoiy-psixologik jarayonlarni ahamiyatini doimiy ravishda oshirib borish kelgusida maxsus iqtisodiy zonalar rahbarlardagi iqtisodiy kreativlik sifatlarini oshiradi va ishbilarmonlik muhitini yanada yaxshilanishiga olib keladi.

Kalit so'zlar: Maxsus iqtisodiy zonalarining faoliyatini takomillashtirish, rahbarlarni iqtisodiy-kreativlik sifatlarini mazmun-moiyatini ochib berish, maxsus iqtisodiy zonalarda faoliyat yuritayotgan boshqaruv subyektlarini ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini ahamiyatli

jihatlarini yuzaga chiqarish, kreativ industriya sohalarini ijtimoiy-psixologik tomondan asoslash.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ И ТВОРЧЕСКИХ КАЧЕСТВ ЛИДЕРОВ СПЕЦИАЛЬНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗОН

Аннотatsiя.

ВВЕДЕНИЕ: Данная научная статья направлена на обоснование социально-психологических особенностей развития экономико-творческих качеств руководителей особых экономических зон с научного, теоретического и практического аспектов и приводит к эффективному использованию методов и инструментов, направленных на Предусматривается своевременное решение существующих проблем в сфере установления регулярных коммуникативных отношений между руководителем и трудовым коллективом, реализatsiя свойственных руководителям качеств экономического творчества, научных выводов, практических предложений, основанных на сравнительном анализе и выработке рекомендаций.

ЦЕЛЬ: ознакомить с теоретической и практической значимостью процессов управления в производственных сферах путем выяснения социально-психологических особенностей дальнейшего развития экономико-творческих качеств руководителей особых экономических зон на основе современных подходов, разработать экономико-творческие способности руководителей, заключается в обеспечении здоровой и стабильной психической среды между руководителем-работником и трудовым коллективом.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Креативная экономика – это деятельность, основанная на зарабатывании денег на идеях во всех отраслях и секторах. Следует отметить, что основным направлением креативной экономики, являющейся продуктом сознательной деятельности, является креативная индустрия. Креативная индустрия является одним из достижений человечества с социально-психологической точки зрения и представляет собой особую отрасль

экономики, основанную на продаже товаров и услуг, созданных в результате интеллектуальной деятельности.

Для развития государства и общества, безусловно, важно, чтобы наша страна сделала выводы из сегодняшней сложной ситуации в мире, обеспечила большую экономическую стабильность, поставила перед собой большие цели и стратегические планы по становлению сильнее.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Сегодня развитие креативной экономики в мире происходит быстрыми темпами, и этот процесс играет важную роль в экономическом росте многих стран. Поэтому необходимо совершенствовать работу особых экономических зон, привлекать в сферу современную технику и технологии, устранять внешние и внутренние факторы, негативно влияющие на психическое и физическое состояние руководителей, создавать здоровую деловую среду между лидером и рабочий коллектив, а также производить, чтобы регулярно повышать качество и эффективность, создавать среду взаимной здоровой конкуренции, создавать благоприятные условия для эффективного развития социальных отношений, решать существующие проблемы, связанные с областью, на основе систематического анализа, положительно влиять на работу сотрудников - постоянно повышать значимость многих социальных и психологических процессов, таких как внедрение экономических механизмов, использование эффективных методов и инструментов, направленных на мотивацию деятельности особых экономических зон, в будущем специальные экономические зоны повысят качества экономического творчества у лидеров и сделают бизнес-среду более ведущей к улучшению.

Ключевые слова: совершенствование деятельности особых экономических зон, раскрытие сущности экономико-творческих качеств руководителей, раскрытие значимых сторон социально-психологических характеристик субъектов управления, действующих в особых экономических зонах, социально-психологическое обоснование креативных индустрий.

SOCIAL-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE DEVELOPMENT OF ECONOMIC AND CREATIVE QUALITIES OF THE LEADERS OF SPECIAL ECONOMIC ZONES.

Annotation.

INTRODUCTION: This scientific article is aimed at substantiating the socio-psychological features of the development of economic-creative qualities of the heads of special economic zones from the scientific, theoretical and practical aspects, and leads to the effective use of methods and tools aimed at timely solving existing problems in the field. to establish regular communicative relations between the leader and the work team, to put into practice the qualities of economic creativity characteristic of leaders, scientific conclusions, practical suggestions based on comparative analyzes and development of recommendations is envisaged.

AIM: To introduce the theoretical and practical importance of management processes to the production spheres by elucidating the socio-psychological features of the further development of the economic-creative qualities of the leaders of special economic zones on the basis of modern approaches, to develop the economic-creative abilities of the leaders, is to ensure a healthy and stable mental environment between the leader-employee and the work team.

MATERIALS AND METHODS: Creative economy is an activity based on making money from ideas in all industries and sectors. It should be noted that the main direction of the creative economy, which is a product of conscious activity, is the creative industry. The creative industry is one of the achievements of humanity from the socio-psychological point of view, and is a special branch of the economy based on the sale of goods and services created as a result of intellectual activity. It is certainly important for the development of the state and society that our country draws conclusions from today's complex situation in the world, to ensure greater economic stability, and to set big AIMs and strategic plans for becoming stronger.

CONCLUSION: Today, the development of the creative economy in the world is taking place at a rapid pace, and this process plays an important role in the economic growth of many countries. Therefore, it is necessary to improve the operation of special economic zones, to attract

modern techniques and technologies to the field, to eliminate external and internal factors that negatively affect the mental and physical condition of leaders, to create a healthy business environment between the leader and the work team, and to produce to regularly increase the quality and efficiency, to create an environment of mutual healthy competition, to create favorable conditions for the effective development of social relations, to solve existing problems related to the field based on a systematic analysis, to have a positive effect on the work of employees - to constantly increase the importance of many social and psychological processes, such as the introduction of economic mechanisms, the use of effective methods and tools aimed at motivating the activity of special economic zones, in the future, special economic zones will increase the qualities of economic creativity in the leaders and make the business environment more leads to improvement.

Key words: Improving the activity of special economic zones, revealing the essence of economic-creative qualities to leaders, revealing the significant aspects of the social-psychological characteristics of management subjects operating in special economic zones, social-psychological justification of creative industries.

*М*амлакатimizda faoliyat yuritayotgan barcha turdagi tarmoq va sohalarni rivojlantirish uchun keng ko'lamli izchil islohatlar amalga oshirilmoqda. Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev rahbarligida oqilona siyosat yuritilib, yurtimizdagi barcha tarmoq va sohalarni yanada ravnaq toptirish maqsadida yildan-yilga yuqori sur'atlarda moddiy barqarorligini ta'minlashga qaratilgan amaliy ishlar qilinib kelinmoqda. Jumladan, ta'lim, ilm-fan, sport, tibbiyot sohalarni moddiy-texnik bazasini zamonaviylashtirish, aholini moddiy farovonligini ta'minlash, fuqarolarni ish bilan ta'minlashni qamrovini kengaytirish, aholi o'rtasida kambag'allik darajasini batamom qisqartirishga erishish, tashabbusli yoshlarni g'oyalarini qo'llab-quvatlash, iqtisodiy kreativlikni yo'lga qo'yish orqali sifatli tovarlar ishlab chiqarishni hajmini oshirish va ularni xalqchilligini ta'minlash, maxsus iqtisodiy zonalarini har tomonlama rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik kreativlik darajasini muntazam ravishda oshirib borish, chegaralarimiz dahilsizligini ta'minlash, ijtimoiy-psixologik barqarorlikni milliylik

asosida samaradorligini oshirib borish, Sharqona an'analarimiz va urf-odatlarimiz hamda azaliy qadriyatlarimizni yoshlar ongiga singdirish, yoshlarni turli salbiy ta'sirlardan himoya qilish, milliy kontentni yaratish kabi ko'plab dolzarb muammolarni hal etishga qaratilgan ijodiy ishlar amalga oshirilmoqda.

Yuqorida keltirib o'tilgan ushbu dolzarb muammolarni o'z vaqtida hal etishga qaratilgan yondashuvlar ilmiy maqolada yoritilishi nazarda tutilgan bo'lib, bu kabi masalalarni hal etish jamiyat hayoti uchun naqadar dolzarb ekanligidan dalolat beradi.

Ushbu ilmiy maqolada yoritilishi nazarda tutilgan dolzarb muammolarni hal etish zarurligini hisobga olgan holda ilmiy maqolani maqsadi va vazifalari belgilab olindi.

Ilmiy tadqiqotning maqsadi: Maxsus iqtisodiy zonalarining rahbarlarini iqtisodiy-kreativlik sifatlarini yanada rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini mazmun-mohiyatini zamonaviy yondashuvlar asosida yoritib berish orqali boshqaruv jarayonlarini nazariy va amaliy ahamiyatini ishlab chiqarish sohalariga tatbiq etishni yo'lga qo'yish, rahbarlardagi iqtisodiy-kreativlik qobiliyatlarni rivojlantirish, rahbar-xodim va mehnat jamosi o'rtasida sog'lom-barqaror ruhiy muhitni ta'minlashdan iborat.

Ilmiy tadqiqot ishini dolzarbligi va ko'zlangan maqsadidan kelib chiqib hal etilishi lozim bo'lgan quyidagi vazifalar belgilab olindi. Ular:

1. Maxsus iqtisodiy zonalarining rahbarlarini iqtisodiy-kreativlik sifatlarini rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini ilmiy, nazariy va amaliy ahamiyatini tizimli tahlil asosida yoritib berishga erishish.

2. Maxsus iqtisodiy zonalarining rahbarlarini faoliyatini yanada samaradorligini oshirishga qaratilgan iqtisodiy-kreativlik sifatlarini rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini ahamiyatini o'rgatishga qaratilgan dalillar keltirish.

3. Maxsus iqtisodiy zonalar faoliyatini sifat va samaradorligini oshirishga qaratilgan zamonaviy usullar, vositalar va tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarni iqtisodiy-kreativlik sifatlarini rivojlantirish asosida ijtimoiy-psixologik tomondan yoritib berish.

4. Maxsus iqtisodiy zonalar rahbarlarini iqtisodiy-kreativlik sifatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan ijtimoiy-psixologik xususiyat-

larini keng qamrovli yoritib berishga qaratilgan takliflar, tavsiyalar va ilmiy xulosalar ishlab chiqish.

Ilmiy tadqiqotning predmeti – maxsus iqtisodiy zonalarining rahbarlarini iqtisodiy-kreativlik sifatlarini rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini ilmiy, nazariy va amaliy tomondan yoritilishga qaratilgan.

Ilmiy tadqiqotning obyekti – bu maxsus iqtisodiy zonalarining rahbarlarini iqtisodiy-kreativlik sifatlarini rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari va mehnat jamoasi o'rtasidagi o'zaro munosabatlar hisoblanadi.

Yuqorida keltirib o'tilgan fikr-mulohazalardan kelib chiqib fikr yuritadigan bo'lsak, har qanday jamiyat, muassasa, tashkilot yoki davlat korxonalari yo'qki boshqarilmasa. Davlat va jamiyatning barcha tarmoq hamda sohalari kreativ fikrlaydigan rahbarga muhtojlik sezadi.

Xo'sh, iqtisodiy-kreativlikni o'zi nima? Ijtimoiy-psixologik jarayonlarni boshqarish uchun rahbarlardagi iqtisodiy-kreativlik qanday ahamiyatga ega? Kabi savollar tug'lishi tabiiy. Bu kabi savollarga javob beradigan bo'lsak, jamiyatlardagi insoniy munosabatlarni mazmun-mohiyatini ijtimoiy-psixologik jarayonlar tashkil etadi. Insonlardagi ehtiyojlarni qondirilishi bu albatta kreativlik va ijodiy yondashuvlar asosida amalga oshiriladi. Shu tariqa iqtisodiy-kreativlik moddiylik va ijtimoiy ehtiyojlar asosida talab va takliflarni qondirilishi bilan belgilab beriladi.

Rahbar tomonidan boshqarilayotgan jamoa faoliyatini samaradorligi aynan boshqaruvning sifatliyligiga va o'zaro manfaatli munosabatlar hamda o'zaro moddiy, ma'naviy va ruhiy barqarorligini ta'minlanishi asosida amalga oshiriladi.

Kreativ iqtisodiyot, bu – barcha tarmoq va sohalarda g'oyadan pul topishga asoslangan faoliyat hisoblanadi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, ongli faoliyatning mahsuli bo'lgan, kreativ iqtisodiyotning asosiy yo'nalishi bu –kreativ industriya hisoblanadi. Kreativ industriya ijtimoiy-psixologik tomondan insoniyatning yutuqlaridan biri bo'lib, intellektual faoliyat natijasida yaratilgan tovar va xizmatlarni sotishga asoslangan iqtisodiyotning maxsus tarmog'idir.

Jahonda sodir bo'layotgan bugungi murakkab vaziyatdan yurtimiz xulosa chiqargan holda yanada iqtisodiy barqarorligini ta'minlash, balki undan yanada kuchli bo'lib chiqish borasida katta maqsad va strategik

rejalar belgilab olishi bu albatta davlat va jamiyatni ravnaqi uchun muhim hisoblanadi. Bugungi kunga kelib “O‘zbekiston - 2030” strategiyasida sanoatning drayver sohalarini rivojlantirish va hududlarning sanoat salohiyatini to‘liq ishga solish maqsadida sohada qo‘shilgan qiymat hajmini 45 milliard dollarga yetkazish va yuqori daromadli 2,5 millionta ish o‘rni yaratish, maxsus iqtisodiy zonalarda faoliyat yuritayotgan yirik korxonalar tomonidan import o‘rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarish va ishlab chiqarilgan mahsulotlarni jahon bozorlariga chiqarish asosiy maqsad qilib belgilab olinganligining o‘ziyoq milliy iqtisodiyotni yanada taraqqiy etishiga bo‘lgan e‘tibor ekanligidan dalolat beradi.

Mamlakatimiz Prezidentimizning bunday uzoq turg‘unlik - xom-ashyo yetishtirishdan uni chuqur qayta ishlab, sanoatlashish jarayoniga o‘tishga doir qat’iy talab va tashabbuslari, shunga mos yaratib berilayotgan sharoitlar tufayli tarixdan qisqa davrda katta yutuqlar qo‘lga kiritilmoqda. Buni nafaqat paxta xom-ashyosini o‘zimizda to‘liq qayta ishlashga erishilgani shu bilan birga tekstil yo‘nalishida ham ko‘plab yangi ishlab chiqarish quvvatlari barpo etilgani, balki avvallari xom-ashyo sifatida eksport qilingan qora va rangli metallarni qayta ishlashning to‘liq zanjiri yaratilgani kabi misollarda ham ko‘rishimiz mumkin.

Ma‘lumot o‘rnida shuni ta’kidlash joizki, kreativ iqtisodiyot musiqa, nashriyot, arxitektura, televideniya, san’at, madaniyat, dizayn, ommaviy axborot vositalari, reklama, moda, kino va hattoki ba’zi yuqori texnologiyali tarmoqlar kabi turli sohalarni o‘z ichiga oladi.

Bugungi kunda kreativ industriya yiliga 2,3 trln dollarga yaqin daromad qabul qiladi. Jahon bo‘ylab eksport 250 mlrd dollarga teng bo‘lib, joriy o‘sish sur‘atlarini va ushbu sektorning jahon iqtisodiyotidagi ahamiyatini hisobga olsak, bu soha yaqin 10-15 yil ichida jahon yalpi ichki mahsulotining 10 foizini tashkil etishi taxmin qilinmoqda.

Ayniqsa, yoshlar uchun bu iqtisodiyotning eng istiqbolli tarmog‘i ekanligini inobatga olasak, aholisining 60 foizini 30 yoshgacha bo‘lgan bolalar va yoshlar tashkil etuvchi O‘zbekiston uchun muhim ahamiyatga ega natijalardan biridir.

Ammo, O‘zbekiston yalpi ichki mahsulotida kreativ industriyaning ulushiga doir aniq ma‘lumotlar yo‘q. Ayni kunga qadar kreativ industriya sohasiga oid 9563 ta korxona ro‘yxatga olinib, bu tarmoqqa yakka tartibdagi tadbirkorlarni hisobga olmaganda 84 068 nafar xodim jalb etilgan.

Bundan tashqari, sohadagi barcha korxonalarning 83 foizi yoki 7931 tasi 9 tagacha ishchisi bo'lgan mikrokorxonalardir, xodimlari soni 49 tagacha bo'lgan kichik korxonalar soni esa 1264 tani, 50 dan ortiq ishchilar mehnat qilayotgan korxonalar soni esa 368 tani tashkil etadi.

Respublikada 205 ta IT-markazlari, 100 dan ortiq dizayn markazlari, 60 ta animatsion suratlar markazlari, 30 ta o'yinlar ishlab chiqish markazlari va 20 dan ortiq san'at galereyalari mavjud.

Davlat universitetlarining kommunikatsiya, urbanizatsiya (shaharsozlik), jurnalistika va marketing yo'nalishlari bo'yicha talabalarni qabul qilish bo'yicha yillik kvotasi 9,3 ming nafarni tashkil qiladi. Shu bilan bir qatorda respublikada yoshlar uchun qulay shart-sharoit yaratib beradigan rag'batlantiruvchi omillar va huquqiy jihatdan asoslanuvchi muhit mavjud emasligi, shuningdek, O'zbekistonda kreativ industriya vakillari uchun amaldagi soliq rejimi asosidagi soliq stavkalarining yuqoriligi, soliq to'lashning murakkab tartiblari, daromadlarni cheklash va soliq imtiyozlarining yo'qligi kabi omillar tufayli noqulayliklar ham mavjuddir.

Kreativ iqtisodiyot butun dunyo bo'ylab 16-29 yoshlilar uchun millionlab ish o'rinlarini yaratadi. Rivojlangan mamlakatlarda ushbu sektorda bandlikning ulushi qisqa muddatlarda sezilarli ko'rsatkichlarga erishishi mumkin.

Kreativ iqtisodiyotning o'sish sur'ati va jahon iqtisodiyotidagi ahamiyati ta'sirida O'zbekistonda ilg'or xorijiy tajribaga asoslangan holda "Kreativ tarmoqlarni rivojlantirish" milliy dasturini ishlab chiqishga undamoqda, dasturda quyidagilar nazarda tutiladi:

1) kreativ industriya sohasi vakillari uchun maxsus tashkiliy hududlar, ko'rgazma maydonchalari va studiyalar tashkil etilish. Bu orqali soha vakillari o'z asarlarini namoyish etishlari mumkin bo'ladi;

2) ijodiy soha mutaxassislari ishini sezilarli darajada osonlashtiradigan zarur jihozlar, kompyuterlar va dasturiy ta'minotdan foydalanishni ta'minlash orqali ularni qo'llab-quvvatlash;

3) intellektual mulk va g'oyalarni nusxa ko'chirishdan himoya qilishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish. Bunga qonunchilik, patentlash mexanizmlari va maxfiylik qoidalarini takomillashtirish kabilar kiradi;

4) ijodiy soha vakillarining malakasini oshirish uchun jahonning yetakchi mutaxassislaridan o'quv dasturlari va mahorat saboqlari o'quv seminarlarini tashkil etish;

5) kreativ industriyada startup va loyihalarni rivojlantirish uchun Grantlar va kreditlar taqdim etish jamg'armasini tashkil etish;

6) mamlakat ichidagi va xorijdagi ijodiy soha vakillari o'rtasida bilim va tajriba almashish uchun tarmoq platformalarini yaratishga ko'maklashish.

Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida joriy yilning 18-yanvar kuni 2024-yilda investitsiya, eksport va sanoat sohalaridagi ustuvor vazifalar muhokamasi yuzasidan videoselektor yig'ilishi bo'lib o'tdi investitsiya, eksport va sanoat sohalaridagi vazifalar belgilab olindi. "O'zbekiston - 2030" strategiyasida mamlakatimiz yalpi ichki mahsuloti hajmini 160 milliard dollarga va aholi jon boshiga daromadlarni 4 ming dollarga yetkazish maqsadi belgilangan. Bunga faqat ichki bozor bilan erishib bo'lmaydi, asosiysi - xorijiy investitsiyalarni faol jalb qilish va eksportni ko'paytirish zarur. Tanqidiy ruhda o'tgan yig'ilish avvalida ushbu sohalaridagi ishlar holati, mutasaddilarning faoliyati ko'rib chiqildi. So'nggi olti yilda yurtimizga xorijdan qariyb 50 milliard dollar investitsiya kirgan. O'tgan yili yalpi ichki mahsulot ham, sanoat ham 6 foizga o'sgan.

Gap maxsus iqtisodiyot zonalarni rivojlantirish, ularni boshqarishda sifat va samaradorlikka erishish, kreativ iqtisodiyotni ijtimoiy-psixologik tomondan soha boshqaruvchilarining ongiga singdirish orqali davlat va jamiyatni iqtisodiy barqarorligini ta'minlash haqida borar ekan albatta bunda iqtisodiy boshqaruv subyektlarini har tomonlama raqobatbadoshligini ta'minlash muhim hisoblanadi. Bu esa o'z navbatida aholi farovonligini oshiradi va moddiy taraqqiyotni ta'minlashning eng asosiy sharti sifatida namoyon bo'ladi.

Maxsus iqtisodiy zonalarni rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini ochib berish va kreativ iqtisodiyotni zamon talablariga mos yangi g'oya va tashabbuslar asosida hayotga tatbiq etish bu to'g'ridan-to'g'ri rahbarlar zimmasiga yuklanadi. Binobarin, Prezidentimiz ta'kidlaganidek, "Yangi davr uchun yangi g'oya va tashabbuslar kerak, yangi natijalar kerak. Shundagina u tom ma'noda yangi davr bo'ladi". E'tiborli jihati, keyingi yillarda avvalgi davrlardan farqli o'laroq, yangilikdan, yangilanishdan cho'chish emas, yangi g'oya

va tashabbuslarni ishlab chiqish hamda hayotga tatbiq etish kuchaydi. Bu jarayonlarni jadallashuvida, ayniqsa, davlatimiz rahbarining shaxsan o'zi xalqaro miqyosda ham faol ekanligi diqqatga sazovor deb hisoblanadi.

Ushbu tovar va xizmatlarni ishlab chiqarishda texnologiya, innovatsiya va kreativlikning rivojlanishi muhim rol o'ynaydi. G'arb davlatlarida kreativ sohalarni rivojlantirish bundan 15-20 yil avval qo'llab-quvvatlana boshlagan. BMTning Savdo va taraqqiyot konferensiyasi (UNCTAD) klassifikatsiyasi kreativ sohalarni to'rtta asosiy guruhga bo'lgan: meros, san'at, media va funksional. Bu guruhlar, o'z navbatida, to'qqizta quyi guruhlarga bo'lingan. Mamlakatimizda kreativ industriya, jumladan, madaniyat va san'at sohasini rivojlantirishga alohida ahamiyat berilmoqda. Ayni paytga qadar ushbu yo'nalishni rivojlantirishning huquqiy asoslari yaratilgani diqqatga sazovor. Xususan, Prezidentimiz Mirziyoyev Shavkat Miromonovichning 2018-yil 26-avgustdagi "O'zbekiston Respublikasida madaniyat va san'at sohasini innovatsion rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori, 2020-yil 26-maydagi "Madaniyat va san'at sohasining jamiyat hayotidagi o'rni va ta'sirini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi hamda 2022-yil 6 iyuldagi "2022-2026 yillarda O'zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmonlari bilan ijodiy iqtisodiyotni rivojlantirishning ustuvor vazifalari belgilandi.

Jumladan:

- innovatsion infratuzilma subyektlari tarmog'ini shakllantirish orqali startap tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash hamda yirik hajmli ishlab chiqarishni (kapital yaratish) tashkil etish;
- innovatsion faoliyatni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning institutsional mexanizmlarini takomillashtirish orqali innovatsion faol tashkilotlar ulushini oshirish;
- kichik tadbirkorlikning innovatsion faolligini oshirish orqali hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy jadal o'sishini ta'minlash;
- yangi turdagi mahsulotlar va innovatsion texnologiyalar yaratishning g'oyadan yakuniy iste'molchigacha bo'lgan kompleks tizimini ta'minlash orqali innovatsiyalarga talabni rag'batlantirish;
- ta'limning barcha bosqichlarida yaratuvchanlik, innovatsion tadbirkorlik va ratsionalizatorlik ko'nikmalarini rivojlantirish orqali innovatsion faoliyat boshqaruvida inson kapitalini yanada rivojlantirish;

➤ muzey boshqaruvi va marketingida ilgʻor xorijiy tajribani yaratish;

➤ madaniyatni kengroq oʻrganish va olgʻa siljishida innovatsion gʻoyalar va texnologiyalardan samarali foydalanish;

➤ madaniyat va sanʼat sohasida milliy brendlarni yaratish va ularning jahon turizm bozorlariga chiqishiga kompleks ravishda yondashuv;

➤ kino sanoatiga xorijiy investitsiyalarni jalb etish va rivojlantirishga yoʻnaltirilgan zamonaviy marketing tadqiqotlarini oʻtkazish.

Yuqorida keltirib oʻtilgan fikr-mulohazalardan kelib chiqib taʼkidlaydigan boʻlsak, Oʻzbekiston Respublikasi meʼyoriy hujjatlarida kreativ iqtisodiyot yoki kreativ industriya soʻzlari uchramaydi, bu mamlakatimiz uchun nisbatan yangi tushuncha hisoblanadi. Kreativ iqtisodiyot asosan, “startup”lar yaʼni yangicha biznes-loyihalar, original gʻoyalarni qoʻllab-quvvatlash orqali fuqarolarning ishlab chiqarishdagi faol ishtirokini nazarda tutadi.

Kreativ industriya sohalarini ijtimoiy-psixologik tomondan rivojlantirishiga doir boʻlgan **faoliyat yoʻnalishlari haqida fikr yuritadigan boʻlsak, ular quyidagilarni oʻz ichiga oladi:**

1) Dizayn (interyer, grafik dizayn, moda, zargarlik buyumlari, oʻyinchoqlar);

2) Nashriyot faoliyati (kitoblar, gazetalar, matbuot va boshqa nashrlar);

3) Ijro sanʼati (jonli musiqa, teatr, raqs, opera, sirk, qoʻgʻirchoq teatri);

4) Madaniy ifodaning anʼanaviy turlari (amaliy sanʼat, festivallar, bayramlar);

5) Badiiy ijod (tasviriy sanʼat, haykaltaroshlik, fotografiya, antiqa buyumlari);

6) Madaniy obyektlar (madaniy yodgorliklar, muzeylar, kutubxonalar, galereyalar, arxivlar);

7) Yangi media (raqamli kontent, dasturiy taʼminot, video oʻyinlar, animatsiyalar);

8) Kreativ xizmatlar (arxitektura, reklama, raqamli xizmatlar);

9) Audiovizual ijodkorlik (filmlar, televideniye va radio eshittirishlar).

Kreativ industriya sohalarida fuqarolarning o'z ijodiy va intellektual salohiyatini namoyon etishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish kreativ iqtisodiyot sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Ijtimoiy munosabatlar tizimini shakllanish davriga e'tibor qaratadigan bo'lsak, insoniyat ko'chmanchilikdan o'troq sharoitga o'tib, ijtimoiylashuv boshlangan davrdan to bugungi kunga qadar bo'lgan jamiyatlar rivoji tahlili asosida yaqqol namoyon bo'ladi va har bir odamning farovonlikda to'kis hayot kechirishi ijtimoiy-psixologik nuqtai-nazardan ikki asosiy jihatga bog'liq bo'ladi: birinchisi, shaxsiy maqsadlari va shunga muvofiq qilayotgan amali, ikkinchisi, u yashagan davr jamiyati qarashlari va barqarorligiga bog'liq ekanini ko'rishmiz mumkin. Bu ikki omilning qay biri muhimroq ekani borasida turli qarashlar mavjud. Bizningcha, birinchi omilni rad etmagan holda, ikkinchi jihatning ijtimoiy yo'naltirish xarakteriga ega ekanidan kelib chiqib, uni asosiy omil sifatida baholash mumkin.

Bular asosan nimalarda ko'zga tashlanadi? Aytaylik, siz mahsulot ishlab chiqarishning hadisini olgan usta tadbirkorsiz. Har yili boshqalarga nisbatan ko'p mahsulot ishlab chiqarasiz va shunga yarasha daromad ham olasiz. Bu – sizning ongli maqsadingiz va uni amalga oshirishga yo'naltirilgan sa'y-harakatlaringiz samarasi hisoblanadi. Boshqacha aytganda, birinchi jihatda nazarda tutilgan hosila hisoblanadi. Ayni holatda agar ikkinchi jihat ta'siri va ko'magi bilan ishlab chiqarilayotgan xom-ashiyoni qayta ishlasangiz, uni sifatlilik darajasiga e'tibor qaratib, eksportga yo'naltirsangiz, tabiiyki, daromadingiz va shunga mos ravishda turmush farovonligingiz bir necha barobar oshadi. Demak, bir-biriga uzviy bog'liq ushbu omillarda ikkinchi jihat qamrovi va samaradorligi bo'yicha ustunlikka ega.

Bu borada ko'plab misollar keltirish mumkin. Ayniqsa, mamlakatimizda yangi O'zbekistonni barpo etish, Uchinchi Renessans poydevorini yaratishdek buyuk maqsadlar yo'lida olib borilayotgan islohotlar samarasi bunga "uzukka ko'z qo'ygandek" mos tushadi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, yaqin-yaqingacha iqtisodiyotimizni rivojlanishiga va kreativ fikrlashga salbiy ta'sir etuvchi turli tashqi va ichki omillar bor edi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning oqilona siyosatlari va tashabbuslari bilan to'siqlar olib tashlanib, aholini tadbirkorlik qilishi va o'zlari yetishtirgan mahsulotlarini qayta ishlab,

ularni dunyo bozorlariga chiqarishlari uchun barcha imkoniyatlar yaratib berildi.

Prezidentimiz tomonidan mamlakatimizda amalga oshirilgan bunday izchil islohatlar natijasida turli hududlarda, shahar va qishloqlarda ishbilarmonlik muhiti yaratilib, kreativ fikrlovchi iqtisodiy boshqaruv subyektlari o'z tashabbuslari hamda g'oyalari bilan ro'yobga chiqib, o'z faoliyatlarini yo'lga qo'yishga erishdilar. Natijada yurtimizda yangidan-yangi ishlab chiqarish korxonalari, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik, oilaviy tadbirkorlik, erkin iqtisodiy zonalar, maxsus iqtisodiy zonalar kabi ko'plab iqtisodiyotning soha va tarmoqlarida rivojlantirishga erishildi.

Psixologik nuqtai-nazardan yondashsdigan bo'lsak, aslini olganda kreativ iqtisodiyot iqtisodiy boshqaruv subyektlari tomonidan g'oyani pulga aylantirish tashabbusi hisoblanadi va bu yo'lda maxsus iqtisodiy zonalarining rahbarlari quydagi ijtimoiy-psixologik xususiyatlarga ega bo'lmog'i kerak:

1. Sog'lom dunyoqarash, sog'lom aqliy faoliyat va kreativ fikrlashga ega bo'lishi.
2. Mehnat jamosini hurmat qilishi va ularni tinglay olish qobiliyatiga ega bo'lishi.
3. Tejamkor, ilmiy dunyoqarash, nazariy bilim, amaliy ko'nikma va hayotiy tajribalarga ega bo'lishi.
4. Sifatli va xaridorgir mahsulot ishlab chiqarish qobiliyatiga ega bo'lishi.
5. Ijtimoiy-psixologik tomondan savdo-iqtisodiy aloqalarda faol bo'lishi va hamkorlikda samaradorlikka erisha olishi.
6. Mahalliy va xorijiy hamkorlar bilan o'zaro manfaatli aloqalarni yo'lga qo'yish hamda eksport va import hajmini muntazam oshirib borishda ijtimoiy-psixologik, kommunikativ munosabatlarga kirisha olishni bilishi.
7. Sarf-xarajatlar va naflilik, foyda ko'rishni tizimli tahlil asosida aniqlay olishi va kelajakni ko'ra bilishi.
8. Kreativ fikrlashni o'z vaqtida his eta olishi, qimmatli va asl g'oyalarni yaratishga olib keladigan fikrlash jarayonlarini ishlata bilishi.
9. Iqtisodiy-kreativlik va ijtimoiy-psixologik tomondan noodatiy fikr yuritish, yangi g'oyalarni o'ylab topish va sohaga oid yangiliklarni

ixtiro qilish, keng qamrovli biznes rejalarni ishlab chiqib, amaliyotga joriy eta olishni bilishi.

10. Maxsus iqtisodiy zonalarning rahbarlarida ijodiy-kreativ fikrlash ko'nikmalarini tarkib toptirishda tanqidiy va tahliliy fikrlashni bilishi.

Yuqoridagi keltirib o'tilgan ilmiy tahlilardan kelib chiqib fikr yuritadigan bo'lsak, maxsus iqtisodiy zonalarini boshqaradigan rahbarlarni iqtisodiy-kreativlik sifatlarini rivojlantirish, ularning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini tarkib toptirish har jihatdan muhim hisoblanadi. Ayniqsa rahbarlarning iqtisodiy taraqqiyot yo'lidagi bilimdonligi va ongli faoliyat yuritishi "tilda, fikrda, ishda, faoliyatda birlik" bo'lishi ish sifatiga va samaradorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi albatta. Rahbar kamolotida orzu va ideal qanchalik zarur bo'lsa, jamiyat ravnaqi uchun g'oyaning ahamiyati shunchalik muhim hisoblanadi.

Ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatadiki, o'tgan asr mobaynida jadidchilik g'oyasi millatning uyg'onish mafkurasi bo'lib, katta kuchga aylangani singari yangi O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi va g'oyasi zamonaviy taraqqiyotga quvvat bag'ishlayotgani sababi shunda. "Jadid" atamasi yangi, yangilik ma'nolarini anglatishi e'tiborga olinsa, jadidchilik va yangi O'zbekiston g'oyalarining nechog'liq uyg'un ekani yanada oydinlashadi.

Prezidentimiz Respublika "Ma'naviyat va ma'rifat" kengashining kengaytirilgan yig'ilishida bunga alohida urg'u berdi: "Ma'rifatparvar jadidlarimizning merosi bugun biz qurayotgan huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyati uchun poydevor bo'lib xizmat qilishi tabiiydir. Chunki ularning g'oya va dasturlari yangi O'zbekistonni barpo etish strategiyasi bilan har tomonlama uyg'un va hamohangdir". Aynan ushbu keltirib o'tilgan uyg'unlik mohiyatini chuqur tahlil etish, o'z g'oyalari atrofiga jamiyatning barcha qatlamlarini jalb eta olgan ma'rifatparvar jadidlarning adabiy-ilmiy merosi va ijtimoiy ma'rifiy faoliyatidan bugungi taraqqiyotni ta'minlashda to'laqonli foydalanish, shuning uchun ham, hayotiy ehtiyoj hisoblanadi.

Xulosa o'rnida aytadigan bo'lsak, bugungi kunda jahonda kreativ iqtisodiyotning rivojlanishi jadal sur'atlar bilan kechmoqda va bu jarayon ko'plab mamlakatlarning iqtisodiy o'sishida muhim rol o'ynamoqda. Shuning uchun ham maxsus iqtisodiy zonalarini faoliyatini takomillashtirish, sohaga zamonaviy texnika va texnologiyalarni jalb etish, rahbarlarning ruhiy hamda jismoniy holatiga salbiy ta'sir etuvchi tashqi va ichki omillarni bartaraf etish, rahbar va mehnat jamoasi o'rtasidagi sog'lom ishbilarmonlik muhitini yaratish, ishlab chiqarish sifati va samaradorligini muntazam

oshirib borish, o'zaro sog'lom raqobat muhitini yaratish, ijtimoiy munosabatlarning samarali kechishi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish, tizimli tahlil asosida sohaga oid mavjud muammolarni hal etish, ishchi-xodimlarning faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarni qo'llashni yo'lga qo'yish, maxsus iqtisodiy zonalarini faoliyatini motivlashtirishga qaratilgan samarali usul va vositalardan foydalanish kabi ko'plab ijtimoiy-psixologik jarayonlarni ahamiyatini doimiy ravishda oshirib borish kelgusida maxsus iqtisodiy zonalar rahbarlardagi iqtisodiy kreativlik sifatlarini oshiradi va ishbilarmonlik muhitini yanada yaxshilanishga olib keladi. Bu esa o'z navbatida kutilgan natijalarga erishishni ta'minlab beradi va milliy iqtisodiyotni ravnaq topishiga zamin yaratadi abatta.

Yuqorida keltirib o'tilgan ilmiy xulosalardan kelib chiqqan holda olib borilgan tadqiqot yuzasidan kelgusida maxsus iqtisodiy zonalarini rahbarlarini faoliyatini samaradorligini oshirishga xizmat qiladigan va ularning iqtisodiy-kreativlik sifatlarini yuzaga chiqaradigan ijtimoiy-psixologik xususiyatlarni ochib breadigan quydagi taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi:

1) Boshqaruv subyekti va obyekt o'rtasidagi munosabatlarni samarali tashkil etishda kreativ yondashuvlar muntazam yo'lga qo'yishni ta'minlash.

2) Rahbarlar o'z faoliyati davomida boshqarishning iqtisodiy usulida kutilgan maqsadlarga erishish uchun iqtisodiy va ijtimoiy-psixologik vositalardan foydalanishni bilishi. Bu vositalar (rejalashtirish, texnik-iqtisodiy tahlil, foyda, rentabellik, narx, kredit, moddiy rag'batlantirish, soliq va boshqa dastaklar)dan to'g'ri foydalanish muhim o'rin tutad.

3) Boshqarishning ma'muriy usullar yordamida buyruq va farmoyishlarning ijrosini ta'minlash, ma'muriyat o'zining ishlab chiqarish korxonasi doirasida bo'limlar, guruhlarini, shuningdek xodimlarni tabaqalashtirib, ularning vazifalari, mas'uliyati va huquqini belgilab berishlarini yo'lga qo'yish.

4) Boshqaruv jarayonini rejalashtirish, resurslarni to'g'ri taqsimlash, foyda ko'rishga qaratilgan yo'nalishda ongli faoliyat yuritish, tayyor mahsulotni taqsimlash, mablag'lardan foydalanish markazlashtirilgan tartibda olib borishni yo'lga qo'yishni bilishi.

5) Ijtimoiy-ruhiy holatlarni yaxshilashga qaratilgan usul va vositalar yordamida boshqarishda ijtimoiy-ma'naviy vaziyatga ta'sir etish orqali mehnat jamoasining fe'l-atvori, ruhiyatini hisobga olib, ularning ijtimoiy

talabini qondirish yordamida ishlab chiqarishni sifat va samaradorligiga erishish.

6) Boshqaruv jarayonida vaziyatni to'g'ri baholay bilish va boshqaruv o'zgargan iqtisodiy vaziyatga tezkorlik bilan chora topish muhim o'rin tutadi. Vaziyatni boshqarishning vazifasi xo'jalik obyektni uning uzoq muddatli maqsadlarini amalga oshirishga yo'naltirishdan iborat.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Yangi O'zbekiston Ijtimoiy-siyosiy gazeta № 14 (1075), 2024-yil 19-yanvar.
2. O'zbekiston Respublikasi Qonuni, 03.10.2024 yildagi O'RQ-970-son., (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 04.10.2024-y., 03/24/970/0775-son)
3. O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasi. - <https://stat.uz>.
4. A.M.Shonazarov. "Maxsus iqtisodiy zonalar faoliyatini boshqarish va ularni samaradorligini oshirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari". – //BPXTI ILMIY AXBOROTNOMASI, ISSN 3030-3710 (P), 3030-3095 (E), ilmiy-amaliy anjuman №4, 2024 yil 180-185 betlar.
5. A.M.Shonazarov. "Maxsus iqtisodiy zonalar boshqarishning uslubiy va ijtimoiy-psixologik xususiyatlari". – // BPXTI ILMIY AXBOROTNOMASI, ISSN 3030-3710 (P), 3030-3095 (E), ilmiy-amaliy anjuman №4, 2024 yil 87-94 betlar.
6. A.M.Shonazarov. "Maxsus iqtisodiy zonalar faoliyatini boshqarish va ularni samaradorligini oshirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari". – //BPXTI ILMIY AXBOROTNOMASI, ISSN 3030-3710 (P), 3030-3095 (E), ilmiy-amaliy anjuman №4, 2024 yil 180-185 betlar.
7. A.M.Shonazarov. "Maxsus iqtisodiy zonalar rahbarlarining ma'naviy-axloqiy va ijtimoiy-psixologik xususiyatlari". – //PSIXOLOGIYA ILMIY JURNAL 2024 yil, ISSN 2181-5291. № 3, SON. 227-234 betlar. www.psixologiyabuxdu.uz.

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Shonazarov Asror Maxmaisoyevich

psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (Phd), dotsent.

Manzil: O'zbekiston, 220100, Samarqand shaxri.

shonazarovasror@samdu.uz

IDENTIFYING GIFTED CHILDREN METHODS WORKING WITH THEM.

Umarova Malika Khisabidinovna

Tashkent State Pedagogical University, Tashkent city

Annotation.

INTRODUCTION: This article outlines opinions on pedagogical and psychological capabilities and identification of gifted children and methods of working with them. Currently, much attention is paid to identifying gifted children and methods of working with them. Pedagogical psychodiagnostics of children is usually carried out with the aim of early identification of their abilities and correction of developmental deficiencies. Of primary importance in early diagnosis is the determination of the child's inclinations and potential talent.

Key words: gifted children, pedagogical psychodiagnostics, identification of abilities, developmental deficiencies, early diagnosis, potential giftedness.

Аннотатсия.

ВВЕДЕНИЕВ данной статье изложены мнения о педагогических и психологических возможностях и выявление одаренных детей методы работа с ними. В данное время, большое внимание уделяют выявлению одаренных детей и методами работы с ними. Педагогическая психодиагностика детей обычно проводится с целью раннего выявления их способностей и исправления недостатков в развитии. Первостепенное значение в ранней диагностике имеет определение задатков ребенка, его потенциальной одаренности.

Ключевые слова: одаренные дети, педагогическая психодиагностика, выявления способностей, недостатки в развитии, ранняя диагностика, потенциальная одаренность.

A teacher-psychologist in children's institutions is, first of all, a person who knows and understands the child, who understands not only the general patterns and age-related characteristics of the educational and mental development of children, but also the individual variations of these characteristics. Being a specialist in child pedagogical psychology, he must at least have a general understanding of the psychology of adults, understand and evaluate the position taken by adults in relation to the child, and analyze their joint activities.

According to paragraph 4 of the decision PQ-4884 of the President of the Republic of Uzbekistan dated November 6, 2020 "On additional measures to further improve the education system" "Ensuring continuity of preschool, general secondary, professional and higher education curricula and subjects " task was defined [1.1].

In the process of modernization of modern education in the Republic of Uzbekistan, the task of forming the social competence of a person in the process of his subjective self-awareness in the environment in which he is being educated is one of the leading tasks. The need to solve such an issue is determined by the mission assigned to educational institutions by official bodies and expectations of society, which determines the needs of citizens for the development of social competences in the process of education.

Currently, much attention is paid to identifying gifted children and methods of working with them. Pedagogical psychodiagnostics of children is usually carried out with the aim of early identification of their abilities and correction of developmental deficiencies. Of primary importance in early diagnosis is the determination of the child's inclinations, his potential talent, US education.

Giftedness in the most general form can be defined as an individual cognitive, motivational, organizational and interpersonal potential that allows a child to develop his abilities in relevant types of social activity to a sufficiently high level, to achieve high results in various types of activities, communication and interaction with people.

Before discussing issues related to pedagogical psychodiagnostics of various

manifestations of children's giftedness, we will find out in what ways it manifests itself, for example, in learning. What is a gifted child like cognitively?

How does he behave in teaching and learning?

According to the US Education Committee, "gifted and talented children can be called those who... due to outstanding abilities demonstrate high achievements. The prospects of such children are determined by the level of their achievements and (or) potential opportunities in one or more areas: intellectual, academic achievements, communication and leadership, artistic activity." [3.87].

A gifted child usually:

- has a large amount of information;
- has a rich vocabulary;
- independently transfers what has been learned to new material;
- establishes cause-and-effect relationships;
- detects hidden dependencies and connections;
- knows how to draw conclusions;
- knows how to integrate and synthesize information;
- chooses complex problems to solve on his own initiative;
- is able to organize and summarize available information, is able to grasp the meaning of fairly complex ideas;
- is able to notice subtle differences in material;
- sensitive to contradictions;
- uses alternative ways to search for the necessary information;
- analyzes every situation that arises before acting in it;
- knows how to evaluate both the result and the work process itself (solving a problem);
- knows how to foresee the consequences of his own and others' actions;
- knows how to reason;
- knows how to build hypotheses;
- applies ideas in practice;
- capable of creative transformations of reality and task conditions;
- critical in thinking;
- has high curiosity;

- able to take risks;
- has developed divergent thinking;
- flexible in thinking and actions;
- has a high speed of thinking;
- able to express original ideas and invent new things;
- has a rich imagination;
- able to perceive ambiguous things;
- has high aesthetic values;
- has developed intuition.

In relation to himself and to other people, in assessments of interpersonal connections and relationships, such a child is characterized by a fairly realistic idea of himself (adequate self-esteem), as well as the following features: [3.95].

- respect for people;
- ability to sympathize, empathize;
- tolerance for the shortcomings of others;
- tendency to introspection;
- normal attitude to criticism;
- willingness to share your things and ideas with others;
- persistence in work and study;
- developed need to achieve success;
- mild aggressiveness;
- independence in thinking and behavior;
- lack of desire to necessarily receive incentives and rewards for your successes;
- willingness to enter into competition with other people;
- developed sense of humor;
- confidence in your strengths and abilities.

In phylogenesis, a child's giftedness often manifests itself in early mastery of speech and a rapid increase in vocabulary. Along with this, learning ability, increased curiosity, good memory and the ability to solve practical problems (do something with your own hands) are noted. Gifted children actively explore the world around them at an early age demonstrate the ability to distribute attention, trace cause-and-effect relationships and draw appropriate conclusions. Such children have excellent memory, which early becomes mediated by speech and associated with abstract thinking.

Their tendency to classify and categorize often manifests itself in the desire for collection, in the desire to put their collections in proper order.[7.54].

A gifted child is distinguished by perseverance, perseverance in achieving his AIMs, and increased concentration. "One of the earliest indicators of giftedness is the amount of time it takes a 2- to 3-year-old child to concentrate on one activity."

A thirst for new experiences and intellectual stimulation is a characteristic feature of gifted children. They also have a wide variety of interests. In almost all of his endeavors, a gifted child achieves success, sometimes outstanding. At the same time, such children tend to experience failure acutely. They often throw away something that has already been practically done or work done because of some insignificant trifle.

A gifted child is characterized by an unusual, unexpected, unique vision of surrounding phenomena and objects, and a developed sense of humor. Gifted children have a more nuanced perception of what is happening around them and greater curiosity about how the world works. They are interested in knowing why the world works this way and not otherwise, and have an exploratory attitude towards what is happening around them. Such children love to solve complex problems and are impatient when they are offered a ready-made answer, showing a persistent desire to find it on their own.

Gifted children often have a heightened sense of justice and are characterized by accelerated moral development. They react sharply to justice and place increased demands on themselves and the people around them. They have a vivid imagination, inventiveness and rich imagination.

At the same time, such children often lack emotional balance, patience and endurance. They easily give in to fears, are suspicious and personally vulnerable. Because of all this, they often have difficulties communicating with peers.

Let's consider the ways and methods of developing children's giftedness, taking into account all that has been said. Let's consider the ways and methods of children's giftedness, taking into account all that has been said.

The following actions on the part of parents contribute to the manifestation and strengthening of children's talent: [7.63].

- patient and honest answers to all the child's questions;

- taking the child's questions and statements seriously;
- providing the child with the opportunity to demonstrate his achievements;
- minimizing punishments for disorder in the child's room or on the table, if it is associated with creative work and is discovered at a time when the work is not yet finished;
- providing the child with a room or part of it for studying;
- demonstrating to the child that he is loved for who he is, and not for the successes he has achieved;
- entrusting the child with tasks that are feasible for him;
- assisting the child in making his own plans and making decisions;
- assisting the child in making his own plans and making decisions;
- inviting your child on trips to interesting places;
- assisting the child in improving his work results;
- helping the child communicate with children from different social and cultural backgrounds;
- establishing reasonable behavioral standards for the child and ensuring that the child complies with them;
- no statements that your child is worse than other children;
- absence of actions that humiliate the child;
- providing the child with books and materials for his favorite activities,
- teaching a child to think independently;
- regular reading to the child of educationally interesting literature;
- teaching a child to read from an early age;
- encouraging the child to fantasize;
- making up stories, attentive attention to the personal needs of the child;
- finding time every day to be alone with the child;
- involving the child in planning family affairs;
- no punishment of the child for unintentionally made mistakes;
- praising the child for learned poems, stories, songs, etc, teaching the child to communicate freely with adults of any age;
- assisting the child in his experimentation with the environment for cognitive purposes;
- allowing the child to play with all sorts of things;
- encouraging the child to find problems and solve them;

- finding something worthy of praise in the child's activities, the absence of insincere and pointless praise, honesty in assessing your feelings towards the child;
- do not exclude any topics from discussion with the child;
- providing the child with the opportunity to make meaningful decisions,
- providing assistance to the child in his personal development;
- assisting the child in independently searching for and choosing television programs that deserve attention;
- development of a child's positive perception of his abilities;
- encouraging the child to be as independent as possible from adults;
- lack of a conciliatory attitude towards the child's failures, accompanied by the words "I don't know how to do this either";
- faith in the child's common sense and trust in him;
- stimulating the child's independence.

When working with gifted children and in pedagogical conditions aimed at developing children's giftedness, one should proceed from the fact that every physically healthy and mentally normal child has certain inclinations to develop good abilities in any area of human activity, i.e. from the assumption that every healthy child is potentially gifted.

In order for the inclinations he has not to go to waste and over time turn into abilities, it is necessary to identify and develop them in a timely manner. The first problem is solved by early psychodiagnostics of children, the second by constructing educational programs so that they contribute to the maximum extent to the development of children's giftedness. [7.81].

Developmental programs should be aimed at identifying creativity, intellectual initiative, critical thinking, social responsibility, social adaptation and leadership. To identify children's talent and its development, educational material must go beyond the generally accepted curriculum and contain something beyond it, interesting and new for children.

Students, in addition, should be given the opportunity to deeply penetrate the content and tasks of the regular program, a wider field for independent activity, research and experimentation in the educational process. Such a curriculum should provide opportunities for children to

achieve and demonstrate their individual achievements in cognitive and interpersonal domains. The developmental program should be built on the basis of a thorough preliminary psychodiagnosis of children, an accurate determination of the zone of their potential development, the AIMs and objectives of teaching the subject being taught. A curriculum designed to identify and develop children's talents must be flexible enough to allow each child to reveal their creative individuality. It must contain the necessary incentives that motivate learning activities and fully reveal the child's abilities [6.45].

The child's independent discovery of certain truths increases his involvement in the learning process. Promotes successful assimilation of knowledge, stimulates intellectual effort, self-confidence, and fosters independence of views.

The creative activity of children is enhanced by the creation of a favorable atmosphere and the goodwill of teachers' assessments. Encouraging a child's original statements is a good way to develop creative cognitive activity. An important role here is played by open-ended questions that encourage the child to think and search for various answers to the same curriculum questions.

It's even better if the children themselves are allowed to pose such questions and answer them.

The development of children's creative abilities can be stimulated by introducing them to an unusual, hypothetical situation, by asking them questions like "What would happen if...?" Questions work in the same direction, when answering which it is necessary to extract from memory all the information available in it and creatively apply it in the situation that has arisen [3.48].

Tasks related to the practical application of knowledge acquired at school significantly develop children and contribute to the manifestation of their intellectual talent.

You can activate a child's thinking processes by setting him tasks of a cognitive nature ("match", "list...", "name...", comprehension tasks ("tell me in your own words...", "explain the meaning of... tasks"). on the scope of application ("demonstrate . . .", "use this to solve .."), tasks of an analytical nature ("compare...", "explain why.."), tasks of a synthetic nature ("create...", "come up with another option.."), tasks of an assessment plan ("define...", "what do you think about...").[6.101].

Everything that has been said about identifying the ways of developing children's giftedness requires psychodiagnostics, which should permeate the entire process of working with a child from beginning to end, from identifying the first signs of his giftedness to assessing the results of developmental education.

Psychodiagnostics of the level of cognitive development and abilities of children means work aimed at assessing the achieved level of intellectual development in order to improve training and education, accelerate the psychosocial maturation and development of children, including their perception, attention, imagination, memory, thinking, speech, motor skills and skills, general and special abilities.

To practically identify an area of potential development, a psychodiagnostic technique must be created taking into account the following basic requirements: [4.96].

1. The series of tasks offered to the child must be quite complex, but accessible to the most prepared part of the examined children of a given age.

2. The system of hints given to adults must be thought out in advance and the same for all children. Hints should not include direct instructions on how to solve the proposed problem.

3. The procedure for monitoring the child's actions must be determined in advance.

Pedagogical - psychological service is an organic component of the modern education system, ensuring timely identification and maximum full use in the education and upbringing of children of their intellectual and personal potential, the child's inclinations, abilities, interests and inclinations.

In conclusion, it should be said that the pedagogical and psychological service is an integral part of the modern education system, which ensures the timely identification of children's intellectual and personal potential, their talents, abilities, interests and inclinations and their full use in the education and upbringing of children.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020-йил 6-ноябрдаги “Таълим - тарбия тизимини янада такомиллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги ПҚ-4884-сонли қарори.

- 2.Вербиский, А.А. Личностный и компетентностный подходы в образовании: проблемы интеграции: монография / А.А. Вербиский, О.Г. Ларионова. — М.: Логос, 2009. — 336 с.
- 3.Вохидов М. «Болалар психикаси» Тошкент. 1992 й.
- 4.Зязюна Ю.В. Основы педагогического мастерство. -М.: 1989.
- 5.Капюшен Г., Дерюгина М., «Йўргакдан мактабгача». 1996 й.
- 6.Маленкова, Л.И. Воспитание в современной школе: Кн. для учителя-воспитателя. Маленкова Л И. - М.: Ноосфера, 2009. - 248 с.
- 7.Умумий психология. Петровский А.В таҳририда-Т.:Ўқитувчи, 1994.

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Umarova Malika Khisabidinovna

Nizomiy nomidagi TDPU "Pedagogika" kafedrasi professor.

Manzil: O'zbekiston, 220100, Toshkent shaxri.

O'SMIR YOSHIDAGI EGIZAKLARNI FARQLASHDAGI ILMIY-AMALIY YONDASHUVLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.

Toyirova Shahlo Izatovna

Buxoro davlat Pedagogika instituti, Buxoro shaxri

Anotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada monozigota va dizigota egizaklarning o'ziga xos psixologik xususiyatlari aks ettirgan bo'lib, har bir yosh xususiyatidan kelib chiqib egizaklarni o'rganishda tadqiqotchilarning nazariy-amaliy yondashuvlari asosida ko'rsatib o'tilgan.

MAQSAD: O'smir yoshdagi egizaklarning o'ziga xos psixologik xususiyatlarini tasniflash bilan birgalikda aynan monozigota va dizigotalik shakliga ko'ra o'zaro farqlanuvchi determinantlarini aniqlab olishga qaratilgan. Mazkur tadqiqotimiz orqali nafaqat o'smirlik davridagi regressiv rivojlanish jarayonlarni balki egizaklarning bir-biridan farqlanuvchi psixologik xususiyatlarni determinantlar sifatida tahlil etib borishimizni ifodalaydi.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqotimizni o'tkazish davomida o'smir yoshdagi egizaklarning shaxsiylik xususiyatlarini o'rganishni, ularning individual xususiyatlarini aniqlab olishga qaratilgan metodikalardan keng foydalanildi. Olingan natijalar asosida o'smir yoshdagi egizaklarning o'ziga xos xususiyatlari tahlil etib va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

XULOSA: Yuqorida o'tkazilgan metodikadagi natijalarga muvofiq egizaklarning o'smirlik davrida yuzaga keladigan psixologik o'zgarishlarning ta'siri muammosi hamda ularning o'zaro farqlanuvchi psixologik determinantlari biologik, ijtimoiy -madaniy rivojlanish mexanizmlari bilan chambarchas bog'liq.

Kalit so'zi: Egizak, determinant, farqlanish, omil, mexanizm, refleksiv xarakter, ochiqlik-oshkoralik, korrelyatsiya, gen,

psixodiagnostik, tajovuzkorlik, ekstraversiya-intraversiya, monozigota, dizigota.

ОСОБЕННОСТИ НАУЧНЫХ И ПРАКТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ ПОДРОСТКОВЫХ БЛИЗНЕЦОВ.

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье отражены специфические психологические особенности монозиготных и дизиготных близнецов, основанные на теоретических и практических подходах исследователей к изучению близнецов с учетом каждого возрастного признака.

ЦЕЛЬ: Целью работы является определение взаимно различных детерминант по монозиготной и дизиготной формам, а также классификация психологических особенностей близнецов-подростков. В ходе нашего исследования мы анализируем не только регрессивные процессы развития в подростковом возрасте, но и отличающиеся друг от друга психологические особенности близнецов как детерминанты.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В ходе нашего исследования широко использовались методы, направленные на изучение особенностей личности близнецов-подростков и выявление их индивидуальных особенностей. На основании полученных результатов были проанализированы особенности близнецов-подростков и разработаны практические рекомендации.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Согласно результатам изложенной методики, проблема влияния психологических изменений, происходящих в подростковом возрасте близнецов и их взаимно различных психологических детерминант, тесно связана с механизмами биологического, социального и культурного развития.

Ключевые слова: Близнец, детерминанта, дифференциация, фактор, механизм, рефлексивный характер, открытость-открытость, корреляция, ген, психодиагностика, агрессия, экстраверсия-интроверсия, монозигота, дизигота.

SPECIFIC CHARACTERISTICS OF SCIENTIFIC AND PRACTICAL APPROACHES TO DIFFERENTIATION OF ADOLESCENT TWINS.

Annotation.

INTRODUCTION: This article reflects the specific psychological characteristics of monozygotic and dizygotic twins, based on the theoretical and practical approaches of researchers to the study of twins based on each age characteristic.

AIM: It is aimed to determine the mutually different determinants according to monozygotic and dizygotic forms, together with the classification of the psychological characteristics of adolescent twins. Through our research, we analyze not only the regressive development processes in adolescence, but also the psychological characteristics of twins that differ from each other as determinants.

MATERIALS AND METHODS: During our research, methods aimed at studying the personality traits of teenage twins and identifying their individual characteristics were widely used. Based on the obtained results, the characteristics of teenage twins were analyzed and practical recommendations were developed.

CONCLUSION: According to the results of the above methodology, the problem of the impact of the psychological changes that occur during the adolescence of twins and their mutually different psychological determinants are closely related to the mechanisms of biological, social and cultural development.

Key words: Twin, determinant, differentiation, factor, mechanism, reflexive character, openness-openness, correlation, gene, psychodiagnostic, aggression, extraversion-introversion, monozygote, dizygote.

*Zamonaviy psixologiyada **monozigota** va **dizigota** egizaklarni o'rganishga oid muammolar bevosita shaxs bilan shug'ullanuvchi fan mutaxasislarning nazariy va amaliy tadqiqotlarini amalga oshirishga undaydi.*

Egizaklar psixologiyasi sir-sinoatga boyligi bilan psixologiyasi fani nuqtai-nazardan ham alohida e'tibor qaratib kelinmoqda. Bu esa bizdek tadqiqotchilarning qiziqishini ortib borishiga olib keladi.

Xususan, egizaklarga bo'lgan qiziqish 19-asr oxiri va 20-asr boshlarida fanda juda xarakterli hodisa edi. Tadqiqotchi olimlar egizaklarning biologiyasi, patologiyasi, kelib chiqishi va boshqalarni o'rgandilar. O'sha davrning ko'plab taniqli psixologlarining ilmiy-nazariy asarlarni uchratamiz: masalan, E.Torndayk 15 juft egizak va ularning bir tug'ilgan aka-uka va opa-singillarini bir qancha testlar, jumladan, arifmetika, lug'at va boshqalar bo'yicha o'rgangan; bu testlar bo'yicha aka-uka korrelyatsiyasi 0,3-0,4, egizaklar -0,71-0,90.

Tadqiqot natijalari Torndaykni irsiyatning ruhiy xususiyatlardagi aniq roli haqidagi fikrlari o'z ahamiyatlilik darajasida bo'lgan. Biroq, bu holda, bir butun sifatida egizaklar guruhi bir tug'ilganlar guruhi bilan taqqoslansada, zamonaviy shakldagi egizak usuli hali shakllanmagan edi. Tajribalar natijasida fransuz psixologi R.Zazzo ikki yoshli monozigot egizaklar oynadagi o'z aksini zo'rg'a tanib, boshqa egizakni ko'rishiga ishonishlarini aniqladi. Egizaklar usuli E.Torndayk, R.Zazzo tomonidan qo'llanilgan[1].

Egizaklar orasida monozigotik (bir tuxumdan rivojlanadi va shuning uchun bir xil genlar to'plamiga ega) va dizigotik (gen to'plamidagi oddiy aka-uka va opa-singillarga o'xshash, bir vaqtning o'zida tug'ilgan yagona farqi bilan) ajralib turadi.

XX-asr laboratoriya tadqiqotlaridagi psixologik muammo o'zgara boshlaydi. Tadqiqotning asosiy predmeti kognitiv xususiyatlar - aql va kognitiv qobiliyatlarni o'rganishga qaratilgan bo'lib unda aynan o'smir egizaklarining rivojlanishini bevosiya langyuted metodini qo'llash asosida rivojlanish psixologiyasining asosiy savollaridan biri - qaysi omillar, genetik yoki ekologik va rivojlanishning uzluksizligini qay darajada ta'minlashi haqidagi savolni hal qilishga yondashishga urinish sifatida ishlab chiqilgan

Zamonaviy psixologiyada shunga o'xshagan tadqiqotlar ancha bo'lib aynan egizaklarning psixologik farqlash bo'yicha A.V.Krelova, I.S.Navikov, A.G.Vilenskaya, kabi olimlarimizni ilmiy ishlarida ko'rishimiz mumkin. [3]

Ammo, shuni ta'kidlash kerakki, hozirda egizaklarning rivojlanishi va ularning o'smirlik davrida bir-birlari va tengdoshlari bilan o'zaro munosabatini o'rganadigan juda kam tadqiqotlar olib borilmoqda.

Egizaklar, ayniqsa, tashqi o'xshashligi juda yuqori bo'lgan monozigotlar o'z sherigiga o'zlarining oyna tasviri sifatida qarashga

shunchalik odatlanib qolishadiki, ular qo'sh egizakning nomiga xuddi o'zlari kabi oson va tez-tez javob berishadi. Ba'zan ular o'zlarini bitta umumiy nom bilan atashadi, ular o'zlarining shaxsiy xususiyatlari va xususiyatlarini egizak sherigiga bog'laydilar va o'ta og'ir holatlarda ular o'zlari va egizak sheriklari bilan sodir bo'lgan voqealarni aralashtirishlari mumkin. Bularning barchasi bitta tug'ilgan bolalar bilan solishtirganda egizaklarni individuallashtirish jarayonini murakkablashtiradi.

Maktabda o'quvchi o'smir yoshdagi egizaklar ko'pincha psixologik rivojlanish va shaxslararo muloqotlarga kirishish jarayonida «odatdagi» tengdoshlaridan orqada qoladilar. Bu ularning umumiy intellektual rivojlanishida hamda ijtimoiylashuv jarayonining dinamiklik kasb etishini yanada ortda qolishiga olib kelishi mumkin. Ota-onalar juda erta egizaklarni to'laqonli muloqot hamkorlari sifatida ko'rishni boshlaydilar va ko'pincha ularni o'zlariga qoldiradilar. Bir-birlari bilan muloqot qilishda egizaklar faqat ikkalasi uchun tushunarli tilni rivojlantiradilar, bunda imo-ishoralar, yuz ifodalari va boshqa og'zaki bo'lmagan muloqot vositalari ustunlik qiladi.

Ko'pincha, hatto ota-onalar ham ularni tushunmaydilar. Egizaklar ko'p shu tarzda muloqot qilishsa, ular bir-biriga shunchalik bog'lanib qoladilar va go'yo boshqalardan o'ralib qolishadi. Keyinchalik, o'smirlik va ilk o'spirinlik davrida, egizaklar o'rtasidagi nizo munosabatlariga olib kelishi mumkin bo'lgan bunday haddan tashqari o'ziga xosliklar destruktiv shaxslararo nizolarga zamin yaratishi mumkin.

O'smirlik davrini o'rganuvchi ko'pchilik olimlar agressiya, emotsional qo'zg'alishni, jahl chiqqan holatlarda balog'atga yetmagan bolalarda psixologik muammolar qanday namoyon bo'lishiga ko'proq e'tibor qaratadilar. Chunki, bu yoshda ularda hayot tajribalari yetarli bo'lmaydi, lekin boshqalar tomonidan tan olinishga va mustaqil bo'lishga intiladilar. O'smirlik davri insonni bolalikdan -yoshlikka o'tuvchi va o'z navbatida boshqa davrlardan o'zining nisbatan keskinroq, murakkabroq kechishi bilan farqlanib turuvchi inson ontogenetik rivojlanishining yeng xarakterli davrlaridan biridir. Bu davr psixologik pedagogik adabiyotlarda «o'tish davri», «og'ir davr», «inqiroz davri», kabi iboralar bilan ataladi. Bu davr taxminan bolalarning 5-8 sinflarda o'qish paytlariga to'g'ri keladi va 11-12 yoshdan 14-15 yoshgacha bo'lgan davr oraliq'ida kechadi. Ayrim bolalarda bu davr 1-2 yil yertaroq yoki kechroq kuzatilishi ham mumkin. Shuni hisobga olgan holda aytish mumkinki, o'smirlik

davri ayrim bolalarda (aksariyat hollarda qiz bolalarda) 9-10 yoshlardan boshlanib, yana boshqalarida 16-17 yoshlargacha davom yetishi mumkin. O'smirlik davrning og'ir, murakkab davr ekanligi ko'plab psixologik, fiziologik, ijtimoiy omillar bilan bog'liq. Bu davrda rivojlanishning barcha jihatlari: jismoniy, aqliy, axloqiy, ijtimoiy va shu kabilarning mazmun mohiyati ham o'zgaradi.

O'smirlik davrida o'qish bilan bog'liq muammolar keyingi o'ringa tushadi chunki bunday vaqt egizaklar o'rtasidagi munosabatlarning eng nozik payti hisoblanadi. O'ziga va atrofdagilarga bo'lgan munosabatlarning o'zgarishi har bir egizak juftining o'zi shaxs sifatida tushunish talabi vujudga keladi, egizagi va boshqa insonlardan farq qiluvchi sifatlarining borligidan. Juftlik ichida o'z sifatlarini ta'kidlash tendentsiyasi paydo bo'ladi: urush, har xil kiyim, bir biridan yuz o'girish. Ammo monozigota egizaklarida o'zaro bog'liqlik va to'satdan ayriliqda ko'rinadi.

Kundalik hayotimizda egizaklar va ularning tengdoshlari o'rtasidagi bog'liqlik tomonlarini tasniflab boramiz. Masalan: monozigota egizaklardagi faollik darajasi kattasiga nisbatan kichigida yuqori ko'rsatgichni, muloqatchanlik xususiyati esa dizigota egizaklarda bu holat qarama-qarshi ko'rsatgichni ko'rsatadi. Olib borilgan ko'pgina tadqiqotlarga ko'ra, o'smir egizaklarning tengquri bilan shaxslararo munosabatlari mazmuni o'smir egizak bo'lmaganlarning shaxslararo munosabatlaridan farq qiladi. Bu farqlar shunda ko'rinadiki, egizaklar uchun eng past ko'rsatgich ya'ni o'zini ichki nazorat qilish, o'zini qabul qilish darajasining pastligi, boshqalar boshqa o'smirlarga nisbatan pastdir. Ular uchun muammoga yo'naltirilgan shaxs va muammodan tezroq qochish va yuqori toifa o'zini emotsional diskomford his qilishga olib keladi. Bularning barchasi ularning tengqurlari bilan munosabatlarda kamroq moslashuvchan bo'lishadi, bu shundan dalolat beradiki ularga boshqalarga nisbatan ota-onalar, psixologlar, ijtimoiy pedagoglar tomonidan ko'proq e'tibor va yordamga muhtoj. Egizaklarda tengqurlari bilan munosabatlarda moslashuvchanlikni rivojlantirish uchun, atrof muhit bilan yaxshi muloqot o'rnatishi va barkamol rivojlanishi uchun alohida dasturlar ishlab chiqish kerak.

O'smirlik davrida sevgi o'rtasidagi muvozanat, intizom va bir tomondan doimiy bog'liqlik darajasi va aksincha ajralish va boshqa tomondan mustaqillikni rag'batlantirishning maqsadga muvofiqligi

muhimdir. Ikki egizak o'rtasidagi munosabatlar o'ziga xosdir va bu mulohazalarning turli jihatlari, ular mavjud bo'lganda ayniqsa dolzarb bo'ladi ikkalasining o'sishi va rivojlanish vaqtidagi katta farqlar mavjud bo'lib, ular o'zlarining shaxsiy shaxsiyatlarini rivojlantirish ma'nosida bir-biridan ajralib turishlari kerak, manfaatlar va mustaqillik, shu bilan birga bir-birining rishtalari va bilimlarini saqlab qolish qo'llab-quvvatlash va albatta ishtirok etishda.

Ushbu oxirgi jihat dizigotiklar uchun katta ahamiyatga ega bo'ladi balog'atga etish vaqtining nomutanosibligi tufayli jismoniy jihatdan bir-biridan ajralib turadigan egizak juftliklar. Yaxshiyamki, tashvishlarning aksariyati egizaklarning o'sishi bilan bog'liq bo'lib, ular tez-tez yetib boradi o'smirlik ularning eng katta darajasi, o'tkinchi bo'ladi, pirovardida kattalar jismoniy hajmi va uchun ishlash qoniqarli ekanligini isbotlaydi. Biroq, bu o'tgan yillar xabardorlikni talab qiladi va hissiy stressni engillashtirish va oldini olish uchun qo'llab-quvvatlash va tushuntirish majburiyati vaqti-vaqti bilan doimiy psixologik oqibatlar.[2]

Egizaklar juftligini ko'pincha psixologlar 3 toifaga bo'lishadi "jufti bir biriga bog'langan egizaklar", "yorqin individ juftligi", "bir biridan ajralib turuvchi juftlik",

O'smirlik davri ko'pchilik egizaklar uchun mo'joroli o'tadi, u ularning alohidaligini ko'rsatishi bilan bog'liq. Psixologlar bir tuxumdonli egizaklarga 18-20 yoshlarda munosabatni yaxshilashi yoki kuchayishini aytishadi, har xil tuxumdonlar esa buning aksi.

Tadqiqot mazmuni: Odamlar bir-biridan ularning genetik xususiyatlari va atrof-muhit o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sir tufayli farqlanadi. Genlar va atrof-muhit ta'sirini alohida-alohida ajratib bo'lmaydi, lekin ularni populyatsiya darajasida egizak tadqiqotlar orqali ajratish mumkin.

Ushbu tadqiqotimizdan maqsad aynan o'smir yoshdagi egizaklarning o'ziga xos psixologik xususiyatlarini tasniflash bilan birgalikda aynan monozigota va dizigotalik shakliga ko'ra o'zaro farqlanuvchi determinantlarini aniqlab olishga qaratilgan. Mazkur tadqiqotimiz orqali nafaqat o'smirlik davridagi regressiv rivojlanish jarayonlarni balki egizaklarning bir-biridan farqlanuvchi psixologik xususiyatlarni determinantlar sifatida tahlil etib borishimizni ifodalaydi.

Tadqiqotimizni o'tkazish davomida o'smir yoshidagi egizaklarning shaxsiylik xususiyatlarini o'rganishni, ularning individual xususiyatlarini

aniqlab olishga qaratilgan metodikalardan keng foydalanildi. Olingan natijalar asosida o'smir yoshidagi egizaklarning o'ziga xos xususiyatlari tahlil etib va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Quyidagi o'tkazilgan metodiklardan birini **Shaxs xususiyatlarini o'rganuvchi FPI metodikasining egizaklar tipiga ko'ra tahlili (Mann-Uittni – U mezon)** orqali egizaklarning bir-biridan farqlanuvchi xususiyatlarini yaqqol ko'rsatib berilganligini ko'rishimiz mumkin.

Shkalalar	O'rtacha rang		Statistik qiymat	
	Monozigotali (n=84)	Dizigotali (n=64)	U	P
Asabiylashganlik	83,47	64,80	2067,000	0,008**
P-o'z-o'zidan paydo bo'ladigan tajovuzkorlik	85,51	62,05	1891,000	0,001***
SH-ruhiy siqilish	86,34	60,93	1819,500	0,000***
U1-serjahllik, jizzakilik	63,33	91,86	1705,000	0,000***
U-muloqotchanlik	89,59	56,57	1540,500	0,000***
V1-og'irlik, vazminlik	66,40	87,73	1969,500	0,003**
UP-o'ta tajovuzkorlik	70,26	82,55	2301,000	0,083
USH-tortinchoqlik	80,11	69,30	2355,500	0,126
1X-ochiqlik, oshkoralik	84,41	63,53	1986,000	0,003**
X ekstraversiya-intraversiya	83,74	64,42	2043,000	0,006**
X1-ta'sirchanlik, o'zgaruvchanlik	86,98	60,08	1765,000	0,000***
XP-mardlik, nazokatlilik	79,72	69,83	2389,000	0,163

Izoh: ** $p \leq 0,01$, *** $p \leq 0,001$

O'smir yoshidagi monozigotali va dizigotali egizaklarning shaxsiy xususiyatlari o'rtasidagi farqli va o'xshash jihatlarni tadqiq etish maqsadida olingan navbatdagi psixodiagnostik vositalar tahliliga ko'ra, asabiylashganlik shklasida ishonch darajasidagi ahamiyatli farqlar kuzatilgan bo'lib ($U=2067,000$, $p < 0,01$), monozigotali egizak o'smirlar, dizigotali o'smir egizaklarga qaraganda emotsional-hissiy bo'yoqdorligi yuqori bo'lishi aniqlandi.

O‘z-o‘zidan paydo bo‘ladigan tajovuzkorlik ko‘rsatkichi bo‘yicha ham ahamiyatli farqlar kuzatilib ($U=1891,000$, $p<0,01$), monozigotali egizaklarda agressiv xulq-atvorga moyillik digizotali egizaklarga qaraganda yuqoriroq bo‘lishi mumkinligi ma‘lum bo‘ladi.

Tadqiqotlardan olingan natijalarni tahlil qilish chog‘ida ham o‘smir yoshdagi egizaklarda bir-biridan uzoqlashish kuzatilib, mazkur hodisa ulardagi ichki agressivlik darajasini ortishiga olib keluvchi faktorlar biri bo‘lib rol o‘ynar ekan. Biz tarafdin olingan tadqiqot natijalari tahlilida esa, o‘z-o‘zidan paydo bo‘ladigan tajovuzkorlik o‘smir egizaklarda ijtimoiy muhit ta‘sirida yuzaga keluvchi “men” komponentidagi “tan olish va tan oldirish” ehtiyojining ehtiyojlar ierarxiyasida ustuvorlik kasb etganligi bilan ham izohlanadi.

Shuningdek, olingan psixodiagnostik metodikmizning deyarli 70% shkala ko‘rsatkichlari bo‘yicha ahamiyatli va ishonch darajasidagi farqlar aniqlanib, xususan, ruhiy siqilish ($U=1819,500$, $p<0,001$), serjahllik ($U=1705,000$, $p<0,001$), muloqotchanlik ($U=1540,500$, $p<0,001$), og‘irlik, vazminlik ($U=1969,500$, $p<0,001$), ochiqlik-oshkoralik ($U=1986,000$, $p<0,01$), ekstraversiya-intraversiya ($U=2043,500$, $p<0,01$), ta‘sirchanlik-o‘zgaruvchanlik ($U=1765,000$, $p<0,001$) shular jumlasidandir.

Yuqorida o‘tkazilgan metodikadagi natijalarga muvofiq egizaklarning o‘smirlik davrida yuzaga keladigan psixologik o‘zgarishlarning ta‘siri muammosi hamda ularning o‘zaro farqlanuvchi psixologik determinantlari biologik, ijtimoiy -madaniy rivojlanish mexanizmlari bilan chambarchas bog‘liq.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Тойирова Л.И., Тойирова Ш.И. Психологические проблемы подростков-близнецов в учебном процессе обучения в школе //негизи» атты халықаралық білім беру онлайнконференциясының материалдары. – 2019. – С.
2. Тойирова Ш. Ўзбек оилаларда эгизак фарзандларни тарбиялашдаги ўзига хос психологик муаммолар //Oriental Art and Culture. – 2020. – №. I (2). – С. 122-125.
3. Toyirova, S.I. (2023). Ontogenezning ilk bosqichlarida egizaklar psixologiyasining o‘ziga xos xususiyatlari. Educational Research in Universal Sciences, 2(15 SPECIAL), 200-204.

4. Izatovna, T.S. (2022). Theoretical and Scientific Approach to the Psychology of Adolescent Twins in the Process of Social Adaptation. Central Asian Journal of Social Sciences and History, 3(2), 51-57.

5. Risnawati, W.I., Astuti, M., Shaxlo, T., Dilafruz, I., & Dilnoza, K. Effect of Work Conflict, Work Stress and Satisfaction working on Employee Erformance at PT. Federal International Financegroup (FIF-Group) Sidoarjo. International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development, 4(4), 69-80.

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Toyirova Shahlo Izatovna

psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (Phd), dotsent.

Manzil: O'zbekiston, 220100, Buxoro shaxri.

toyirova@mail.ru

EGIZAKLARNING SHAKLLANISHIDA IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK OMILLAR TA'SIRI

Toyirova Laylo Izatovna

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi, Toshkent shaxri

Anotatsiya.

KIRISH: Ilm-fanni o'rganishdan oldin, egizak fenomeni folklyorning turli janrlari - afsona, ertak, qo'shiqlar va boshqa og'zaki folklyor san'ati turlarini o'rganish mavzusi bo'ldi. Xuddi shu hodisa urfodat va marosimlarda, obrazli ko'rish san'atda, fantastika va she'rlarda aks ettirilgan. Ushbu asarning natijasi, olimlar bilimlarini kashf qilishni va egizak ilmining yangicha yondashuvni boshlagan muammoli masalalarga to'xtaladigan narsalarni oldindan topib, umumlashtiruv va topilmalar edi.

Ushbu maqolada egizaklar va ularning ijtimoiylashuv jarayonlari aks ettirilgan bo'lib tadqiqotchilar tomonidan nazariy o'rganishdagi o'ziga xos xususiyatlar ko'rsatib o'tilgan.

MAQSAD: Egizaklarning o'ziga xos psixologik xususiyatlarini tasniflash bilan birgalikda aynan monozigota va dizigotalik shakliga ko'ra o'zaro farqlanuvchi determinantlarini aniqlab olishga qaratilgan. Mazkur tadqiqotimiz orqali regressiv rivojlanish jarayonlarni va egizaklarning bir-biridan farqlanuvchi psixologik xususiyatlarni determinantlar sifatida tahlil etib borishimizni ifodalaydi.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqotimizni o'tkazish davomida o'smir yoshidagi egizaklarning shaxsiylik xususiyatlarini o'rganishni, ularning individual xususiyatlarini aniqlab olishga qaratilgan metodikalardan keng foydalanildi. Olingan natijalar asosida o'smir yoshidagi egizaklarning o'ziga xos xususiyatlari tahlil etib va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

XULOSA: Yuqorida o'tkazilgan metodikadagi natijalarga muvofiq egizaklarda yuzaga keladigan psixologik o'zgarishlarning ta'siri muammosi hamda ularning o'zaro farqlanuvchi psixologik determinanatlari biologik, ijtimoiy-madaniy rivojlanish mexanizmlari bilan chambarchas bog'liq.

Kalit so'z: Egizak, sperma, oila, monozigota, dizigota, tarbiya, irsiyat, afsona, adabtatsiya.

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ НА ФОРМИРОВАНИЕ БЛИЗНЕЦОВ

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: До изучения наукой феномен близнеца стал предметом изучения различных жанров фольклора - легенд, сказок, песен и других форм устного фольклорного творчества. То же явление отражено в традициях и ритуалах, изобразительном искусстве, художественной литературе и поэзии. Результатом этой работы стали предвидение, обобщения и открытия, затронувшие проблемные вопросы, которые начали открывать ученые, и новый подход к науке о близнецах.

В данной статье отражены близнецы и процессы их социализации, а также показаны особенности теоретического исследования.

ЦЕЛЬ: совместно с классификацией специфических психологических особенностей близнецов направлена на выявление взаимно различных детерминант по форме монозиготности и дизиготности. Это исследование представляет собой наш анализ регрессивных процессов развития и психологических характеристик близнецов, которые отличаются друг от друга как детерминанты.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В ходе нашего исследования широко использовались методы, направленные на изучение особенностей личности близнецов-подростков и выявление их индивидуальных особенностей. На основании полученных результатов были проанализированы особенности близнецов-подростков и разработаны практические рекомендации.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Согласно результатам изложенной методики, проблема влияния психологических изменений на близнецов и их

взаимно различных психологических детерминант тесно связана с механизмами биологического, социокультурного развития.

Ключевые слова: Близнец, сперматозоид, семья, монозигота, дизигота, воспитание, наследственность, миф, адаптация.

INFLUENCE OF SOCIAL-PSYCHOLOGICAL FACTORS ON THE FORMATION OF TWINS

Annotation.

INTRODUCTION: Before the study of science, the twin phenomenon became the subject of study of various genres of folklore - legends, fairy tales, songs and other forms of oral folklore art. The same phenomenon is reflected in traditions and rituals, visual arts, fiction and poetry. The result of this work was the foresight, generalizations and findings that touched on the problematic issues that scientists began to discover and a new approach to the science of twins.

In this article, the twins and their socialization processes are reflected, and the researchers have shown the specific features of the theoretical study.

AIM: together with the classification of the specific psychological characteristics of twins, it is aimed at identifying mutually different determinants according to the form of monozygosity and dizygosity. This study represents our analysis of regressive developmental processes and the psychological characteristics of twins that differ from each other as determinants.

MATERIALS AND METHODS: During our research, methods aimed at studying the personality traits of teenage twins and identifying their individual characteristics were widely used. Based on the obtained results, the characteristics of teenage twins were analyzed and practical recommendations were developed.

CONCLUSION: According to the results of the above methodology, the problem of the effect of psychological changes in twins and their mutually different psychological determinants are closely related to the mechanisms of biological, socio-cultural development.

Key word: Twin, sperm, family, monozygote, dizygote, upbringing, heredity, myth, adaptation

Egizaklar tug'ilishi ajoyib bir mo'jiza bo'lishi bilan bir qatorda otanadan katta kuch va sabrni talab etadi.

Yillar davomida egizaklarga bo'lgan e'tibor yuqori sanalsada, egizaklarning tug'ilishi har doim g'ayritabiiy hodisa hisoblanib, tadqiqotchilar o'rganishida ajablanish, qiziqish hissini uyg'otgan. Ilm-fanni o'rganishdan oldin, egizak fenomeni folklyorning turli janrlari - afsona, ertak, qo'shiqlar va boshqa og'zaki folklyor san'ati turlarini o'rganish mavzusi bo'ldi. Xuddi shu hodisa urf-odat va marosimlarda, obrazli ko'rish san'atda, fantastika va she'rlarda aks ettirilgan. Ushbu asarning natijasi, olimlar bilimlarini kashf qilishni va egizak ilmining yangicha yondashuvni boshlagan muammoli masalalarga to'xtaladigan narsalarni oldindan topib, umumlashtiruv va topilmalar edi.

Qadim zamonlarda, Gippokratlar egizaklarning sperma bo'linishining ikki qismga bo'linishi natijasida paydo bo'lishiga ishonishgan va ularning har biri faol naychalarining biriga tushadi-degan fikrda bo'lgan. Demokrit, o'z navbatida, egizak embrionning hosil bo'lgan moddasi "urug'" ning ko'pligi natijasidir-degan fikrni qayd etgan. Arastu o'zgacha fikr yuritdi. U ezgulikka bir tomirni ikkiga ajralishi sababli paydo bo'lishiga ishongan.

Umuman olganda, ilm-fan rivoji va egizak ilmining rivojlanishi bilan, uning tabiati alohida o'rganish mavzusiga aylandi. Shu bilan birga, egizaklarga qiziqish va ular bilan bog'liq ilmiy masalalar dunyoning deyarli barcha mamlakatlarida jamoatchilikning turli qatlamlari tomonidan namoyon bo'ladi.

Xususan, XIX-asrning 70-yillarida ushbu hodisaga qiziqish kuchaygan: ikki turdagi egizak - monozigota va dizigota genetika usuli sifatida aniqlandi (F.Galton). Biroq, XX-asrning 20-yillarida, egizaklarning ikkita turi va ularni tashxislashning ishonchli usullari haqidagi ikkita aql-idrok fikri (Ravich-Scherbo IV) paydo bo'lganida, egizaklarni o'rganish haqiqiy ilmiy uslubga aylandi [1]. Monozigota va dizigotin egizaklarini ajratish uchun, 1924-yilda G.Siemens bir yoki boshqa turdagi egizaklarni aniqlash uchun "o'xshashlik usuli" ni ishlab chiqardi.

U bir nechta irsiy xususiyatlarni - ko'z rangi, soch, barmoq izlarini taqqosladi. O.Fershur 1934-yilda maxsus stol tayyorladi, bu erda egizaklarning o'xshashligi bir qator belgilar bilan aniqlandi. Biroq, egizaklarning asosiy xususiyati nafaqat umumiy genlarning 100 foizini

yoki 50 foizini tashkil etadi, balki bu o'xshashlik ularning o'ziga xos rivojlanishiga yordam beradi [2].

Keyinchalik V.N.Kolbanovskiy, A.B.Luriya, A.N.Mironovlar egizaklar ustida tajriba kilib, bir tuxumdan bulgan egizaklar bir xil tabiiy sharoitda, ta'lim metodlariga karab, ijodiy faoliyatning ayrim turlarida mutlako xar xil natija olishi mumkinligini kursatib berdilar.

Fransuz psixologi R.Zazzo bir tuxumdan bo'lgan egizaklar ustida tajriba o'tkazib, psixik xususiyatlarning tug'ma xarakteri nazariyasiga zarba beradi.

Egizaklarning shaxs bo'lib shakllanishida psixik taraqqiyotini harakatga keltiruvchi omillar:

- 1) Irsiyat
- 2) Ijtimoiy muxit
- 3) Ijtimoiy ta'lim-tarbiya.
- 4) Shaxsning faoliyatdagi faolligi.[3]

Egizaklar ikki turga ajratiladi. Dizigotali (bir-biriga o'xshamaydigan yoki ikki jinsli) egizaklar urug'langan ikki tuxumdan rivojlanadi. Bir hayz siklida yetilgan ikki tuxum hujayra bir vaqtning o'zida urug'lanmasligi mumkin, ba'zida bir necha soatdan bir necha kungacha farq kuzatiladi. Ikki tuxumli egizaklar genetik jihatdan bir-biriga oddiy aka-ukalardek o'xshash bo'ladi.

Monozigotali (bir jinsli va bir-biriga qo'yib qo'ygandek o'xshash) egizaklar bitta tuxum hujayra va bir urug' hujayraning birikishidan yuzaga keladi. Tibbiyot ilmiga hanuzgacha ma'lum bo'lmagan biokimyoviy hodisalarga ko'ra, bir hujayra ikkiga bo'linib, juft embrion rivojlana boshlaydi. Ona qornidagi muhit, DNK mutatsiyalari va boshqa bir qancha omillarning ta'siri natijasida egizaklar bir-biridan biroz farqlanishi ham mumkin, lekin bu sezilarli darajada bo'lmaydi. Monozigotali egizaklar dizigotalilarga qaraganda 5 marotaba kamroq tug'iladi. Hamda ularning aksariyati o'g'il bolalar bo'ladi.

Bo'lajak ota-onalar o'z istagiga ko'ra egizaklar bilan homilador bo'lish jarayoniga aralasha olmaydi. Chunki ikki hujayra birikishining o'zidayoq tug'ilajak bolaning jinsi, bitta yoki ikkita bo'lishi hamda tashqi ko'rinishi haqidagi ma'lumotlar yuzaga keladi. Biroq ayrim tashqi omillar dizigotali egizaklar tug'ilishiga sabab bo'lishi mumkin, biroq bu hodisaning monozigotalilarga ta'siri yo'q.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra jahonda notinch va ijtimoiy o'zgarishlar ro'y bergan davrlarda egizaklarning ko'p tug'ilishi kuzatilgan.

Mamlakatimizning statistik ma'lumotlariga ko'ra, 2017-yilda 14382 nafar egizak tug'ilgan. Bu umumiy tug'ilishlarning 1,9 %ni tashkil qiladi. 2018 yilda esa, 14176 nafar egizaklar dunyoga kelgan. Eng ko'p egizaklar (1782 nafari) Samarqand viloyatida tug'ilgani qayd etilgan.

Egizak farzandlar tug'ilishi hakida turli xalqlarning fikri turlicha shakllangan. Bizning davlatimizda egizaklarni dunyoga keltirgan ayollar hammaning hurmat-u e'tiborida bo'ladi. Ba'zi davlatlarda esa egizak tug'ish baxtsizlik keltiradi deb hisoblanadi va egizak tuqqan ayollarga nafrat nazari bilan qarashadi. Oldingi asrlarda ayollar ko'pincha egizak tuqqan. Asrlar o'tishi bilan evolyutsion taraqqiyot natijasida ayollarda egizak tug'ilishi tobora kamayib bormoqda. XX-asrning o'rtalarida 80 ta tug'ruqdan bittasi egizak bo'lgan. Bu ko'rsatkich hozir ancha kam foizni tashkil qiladi. Biroq, farzand tug'ilishga bo'lgan farzandsiz oilalarning aksariyati suniy urug'lantirish bilan egizak farzandlarni dunyoga keltirishga erishmoqdalar.

Hozirgi kungacha kuzatishlarga karaganda ayollarning yoshi ulg'aygan sari ular o'rtasida egizak tug'ilishi ortib borar ekan. Egizaklar ko'pincha 26-30 yoshli ayollarda dunyoga keladi.

Egizaklar asosan ikki xil: ikkita tuxum hujayradan va ikkita yadrosi bo'lgan bitta tuxum hujayradan bunyod bo'ladi. Har xil tuxumdan rivojlangan egizaklar ikki va undan ortiq tuxum hujayra bir xil vaqtda yetilgandagina paydo bo'ladi, irsiy jihatdan egizakmas aka-uka yoki opa-singillardek bir-biriga o'xshash, bir xil yoki har xil jinsli bo'lishi mumkin. Bitta tuxum hujayradan rivojlangan egizaklar bir jinsli, qon guruhlari bir xil va bir-biriga nihoyatda o'xshash bo'lib, hatto yaqinlari ham ularni bir-biridan aniq ajrata olmaydi. Chunki ular bir xildagi genotipga egadir, ular o'rtasidagi tafovutlar esa faqat muhit ta'sirida o'zgaradi. Bitta tuxum hujayradan dunyoga kelgan egizak kamroq uchraydi. 100 ta egizakdan 85 tasi 2 ta tuxum hujayradan paydo bo'ladi.

O'z-o'zini anglash rivojlanishining dastlabki bosqichlari, Zazoning fikriga ko'ra, o'z tanasi haqida g'oyalarni shakllantirish bilan bog'liq. Yakka tug'ilgan bolalarda o'zlarining "men" ni va ko'zgudagi jismoniy qiyofasini ishonchli aniqlash taxminan 2 yoshu 6 oyda sodir bo'ladi. Monozigot egizaklar 3-4 yoshga to'lgunga qadar o'zlarini

ko'zguda tanimaydilar[4]. Bundan oldin, ular ko'pincha o'zlarining imidjini ikkinchi egizakning tasviri bilan aralashtirib yuborishadi. Bu, shuningdek, shaxsiy olmoshlardan, birinchi navbatda, "men" va "siz" dan to'g'ri foydalanishni o'zlashtirish bilan bog'liq bo'lib, o'z vaqtida ko'zgu tasvirida o'z tasvirini (tana diagrammasini) aniqlashga to'g'ri keladi.

Egizaklarning o'zini-o'zi anglashi va u bilan belgilanadigan ruhiy xususiyatlarning shakllanishiga ta'sir qiladi. Bu haqiqat egizaklarda o'z-o'zini anglashni rivojlantirish va yuqori aqliy funktsiyalarning namoyon bo'lishidagi asosiy muammo ularning bir-biri bilan aloqasini bartaraf etish bilan bog'liq. Ular dastlab egizaklarda boshqalarning er-xotin sifatida ularga bo'lgan munosabati ta'siri ostida shakllanadigan "Men" obrazini "Biz" obrazidan ajratishdan o'tishlari kerak. Egizaklar, ayniqsa tashqi o'xshashligi juda yuqori bo'lgan monozigot egizaklar o'z sherigiga o'zlarining oyna tasviri sifatida qarashga shunchalik odatlanib qolishadiki, ular ham xuddi o'zlarining egizaklari kabi oson va tez-tez javob berishadi, ba'zan o'zlarini shunday chaqirishadi. Bitta umumiy ism va uni egizak sherigiga o'zlarining shaxsiy xususiyatlari va xususiyatlari bilan bog'laydi va o'ta og'ir holatlarda ular va ularning sheriklari bilan sodir bo'lgan voqealarni egizak juftlikda chalkashtirib yuborishi mumkin. Bularning barchasi egizaklarni individuallashtirish jarayonini yolg'iz tug'ilgan bolalarga nisbatan juda qiyinlashtiradi. Egizaklarda o'z-o'zini anglash qiyin shakllanishining natijasi ularning yuqori darajada rivojlangan o'zaro identifikatsiyasidir. Monozigot egizaklar rivojlanishining tavsiflangan xususiyatlari muqarrar ravishda ularning intellektual rivojlanish parametrlariga ta'sir qiladi.

Ontogenezda fikrlashning rivojlanish bosqichlarining o'zgarishi fikrlash jarayonlari vositachiligining murakkablashuvi bilan belgilanadi. Shu bilan birga, o'z faoliyatini boshqarishning eng muhim vositasi nutqdir.

Xulosa qilishimiz mumkinki, egizaklarda aql va nutqning rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari ularning tana qiyofasi haqida aniq, to'liq tasavvurning yo'qligi va natijada o'zini-o'zi anglashi bilan bog'liq. Bolalarimiz - hayotimiz guli, ularning kelajagi porloq, ertangi kuni bundan ham go'zal va farovon bo'lishiga katta ishonch bor. Egizak bolalar tug'ilgan oila esa bizning mamlakatimizda baxtlilarning baxtlisidir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Морозова Т., Особенности работы с детьми-близнецами народное образование 2009 № 1-с 269 -271

2. Мухина В.С “Близнецы” Матрьюкова Е.М., Московкина А.Г. Основы генетики: клинико-генетические основы коррекционной педагогики и специальной психологии. М., Владом, 2001.367 с.

3. Izatovna, T.S. (2022). Theoretical and Scientific Approach to the Psychology of Adolescent Twins in the Process of Social Adaptation. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY, 3(2), 51-57. <https://cajssh.centralasianstudies.org/index.php/CAJSSH/article/view/260>

4. Izatovna, T. S. (2024). Methodological foundations of psychological development of adolescent twins. American Journal Of Social Sciences And Humanity Research, 4(03), 36-43.

5. Тойирова Л. И. и др. Эгизакларнинг ижтимоийлашувида нутқ билан боғлиқ психологик муаммолар //Oriental Art and Culture. – 2021. – Т. 2. – №. 3.

6. Тойирова Л. И., Тойирова Ш. И. Психологические проблемы подростков-близнецов в учебном процессе обучения в школе //негізі» атты халықаралық білім беру онлайн конференциясының материалдары. – 2019.

7. Тойирова Л. Эгизаклар ривожланиш босқичларидаги ўзига хос психологик хусусиятлар //Oriental Art and Culture. – 2020. – №. I (2). – С.126

8. Тойирова Ш. Ўзбек oilаларда эгизак фарзандларни тарбиялашдаги ўзига хос психологик муаммолар //Oriental Art and Culture. – 2020. – №. I (2). – С. 122-125.

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]**Toyirova Shahlo Izatovna**

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi “Din psixologiyasi
va pedagogika” kafedrasida katta o'qituvchisi

Manzil: O'zbekiston, 220100, Toshkent shaxri.

toyirova@mail.ru

BO'LAJAK JISMONIY TARBIYA O'QITUVCHILARINI TARBIYAVIY FAOLIYATGA TAYYORLASHNING INNOVATSION PEDAGOGIK OMILLARI.

Kurbanov Elyor Ermamatovich

Guliston davlat universiteti, Guliston shaxri

Annotatsiya.

KIRISH. Ushbu tadqiqotning maqsadi – bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tarbiyaviy faoliyatga tayyorlashda innovatsion pedagogik omillarni tahlil qilish va ularni amaliyotda qo'llash imkoniyatlarini o'rganishdir. Jismoniy tarbiya o'qituvchilari nafaqat sport va jismoniy mashqlarni o'rgatish, balki o'quvchilarning sog'lom turmush tarzini shakllantirish, ijtimoiy faolligini rivojlantirish va ahloqiy me'yorlarga mos keladigan xulq-atvorni o'zlashtirishni ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi. Tadqiqotda innovatsion pedagogik texnologiyalar va metodlar, shu jumladan interaktiv yondashuvlar, multimedia vositalari va raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etishning ahamiyati ko'rib chiqiladi. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilari uchun pedagogik, psixologik, va metodik malakalarni rivojlantirish zarurati alohida ta'kidlangan. Ularning kasbiy faoliyatini samarali tashkil etishda yangi pedagogik yondashuvlar, amaliy mashg'ulotlar, va o'quv jarayonini individuallashtirishning o'rni katta. O'qituvchilarning innovatsion pedagogik metodlarni o'rganish va qo'llashlari ularning tarbiyaviy faoliyatda muvaffaqiyatli ishlashiga yordam beradi.

MAQSAD. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tarbiyaviy faoliyatga tayyorlashning innovatsion pedagogik omillarini tahlil qilish orqali, ularning pedagogik va tarbiyaviy faolligini oshirish, yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish va zamonaviy yondashuvlarni qo'llashni maqsad qilinadi. Shuningdek, o'qituvchilarni jismoniy tarbiya

va tarbiyaviy faoliyatda ilg'or metodlarni o'rgatish, shaxsiy va kasbiy rivojlanishlariga ko'maklashish, hamda jismoniy tarbiya sohasida yuqori sifatli ta'lim va tarbiya tizimini yaratishga yordam berish. Boshqacha aytganda, maqsad – bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini zamonaviy pedagogik yondashuvlar va innovatsion texnologiyalar bilan tanishtirish, ularning tarbiyaviy faoliyatda samarali ishlashga tayyorlash, va shu orqali o'quvchilarga jismoniy va ma'naviy rivojlanishda yordam berishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tarbiyaviy faoliyatga tayyorlash jarayonini o'rganishda turli materiallar va metodlar qo'llaniladi. Bu metodlar o'qituvchilarning pedagogik va psixologik ko'nikmalarini rivojlantirish, ularni innovatsion pedagogik yondashuvlarga tayyorlashga xizmat qiladi.

O'quv qo'llanmalari va darsliklar: Jismoniy tarbiya o'qituvchilari uchun maxsus yozilgan darsliklar, qo'llanmalar va metodik materiallar. Bu resurslar jismoniy tarbiya fanini o'rganish, pedagogik usullarni ishlab chiqish va ularni amalda qo'llashda yordam beradi.

XULOSA. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tarbiyaviy faoliyatga tayyorlashda innovatsion pedagogik yondashuvlar, metodik yangiliklar, psixologik va pedagogik bilimlar, hamda jismoniy tarbiya va tarbiyaning integratsiyalashgan usullari muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon o'qituvchilarning malakasini oshirish, pedagogik mahoratlarini rivojlantirish va o'quvchilarga sifatli ta'lim berishning kafolatidir.

Kalit so'zlar. Jismoniy tarbiya, pedagogika, pedagogik texnologiyalar, ta'lim, o'qituvchilar, pedagogik usullar, tarbiyaviy faoliyat, pedagogik va psixologik.

ИННОВАЦИОННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ФИЗИЧЕСКОЙ ВОСПИТАНИЯ К ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: данного исследования – анализ инновационных педагогических факторов, подготовка будущих учителей физической культуры к воспитательной деятельности и изучение возможностей их применения на практике. Учителя физической культуры играют важную роль не только в обучении спортивным упражнениям, но и в

формировании здорового образа жизни у учеников, развитии их социальной активности и усвоении моральных норм. В исследовании рассматривается значимость внедрения инновационных педагогических технологий и методов, включая интерактивные подходы, мультимедийные средства и цифровые технологии в образовательный процесс. Подчеркивается необходимость развития педагогических, психологических и методических компетенций будущих учителей физической культуры. Важное место уделяется внедрению новых педагогических подходов, практических занятий и индивидуализации учебного процесса в организации их профессиональной деятельности. Изучение и применение инновационных педагогических методов помогает учителям успешно выполнять свою воспитательную работу.

ЦЕЛЬ. Анализ инновационных педагогических факторов подготовки будущих учителей физической культуры к воспитательной деятельности, с целью повышения их педагогической и воспитательной активности, внедрения новых педагогических технологий и применения современных подходов. Также целью является обучение учителей физической культуры и воспитательной деятельности передовым методам, поддержка их личного и профессионального развития, а также содействие созданию системы качественного образования и воспитания в области физической культуры. Другими словами, цель исследования – ознакомить будущих учителей физической культуры с современными педагогическими подходами и инновационными технологиями, подготовить их к эффективной воспитательной деятельности и, таким образом, способствовать физическому и духовному развитию учащихся.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ. Для изучения процесса подготовки будущих учителей физической культуры к воспитательной деятельности используются различные материалы и методы. Эти методы направлены на развитие педагогических и психологических навыков учителей, их подготовку к внедрению инновационных педагогических подходов.

УЧЕБНЫЕ ПОСОБИЯ И УЧЕБНИКИ: Специально разработанные учебники, пособия и методические материалы для учителей физической культуры. Эти ресурсы помогают изучать

теорию физической культуры, разрабатывать педагогические методы и применять их на практике.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. В подготовке будущих учителей физической культуры к воспитательной деятельности важную роль играют инновационные педагогические подходы, методические новшества, психологические и педагогические знания, а также интегрированные методы физической культуры и воспитания. Этот процесс является гарантией повышения квалификации учителей, развития их педагогического мастерства и обеспечения качественного образования и воспитания учащихся.

Ключевые слова. Физическая культура, педагогика, педагогические технологии, образование, учителя, педагогические методы, воспитательная деятельность, педагогические и психологические знания.

INNOVATIVE PEDAGOGICAL FACTORS OF PREPARING FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS FOR EDUCATIONAL ACTIVITY

Annotation.

INTRODUCTION: The aim of this study is to analyze the innovative pedagogical factors in preparing future physical education teachers for their educational and developmental activities and to explore the possibilities of applying these factors in practice. Physical education teachers play an important role not only in teaching sports and physical exercises but also in shaping students' healthy lifestyles, developing their social engagement, and ensuring the adoption of moral values. The study examines the significance of integrating innovative pedagogical technologies and methods, including interactive approaches, multimedia tools, and digital technologies, into the educational process. It emphasizes the necessity of developing pedagogical, psychological, and methodological competencies for future physical education teachers. Special attention is given to the implementation of new pedagogical approaches, practical exercises, and the individualization of the learning process in organizing their professional activities. The study concludes that learning and applying innovative pedagogical methods helps teachers succeed in their educational and developmental roles.

AIM. The aim of this study is to analyze the innovative pedagogical factors involved in preparing future physical education teachers for their educational and developmental activities, with the AIM of enhancing their pedagogical and educational engagement, implementing new pedagogical technologies, and applying modern approaches. Additionally, the study aims to teach physical education teachers advanced methods for both physical education and developmental activities, assist in their personal and professional growth, and contribute to the creation of a high-quality education and training system in the field of physical education. In other words, the AIM is to introduce future physical education teachers to modern pedagogical approaches and innovative technologies, preparing them to work effectively in their educational roles and, through this, help students with their physical and moral development.

MATERIALS AND METHODS. Various materials and methods are employed to study the process of preparing future physical education teachers for their educational activities. These methods aim to develop the pedagogical and psychological skills of teachers and prepare them for the application of innovative pedagogical approaches.

Specialized textbooks, guides, and methodical materials written for physical education teachers. These resources assist in the study of physical education theory, the development of pedagogical methods, and their practical application.

CONCLUSION. In the preparation of future physical education teachers for their educational roles, innovative pedagogical approaches, methodological innovations, psychological and pedagogical knowledge, and integrated methods of physical education and development play a crucial role. This process is a guarantee of improving teachers' qualifications, developing their pedagogical skills, and ensuring high-quality education and training for students.

Keywords. Physical education, pedagogy, pedagogical technologies, education, teachers, pedagogical methods, educational activities, pedagogical and psychological knowledge.

Jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tarbiyaviy faoliyatga tayyorlash – o'quvchilarga nafaqat jismoniy mashqlarni o'rgatish, balki ularda ijtimoiy faollik, ahloqiy me'yorlar, sog'lom turmush tarzini shakllantirish kabi muhim vazifalarni ham o'z ichiga oladi. Shu bois, bo'layotgan jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tarbiyaviy faoliyatga tayyorlash jarayonida innovatsion pedagogik yondashuvlar katta ahamiyat kasb etadi.[1]

1. Innovatsion pedagogik yondashuvlar innovatsion pedagogika, yangi pedagogik texnologiyalarni va metodlarni ishlab chiqish va tatbiq etish jarayonini anglatadi. Bo'layotgan o'qituvchilarni jismoniy tarbiya va tarbiyaviy faoliyatga tayyorlashda quyidagi innovatsion omillarni e'tiborga olish zarur: Pedagogik texnologiyalarni qo'llash: Ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, masalan, multimedia va raqamli resurslar, o'quvchilarning diqqatini jamlash va o'rgatish samaradorligini oshirishda yordam beradi. Bunday texnologiyalarni qo'llash o'qituvchilarni innovatsion pedagogik yondashuvlarga tayyorlaydi. Tashkiliy va metodik yangiliklar: Jismoniy tarbiya o'qituvchilari o'z faoliyatida yangi tashkilot va metodik usullarni qo'llashlari lozim. Misol uchun, mashg'ulotlarni individual yondashuv asosida tashkil etish, guruhlarini va sinflarni rivojlantirish uchun moslashtirilgan metodlarni ishlab chiqish. Faoliyatga asoslangan yondashuv: O'qituvchilarga faqat nazariy bilimlar emas, balki amaliy tajribalarni ham berish zarur. Jismoniy mashg'ulotlar va tarbiyaviy faoliyatga oid vazifalar bo'yicha praktikumlar o'tkazish, real hayotdagi vaziyatlarga tayyorlash ularning pedagogik mahoratini oshiradi.

2. Jismoniy Tarbiya o'qituvchilarining tarbiyaviy faoliyatga tayyorlashda kadrlarni rivojlantirish bo'layotgan jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tarbiyaviy faoliyatga tayyorlashda ularga kerakli kasbiy malaka va ko'nikmalarni berish muhim ahamiyatga ega.

Buning uchun: kadrlarni tanlash va tayyorlash O'qituvchilarni kasbiy sifatlarini rivojlantirishda ularning pedagogik, psixologik, axloqiy va ijtimoiy malakalarini oshirish zarur. Bu o'qituvchining pedagogik faoliyatini tashkil etishning muvaffaqiyatli usullarini o'rganishga yordam beradi. Konkurslar va seminarlarda ishtirok etish: O'qituvchilarni kasbiy malakalarini oshirish va innovatsion metodlarni o'rgatish uchun doimiy ravishda seminarlar, master-klasslar va kompetitsiyalar tashkil etish

muhimdir. Tarbiyaviy ko'nikmalarni rivojlantirish: Jismoniy tarbiya o'qituvchilari nafaqat sportni yaxshi bilishlari, balki o'quvchilarga tarbiyaviy faoliyatni samarali tashkil qilish qobiliyatiga ega bo'lishlari kerak. Buning uchun ular ijtimoiy-psixologik bilimlarni o'zlashtirishlari lozim.

3. Yoshlarni Tarbiyalashdagi Innovatsion Yondashuvlar Bo'layotgan jismoniy tarbiya o'qituvchilari o'z tarbiyaviy faoliyatida yoshlarni jismoniy va ma'naviy jihatdan shakllantirishga katta ahamiyat berishlari kerak. Bunda quyidagi yondashuvlar alohida ahamiyatga ega: Sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish: O'qituvchilar jismoniy tarbiya orqali o'quvchilarni faqat tanaviy jihatdan kuchli qilish emas, balki sog'lom turmush tarzini shakllantirishga ham yo'naltirishi kerak. O'quvchilarga jismoniy faoliyat va sog'lom ovqatlanish, uyqu va dam olish kabi sog'lom turmush tarzining ahamiyatini tushuntirish muhim. Innovatsion o'quv dasturlari: Yangi o'quv dasturlarini yaratish va tatbiq etish, o'quvchilarning jismoniy, ma'naviy va ijtimoiy jihatdan rivojlanishiga ko'maklashadi. Dasturlar orqali o'quvchilarga sportning turli yo'nalishlari va ularning tarbiyaviy ahamiyati haqida chuqurroq tushuncha berish mumkin. Jamoaviy ishlash va ijtimoiy mas'uliyat: O'qituvchilarni jamoaviy faoliyatga, hamkorlikka va ijtimoiy mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga yo'naltirish tarbiyaviy jarayonning ajralmas qismidir.

4. O'qituvchilarning pedagogik va psixologik qobiliyatlarini rivojlantirish jismoniy tarbiya o'qituvchilari o'z pedagogik faoliyatlarida samarali natijalarga erishish uchun o'z psixologik qobiliyatlarini rivojlantirishi lozim. Ular o'quvchilarning psixologik holatini aniqlash, individual yondashuvlarni tatbiq etish va pedagogik vaziyatlarga moslashish bo'yicha malakaga ega bo'lishlari kerak. O'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish: Har bir o'quvchining jismoniy va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda, o'qituvchilar shaxsiy yondashuvlar va usullarni qo'llashlari kerak. Bu orqali o'quvchilarning rivojlanishiga yordam berish mumkin. Psixologik tayyorgarlik: O'qituvchilar o'z psixologik tayyorgarliklarini oshirish, stressni boshqarish, o'quvchilarga psixologik yordam ko'rsatish kabi ko'nikmalarni o'zlashtirishlari lozim.[2]

Pedagogik psixologiya va tarbiya metodikasiga oid o'quv adabiyotlari o'qituvchilarga o'quvchilar bilan samarali ishlashni

o'rgatadi. Multimedia va raqamli resurslar: Video darslar, interaktiv dasturlar, onlayn platformalar, mobil ilovalar va virtual sport maydonchalari kabi zamonaviy texnologik resurslar o'qituvchilarga innovatsion yondashuvlarni o'rgatishda qo'llaniladi. O'quvchilarni nazariy va amaliy bilimlar bilan tanishtirishda multimedia resurslari samarali yordam beradi. Psixologik va pedagogik testlar: Jismoniy tarbiya o'qituvchilarining psixologik holatini aniqlash va o'quvchilarga individual yondashuvni tanlash uchun psixologik testlar, anketalar va so'rovnomalar qo'llaniladi. Pedagogik ko'nikmalarni baholash, o'qituvchilarning tarbiyaviy faoliyatdagi samaradorligini o'lchash uchun testlar va diagnostika vositalari foydalaniladi. Tarbiyaviy va pedagogik ma'ruzalar: O'qituvchilarga tarbiyaviy va pedagogik masalalar bo'yicha ma'ruzalar, seminarlar va konferensiyalar o'tkaziladi. Bu materiallar o'qituvchilarning pedagogik bilimlarini kengaytirish va metodologik yondashuvlarni yangilash uchun mo'ljallangan. O'quv dasturlari va treninglar: Jismoniy tarbiya o'qituvchilari uchun maxsus tayyorlangan trening dasturlari va seminarlarda amaliyot va nazariy bilimlarni birlashtirishga qaratilgan materiallar ishlatiladi [3].

Eksperimental metod: Innovatsion pedagogik texnologiyalar va metodlarni jismoniy tarbiya o'qituvchilari tomonidan amalda sinovdan o'tkazish. Bu metod yordamida yangi usullar va yondashuvlar samaradorligi o'rganiladi [4].

O'qituvchilarning dars jarayonidagi faoliyatini kuzatish va baholash orqali pedagogik metodlarning ta'siri tahlil qilinadi. Tajriba almashish metodlari: O'qituvchilar o'rtasida tajriba almashish, ustoz-shogird tizimi orqali o'rgatish. Bunda amaliyotdagi tajriba va bilimlar birbiriga taqdim etiladi, o'qituvchilar yangi pedagogik metodlarni o'zlashtiradilar. Aqliy va amaliy mashqlar: O'qituvchilarning pedagogik va psixologik qobiliyatlarini rivojlantirish uchun interaktiv mashqlar, rolli o'yinlar, debatlar va case-study metodlari qo'llaniladi. Shuningdek, o'qituvchilarning yondashuvlari va metodik ko'nikmalarini tekshirish uchun amaliy mashg'ulotlar o'tkaziladi. Interaktiv darslar va treninglar: Jismoniy tarbiya o'qituvchilari uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'rgatish maqsadida interaktiv darslar va treninglar tashkil etiladi. Bu metod, o'qituvchilarga yangi metodlarni ko'rish va qo'llash imkoniyatini beradi [5].

Test va anketalar yordamida baholash: O'qituvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholash uchun turli testlar, anketalar va so'rovnomalar yordamida amaliyot natijalari tahlil qilinadi.

Bu metod o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini o'lchashda, pedagogik faoliyatdagi muvaffaqiyatlarini aniqlashda qo'llaniladi. Kasbiy rivojlanish treninglari: O'qituvchilarning pedagogik malakalarini oshirish va innovatsion pedagogik metodlarni o'rgatish uchun doimiy treninglar va kurslar o'tkaziladi. Bunda o'qituvchilarni yangi metodik yondashuvlar va texnologiyalar bilan tanishtirishga yo'naltirilgan materiallar ishlab chiqiladi. Gruppalar va kollaboratsion o'rganish metodlari: Jismoniy tarbiya o'qituvchilarining hamkorlikda ishlash, jamoaviy o'rganish va tahlil qilish qobiliyatlarini rivojlantirish uchun gruppalar metodlari qo'llaniladi. Bu usul o'qituvchilarga yangi g'oyalarni ishlab chiqishda, tajriba almashishda va innovatsion yondashuvlarni muhokama qilishda yordam beradi [6].

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Abdullayev, A. (2021). Jismoniy tarbiya metodikasi va pedagogikasi. Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti.
2. Kadirova, G. (2019). Jismoniy tarbiya o'qituvchilarini psixologik tayyorgarligi: O'quv qo'llanma. Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti.
3. Isroilov, I. (2022). Jismoniy tarbiya va sportni o'qitishda innovatsion texnologiyalar. Toshkent: "Ta'lim" nashriyoti.
4. Berdieva, D. (2020). Innovatsion pedagogika va uning ta'lim tizimidagi roli. O'zbekiston ta'limi jurnali, 3-son, 45-52 betlar.
5. Murodov, S., & Karimov, R. (2021). Ta'lim tizimida pedagogik innovatsiyalar: nazariy asoslar va amaliy qo'llanma. Ta'lim va innovatsiya jurnali, 5-son, 78-86 betlar.
6. Shukurov, E. (2018). Jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tayyorlashda pedagogik texnologiyalar. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Kurbanov Elyor Ermamatovich

Guliston davlat universiteti o'qituvchisi

Sirdaryo viloyati, 120100. Guliston shahri, 4-mavze.

Email: elyor88@internet.ru

KICHIK MAKTAB YOSHI O'QUVCHILARDA ART TERAPIYA ORQALI TASAVVUR VA IJODKORLIKNI RIVOJLANTIRISHNING O'SIGA XOS XUSUSIYATLARI

Qobulova Dilovar Muyassarovna

Osiyo xalqaro universiteti, Buxoro shaxri

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada kichik maktab o'quvchilarida tasavvur va ijodkorlik xususiyatlarini rivojlantirishda art terapiyaning o'rni va ta'sir xususiyatlari haqida fikr yuritilgan.

MAQSAD: Art terapiya imkoniyalari orqali, rivojlanayotgan kichik maktab o'quvchilarida tasavvur va ijodkorlikni rivojlantirish natijasida shaxs xususiyatlarini kamol toptirish.

MATERIALLAR VA METODLAR: «Art-terapevtlar mijoz uchun ofis yoki studiya bo'lishi mumkin bo'lgan xavfsiz muhitni yaratadilar. Materiallar - bo'yoqlar, loy va boshqalar bilan ta'minlaydi. Mijozlar o'zlariga berilgan materiallardan xohlagancha foydalanishlari mumkin, badiiy terapevt huzurida vizual ishlarda o'zlarining fikrlari va his-tuyg'ularini ifoda etish uchun harakat qilishadi.

XULOSA: San'atning har qanday turi davolash uchun ishlatilishi mumkin. Rasm chizish, loydan narsa yasash, shuningdek, raqs, musiqa va kino ham. Nima tanlash yaxshiroq – buni psixolog aytadi. Inson o'z ichki o'zligini aks ettiruvchi asarlar yaratganda mashg'ulotlarda faol bo'lishi mumkin. Yoki passiv holda, art terapevt bilan birgalikda bemor boshqa odamlarning rasmlari, musiqiy kompozitsiyalar va raqslarini tahlil qiladi. Mashg'ulotlarning individual yoki guruhli turlari ham mavjud. Guruhlar yopiq va ochiq turlarga bo'linadi. Odatda yopiq guruhlarda ishtirokchilar umumiy muammo bilan bo'lishadi, masalan, fobiyalarni yengib o'tish. Ochiq guruhlarda turli yoshdagi odamlar yig'iladi, ishtirokchilar istalgan vaqtda kelib yoki jamoadan ketishi mumkin.

Kalit so'zlar: art terapiya, san'at, shaxs, psixologiya, inson, reabilitatsiya, davolash, nogiron, mashg'ulot, davolash, munosabat.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ВОООБРАЖЕНИЯ И ТВОРЧЕСТВА С ПОМОЩЬЮ АРТ-ТЕРАПИИ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотatsiя.

ВВЕДЕНИЕ: В этой статье обсуждаются роль и влияние арт-терапии на развитие воображения и творческих способностей у учащихся начальной школы.

ЦЕЛЬ: Совершенствовать личностные качества в результате развития воображения и творческих способностей у младших школьников посредством возможностей арт-терапии.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: «Арт-терапевты создают для клиента безопасную среду, которой может быть кабинет или студия. Предоставляет материалы - краски, глину и т.д. Клиенты могут использовать предоставленные им материалы по своему усмотрению, работая над выражением своих мыслей и чувств в визуальных произведениях в присутствии арт-терапевта.

ВЫВОД: Любую форму искусства можно использовать для исцеления. Живопись, лепка вещей из глины, а также танцы, музыка и кино. Что лучше выбрать – это скажет психолог. Человек может быть активным в обучении, когда создает произведения, отражающие его внутреннюю сущность. Либо пассивно вместе с арт-терапевтом patsient анализирует чужие картины, музыкальные композиции и танцы. Также существуют индивидуальные и групповые виды обучения. Группы делятся на закрытые и открытые. Обычно в закрытых группах участников объединяет общая проблема, например, преодоление фобий. В открытые группы собираются люди разного возраста, участники могут присоединиться или покинуть группу в любой момент.

Ключевые слова: арт-терапия, искусство, личность, психология, человек, реабилитatsiya, лечение, инвалид, обучение, лечение, отношение.

SPECIFIC CHARACTERISTICS OF THE DEVELOPMENT OF IMAGINATION AND CREATIVITY THROUGH ART THERAPY IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Annotation.

INTRODUCTION: This article discusses the role and effects of art therapy in the development of imagination and creativity in elementary school students.

AIM: To improve personality traits as a result of development of imagination and creativity in developing junior schoolchildren through the possibilities of art therapy.

MATERIALS AND METHODS: "Art therapists create a safe environment for the client, which can be an office or a studio. Provides materials - paints, clay, etc. Clients can use the materials provided to them as they wish, working to express their thoughts and feelings in visual works in the presence of an art therapist.

CONCLUSION: Any form of art can be used for healing. Painting, making things out of clay, as well as dance, music and film. What is better to choose - this is what a psychologist will say. A person can be active in training when he creates works that reflect his inner self. Or passively, together with an art therapist, the patient analyzes other people's paintings, musical compositions and dances. There are also individual and group types of training. Groups are divided into closed and open types. Usually in closed groups, participants share a common problem, for example, overcoming phobias. People of different ages gather in open groups, participants can join or leave the group at any time.

Key words: art therapy, art, person, psychology, human, rehabilitation, treatment, disabled, training, treatment, attitude.

Art-terapiya - bu bilimlarning turli sohalarini - psixologiya, tibbiyot, pedagogika, madaniyatshunoslik va boshqalarni birlashtirgan fanlararo yondashuv, badiiy amaliyotga asoslanadi, chunki artterapiya mashg'ulotlari davomida mijozlar vizual faoliyat bilan shug'ullanadilar. Art-terapiya so'zi birinchi marta 40-yillarda ishlatilgan. ingliz tilida so'zlashadigan mamlakatlarda M.Naumburg (Naumburg, 1947, 1966) va A. Xill (Hill, 1945) kabi mualliflar tomonidan mijozlarning hissiy, ruhiy va jismoniy psixologik "hamrohligi" bo'lgan klinik amaliyot shakllarini

belgilash. nogironlik ularni davolash va reabilitatsiya qilish maqsadida tasviriy san'atda o'qish jarayonida amalga oshirildi.

Ba'zan rus tilidagi nashrlarda artterapiyani asossiz ravishda "ekspresiv san'at psixoterapiyasi" yoki "san'at bilan psixoterapiya" (ekspresif san'at terapiyalari) bilan aralashtirib, uni terapevtik maqsadga erishish uchun ijodiy o'zini namoyon qilishning turli shakllaridan foydalanish bilan bog'lashadi, tuzatuvchi va rivojlanish effektlari (Ametova, 2003a, b; Grishina, 2004; Medvedeva, Levchenko, Komissarova, Dobrovolskaya, 2001). Biroq, art terapiya kontseptsiyasidan foydalanadigan aksariyat rus mualliflari xalqaro adabiyotda qabul qilingan ta'rifga rioya qilishadi va uni psixoterapevtik kontekstda bemorlarning vizual, plastik o'zini namoyon qilish vositalaridan foydalanishga asoslangan psixoterapevtik amaliyot shakllaridan biri deb hisoblashadi.

"Art terapiya" atamasi ingliz tilidan kelganligi sababli, uning mazmunini aniqlashtirish uchun ingliz tilida so'zlashadigan mamlakatlarda mavjud bo'lgan adabiy manbalarga murojaat qilish tavsiya etiladi.

«Art-terapevtlar mijoz uchun ofis yoki studiya bo'lishi mumkin bo'lgan xavfsiz muhitni yaratadilar. Materiallar - bo'yoqlar, loy va boshqalar bilan ta'minlaydi. Mijozlar o'zlariga berilgan materiallardan xohlagancha foydalanishlari mumkin, badiiy terapevt huzurida vizual ishlarda o'zlarining fikrlari va his-tuyg'ularini ifoda etish uchun harakat qilishadi... Art-terapevt mijozni vizual materiallar va mahsulotlar bilan o'zaro munosabatda bo'lishga undaydi. art terapiya jarayoni - bu dialog shakllaridan biri "

Artterapiyaning biroz batafsilroq ta'rifini Buyuk Britaniyaning Art Therapists Assotsiatsiyasining "Rassom va badiiy terapevt: kasalxonalar, maxsus maktablar va ijtimoiy sohalardagi rollari haqida qisqacha munozara" da topish mumkin.

«Art terapiya vizual obrazlarni yaratish bilan bog'liq va bu jarayon badiiy asar muallifi (bemor), badiiy asarning o'zi va psixoterapevt o'rtasidagi o'zaro aloqalarni o'z ichiga oladi. Art-terapiya, boshqa har qanday psixoterapiya turi kabi, ongsiz ruhiy materialni anglashga qaratilgan - badiiy ramzlar va metaforalarning boyligi bunga yordam beradi. Art-terapevtlar vizual ijod jarayonining o'ziga xos xususiyatlarini chuqur anglaydilar, og'zaki bo'lmagan, ramziy muloqotda professional

ko'nikmalarga ega va kuchli his-tuyg'ularni ifoda etish uchun bemor uchun yetarli darajada himoyalanganligini his qiladigan ish muhitini yaratishga intilishadi. Estetik standartlar art terapiya sharoitida juda muhim emas. Artterapevtik o'zaro ta'sirning asosi ongsiz ruhiy materialni vizual faoliyat orqali ifodalash va kondansatsiya qilishdir "

"Art terapiya - bu bemor (mijoz) tomonidan turli xil vizual materiallardan foydalanish va vizual obrazlarni yaratish, vizual ijod jarayoni va u yaratadigan ijodiy faoliyat mahsulotlariga bemorning (mijozning) reaksiyalari bilan bog'liq bo'lgan terapevtik yo'nalish; uning aqliy rivojlanish xususiyatlari, qobiliyatlari, shaxsiy xususiyatlari, qiziqishlari, muammolari va ziddiyatlarini aks ettiradi.

Art terapiya ta'limi dasturi rahbari, London universiteti professori va Buyuk Britaniya badiiy terapevtlar uyushmasining faxriy prezidenti D. Uollerning so'zlariga ko'ra, art terapiya vizual tasvirlarni yaratish va idrok etishning muhim jihati ekanligiga asoslanadi. Insonning bilim faoliyati; mutaxassisning huzurida vizual ijodkorlik mijozga "bu erda va hozirda" ongli va ongsiz his-tuyg'ular va ehtiyojlarni, shu jumladan so'zlar yordamida ifoda etish juda qiyin bo'lgan sharoitda, ham erta, ham dolzarbligini amalga oshirish va ifoda etishga imkon beradi. ; va nihoyat, vizual tasvir terapevt va mijoz o'rtasidagi aloqa vositasidir (Waller, 1993).

Butun dunyoda integratsiya jarayonlarining o'sishi va professional aloqalarning faollashishini hisobga olgan holda, mamlakatimizda artterapiya rivojlanishini mahalliy mutaxassislar tomonidan artterapiya faoliyatining asosiy printsiplari va mazmunini aniq tushunmasdan tasavvur qilish qiyin. uning umumiy qabul qilingan ta'rifiga mos keladi. Bunday ta'riflar san'atning turli yo'nalishlari bo'yicha mutaxassislar uchun o'quv dasturlarini ishlab chiqadigan o'ttizdan ortiq Evropa universitetlarini birlashtirgan Art Therapy Education Evropa konsortsiumi (qisqartmasi EKATO) (ECArTE, 1999, 2002, 2005) ma'lumot materiallarida keltirilgan. psixoterapiya. EKATO hujjatlarida artterapiya-ning badiiy psixoterapiyaning boshqa yo'nalishlari tizimidagi o'rni ko'rsatilgan. Ushbu tashkilotning axborotnomasida (ECArTE, 1999) aytilganidek, uning faoliyatining asosiy vazifalaridan biri barcha EKATO mamlakatlarida artoterapiya ta'limi va kasbiy amaliyoti uchun umumiy standartlarni joriy etishdir. Axborot byulletenlari (ECArTE, 1999, 2005) bilan tanishayotganda shuni ta'kidlash kerakki, turli mamlakatlarda artterapiya faoliyatini tushinishda ma'lum farqlarga qaramay, mahalliy

madaniyat va an'analarning o'ziga xosligi tufayli EKATO ishtirokchilari uning asosiy mazmuni bo'yicha kelishib oldilar. Shunday qilib, ularning barchasi mijozning art-terapiyadagi vizual faoliyati o'zi uchun psixologik xavfsiz muhit yaratadigan, o'z ijodiy fikrini bildirishga yordam beradigan, shuningdek, o'z tajribasini tartibga soladigan va amalga oshiradigan mutaxassis (art-terapevt) huzurida sodir bo'lishini tan olishadi. Art terapiyasida terapevtik va tuzatuvchi ta'sirning eng muhim omillari vizual faoliyat, psixoterapevtik aloqalar va mijoz va mutaxassis (art terapevt) bilan aloqalardir.

Art terapiyadagi zamonaviy chora va yo'nalishlarida o'zining eng yorqin nomoyon qila olgani bu origami. Yaponiya an'anaviy san'atida origamiyelimsiz va qaychisiz (kesish asbobisiz) qog'ozlarga shakl berishdir.

Origamini qo'llaniladigan sohalar:

- Psixologiya (art terapiyada)
- Arxitektura;
- Matematika;
- Texnik dizayn
- Pedagogikada;
- Tibbiyotda;
- Festivallarda

Origami orqali bartaraf etiladigan muammolar: Hozirgi kunda art terapiyada davolash va qayta tiklash ishlarida ko'pgina yo'nalishdagi vrachlar uchun muvaffiyatli choralardan biri sifatida qo'llanilmoqda. Origamini quyidagi kasalliklarga da'vo sifatida qo'llanilmoqda:

- Eshitish qobiliyati zaif;
- Ko'rish qobiliyati zaif;
- Nogironlar uchun; -
- Soqovlar uchun;
- Onkologik kasalliklar;
- Giyohvandlik;
- Aroqxo'rlar uchun;

- Maxbuslarni qayta tiklashda. Art terapiya treninglari hozirgi kunda ko'p sohalarga tarqalib ketmoqda, ayniqsa bemor va klinik kasalliklar origami treninglarida har-xil gullar va shakllar yasash orqali ularning emotsional holati yaxshilangani kuzatilgan.

Origami treninglari orqali quyidagi natijalarga erishish mumkin.

- bemorlarni hayot samarisini yaxshilashda;
- his-hayajonga berilmaslik;
- asabiylashishni kamaytirishda;
- og'riq va g'am
- qayg'uni unitishda;
- o'zini qadrlashda;
- do'stona munosabatda bo'lishni;
- kollektivda bir birini qo'llashda;

Origami bilan shug'ullana turib bemor qiziqarli harakatlar ishtirokchisiga aylanadi. Qog'ozlar ajoyib shaklga ega bo'ladi. Bu jarayon ajoyib manzarani eslatadi. Bu kichik nomoyish ijobiy xursandchilikni paydo qiladi. Origamilar quyidagi psixoterapevtik xususiyatlarga egadirlar:

- o'ng miya yarimshari faolligini oshiradi va ikkala yarimshar ish faoliyatini tenglashtiradi;
- bir butun intilekt darajasini oshiradi;
- ijodiy fikrlashni faollashtiradi;
- yuqori darajadagi psixoemotsional holatni oshiradi va barqarorlashtiradi;
- avfsirashni pasaytiradi va og'ir holatlarga oson moslashishga yordam beradi;
- qo'l harakati faolligini yaxshilaydi, barmoqlar motorikasini rivojlantiradi;
- xotira va ko'z o'lchamini yaxshilaydi;

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning rivojlanishidagi eng muhim vazifalardan biri bu tengdoshlar guruhi bilan ijtimoiy o'zaro ta'sir ko'nikmalarini egallash va do'stlarni orttira olish hisoblanadi. Yangi ijtimoiy vaziyat va yangi xulq-atvor qoidalari shunga olib keladiki, o'qishning birinchi yilida bolalarning konformlik darajasi ortadi. Bu esa yangi guruhga kirishning qonuniyatli natijasi hisoblanadi. Tengdoshlar bilan muloqot qilish mazkur yoshda muhim rol o'ynaydi. U nafaqat o'z-o'ziga bo'lgan adekvat bahoni beradi, balki bolalarga yangi sharoitlarga ijtimoiylashuviga yordam beradi hamda ularni go'qishini rag'batlantiradi. Art-terapiya nazariyalari chuqur psixologik materialga nisbatan og'riqsiz kirishga imkon beradi, ongsiz tajribalarni rivojlantirishni rag'batlantiradi, qo'shimcha xavfsizlikni ta'minlaydi va o'zgarishlarga qarshilikni kamaytiradi.

Art terapiya – psixokorreksiya usuli. Bu allaqachon bir necha marta yaxshi natijalar ko'rsatgan metod. Muomala jarayonida san'atning deyarli barcha turlari insonning ruhiy-emotsional holatini yaxshilaydi. Bemorning ichki muammolariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, qo'rquvlarini, xohishistaklarini va maqsadlarini anglashni, ularni mavjud bo'lgan ijodiy yo'llar orqali ifodalashni o'rgatadi. Art-terapiya va rassomchilik ko'pincha bir-birini to'ldiradi. Bemor o'z asarlarida «ochiladi». Bu shifo jarayonining boshlanishi. Ustoz ko'pincha tegishli tayyorgarlikdan o'tgan rassom, psixolog yoki psixoterapevt bo'ladi. Art terapiya – kattalar va bolalarda qog'ozda har qanday: g'azab va quvonch, g'azab va sevgi histuyg'ularini ifoda qilish imkonini beradi. Insonning badiiy qobiliyati bor yoki yo'qligi muhim emas. Art terapiyaning quyidagi usullari mavjud:

- rasm terapiya - dramaterapiya - biblioterapiya - musiqaterapiya - raqsterapiya - kinoterapiya - qo'g'irchoq terapiya. - origami - maskoterapiya – videoterapiya.

Hozirgi kunda art terapiya rasm chizish treninglari amaliyotida ko'p qo'llaniladi. Art terapiya san'at bo'lgani uchun ham treninglarda musiqa bilan davolash, raqs orqali, she'rlar, fotografiya, sahnada rol o'ynash ham eng samarali usullardan hisoblanadi. Art terapiya bolalarda maktabchaga yosh davrda (3-7 yoshlar) va kichik maktab yoshida (7-11 yoshlar) qo'llanilish mufaqqiyatli va samarali hisoblanadi. Bolalar bilan individual va guruh tarzda shug'ullanish mumkin. Psixologga murojaat qilgan ota onalar, bolalaridan shikoyat qilishganda, bolalar bilan psixolog suhbatini unchalik samarali bo'lmasligi mumkin. Lekin art terapevtga murojaat qilinsa bolalar rasm chizish orqali tinchlanishi, xarakterdagi zo'riqishlarni bartaraf etishi mumkin. Artterapiyada quyidagi talablar mavjud:

- Art terapevtga murojaat qilgan bolalarni avvalo individual tarzda qabul qilinadi. Chunki bola bilan tanishish, uni kuzatish, individual tarzda rasm chizish, uni xarakterini o'rganish, emotsiyalarini individual korreksiya qilish muhim bo'lgan jarayondir. Keyin esa bola guruhga kirsa bu uning moslashishiga qulay bo'ladi. Guruh art terapiya treninglarida ishtirokchilar 10-15 kishidan oshmasligi kerak.

- Art terapiya treninglari 1 haftadan 12 haftagacha davom etishi mumkin. - 4-6 yosh bolalar bilar treninglar 40-60 minutdan oshmasligi

kerak. - 7-14 yoshgacha bolalarda treninglar 90-120 minutdan oshmasligi kerak.

San'atning har qanday turi davolash uchun ishlatilishi mumkin. Rasm chizish, loydan narsa yasash, shuningdek, raqs, musiqa va kino ham. Nima tanlash yaxshiroq – buni psixolog aytadi. Inson o'z ichki o'zligini aks ettiruvchi asarlar yaratganda mashg'ulotlarda faol bo'lishi mumkin. Yoki passiv holda, art terapevt bilan birgalikda bemor boshqa odamlarning rasmlari, musiqiy kompozitsiyalar va raqslarini tahlil qiladi. Mashg'ulotlarning individual yoki guruhli turlari ham mavjud. Guruhlar yopiq va ochiq turlarga bo'linadi. Odatda yopiq guruhlarda ishtirokchilar umumiy muammo bilan bo'lishadi, masalan, fobiyalarni yengib o'tish. Ochiq guruhlarda turli yoshdagi odamlar yig'iladi, ishtirokchilar istalgan vaqtda kelib yoki jamoadan ketishi mumkin. San'at orqali siz hissiyotlarga berilib, psixodiagnostika o'tkazishingiz, ijodkorlikni rivojlantirishingiz va o'z-o'zini hurmat qilishni o'rganishingiz, fikrlaringiz, kayfiyatingiz va xatti-harakatingizni nazorat qilishni o'rganishingiz mumkin. Bemorlar ham ularning haqiqiy istaklaridan xabardor bo'ladi. Ular hayot haqida optimistik dunyoqarashini rivojlantirish, boshqalar bilan munosabatlarni o'rnatishni o'rganishadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. G.Corey. Theory and Practice of group counseling. Brooks/Cole publishing company, 2005.
2. Purnis N.E.Art-terapiya. Transperson-psixologiya jihatlar. C-P.: Nutq, 2008 yil.
3. Qarshiboyeva G. Oilada bolalarni xalq og'zaki ijodi na'munalari asosida tarbiyalash //Архив Научных Публикаций JSPI. –2020.
4. Шарафитдинов А. и др. Проблема застенчивости у ребенка и ее устранение //Образование и воспитание. –2020. –No. 2. –С. 64-66.
5. Шарафитдинов А. и др. Формирование у учеников чувства общности //Образование и воспитание. –2020. –No. 2. –С. 66-67
6. Маджидов Дж Б, Маджидова В, Шарофиддинов А. Социальный интеллект как совокупность способностей, обеспечивающих адаптацию личности в обществе. страницы: 22-24 источник: актуальные вопросы современной психологии материалы международной научной конференции. 2017

7. A.Axmedova., Z.Elov. Maktabgacha yoshdagi bolalarda uchraydigan nutq buzilishlari va ularni yuzaga keltiruvchi sabablarninig bola ruhiyatiga psixologik ta'siri. RESPUBLIKA KO'P TARMOQLI ILMIY TADQIQOTLAR SAMMITI 1 (1, 2022 fevral), 234-237

8. Z.S.Elov. Nutqda uchraydigan buzilishlar va ularni yuzaga keltiruvchi sabablarning bola ruhiyatiga psixologik ta'siri. PEDAGOGIK MAHORAT (Ilmiy-nazariy metodologik jurnal) 1 (1, 2022 fevral), 103-105.

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Qobulova Dilovar Muyassarovna

Osiyo xalqaro universiteti magistranti

Manzil: O'zbekiston, 220100. Buxoro shaxri

ЭВОЛЮЦИЯ МАКРОЭКОНОМИКИ И СОВРЕМЕННЫЕ ТЕОРИИ

Ёкубов Абдуллох Бахтиярович

студент Международного Азиатского университета

Аннотatsия.

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье рассмотрены основные понятия макроэкономики и история её развития. Описываются экономические школы, такие как меркантилизм, физиократия, марксизм и кейнсианство, а также современные макроэкономические теории. Особое внимание уделено роли макроэкономики в формировании государственной экономической политики, а также бизнес-циклам и теориям экономического роста.

ЦЕЛЬ: Анализ экономического роста: Понимание факторов, способствующих увеличению валового внутреннего продукта (ВВП) и улучшению жизненного уровня. Изучение циклов деловой активности: Исследование причин и последствий экономических циклов, таких как периоды роста и рецессии. Понимание инфляции: Анализ причин инфляции и её влияние на экономику и население. Исследование безработицы: Оценка уровня безработицы и её воздействие на экономическую стабильность. Оценка роли государственной политики: Анализ фискальной и монетарной политики, их влияние на экономику. Международные экономические отношения: Изучение влияния внешнеэкономических факторов и глобализации на национальные экономики. Социальная политика: Исследование влияния экономических процессов на социальные аспекты, такие как неравенство и уровень жизни.

ЗАКЛЮЧЕНИЯ: Изучение макроэкономики является ключевым для понимания сложных взаимодействий в экономике,

что позволяет выявлять закономерности и разрабатывать эффективные стратегии управления. Это знание помогает предсказывать экономические тенденции, оценивать влияние государственной политики и принимать обоснованные решения как на уровне государства, так и на уровне бизнеса. В итоге, макроэкономика способствует созданию более стабильной и процветающей экономики, улучшая качество жизни населения.

Ключевые слова: Макроэкономика. меркантилизм, кейнсианство, некейнсианство, бизнес-циклы, экономический рост, экономическая политика, марксистская экономическая теория, новая классическая теория, государственное регулирование

EVOLUTION OF MACROECONOMICS AND MODERN THEORIES

Annotation.

INTRODUCTION: This article discusses the main concepts of macroeconomics and its historical development. It describes economic schools such as mercantilism, physiocracy, Marxism, and Keynesianism, as well as modern macroeconomic theories. Special attention is given to the role of macroeconomics in shaping government economic policy, as well as to business cycles and theories of economic growth.

AIM: Economic Growth Analysis: Understanding the factors that contribute to the increase in Gross Domestic Product (GDP) and the improvement of living standards. Business Cycle Study: Investigating the causes and consequences of economic cycles, such as periods of growth and recession. Understanding Inflation: Analyzing the causes of inflation and its impact on the economy and the population. Unemployment Research: Assessing the level of unemployment and its effect on economic stability. Evaluating Government Policy: Analyzing fiscal and monetary policies and their influence on the economy. International Economic Relations: Studying the impact of external economic factors and globalization on national economies. Social Policy: Investigating the influence of economic processes on social aspects, such as inequality and living standards.

CONCLUSION: The study of macroeconomics is key to understanding the complex interactions within the economy, enabling the

identification of patterns and the development of effective management strategies. This knowledge helps predict economic trends, assess the impact of government policies, and make informed decisions at both the state and business levels. Ultimately, macroeconomics contributes to the creation of a more stable and prosperous economy, improving the quality of life for the population.

Key word: Macroeconomic, Mercantilism, Keynesianism, New Keynesianism, Business cycles, Economic growth, Economic policy, Marxist economic theory, New classical theory State regulation.

Макроэкономика – раздел экономической теории, изучающий функционирование и развитие национальной экономической системы. В отличие от микроэкономики, изучающей поведение отдельных экономических агентов, отдельных рынков, макроэкономика рассматривает народное хозяйство как единое целое, исследует результаты совместной деятельности всех экономических агентов. Экономические показатели макроэкономики: совокупный объем производства, общий уровень занятости, общий уровень цен, ВВП, ВВП и уровень инфляции. Макроэкономика (от др.греч; μακρός – «длинный», «большой», οἶκος – «дом» и νόμος – «закон») - Впервые термин был употреблён Рагнаром Фришем 14 августа 1934 года, но Основателем современной макроэкономической теории считается Джон Мейнард Кейнс, после того, как в 1936 году он выпустил свою книгу «Общая теория занятости, процента и денег» (англ. *The General Theory of Employment, Interest, and Money*).

Макроэкономика как наука зародилась относительно недавно. До 30-х годов двадцатого века самого термина «макроэкономика» просто не существовало как такового. С 1940 по 1977-е годы идет «консолидация» этой науки, а с 1980-х годов и позднее начинается развитие макроэкономики. Несмотря на это, ещё с более ранних времен развивались все новые и новые макроэкономические идеи, объясняющие поведение экономики, причины, по которым стоит или не стоит использовать ту или иную экономическую политику для её развития, разницу между долгосрочным и краткосрочным периодами в экономике и другие факторы. Некоторые из них

противоречили друг другу. Таким образом, появилось немало сторонников разных макроэкономических идей и появились целые школы макроэкономической мысли.

В XV веке зародился меркантилизм, первая экономическая школа, на развитие которой особо заметно повлияли Антуан де Монкретьен, Уильям Стаффорд, Томас Мэн, Жан Батист Кельберг. Обсуждались такие проблемы, как увеличение денежного обеспечения путём вмешательства законодательной власти в экономику, поддержка торгового баланса (за счет поддержки экспорта произведенных в данной стране товаров и ограничения импорта); большое внимание меркантилисты уделяли сфере денежного обращения.

В середине XVIII века образуется школа физиократов (Франсуа Кене, Анн Роберт Жак Тюрго, Виктор Мирабо и Пьер Поль Мерсье де Ла Ривьер). Развивая свои идеи, физиократы основывались на главенствующей роли сельского хозяйства. Так, одна из самых ранних и известных экономических моделей, таблица Кенэ, объясняет обращение «чистого продукта» только с точки зрения сельского производства, подразделяя все общество на производительный, «бесплодный» классы и на собственников.

В XIX веке зарождаются марксизм и марксистская политическая экономия, основателями которых являются Карл Маркс и Фридрих Энгельс. Экономическое учение Маркса значительно повлияло на развитие макроэкономической теории. Вводятся и активно развиваются новые понятия, такие как прибавочная стоимость, производственные отношения, простое и расширенное воспроизводство.

Кейнсианская экономическая школа была основана британским экономистом Джоном Мейнардом Кейнсом в 1936 году, когда он опубликовал свою книгу «Общая теория занятости, процента и денег». К этому времени Великая Депрессия пошатнула веру в классическую, саморегулируемую экономику. Кейнс, исходя из своих исследований, опыта Первой мировой войны и Великой Депрессии 1929—1933 годов, пришёл к заключениям, практически полностью опровергавшим идеи классицизма. Во-первых, он показал, что на рынке не может оперировать только совершенная конкуренция. Во-вторых, Кейнс предположил, что в краткосрочном периоде цены

могут «залипать», то есть не меняться в течение небольшого промежутка времени]. Для представителя кейнсианской мысли экономика может быть нестабильной: Кейнс был уверен, что в определенных ситуациях рынок не в состоянии поддержать себя сам; иногда государство должно вмешиваться в экономику, чтобы устранить «неполадки». Таким образом, Кейнс был сторонником смешанной экономической системы.

Вскоре появилось большое количество последователей экономической теории Кейнса. Зарождаются так называемые некейнсианство и «новое кейнсианство» во второй половине двадцатого века, цель которых — «вписать кейнсианство в стандарты современного экономического анализа» и найти связь с более ранними, неоклассическими идеями. Популярность кейнсианской макроэкономической школы значительно возросла во время мирового финансового кризиса, начавшегося в 2007 году. Основными сторонниками кейнсианской экономической школы можно назвать также Уильяма Филиппса, Бена Бернанке, Джеймса Тобина и Грегори Мэнкью.

Конец XX века: новое кейнсианство. Новое кейнсианство представляет собой ответвление кейнсианства. Оно основано в 1991 году благодаря трудам таких влиятельных экономистов, как Грегори Мэнкью, Дэвид Ромер, Оливье Бланшар и Стэнли Фишер. В этом же году под редакцией Мэнкью и Ромера издана в двух томах книга «Новая кейнсианская экономика» («New Keynesian Economics»). Данная экономическая школа немногим отличается от «основного» кейнсианства. В ней так же предполагается, что все цены «липкие», то есть имеющие способность не изменяться в течение определенного промежутка времени; так же подвергается суровой критике теория «laissez-faire». Однако, предположения «новых кейнсианцев» так же, как и «новых классиков», дополняются гипотезами о несовершенстве информации, что делает данную школу отличной от основного течения кейнсианства.

Макроэкономика является социальной наукой. Поэтому экономические явления не поддаются точным предсказаниям; за макроэкономическими агентами можно лишь наблюдать и делать прогнозы на этих наблюдениях. Экономическая модель является упрощенной формой для изучения экономики в целом. Многие

экономические модели имеют серьёзные недостатки и не учитывают многие важные факторы. Анализируется экономика с помощью графиков, таблиц, схем, математических функций. При этом, изучению подлежат макроэкономические переменные, которые могут быть или экзогенными, то есть происходящими вне экономической модели, или эндогенными, которые формируются внутри самой модели. Все макроэкономические параметры могут рассматриваться как за определенный период времени, так и быть характеризованы на определенный момент. Таким образом, все переменные в макроэкономике делятся на две группы: Потоки — переменные, рассматривающийся за определенный период времени, например, за год. К потокам можно отнести такие параметры, как инвестиции, состояние государственного бюджета (профицит или дефицит), экспорт и импорт, валовой внутренний продукт. Запасы — показатели, определяющие количество на данный момент времени. К запасам можно отнести размеры богатств, количество безработных, государственный долг.

Анализ макроэкономических показателей делится на две группы: позитивный анализ и нормативный. Первый определяет и объясняет поведение экономики, является базой для экономических прогнозов на будущее. Нормативный анализ показывает, что нужно делать и какие экономические преобразования должны быть исполнены. Как правило, нормативный анализ является политическим подходом к исследованию экономики в целом. Макроэкономические исследования проходят в режиме «*ceteris paribus*» («при прочих равных условиях»), то есть при рассмотрении одной переменной другие в данный момент не меняются.

При любой экономической системе можно выделить циклические колебания: подъёмы и спады в экономике, вызванные шоками совокупного спроса и совокупного предложения и называемые бизнес-циклами, экономическими или деловыми циклами. Фазами бизнес-циклов являются подъём, «пик», рецессия или спад и «дно», то есть кризис. Наиболее глубокую рецессию называют депрессией. Абстрактное изображение бизнес-циклов в экономике которое показывает «пик» цикла, это когда в экономике наблюдается полная занятость и производство работает на полную. «Спада» — производство и занятость сокращаются, но цены не

поддаются тенденции к снижению. «Дно» — характеризуется тем, что производство и занятость достигли самого низкого уровня. Для улучшения положения в экономике начинается цикл «подъема», которое в дальнейшем может достичь «пика».

Нередко такие колебания деловой активности непредсказуемы и нерегулярны. Существуют разные по периоду, частоте и размеру циклы деловой активности. Обнаружены и изучены циклы, длящиеся, в среднем, 3-4 года и называемые циклами Китчина. Бизнес-циклы, период которых составляет примерно от семи до одиннадцати лет, являются циклами Жюгляра. Такие циклы, как ритмы Кузнеца, длятся 15-20 лет, в то время как долгосрочные циклы или так называемые циклы Кондратьева — от 45 до 60 лет. Как правило, политика государства зависит от состояния экономики данной страны, то есть от того, на какой фазе цикла находится страна: подъёме или рецессии.

Если страна находится в рецессии, то власти проводят стимулирующую экономическую политику, чтобы вывести страну из дна. Если страна испытывает подъём, то правительство проводит сдерживающую экономическую политику, дабы не допустить высоких темпов инфляции в стране. Экономическая теория выделяет два вида экономической политики, которую может проводить государство.

Одной из важнейших задач макроэкономической политики является обеспечение высоких темпов экономического роста. На теоретическом уровне причинами различий в уровне доходов населения и долгосрочных темпах экономического роста между странами, а также условиями выхода стран на траекторию устойчивого развития и поддержания высоких темпов роста на длительном временном отрезке занимается теория экономического роста. Первые исследования, изучающие эти проблемы, появились в конце XVIII века, когда наиболее распространённой концепцией стало мальтузианство, центральной идеей которого было уменьшение рождаемости. С середины 1930-х годов в экономической науке начало доминировать кейнсианство, основной концепцией которого в вопросах экономического роста с середины 1940-х годов стала теория «большого толчка». Она предполагала аккумуляцию государством средств при помощи фискальной и

кредитно-денежной политики для проведения индустриализации экономики за счёт государственных инвестиций.

В конце 1950-х годов в вопросах экономического роста стали доминировать неоклассические модели, которые не предполагали никаких рецептов выхода на траекторию устойчивого роста, концентрируясь на вопросах достижения равновесия и его устойчивости. В конце 1980-х годов были разработаны модели, объясняющие экономический рост за счёт внешних эффектов от капитала, как физического, так и человеческого, которые не подтвердились эмпирически. В начале 1990-х годов были разработаны модели, объясняющие экономический рост как следствие монопольной прибыли от производства разрабатываемых в новых товаров. В настоящее время своё видение причин и механизмов экономического роста предлагают новая классическая теория, новая институциональная теория и единая теория роста.

Макроэкономика основывается на изучении агрегированных показателей: ВВП, уровень безработицы, индексы цен. По результатам исследований разрабатываются модели, которые объясняют связь между такими факторами, как национальный доход, производство, потребление, безработица, инфляция, сбережения, инвестиции. Кроме того, макроэкономика изучает международную торговлю и международные финансы. Макроэкономическое направление следует отличать от микроэкономики, которая базируется на исследовании отдельных агентов, компаний и потребителей. Принято считать, что среди множества вопросов, поднимаемых макроэкономистами, ключевыми являются три темы.

Во-первых, анализируются рост производства и увеличение национального дохода. Основным показателем в таких исследованиях является валовый внутренний продукт (ВВП). Задача состоит в том, чтобы обеспечить его стабильное увеличение. Кроме того, необходимо предпринимать меры для противодействия экономической цикличности, снижения негативных последствий кризисов и рецессий. Во-вторых, важен уровень занятости трудоспособной части населения. Главный критерий благополучия в этой сфере – безработица. Ее уровень – один из важнейших показателей состояния экономики: слишком низкий свидетельствует о перегреве, а высокий – о рецессии и застое.

В-третьих, фиксируется инфляция и дефляция. Экономисты измеряют состояние денежной системы при помощи индексов цен. Инфляция возникает в условиях слишком быстрого экономического подъема, который угрожает развитием кризисных явлений. Дефляция же – показатель снижения объемов производства, свидетельство рецессии.

Макроэкономические исследования помогут избежать в будущем серьезных экономических потрясений, таких, например, как Великая депрессия в США. На практике существует два средства государственного воздействия на ситуацию: проведение фискальной (налоговой) и денежно-кредитной политики.

Макроэкономический анализ – часть макроэкономики; использует практически все существующие разделы статистики, т.к. макроэкономические процессы характеризуются статистикой товарных рынков, деятельности компаний и домохозяйств, финансовых рынков, бюджетно-налоговой системы и т.д., а также разнообразные статистические методы, прежде всего математико-статистические. К основным способам макроэкономического анализа относятся: агрегирование, разделение переменных на экзогенные и эндогенные.

Агрегирование как главный метод макроэкономического анализа позволяет из всей совокупности экономических явлений выделить макроэкономических агентов и макроэкономические рынки, их показатели и взаимосвязи, позволяющие, в свою очередь, исследовать закономерности поведения таких агентов на макрорынках с помощью построения различных моделей, способствующих определению закономерностей развития экономических процессов и выявлению причинно-следственных связей между экономическими явлениями.

В макроэкономическом анализе в качестве инструментов используются: модели поведения экономических агентов (например, функция потребления);

технологические модели (например, производственная функция);

институциональные модели, показывающие воздействие институциональных факторов на макроэкономические индикаторы.

При проведении макроэкономического анализа переменные разделяют на показатели потоков и запасов. Показатели потоков измеряются за определённый период (как правило, год), а показатели запасов – на конкретный момент времени. К первой группе переменных относятся совокупный доход, потребление, инвестиции и т. д., ко вторым – национальное богатство, запас капитала, государственный долг. Ряд макроэкономических индикаторов могут анализироваться в одном случае как показатели потока, в другом – как показатели запаса [например, средняя численность безработных в определённом году – для сравнения динамики этого показателя с экономической динамикой (поток), а численность безработных на данный момент – для исчисления объёма пособий по безработице (запас)].

На примере безработицы как макроэкономической характеристики хорошо видна разница между абсолютными и относительными показателями, выбор которых определяется целью макроэкономического анализа. Уровень безработицы как относительный показатель (в процентах от экономически активного населения) играет важную роль, особенно в периоды экономических спадов и кризисов: анализ и прогноз его динамики дают возможность объяснять и прогнозировать развитие макроэкономической ситуации в целом. Численность безработных как абсолютный показатель прежде всего важна в анализе социальных последствий безработицы и возможного роста социальных выплат из бюджета.

Метод деления данных на экзогенные и эндогенные переменные в макроэкономическом анализе необходим для построения моделей, в которых изучается влияние внешних (экзогенных) факторов на изменение внутренних (эндогенных). В разных моделях один и тот же фактор может быть или экзо-, или эндогенным. Большую роль в макроэкономическом анализе играет классификация моделей по следующим типам: статические, динамические и сравнительной статики (отражения результата перехода из одного равновесного состояния в другое без отображения самого перехода). Макроэкономический анализ позволяет выявлять эффекты мер, принимаемых

в рамках экономической политики. Важным направлением макроэкономического анализа и одновременно его информационной базой является построение системы национальных счетов, которая отражает все.

Укрепление макроэкономики можно рассмотреть через несколько ключевых направлений: Монетарная политика: Проведение эффективной монетарной политики центральными банками, включая управление процентными ставками и контроль над денежной массой, с целью поддержания ценовой стабильности и стимулирования экономического роста. Фискальная политика: Увеличение государственных инвестиций в инфраструктурные проекты, образование и здравоохранение, что способствует созданию рабочих мест и повышению общей продуктивности экономики. Поддержка инноваций: Инвестиции в научные исследования и разработки, а также создание благоприятной среды для стартапов и высоких технологий, что способствует структурной трансформации экономики. Образование и подготовка кадров: Улучшение качества образования и программ профессиональной подготовки, что приводит к формированию высококвалифицированной рабочей силы, способной адаптироваться к изменениям на рынке труда. Стимулирование экспорта: Разработка программ поддержки местных производителей и экспортёров, включая налоговые льготы и субсидии, что способствует увеличению внешнеэкономической деятельности. Улучшение делового климата: Снижение административных барьеров и упрощение процедур регистрации бизнеса для привлечения иностранных и отечественных инвестиций. Социальные программы: Внедрение эффективных социальных программ, направленных на поддержку занятости и обеспечение социальной защиты, что способствует стабильному потребительскому спросу и улучшению жизненного уровня населения. Данные меры, если они реализуются комплексно и последовательно, могут существенно укрепить макроэкономическую стабильность и устойчивость

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Rakhmonkulova Nafisa. (2024). Prospects for the Development of the Economy of Uzbekistan. Journal of Intellectual Property and Human Rights, 3(10), 37–44. Retrieved from.

2. Rakhimova Lolakhon Avazovna. (2024). Illusion of Competition or Hidden Monopolies in the Markets of Uzbekistan. Journal of Intellectual Property and Human Rights, 3(10), 45–52. Retrieved from.

3. B. F. Azimov. (2024). Competitive Situation in the Workwear Tailoring Industry of Bukhara Region. Journal of Intellectual Property and Human Rights, 3(10), 53–62. Retrieved.

4. Toshov Mirzabek Hakimovich. (2024). Personalni Rag'batlantirish. Miasto Przyszłości, 53, 524–531. Retrieved from

5. Alimova, S. (2024). NEW APPROACHES TO THE EFFECTIVENESS OF INTERACTION BETWEEN PROFESSIONAL EDUCATION AND EMPLOYERS. Modern Science and Research, 3(7), 211-218.

6. Alimova, S. (2024). THE IMPACT OF E-ACCOUNTING IN MODERN BUSINESSES. Modern Science and Research, 3(1), 928-932.

7. Alimova, S. (2024). THE MAJOR FACTORS INFLUENCING ON CAREER DEVELOPMENT AND ON ADVANCE OF A CAREER LADDER. Modern Science and Research, 3(5), 417-425.

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Ёкубов Абдуллох Бахтиярович,

Осиё Халқаро университети талабаси

Манзил: Ўзбекистон, 220100. Бухоро шаҳри

PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI TA'LIM –TARBIYA JARAYONIGA QO'LLASH IJTIMOIIY ZARURIYAT.

Ahmadov Olimjon Shodmonovich

Osiyo xalqaro universiteti Pedagogika va psixologiya kafedrasida dotsenti.

Bekjanov Sherzod Yuldash ugli

Osiyo xalqaro universiteti Pedagogika va psixologiya magistranti.

Annotatsiya.

KIRISH: maqolada O'zbekiston Respublikasida ta'lim-tarbiya zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanishning vazifalari, xususiyatlari hamda uning me'yoriy huquqiy asoslari bayoni yoritilgan. Shuningdek, maqolada bugungi kunda yoshlardan, ta'lim muassasasining yoshlaridan talab qilinadigan kompetensiyalar ularning turlari va ularni shakllantirishdagi zamonaviy yondashuvlar tahlil qilib berilgan.

MAQSAD: Ayni vaqtda ta'lim - inson faolligini belgilaydigan muhim bir tarmoqqa aylanmoqda. Ilmiy-texnik jarayon o'zgarishlari bilan bog'liq holda ta'lim nazariyasini qayta yaratish, ya'ni fanning jamiyat ishlab chiqarish kuchiga aylanishini ta'minlash, amaliy ko'rsatkichlarni rivojlantirish orqali ta'lim samaradorligiga erishish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Pedagogik texnologiyalarni ta'lim –tarbiya jarayoniga qo'llash - ushbu faoliyatga oid doimiy va odatiy

vazifalarni bajarish qobiliyati; Pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish-uslub faoliyatga oid innovatsion vazifalarni bajarish qobiliyati; Pedagogik texnologiyalarni ta'lim –tarbiya jarayoniga qo'llashning -kasb faoliyatida yangi turlarini yarata olish qobiliyatiga alohida e'tibor berilishi zamonaviy ta'lim tarbiya tizimini tashkil qilishning asosi bo'lmoqda.

XULOSA: O'zbekiston taraqqiyotining bugungi davrida pedagogik texnologiyalarni ta'lim –tarbiya jarayoniga qo'llashning rivojiga doir turli xil yo'nalishlarda maqsadli manzilli ishlar amalga oshirilayotgan bo'lib, biz ushbu maqolada uning ayrim jihatlarini imkon darajasida yoritib berildi. Uni kelajakda yaxlit fundamental tadqiqot sifatida urganish navbatdagi vazifalardan sanaladi.

KALIT SO'ZLAR: Pedagogik texnologiyalar, Texnos, san'at, mahorat, ko'nikma, Zamonaviy texnologik jarayon, ma'lumot texnologiyasi, o'qituvchi – pedagogik jarayon – tahsil oluvchi.

ПРИМЕНЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ ОБРАЗОВАНИЯ ЯВЛЯЕТСЯ СОЦИАЛЬНОЙ НЕОБХОДИМОСТЬЮ.

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: в статье описаны задачи, особенности эффективного использования современных педагогических технологий в образовании в Республике Узбекистан, а также ее нормативно-правовая база. Также в статье анализируются виды компетенций, необходимые молодежи и молодежи образовательных учреждений и современные подходы к их формированию.

ЦЕЛЬ: При этом образование становится важной отраслью, определяющей деятельность человека. Воссоздание теории образования в связи с изменением научно-технического процесса, то есть обеспечение превращения науки в производительную силу общества, достижение образовательной эффективности за счет разработки практических показателей.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Применение педагогических технологий в образовательном процессе – умение выполнять обычные и привычные задачи, связанные с этой деятельностью; Эффективное использование педагогических технологий – способность выполнять инновационные задачи, связанные с данной

деятельностью; Особое внимание уделяется умению применять педагогические технологии в образовательном процессе и создавать новые виды профессиональной деятельности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: В современный период развития Узбекистана проводятся целенаправленные работы по различным направлениям по развитию использования педагогических технологий в образовательном процессе, и в данной статье мы максимально подробно осветили некоторые ее аспекты. Изучение его как комплексного фундаментального исследования в будущем – одна из ближайших задач.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Педагогические технологии, Технос, искусство, мастерство, мастерство, Современный технологический процесс, информационные технологии, учитель – педагогический процесс – ученик.

THE APPLICATION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL PROCESS IS A SOCIAL NECESSITY.

Annotation.

INTRODUCTION: The article describes the tasks, features of the effective use of modern pedagogical technologies in education in the Republic of Uzbekistan, as well as its regulatory framework. The article also analyzes the types of competencies needed by youth and young people in educational institutions and modern approaches to their formation.

AIM: At the same time, education becomes an important sector that determines human activity. Recreating the theory of education in connection with changes in the scientific and technical process, that is, ensuring the transformation of science into the productive force of society, achieving educational effectiveness through the development of practical indicators.

MATERIALS AND METHODS: The use of pedagogical technologies in the educational process - the ability to perform ordinary and familiar tasks associated with this activity; Effective use of pedagogical technologies - the ability to perform innovative tasks related to this activity; Particular attention is paid to the ability to apply

pedagogical technologies in the educational process and create new types of professional activities.

CONCLUSION: In the modern period of development of Uzbekistan, targeted work is being carried out in various areas to develop the use of pedagogical technologies in the educational process, and in this article we have covered some of its aspects in as much detail as possible. Studying it as a comprehensive fundamental research in the future is one of the immediate tasks.

KEY WORDS: Pedagogical technologies, Technos, art, skill, skill, Modern technological process, information technology, teacher - pedagogical process - student.

Ўзбекистон Республикасида та'лим-тарбия jarayoni bilan bog'liq o'zgarishlar o'zida ta'lim tizimini tubdan o'zgartirish, uning mazmuniga milliy ruh singdirish, samarali an'anaviy uslublarni saqlab qolgan holda ilg'or uslublarni yaratish va ularni amaliyotda qo'llash kabi masalalarni aks ettiradi. Bu yo'nalish ham ko'lam, ham mazmun jihatidan kengayib, u ta'lim jarayonida o'qitishning texnik vositalarini qo'llash, ta'limni va o'quv jarayonini maqsadga muvofiq tashkil etish asosida mazkur jarayonni individuallashtirishni nazarda tutadi.

Pedagogik texnologiya deganda nimani tushunamiz ?

"Texnologiya" tushunchasi yunoncha "Texnos" (techne) va "logos" (Logos) so'zlaridan tashkil topgan bo'lib, "Hunar fani"ni o'rganish degan ma'noni anglatadi. Bu tushuncha texnik taraqqiyot mazmunini ifodalashga xizmat qiluvchi tushuncha sifatida ilk marta 1872 yilda qo'llanilgan. «Texnologiya» tushunchasi bugungi kunda mazmun va mohiyatiga ko'ra quyidagi holatlarni ifodalash maqsadida qo'llanilmoqda:

1. Texnologiya – san'at, mahorat, ko'nikma, metodlar yig'indisi, muayyan holatni o'zgartirishga xizmat qiluvchi jarayon.

2. Texnologiya – inson faoliyati va tafakkuri bilan bog'liq bo'lgan madaniy tushuncha.

3. Texnologiya – texnik jihatdan ahamiyatli sifat va qobiliyatning intellektual qayta ishlanishi.

4. Texnologiya – qandaydir jarayonni amalga oshirish metodlari haqidagi bilimlar yig'indisi.

5. Texnologiya – o'quv jarayoniga tashkiliy, maqsadli pedagogik ta'sir natijasi.

6. Texnologiya – o'quv jarayonini amalga oshirishning mazmunli texnikasi.

7. Texnologiya – ta'lim maqsadiga erishishni kafolatlovchi vosita.

8. Texnologiya – ta'limda rejalashtirilgan natijalarga erishish jarayonining yozma bayoni.

9. Texnologiya (PT) – amaliyotga joriy qilinishi talab etilayotgan ma'lum bir pedagogik tizim loyihasi

«Zamonaviy texnologik jarayon» deganda zarur vosita va sharoitlardan foydalanilgan holda ma'lum operatsiyalarni muayyan ketma-ketlikda bajarishga yo'naltirilgan faoliyat tushuniladi. Aniqroq qilib aytganda, mehnat qurollari va predmetlari vositasida bosqichma-bosqich ta'sir etish orqali tayyor mahsulot yaratishga yo'naltirilgan faoliyat tushuniladi.

Ana shu ta'rifni tadqiqot mavzusiga ko'chiradigan bo'lsak, pedagogik texnologiya – o'qituvchi(pedagog)ning ta'lim-tarbiya vositalari yordamida tahsil oluvchilarga muayyan sharoitlarda tizimli ta'sir ko'rsatishi va bu faoliyat mahsuli sifatida ularda jamiyat uchun zarur bo'lgan va oldindan belgilangan ijtimoiy sifatlarni intensiv tarzda shakllantiruvchi ijtimoiy hodisadir, degan g'oya ifoda etiladi. Yuqorida keltirilgan ta'rifdan ko'rinib turibdiki, pedagogik texnologiya tushunchasini izohlashda texnologiya jarayoni asos qilib olindi. Aslini olganda, pedagogik adabiyotlarda bu tushunchaga ko'plab ta'riflar berilgan. Shuningdek, pedagogik adabiyotlarda "texnologiya" atamasining xilma-xil ko'rinishlarini uchratish mumkin; chunonchi, "o'qitish texnologiyasi", "ta'limli texnologiya", "ma'lumot texnologiyasi", "o'qitish jarayoni texnologiyasi" va hokazo. «O'qitish texnologiyasi» pedagogik texnologiyaga yaqin tushuncha bo'lsa-da, aynan o'xshash ma'noni anglatmaydi, chunki u ma'lum predmet, mavzu va savollar doirasidagi aniq o'quv materialining o'zlashtirish yo'lini muayyan texnologiya yordamida amalga oshirilishini ifoda etadi. Shu jihatga ko'ra u ko'proq xususiy metodikaga yaqin qatorda turadi.

«Pedagogik texnologiya» tushunchasi esa ma'lumot texnologiyasining joriy etish taktikasini ifodalaydi va "o'qituvchi – pedagogik jarayon – tahsil oluvchi" funksional tizim qonuniyatlariga tegishli bilimlar

«Texnologiya» tushunchasining mohiyatini yorituvchi qarashlar

Uzoq yillar davomida pedagogik texnologiya olimlar orasida o'quv jarayonini texnik vositalar yordamida amalga oshirish sifatida qarab kelindi. 70-yillarga kelib pedagogik adabiyotlarda bu tushunchaning mohiyati yangicha talqin etila boshlandi. Yuqorida qayd etilganidek, pedagogik texnologiya nazariyasi o'tgan asrning ikkinchi yarmidan boshlab asoslanib kelinayotgan bo'lsada, aynan "pedagogik texnologiya" tushunchasiga nisbatan turlicha yondashuvlar mavjud. Xususan, Yapon olimi T.Sakamoto tomonidan "o'qitish texnologiyasi – o'qitishning maqbulligini ta'minlovchi yo'l-yo'riqlar tizimi bilan bog'liq bilimlar sohasi" ekanligi e'tirof etiladi.

I.Ya.Lernerning fikricha, "pedagogik texnologiya" – "Xarakatlarida aks etgan o'qitish natijalari orqali ishonchli, anglab olingan va aniqlangan maqsad ifoda etishga xizmat qiladi.

Pedagog olim V.P.Bespalko pedagogik texnologiyani "amaliyotga tatbiq, qilinadigan muayyan pedagogik tizim loyihasi" deya ta'riflaydi hamda asosiy diqqatni o'quv-pedagogik jarayonni oddindan loyihalashga qaratadi. N.F.Talzina esa pedagogik texnologiyaning "fan va amaliyot oralig'ida muayyan tamoyillarni olg'a suruvchi metodlar ishlab chiqaruvchi, ularni izchil qo'llash kabi masalalarni hal etishga yo'naltirilgan mustaqil fan" bo'lishi lozimligini qayd etadi va hokazo

T.N. Ballo "pedagogik texnologiya" tushunchasiga ta'rif berar ekan, uni o'qitish jarayoniga nisbatan topshiriqli yondoshuv, L.V.Zankov, T.Ya.Galperin, V.I.Davıdovlar bosqichli o'qitish, G.K.Selevko hamda boshqa mualliflar esa mazmunli umumlashma sifatida baholaydilar.

P.Mitchelning nuqtai nazariga ko'ra pedagogik texnologiya barcha jihatlariga ko'ra o'ziga xos va samarali natijalarni qo'lga kiritish imkonini beruvchi pedagogik tizimni tashkil etish bilan bog'liq holda ta'lim tizimi doirasida olib borilayotgan tadqiqot nazariyasi va amaliyotining muayyan tarmog'idir. S.K. Islamgulova esa quyidagi qarashni ilgari suradi: texnologik loyhaga asoslangan ta'lim jarayonini tashkil etish usuli bo'lib, u avvaldan belgilangan muayyan qoida va talablarga javob beradi. Quyida ayrim tadqiqotchilarning "pedagogik texnologiya" tushunchasiga bergan ta'riflarini keltiramiz.

YuNESKOning ta'lim borasidagi maxsus hujjatida pedagogik texnologiyaga shunday ta'rif beriladi: Pedagogik texnologiya – inson va texnika resurslarini hisobga olgan holda butun ta'lim jarayonini va o'zlashtirilgan bilimlarni baholashning tizimli metodi va samaraliroq ta'lim shakllariga erishish uchun ular o'rtasidagi o'zaro ta'sirdir.

Bizning fikrimizcha, Pedagogik texnologiya – vaqt taqsimotiga muvofiq dasturlanib, ilmiy jihatdan asoslangan hamda kutilgan natijaga erishishni ta'minlovchi pedagogik jarayonning barcha bosqich va qismlarining vazifalari aniq belgilangan tizim.

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan shakllantirilgan "O'qitish metodlari va pedagogik texnologiyalarni takomillashtirish" ijodiy guruhning ta'rifi bo'yicha, Pedagogik texnologiya – ta'lim oluvchi shaxsga yo'naltirilgan, demokratik hamda takrorlanuvchan o'qish natijalarini kafolatlaydigan ta'lim jarayonini loyihalash, amalga oshirish va baholashning tizimiy metodidir".

Pedagogik texnologiya tushunchasini oydinlashtirishga qaratilgan ta'riflarning xilma-xilligi, bir tomondan, rivojlangan mamlakatlarda bu mavzuning u yoki bu darajada o'rganilayotganini ko'rsatsa, ikkinchi tomondan, pedagogik texnologiyani pedagogik amaliyotga joriy etishga bo'lgan urinishlarning ma'lum natijasini ifodalaydi.

«Pedagogik texnologiya»ning ta'limdagi amaliylik jihati va tashkiliy-uslubiy imkoniyatlardan foydalanishga yo'naltirilganligi, uning aniq vositalar yordamida hayotga tatbiq etilishi jahon pedagoglarining unga bo'lgan e'tiborini kuchaytirmoqda. Texnologik yo'nalishga nisbatan turlicha qarashlar mavjud. Ba'zi pedagoglar «pedagogik texnologiya» tushunchasi mazmunida ta'limni differentsiallashtirish vositasini ko'rayotgan bo'lsalar, boshqalar undagi kam mehnat sarflab yuqori natijalarga erishish imkoniyatlarini yaratadi.

Xulosa. Pedagogik texnologiya tushunchasini oydinlashtirishga qaratilgan ta'riflarning xilma-xilligi, bir tomondan, rivojlangan mamlakatlarda bu mavzuning u yoki bu darajada o'rganilayotganini ko'rsatsa, ikkinchi tomondan, pedagogik texnologiyani pedagogik amaliyotga joriy etishga bo'lgan urinishlarning ma'lum natijasini ifodalaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Azizxo'jaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. ©T.: TDPU, 2003.
2. Беспалко В.П. О возможностях системного подхода в педагогике. (Сов. педагогика, 1990, №7, с.59-60).
3. Golish L. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari. (J.: Xalq ta'limi, 3-son, 2000.- 24-31-b.
4. Jo'raev R., Samatov /., Qarshiboev H. Zamonaviy informatsion

va pedagogik texnologiyalar asosida tabiiy fanlarni o'qitish. (J.: Xalq ta'limi, 1-son, 2002 y.

5. Ziyomuxamedov B., Abdullaeva Sh. Ilg'or pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot (uslubiy qo'llanma). T.: 2001

6. S.Isamitdinov. "Ta'lim va inovatsion usullar". Uslubiy tavsiyanoma. T.: RTM. 2005.

7. Yo'ldoshev J.G', Usmanov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. Qo'llanma. ©T.: O'qituvchi. 2004.

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Ahmadov Olimjon Shodmonovich (p.f.f.d (PhD) dotsent)

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro, Mustaqillik ko'chasi 76/3

ahmadov-olimjon@mail.ru

OILAGA PSIXOLOGIK XIZMATNI OLIB BORISHNING KONSEPTUAL ASOSLARI

Akramova Feruza Akmalovna

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti,
Umumiy psixologiya kafedrası professori,
psixologiya fanlari doktori (DSc)
“Shuhrat” medali sohibasi, Xalq ta’limi va oliy ta’lim a’lochisi

Annotatsiya. Maqolada oilaga psixologik xizmatni olib borish uchun zarur bo’lgan tamoyillar, oila bilan ishlashga qaratilgan kontseptual yondashuv masalalari, bu boradagi ilg’or tendentsiyalardan foydalanishga oid jahon amaliyoti tajribalari, xorij va mahalliy psixolog olimlarning ilmiy yondashuvlari va usullari haqida fikr berilgan. Oila ijtimoiy maskani va mahallalarda faoliyat yuritadigan mutaxassislar, amaliyotchi psixologlar uchun oilalar mustahkamligini saqlashda ko’rsatiladigan psixologik xizmat jarayonining samarali bo’lishiga xizmat qiladigan kontseptual yondashuv talablari batafsil ko’rsatib berilgan.

Аннотация. В статье изложено мнение о принципах, необходимых для оказания психологической помощи семье, вопросы концептуального подхода к работе с семьями, анализирован опыт мировой практики использования передовых тенденций в этом вопросе, приведен научный подход зарубежных и отечественных психологов в оказании психологической службы. Подробно показаны требования концептуального подхода, к специалистам и практикующим психологам, работающим в махаллях и в социальных центрах, призванные сделать процесс психологического обслуживания эффективным в поддержании стабильности семей.

Abstract. The article presents an opinion on the principles necessary for providing psychological assistance to the family, issues of a conceptual approach to working with families, analyzes the experience of world practice in using advanced trends in this matter, and presents the scientific approach of foreign and domestic psychologists in providing psychological services. The requirements of the conceptual approach to specialists and practicing psychologists working in mahallas and social centers are shown in detail, designed to make the process of psychological service effective in maintaining the stability of families.

Shahonda inson hayotida muhim o'rin tutuvchi oila-nikoh, oilaviy qadriyatlar, oiladagi ijtimoiy-psixologik muhit bilan nizolarning kelib chiqishi masalalari ilmiy jamoatchilik diqqat markazidagi eng dolzarb mavzulardandir. Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) Bosh Assambleyasining 47/237 Rezolyutsiyasi bilan 1993 yilda har yili 15 mayni «Xalqaro oila kuni» sifatida nishonlash e'lon qilinganligi¹⁸ oilaning dunyo miqyosida beqiyos va boqiy ijtimoiy tuzilma ekanligi, oilaning barbod bo'lishi xolatlarining qayd etilish darajasi ortib borayotgan sharoitda oila institutini mustahkamlash uchun oilaga psixologik xizmatni olib borish masalasini alohida amaliy, konstruktiv hamda yangicha yondashuv orqali yechimlarini topishni davr taqazo etmoqda.

Oilaga psixologik xizmatni olib borish ijtimoiy tuzilma bo'lgan oila instituti bilan bevosita bog'liq bo'lganligi bois, oilaviy psixologik xizmatga qo'yilgan tamoyillar, oilalar bilan ishlashning o'ziga xos jihatlari, kontseptual asoslarini bilish mazkur xizmatning samaradorligini ta'minlashi shubhasiz. Oilaga psixologik xizmatni olib borishdan ko'zlangan asosiy maqsad esa psixolog va oila a'zolarining birgalikda oiladagi rollarini maqsadga muvofiq tarkib toptirish, shaxsning o'z xatti-harakatlarini anglashiga erishish va barkamol shaxsni tarbiyalashni ta'minlash hisoblanadi.

Hozirgi davrda oilaviy psixologik xizmat oila masalalari bilan shug'ullanuvchi mutaxassis amaliyotchi psixologninggina emas, balki oilaga ijtimoiy-ma'naviy-psixologik yordam ko'rsatadigan bir qator tashkilotlar mutaxassislarining ham vazifalari sirasiga kiradi. Lekin Tashkilotlarning barchasining ish hajmida oilalar bilan ishlash masalasi

¹⁸ <http://rspc-samara.narod.ru/schoolpsych.html>

kiritilgan bo'lsa-da, lekin amaliyotchi psixolog shtat birligi ajratilmagandir. Bu o'z navbatida joylarda oilalar bilan ishlaydigan mutaxassislarning ish uslubida tashkiliy va amaliy jihatlarni o'rganishni, oilalar bilan ishlashda, ularga psixologik xizmat ko'rsatishning o'z tartibi, tamoyillarini bilishni taqazo etadi.

Psixologik xizmat amaliyotida turli muammoli oilalarga maslahat berish jarayoni ahamiyat qaratish lozim bo'lgan muhim bosqich sifatida ko'riladi.

Oilaga ko'rsatiladigan psixologik xizmat sohasida ish olib borayotgan jahon olimlari, turli ilmiy maktablar namoyandalari psixologning bu boradagi vazifalari xususida o'z fikrlarini bayon etganlar.

Masalan, V.N.Drujinina fikricha, oilaviy psixologik xizmatning maqsadi oila a'zolari muloqotning turli shakllarini erkin tanlay olishi, munosabatlardagi tabiiylik va ochiqlik, uyg'unlikni ta'minlanishi zarur ekanligini, bunda psixologning asosiy vazifasi oila a'zolari his qilayotgan tuyg'ularni ochiq-oydin bayon etishlarini qo'llab-quvvatlash bo'lishini tavsiya etadi.

Szen I.V., Paxomov Yu.V.larga ko'ra, psixologik amaliyot mazmun mohiyatiga ko'ra oila bilan ish olib borishni «mijoz bilan psixologik xizmat» olib borish tarzida qabul qilingan bo'lib, uning munosabat pozitsiyasi uch xil ko'rinishda bo'lishi mumkin: tenglik pozitsiyasi, «yuqoridan» munosabatda bo'lish, «quyidan» munosabatda bo'lish pozitsiyalarini, turli nazariy yo'nalishlarda psixolog egallashi lozim bo'lgan pozitsiyalarga har xil nuqtai nazardan ta'rif beriladi Biroq, amaliyotdan ko'rinadiki, psixolog va mijoz orasidagi tenglik pozitsiyasi eng ma'qul hisoblanadi, ammo shunda ham yo'naltiruvchi va asosiy rol psixologda qoladi.

Tenglik tamoyili asosidagi pozitsiyada mijoz o'zini teng huquqli sherik sifatida his etadi va shuning uchun psixolog bilan birgalikda muammoni hal etishda tushunib, anglab, faol, samarali ish olib boradi. Tenglik tamoyilida mijoz psixologning samimiy munosabatda bo'layotgani, unga tanqidiy ko'z bilan qaramayotgani, xatti-harakatini baholamayotgani, muhokama qilmayotgani his etsa, mijozda o'zi haqidagi biror ma'lumotni yashirish yoki o'zgartirishga asos qolmaydi.

Psixolog pozitsiyasini mijoz bilan uchrashuv vaqtida qotib qolgan, o'zgarmaydigan jihat sifatida qabul qilish yaramaydi. Professional

psixologni yaxshi aktyorga o'xshatish mumkin, u zarur paytda «yuqoridan» munosabatda bo'lib, chuqur bilim egasi va kuchli mutaxassis sifatida mijozda yorqin taassurot qoldirishni ham; mijozning past o'ziga-o'zi bahosini ko'tarish maqsadida uning qobiliyati va ijobiy xususiyatlarini ta'kidlash, ko'kka ko'tarish, maqtashni ham eplashi zarur.

Amerikalik psixolog, psixoanalitik Erik Lennard Bern tomonidan uch xil ego-holat: «Katta odam», «Ota-ona» va «Bola»ni tahlil etib, odamlar bilan muloqotga kirishishda shu uch ego-holatning birini o'z xulqida namoyon etishini asoslanganligi ma'lum. Erik Bern fikricha, har bir holat shaxs tizimini ifodalaydi. «Katta odam» ego holatida vaziyatni to'g'ri baholash orqali qarorni ham shu tarzda oqilona qabul qilsa, «Ota-ona» ego holati har bir odamning o'z ota-onasi proektsiyasi sifatida namoyon bo'ladi. Bu holatda asosan ota-onaning ikkita vazifasi: «nazorat qiluvchi» – bu modelda birinchi o'ringa taqiqlar ustun bo'lishi; «g'amho'rlik qiluvchi» – bu modelda qo'llab-quvvatlash, maslahat berish ustuvorligi namoyon bo'ladi. «Ota-ona» ego holatida «nazorat qiluvchi» modeli uchun xulq-atvorning o'zlashtirilgan ko'rinishlari: qadriyatlar tizimi, ijtimoiy normalar, ko'pincha «majbur», «qilish kerak», «shunday bo'lishi kerak» degan iboralar qo'llanadi. «Katta odam» ego holatida xulq-atvorning o'zlashtirilgan ko'rinishlari sifatida: dalillar asosida ish ko'rishi, aql xolatining ustunlik qilishi, qarorning aqlga asoslanishi kuzatiladi. «Bola» ego holati shaxsning emotsional jihatini hisoblab, bu holatda ishonuvchanlik, beg'uborlik, beozorlik xislatlari xos va qarorning xoxish va istaklarga asoslanishi, «xoxlash»- «xoxlamaslik» eng muhim omil bo'ladi. Bu ego holatlar esa oilaviy psixologik xizmatni olib borishda munosabat pozitsiyasini belgilab olish va shunga ko'ra suhbat olib borish texnologiyasini joriy eta olishga xizmat qiladi.

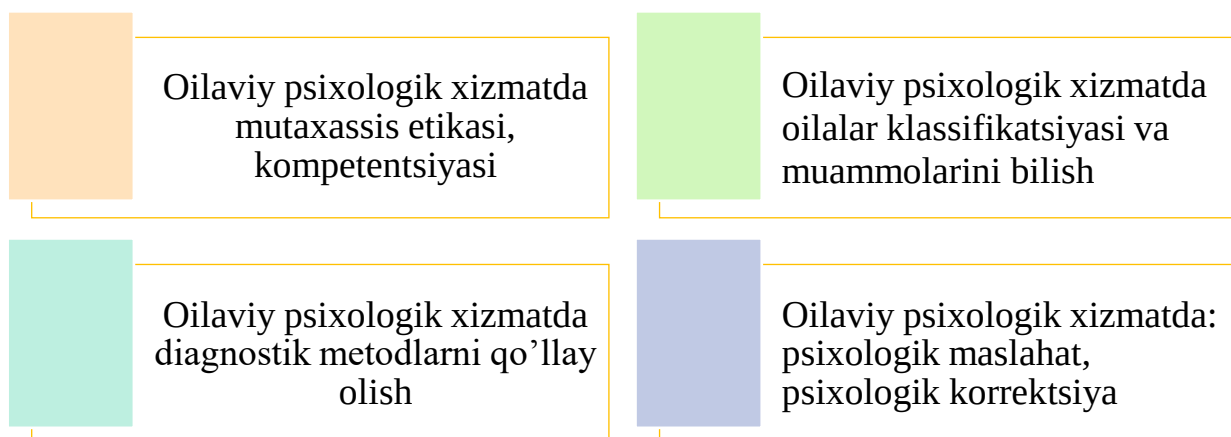
E.G.Eydemiller va V.Yustitskisning tadqiqotlarida psixologik xizmatni oilaga turli inqiroz vaziyatlarida yordam berishni amalga oshiruvchi sohasi deb hisoblab, shunga mos ravishda psixologning diqqat-e'tibori markazida oiladagi psixologik stresslar olgan shaxsni korrektsiyalash, oiladagi o'zaro munosabatlarni sog'lomlashtirish omili ustuvor sifatida qoraladi.

Z.T.Nishonova tomonidan oilaviy psixologik xizmatning o'z mazmuni mohiyatiga ko'ra asosan oilalarga maslahat ko'rsatishga qaratilgan jarayon ekanligi va uning asosiy yo'nalishlari ko'rsatib berilgan.

Psixologik xizmat amaliyotida oilalarga maslahat berish uchun quyidagilar asosiy vazifalar hisoblanadi:

1. Oila a'zolarida o'z orzu-niyatlari, his-tuyg'ulari, qadriyatlari, xavotiri, kechinma va h.k.lari yuzasidan fikr-mulohazalarini ochiq bayon etish, ya'ni muloqotga kirishish malakalarini rivojlantirish;
2. Oilada muloqotning samarali usullarini tarkib toptirish;
3. Oiladagi o'rnashib qolgan tasavvur, stereotiplardan voz kechishga ko'maklashish;
4. Oila a'zolarining ularga xos oilaviy rollarini o'zlashtirishlariga yordam berish;
5. Oila a'zolarida hamkorlik, birdamlik tuyg'ularini rivojlantirish va h.k.

Oilaga ko'rsatiladigan psixologik xizmatning asosiy jihati unda psixologning maslahat jarayonida diqqat-e'tiborini shaxsning oiladagi ijtimoiy maqomiga, muammoni yechishga nisbatan ichki imkoniyatlarini safarbar qilishga yo'naltirishi muhim bo'lib, bu borada psixologning asosiy missiyasi mijozning yetakchi qadriyatlarini anglagan holda imkon darajasida unga yaqinlashishi zaruratini inobatga olishdir.

1-rasm. Oilaviy psixologik xizmat komponentlari, muallif ishlanmasi.

Yuqoridagi kontseptual tamoyillarga asoslanib, tadqiqot ishida oilaviy psixologik xizmatni samarali tashkil etish va olib borish uchun mualliflik yondashuvi ishlab chiqilgan. Oilaviy psixologik xizmatning asosiy komponentlari sifatida psixologik xizmatni ko'rsatadigan mutaxassis shaxsi, uning etikasi, kasbiy tamoyillari; oila muammosida

psixologik yordam ko'rsatishda oila klassifikatsiyasini to'liq bilishi, psixologik diagnostika metodlarini qo'llashda ehtiyotkorlik, sezgirlikni yodda tutish hamda psixologik xizmatning shakli bo'lgan tuzatish, suhbat, tushuntirishdan o'rinli va maqsadli foydalanish zarur ekanligi talab etiladi.

Oilaviy xizmatning turli usullari bo'lib, ular ma'lum bir nazariy kontseptsionalarga asoslanadi, mazkur kontseptsionalar orasida kognitiv-xulqiy va hissiy yo'nalishlarni ta'kidlash mumkin.

Oilaga psixologik xizmatni tashkil etishda oilaga nisbatan mas'uliyati mavjud imkoniyatlariga mos kelishi maqsadga muvofiq bo'lib, bu borada ushbu etika tamoyillariga amal qilish zarur bo'ladi:

1. Oilaga psixologik yordam ko'rsatishda oila a'zosining huquqlarini himoya qilishi, uning qadr-qimmati, fikri, shaxsiyati va hayotiy qadriyatlarini hurmat qilishiga e'tibor qaratadi.

2. Psixologik xizmat jarayonida mutaxassis/psixolog odamlar orasidagi ijtimoiy va individual tafovutlarni hisobga olib faoliyat yuritadi.

3. Mijozning jinsi, millati, dini, professional faoliyatini kamsitmagan tarzda psixologik xizmatni olib boradi.

4. Oilaga psixologik xizmat ko'rsatishda oilaning muammosi turli og'ir hayotiy vaziyatlar bilan bog'liqligini tushunish muhim bo'lib, asosiy vazifa – oilaga mavjud qiyinchiliklarni yengib o'tishiga psixologik yordam berishdir.

5. Maxfiylik tamoyili – oila bilan bog'liq barcha elektron va qog'oz shaklidagi hujjatlar begonalar foydalanishidan himoyalangan bo'lishi va faqat ish yuritish maqsadlaridagina qo'llanilishi zarur bo'ladi, oila a'zolarining maxsus yozma ruxsatnomasini olmasdan shaxsiy ma'lumotlarni (ismlari va familiyalari, hayotiy holatlari va h.k.) oshkor etish taqiqlanadi.

Z.T.Nishonova tomonidan oilaviy psixologik xizmatning o'z mazmuni mohiyatiga ko'ra asosan oilalarga maslahat ko'rsatishga qaratilgan jarayon ekanligi va uning asosiy yo'nalishlari ko'rsatib berilgan.

Psixologik xizmat amaliyotida oilalarga maslahat berish uchun quyidagilar asosiy vazifalar hisoblanadi:

1. Oila a'zolarida o'z orzu-niyatlari, his-tuyg'ulari, qadriyatlari, xavotiri, kechinma va h.k.lari yuzasidan fikr-mulohazalarini ochiq bayon etish, ya'ni muloqotga kirishish malakalarini rivojlantirish;
2. Oilada muloqotning samarali usullarini tarkib toptirish;
3. Oiladagi o'rnashib qolgan tasavvur, stereotiplardan voz kechishga ko'maklashish;
4. Oila a'zolarining ularga xos oilaviy rollarini o'zlashtirishlariga yordam berish;
5. Oila a'zolarida hamkorlik, birdamlik tuyg'ularini rivojlantirish va h.k.

Xulosa. Oilaga ko'rsatiladigan psixologik xizmatning asosiy jihati unda psixologning maslahat jarayonida diqqat-e'tiborini shaxsning oiladagi ijtimoiy maqomiga, muammoni yechishga nisbatan ichki imkoniyatlarini safarbar qilishga yo'naltirishi muhim bo'lib, bu borada psixologning asosiy missiyasi mijozning yetakchi qadriyatlarini anglagan holda imkon darajasida unga yaqinlashishi zaruratini inobatga olishdir

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Akramova F.A. O'zbekistonda oilaviy psixologik xizmatning ijtimoiy-psixologik muammolari: Monografiya. – T.: «Lesson-press» nashriyoti, 2021 y. – 178 b. [ISBN 978-9943-7024-5-5]
2. Akramova F.A. Oilada shaxslararo munosabatlarning oila mustahkamligiga ta'siri masalalari: Monografiya – T.: «Lesson-press» nashriyoti, 2021. – 124 b. [ISBN 978-9943-7024-0-0]
3. Акрамова Ф.А. Психологическая помощь семье: семейно-брачные трансформации и неформальные браки // Илим ha'm ja'miyet. Нукус, 2020 № 1. С. 113-114.
4. Akramova F.A. Psychological service and models of psychological assistance family as a necessary factor of family strengthening // ACADEMICIA: An International Multidisciplinary

Research Journal, India. Vol 11, Issue 4, April 2021, ImpactFactor: SJIF 2021=7,492 P.1574-1579. Андреева Т.А. Семейная психология. - М., 2004. - 242 с.

5. Баротов Ш.Р. Психологик хизмат: Магистрлар учун дарслик. –Т.: “Наврўз” нашриёти, 2018. - 344 б.

6. Дружинина В.Н. Психология семьи. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2006. - 176 с.

7. Каримова В.М. Оилавий ҳаёт психологияси: Ўқув қўлланма. – Т.: Fan va texnologiyalar markazining bosmaxonasi, 2006. –142 б.

8. Корнюшина Р.В. Зарубежный опыт в деятельности социального работника. – М.: Аспект Пресс, 2008. –С. - 46.

9. Нишанова З.Т. Психологик хизмат: Ўқув қўлланма. Т.: Yangi yul Poligraph service, 2007. – 158 б.

10. Социально-психологическая и консультативная работа с семьей: Хрестоматия / Сост. Л.Б.Шнейдер: В 2 ч. – М.: Издательство МПСИ; Воронеж: НПО Мдэк, 2004. Ч.2. – 586 с.

GLOBALLASHUV ASRIDA AXBOROTGA BO'LGAN TALABLAR IJTIMOIY-PSIXOLOGIK MUAMMO SIFATIDA

Qodirov Jahongir Neymat o'g'li

Osiyo xalqaro universiteti, Buxoro shaxri

Annotatsiya.

KIRISH: Maqolada bugungi globallashuv sharoitida yoshlar ta'lim-tarbiyasi jarayoni, ulardagi Vatanparvarlik hissining mazmun-mohiyati atroflicha yoritilgan. Bugungi yaratilgan sharoit va keng imkoniyatlar yoshlarning har tomonlama yetuk va malakali mutaxassis bo'lib yetishlariga qaratilganligi, ularning birgina maqsadi shu ona-Vatan tinchligi va ososiyshatligig uchun o'qib izlanishlari bo'lishi sabablari haqida fikr yuritilga.

MAQSAD: Tarbiya jarayonida axborot vositalaridan foydalanishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'rganish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Axborotlashtirish, bu umumjahon jarayoni bo'lib, taraqqiy etgan mamlakatning jahon bozoridagi peshqadamligi, iqtisodiy o'sishi va milliy xavfsizligini ta'min etadi. Ma'lumki, globallashuv jarayoni obyektiv va qonuniy jarayon bo'lib, o'ziga xos bir qancha ijobiy xususiyatlarga ega. Bu jarayon birinchi galda davlatlarga xalqaro maydonga erkin chiqishga, boshqalar bilan yaqindan hamkorlik olib borishga hamda o'z milliy manfaatlarini turli xil xalqaro va nodavlat tashkilotlar doirasida ta'minlashga keng imkoniyatlar beradi.

XULOSA: Yoshlarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalashni oiladan boshlamoq kerak. Chunki oila jamiyatning bir bo'g'inidir. Shunday ekan, jamiyatga kerakli kadrlarni oila yetkazib beradi. Oilada bola ulg'ayadi, o'sadi. Ana shu voyaga yetish jarayonida oila maktabining o'rne beqiyos. Oilaga, ota-onaga, yaqinlarga bo'lgan muhabbat, hurmat

keyinchalik bir butunlik sifatida Vatan soʻzida mujassamlashadi. Shunday ekan, insonparvarlik, vatanparvarlik kabi fazilatlar yoshlarni maʼnaviy yuksalishiga zamin yasaydi. Oilada bolalarimizga ertaklar aytayotganimizda ham milliy ertaklardan, afsonalardan, rivoyatlardan foydalanishimiz u yerdagi qahramonlarning mardlik, jasurlik, oʻz vatanini hech narsaga alishtirmaslik, uni bir parcha tuprogʻini ham muqaddas bilish lozimligini ajdodlarimiz maʼnaviy meroslaridan foydalangan holda uzviy olib borishimiz vatanimiz kelajagini mevasini yaratadi.

Kalit soʻzlar: vatanparvarlik, globallashuv, demokratiya, islohot, taʼsir, taʼlim, tarbiya, tinchlik, jamiyat, inson, kauzal, strukturaviy, funksional, fazoviy, individ, kommunikatsiya

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ПОТРЕБНОСТИ КАК СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье подробно описан процесс обучения и воспитания молодежи в условиях современной глобализации, сущность ее чувства патриотизма. Давайте задумаемся о том, почему созданные сегодня условия и широкие возможности направлены на то, чтобы молодые люди стали зрелыми и квалифицированными специалистами во всех сферах, и их единственная цель – учиться и исследовать во имя мира и спокойствия этой Родины.

ЦЕЛЬ: Изучить социально-психологические особенности использования информационных носителей в образовательном процессе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Информатизация – глобальный процесс, обеспечивающий лидерство развитой страны на мировом рынке, экономический рост и национальную безопасность. Известно, что процесс глобализации является объективным и законным процессом и имеет ряд положительных особенностей. Прежде всего, этот процесс дает странам широкие возможности свободно выходить на международную арену, тесно сотрудничать с другими, обеспечивать свои национальные интересы в рамках различных международных и неправительственных организаций.

ВЫВОД: Воспитание молодежи в духе военного патриотизма должно начинаться с семьи. Потому что семья – это часть общества. Таким образом, семья поставляет обществу необходимые кадры. Ребенок растет в семье. Роль семейной школы в этом процессе взросления несравненна. Любовь и уважение к семье, родителям, близким впоследствии воплотятся в слове «Родина» в целом. Поэтому такие качества, как гуманизм и патриотизм, создают основу для духовного роста молодежи. Даже когда мы рассказываем истории нашим детям в семье, использование национальных сказок, легенд и повествований создаст плоды будущего нашей страны.

Ключевые слова: патриотизм, глобализация, демократия, реформа, влияние, образование, воспитание, мир, общество, человеческий, причинный, структурный, функциональный, пространственный, индивидуальный, коммуникативный.

INFORMATION REQUIREMENTS AS A SOCIAL- PSYCHOLOGICAL PROBLEM IN THE AGE OF GLOBALIZATION

Annotation.

INTRODUCTION: The article describes in detail the process of education and upbringing of young people in today's globalization, the essence of their sense of patriotism. Let's think about the reasons why today's created conditions and wide opportunities are aimed at young people becoming mature and qualified specialists in all aspects, and their only AIM is to study and research for the sake of the peace and tranquility of this Motherland.

AIM: To study the socio-psychological characteristics of the use of information media in the educational process.

MATERIALS AND METHODS: Informatization is a global process that ensures the leadership of a developed country in the world market, economic growth and national security. It is known that the process of globalization is an objective and legal process and has a number of positive features. First of all, this process gives countries ample opportunities to freely enter the international arena, to cooperate closely with others, and to ensure their national interests within the framework of various international and non-governmental organizations.

CONCLUSION: Education of young people in the spirit of military patriotism should start from the family. Because the family is a part of the society. Therefore, the family supplies the needed personnel to the society. A child grows up in a family. The role of the family school in this coming of age process is incomparable. Love and respect for family, parents, and loved ones will later be embodied in the word "Motherland" as a whole. Therefore, qualities such as humanitarianism and patriotism create a foundation for the spiritual growth of young people. Even when we tell stories to our children in the family, our use of national tales, legends, and narratives will create the fruit of the future of our country.

Keywords: patriotism, globalization, democracy, reform, influence, education, upbringing, peace, society, human, causal, structural, functional, spatial, individual, communication

Jamiyatni axborotlashtirish ishlab chiqarishning yuqori darajasidagi jarayon bo'lib, axborotdan jamoat resursi sifatida foydalaniladi.

Axborotlashtirish, bu umumjahon jarayoni bo'lib, taraqqiy etgan mamlakatning jahon bozoridagi peshqadamligi, iqtisodiy o'sishi va milliy xavfsizligini ta'min etadi. Ma'lumki, globallashuv jarayoni obyektiv va qonuniy jarayon bo'lib, o'ziga xos bir qancha ijobiy xususiyatlarga ega. Bu jarayon birinchi galda davlatlarga xalqaro maydonga erkin chiqishga, boshqalar bilan yaqindan hamkorlik olib borishga hamda o'z milliy manfaatlarini turli xil xalqaro va nodavlat tashkilotlar doirasida ta'minlashga keng imkoniyatlar beradi.

Vaqt o'tishi bilan globallashuv jarayonining o'ziga xos ijobiy tomonlari bilan birga, bir qator salbiy jihatlari ham namoyon bo'la boshlaydi. Davlatlarning bir-biriga sezilarli darajada o'sgan bog'liqligi shuni ko'rsatmoqdaki, bir mintaqadagi xoh salbiy, xoh ijobiy voqea – hodisalar dunyoning boshqa bir mintaqasiga juda tez tarqalib, o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Buning oqibatida, mintaq xavfsizligi va barqarorligiga jiddiy tahdidlar vujudga kelmoqda. Vaziyatning keskinlashuvi, tashqi tahdidlarning ichki tahdidlar bilan, ya'ni an'anaviy tahdidlar bilan o'zaro qo'shilishi, ular orasidagi masofa yaqinlashuvi hamda ularning o'zaro bog'liqligi o'sishi kuzatilmoqda. Bu holat esa milliy va mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlashda jiddiy muammolarni keltirib chiqarmoqda.

Bugungi globallashuv asrida axborotga bo'lgan talab har qachongidan ko'ra, kuchayib bormoqda. Shunday ekan, xolis va haqqoniy axborotlarni tarqatish, ommaning bu mahsulotga bo'lgan ehtiyojini qondirish har qachongidan ko'ra bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ma'lumki, demokratik jamiyatda ommaviy axborot vositalari, tele-radio kanallar odamlarni xolis va haqqoniy axborot yetkazadigan, gumanistik qarashlar, ilg'or g'oyalarni ifoda qiladigan erkin minbar sifatida e'tibor beriladigan vositadir. Aslida ham shunday. Bugun jahon miqyosida bo'layotgan olamshumul o'zgarishlar, iqtisodiy taraqqiyot, ilm-fandagi inson aqlini lol qoldiradigan yangiliklaru ixtirolar barcha-barchasi ommaviy axborot vositalari orqali ma'lum bo'lmoqda. Demak, OAV, matbuot yaxshilikka, ezgulikka xizmat qilmoqda. Lekin ming afsuslar bo'lsinki, o'tgan asrning oxirlari, XXI-yuz yillikning dastlabki yillarida G'arb matbuotida biz aytgan ezgulikka xizmat qilish o'rniga boshqa buyurtmali "ezgulikka" xizmat qilish hollari ham kuzatilmoqda. Ayniqsa, bu holni sobiq ittifoq parokanda bo'lgach, uning o'rnida tashkil topgan mustaqil respublikalar, xususan, Markaziy Osiyo, ayniqsa, O'zbekiston bilan bog'liq jarayonlarda uchratish mumkin.

Mustaqil mamlakatimizda kechayotgan islohotlar samarasi o'laroq, jamiyatimizning barcha jabhalarida munosib yutuqlar qo'lga kiritilayapti. Aholining tinch, osuda va farovon hayot kechirishini ta'minlash ana shu sa'y-harakatlarning tub mohiyatini tashkil etadi. Tinchlik, osoyishtalik avvalo oiladan, mahalladan boshlanadi. Shu ma'noda, yurtimizdagi har bir aholi yashash joylarida ichki ishlar xodimlari, uchastka nozirlari, mahalla faollari, jamoat tashkilotlari vakillari ishtirokida fuqarolarni ogohlikka da'vat etuvchi tadbirlar o'tkazib kelinayotir.

Bugun O'zbekistonda ta'lim tizimini kompleks rivojlantirish, malakali kadrlar tayyorlash maqsadlariga katta kuch va mablag'lar yo'naltirilmoqda. Maktabgacha ta'lim, maktab va oliy ta'lim tizimlari, ilmiy-tadqiqot muassasalari faoliyatida sifat o'zgarishlari ro'y bermoqda.

Bugun yoshlarni o'qitish, ularga kasb sirlarini o'rgatish bilan birga ularda sadoat va vatanparlik hissini rivojlantirish ham ta'lim-tarbiya jarayonining muhim vazifasi hisoblanadi.

Inson - jamiyat - tabiat - turmush munosabatlarini tekshirgan rus olimlari S.L.Rubinshteyn, L.S.Vigotskiy, A.N.Leontev, B.G.Anan'ev odamning ular bilan har xil turdagi va ko'rinishdagi kauzal, strukturaviy,

funksional, fazoviy va makoniy aloqalar tizimi mavjudligini ta’kiddab o’tganlar.

Birinchidan, inson u yoki bu aloqalar tizimiga binoan biologik mahsuli «Homo Sapiens» sifatida o’rganiladi[1].

Ikkinchidan, tarixiy jarayonning ham obykti, ham subyekti tariqasida shaxs tadqiq etiladi.

Uchinchidan, individ muayyan ko’lamda o’zgaruvchan, taraqqiyotning genetik dasturiga asoslanuvchi alohida xususiyatli jonzot tarzida ilmiy jixatdan tekshiriladi. Insonni jamiyat ishlab shiqarishining yetakchi tarkibi, bilish, kommunikatsiya va boshqaruv subyekti, tarbiya predmeti sifatida tadqiq etilishi muhim ahamiyatga ega. Inson va uning borliq bilan ko’p qirrali munosabatga hamda aloqaga kirishishi quyidagi tarzda namoyon bo’lishi mumkin:

tabiatning biotik va abiotik omillari - inson;

- jamiyat va umumtarixiy taraqqiyoti - inson;
- inson - texnika;
- inson - madaniyat;
- inson va jamiyat - er va fazo

Vatanparvarlik - bu kishilarning ona yurtiga, o’z oshyoniga muhabbati va sadoqatini ifodalaydigan tushuncha.

Vatanparvarlik barcha kishilar, xalq, millatlar uchun umumiy bo’lgan, asrlar davomida sayqallanib kelgan umuminsoniy tuyg’u, ma’naviy qadriyatlardan biri. Tarixiy jihatdan Vatanparvarlik kishilarning o’z vatanlari taqdiri bilan bog’liq ijtimoiy rivojlanish, xalqlarning o’zlari yashayotgan hududning daxlsizligi va mustaqilligi yo’lidagi kurashi jarayonida takomillashib kelgan his-tuyg’ular jamlanmasi hamdir. Bu vatanning o’tmishi va hoziri bilan faxrlanishda, uning manfaatlarini himoya qilishda namoyon bo’ladi. Vatanni sevish iymondandir deb ham bejizga aytishmagan.

Tarixdan ma’lumki, birorta millat boshqa bir millatni tahqirlamoqchi yoki oyoqosti qilmoqchi bo’lsa, avvalo, uning vatanini bosib olib, vayron qilgan yoki vatanidan quvib chiqargan. O’z vatanining dushmanlar qo’lida qolganini ko’rgan millat uchun bundan ortiq xo’rlik va azob bo’lmasa kerak. Zero, Vatan, millat, din tushunchalari inson uchun har narsadan aziz va muqaddasdir. Shuning uchun ham dinimiz ta’limotida ona Vatan himoyasi, millat farovonligi haqida qayg’urish Payg’ambarimiz sallallohu alayhi vasallam hadislarida ham keng

yoritilgan. Rasululloh sallallohu alayhi vasallam hazrati Abu Bakr Siddiq raziyallohu anhu bilan Madinai munavvaraga hijrat qilib ketayotganlarida orqalariga o'girilib, ya'ni Makkai mukarramaga qarab: «Agar qavmim meni Makkadan chiqib ketishga majbur qilmaganida, hecham o'z ixtiyorim bilan uni tashlab ketmagan bo'lar edim», – deganlar.

Xalqning boshiga og'ir kun kelganda jonini saqlash uchun vatanni tashlab qochish insoniylikka to'g'ri kelmaydi. Xalqimizda «o'zga yurtda shoh bo'lganingcha o'z yurtida gado bo'l», degan hikmatli so'z ham bor. O'z huzur-halovatini o'ylab, o'zgalarni unutgan kishi hech qachon ona Vataniga, xalqiga nisbatan sadoqatli bo'lolmaydi.

Vatanni turli g'arazli oqimlar va yovuz kuchlardan himoya qilish yo'lida diniy ekstremizm va uning turli ko'rinishlariga qarshi kurashish, fuqarolar xavfsizligini ta'minlash borasida olib borilgan tezkor-profilaktik tadbirlar o'z samarasini berib, sezilarli darajada ijobiy ko'rsatkichlarga erishildi.

Vatanparvarlik – Vatanining ozodligi va obodligi, uning sarhadlari daxlsizligi, mustaqilligining himoyasi yo'lida fidoyilik ko'rsatib yashash, ona xalqining or-nomusi, shon-sharafi, baxtu saodati uchun kuch-g'ayrati, bilim va tajribasi, butun hayotini baxsh etishdek dunyodagi eng muqaddas va olijanob faoliyatni anglatadigan tushuncha. Vatanparvarlik nihoyatda serqirra tushuncha bo'lib, tarixiy, ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy taraqqiyot jarayonida doimo takomillashib, yangicha ma'no-mazmun bilan boyib, rivojlanib boradi.

Vatan manfaati, qadr-qimmat, taqdiri, istiqboli, ona yurtga muhabbat tuyg'usi qancha chuqur anglansa, vatanparvarlik tuyg'usi shuncha yuksak bo'ladi. Tarixiy, ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy taraqqiyotning turli bosqichlarida vatanparvarlikning yangi-yangi qirralari namoyon bo'lib boradi. Haqiqiy vatanparvarlik Vatanga, ona zaminga, o'z xalqiga muhabbat bilan yashash, uning istiqboli, manfaati yo'lida tinimsiz mehnat qilish hamda kurashish zarurati tug'ilganda jonini fido qilishni nazarda tutadi. Har jabhada Vatanimiz erishayotgan muvaffaqiyatlardan quvonish, og'ir kunlarida uning uchun qayg'urish, o'z yurti bilan g'ururlanish, uning har bir qarich yeri, har bir g'ishti va giyohiga, qadimiy va zamonaviy obidalari, ilm-fan va san'atdagi yutuqlarini, moddiy va ma'naviy boyliklarini ko'z qorachig'idek asrab-avaylash bularning barchasi vatanparvarlikdir.

Hozirgi paytda yoshlarimizda vatanparvarlik tuygʻusini kamol toptirish, ularni Vatanga muhabbat va sadoqat ruhida tarbiyalash muhim ahamiyatga ega. Inson oʻz yurtini qanday boʻlsa shundayligicha sevishi, uning rivoji uchun bor imkoniyatlarini ishga solishi lozim. Vatanparvarlik kishilarda asosan uch bosqichda namoyon boʻladi:

- 1) bilish – Vatan tushunchasiga xos qadriyatlarni egallash;
- 2) eʼtiqod – mazkur qadriyatlar toʻgʻrisida olgan bilimlarini eʼtiqodga aylantirish;
- 3) harakat – bu eʼtiqodni amaliy ishlar orqali namoyon etish.

Vatanparvarlik tamoyili Vatan tushunchasini fidoiylarcha idrok etish, muayyan hudud va xalqqa muhabbat hissi singari omillar bilan bogʻliq.

Vatanparvarlik maʼlum va mashhur tamoyil boʻlib, u insonning oʻz Vatanga muhabbatini, uni asrab-avaylashga boʻlgan ishtiyoqini anglatuvchi axloqiy tushunchadir. Yoshlarimizni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash esa hech qachon oʻz ahamiyatini yoʻqotmaydigan masala hisoblanadi [3].

Vatanparvarlik tamoyili Vatan tushunchasini fidoiylarcha idrok etish, muayyan hudud va xalqqa muhabbat hissi singari omillar bilan bogʻliq.

Bu tamoyil xayoliy tuygʻuga emas, balki muayyan zamonga, muayyan vatandosh insonlarga boʻlgan muhabbatga asoslangan axloqiy xatti-harakatlar majmuidir.

Vatanparvarlik aniq muhitda, zaminda va mavjud maʼnaviy–axloqiy qadriyatlar asosida shakllanadi. Shaxs vatanparvarlik tuygʻusini yaratmaydi, balki, uni tayyor holda qabul qiladi. Chunki vatanparvarlik uzoq tarixiy rivojlanish jarayonida shakllanadigan ijtimoiy tuygʻudir.

Vatanparvarlik kishilarning ijtimoiy va maʼnaviy axloqiy xislatlarining, fazilatlarining yuksak darajada namoyon boʻlishi hisoblanadi. Zero, ular negizida ota-bobolardan meros qolgan zaminni sevish, urf-odatlarini, qadriyatlarni saqlash, el-yurt ravnaqi uchun chin dildan mehnat qilib, Vatanni dushmanlaridan himoya qilish, har qanday qaramlikdan ozod etish, hatto zarur boʻlsa, uning ozodligi va mustaqilligi uchun jonini ham ayamaslik kabi ezgu gʻoyalar yotadi.

Hozirgi paytda yoshlarimizda vatanparvarlik tuygʻusini tarbiyalash, ularni Vatan maʼnosini teran anglab yetishga oʻrgatish,

vatanparvarlik – yuksak axloqiy tamoyil ekanini tushuntirish ma'naviy qadriyatlarimizning asosini tashkil etadi.

Vatan mustaqilligini ta'minlashda yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, alohida o'rin egallaydi. Shuning uchun ham vatanparvarlik tarbiyasi davr talabidir.

Milliy vatanparvarlik g'oyalari bilan sug'orilgan, teran fikrlovchi yoshlarni tarbiyalash milliy o'zlikni anglashning asosiy omili bo'lib hisoblanadi. Shu bois, Vatan himoyasiga tayyorlanayotgan yoshlarimizning har biri yuksak vatanparvarlik ruhida tarbiyalanishi shart.

Zero, vatanparvarlik ijtimoiy hayotimizning asosiy zarurati hisoblanadi, chunki usiz bunyodkorlik ham, taraqqiyot ham bo'lmaydi.

Bu hayotiy haqiqat biz hamisha amal qiladigan tamoyilga, jamiyat rivojining asosi va shartiga aylanmog'i hamda o'zida yaxlit bir tizimni mujassam etmog'i lozim. Bu tizim markazida ma'naviyat, axloq-odob, ma'rifat kabi o'lmas qadriyatlar turmog'i kerak.

Yoshlarga har sohada o'zlarini namoyon qilishlari uchun keng imkoniyatlar yaratilmoqda. Har bir yosh avlodni yuksak ma'naviyatli, ona-Vatanga muhabbat, milliy va umuminsoniy an'analarga hurmat ruhida tarbiyalash, ularning ongi va shuurini zararli yot g'oyalardan himoyalashga alohida vazifa sifatida qaralmoqda.

Yoshlarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalashni oiladan boshlamoq kerak. Chunki oila jamiyatning bir bo'g'inidir. Shunday ekan, jamiyatga kerakli kadrlarni oila yetkazib beradi. Oilada bola ulg'ayadi, o'sadi. Ana shu voyaga yetish jarayonida oila maktabining o'rni beqiyos. Oilaga, ota-onaga, yaqinlarga bo'lgan muhabbat, hurmat keyinchalik bir butunlik sifatida Vatan so'zida mujassamlashadi. Shunday ekan, insonparvarlik, vatanparvarlik kabi fazilatlar yoshlarni ma'naviy yuksalishiga zamin yasaydi. Oilada bolalarimizga ertaklar aytayotganimizda ham milliy ertaklardan, afsonalardan, rivoyatlardan foydalanishimiz u yerdagi qahramonlarning mardlik, jasurlik, o'z vatanini hech narsaga alishtirmaslik, uni bir parcha tuprog'ini ham

muqaddas bilish lozimligini ajdodlarimiz ma'naviy meroslaridan foydalangan holda uzviy olib borishimiz vatanimiz kelajagini mevasini yaratadi.

Xususan, Shiroq, To'maris, Alpomishlarning jasoratlari milliy qadriyatlarimizning, an'alarimizning, asrlar osha bizga yetib kelgan urf-odatlarimizning saqlanib, bardavom bo'lishida asos bo'lib xizmat qiladi.

Yoshlarda vatanparvarlik tuyg'usining barq urishida ta'lim va tarbiyaning uzviyligi muhim o'rin tutadi. Bunda, oila, maktabgacha ta'lim muassasalari, maktab va oliy o'quv yurtlari faoliyatida uzviylik tamoyilining tatbiq etilishi vatanparvarlik tuyg'usining yanada takomillashuviga olib keladi.

Vatanga muhabbat tuyg'usi – bu jamiyatdagi ma'naviy shakllanishning chuqur ildizini ochib beruvchi o'ziga xos kalitdir. Zero, insoniylikning eng muhim fazilati kishining Vatanga bo'lgan muhabbati bilan belgilanadi.

Ulug' ajdodlarimizdan meros bo'lib kelayotgan ona-Vatanga muhabbat tuyg'usi farzandlarimiz, bugungi va kelajak avlodlarimiz uchun chinakam e'tiqod va muhabbatning in'ikosidir.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgan ilk kunlardan boshlab kelajagimiz egalari bo'lgan yoshlarga e'tibor kuchaytirildi. Yurtimizda amalga oshirilgan keng qamrovli ishlar kelajagimiz egalarini Vatanga, milliy istiqlool g'oyalariga sadoqat ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Zero, har bir oilada o'g'il farzand tug'ilganda ota-ona bilan bir qatorda yurt – Vatan ham suyunib, shodu xurram bo'lar ekan. Chunki o'g'il farzand nafaqat ota-onasi, oilasini, balki butun xalqini, Vatanini himoya qiladigan o'g'lon hisoblanadi. Yurtimiz tinchligi va barqarorligini saqlashda, mamlakatimiz hududini himoya qilishda harbiy xizmatchilarning xizmatlari beqiyosdir.

Xulosa qilib aytganda, oldimizda turgan asosiy vazifa – yoshlar ongida ona-Vatanga muhabbat, sadoqat, insonparvarlik, milliy g'urur

kabi g'oyalarni chuqur singdirgan holda milliy o'zligini anglashga erishishdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. G'oziyev E.G'. —Umumiy psixologiya ||. T., 2010.
2. Ivanov P.I., Zufarova M. —Umumiy psixologiya ||, O_z FJ., 2008.
3. Haydarov F.I., Xalilova N. —Umumiy psixologiya ||. T.: —Fan va texnologiyalar || markazining bosmaxonasi. J 2009.
4. G_oziev E.G_. Ontogenez psixologiyasi. T.Noshir, 2010.
5. Do'smuxamedova Sh.A., Nishonova Z.T., Jalilova S.X., Karimova Sh.K., Alimbaeva Sh.T. —Yosh va pedagogik psixologiya ||. T.: TDPU, 2013.
6. A.X.Югай, Н.А.Мираширова. —Общая психология ||. Т. ТГПУ, 2014.
7. Maxsudova M.A. Muloqot psixologiyasi. T, 2006. 8.G'oziyev E.G'. —Pedagogik psixologiya ||. T., 2004.

PREDICTION OF SPORTS ACHIEVEMENTS IN PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS

Usmonov Zufar Husen o'g'li

Teacher of Bukhara State Pedagogical Institute

ANNOTATION.

This article provides detailed information on the selection of talented athletes in the system of physical education and directing them to high sports achievements. Sports talent is characterized by the selection of athletes and certain combinations of psychological characteristics, as well as anatomical - potential physiological indicators that create a complex of potential opportunities for achieving high sports results in a specific sport.

Key words: Abilities, sports achievements, Olympiad, sports research, selection of talents in sports

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ СПОРТИВНЫХ ДОСТИЖЕНИЙ В ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ И СПОРТЕ

Преподаватель Бухарского государственного педагогического
института

АННОТАЦИЯ.

В данной статье представлена подробная информация по отбору талантливых спортсменов в систему физического воспитания и направлению их к высоким спортивным достижениям. Спортивный талант характеризуется подбором спортсменов и определенными сочетаниями психологических характеристик, а также анатомо-потенциальных физиологических показателей,

создающих комплекс потенциальных возможностей для достижения высоких спортивных результатов в конкретном виде спорта.

Ключевые слова: Способности, спортивные достижения, олимпиада, спортивные исследования, отбор талантов в спорте.

JISMONIY TARBIYA VA SPORTDA SPORT YUTUQLARINI BASHORAT PROGNOZLASHTIRISH) QILISH

Buxoro davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

ANNOTATSIYA.

Ushbu maqolada jismoniy tarbiya sport tizimida iqtidorli sportchilarni tanlash va ularni yuqori sport yutuqlariga yo'naltirish to'g'risida batafsil ma'lumotlar berilgan. Sport iqtidorlari sportchilarni tanlash va psixologik xususiyatlarning ma'lum birlashmalari, shuningdek aniq bir sport turida yuksak sport natijalariga erishish uchun potentsial imkoniyatlar kompleksini yaratadigan anatomo - potentsial fiziologik ko'rsatkichlar bilan xarakterlanadi.

Kalit so'zlar: Qobiliyatlar, sport yutuqlari, olimpiada, sport tadqiqotlari, sportda iqtidorlari tanlash

Yuqori sport yutuqlarni odatda, 1-2 olimpiada sikllari davomida istiqbollash sportchilar tayyorlashni rejalashtirish hamda model xarakteristikalarini eng avvalo ko'zlangan natijalarga mos keladigan jismoniy va texnik ko'rsatkichlarni aniqlash uchun zarur. Albatta, sport yutuqlari dinamikasi o'sishiga shunchalik ko'p miqdordagi omil va sabablar ta'sir ko'rsatadiki, yaqin yillarda yoki kutilayotgan olimpiada o'yinlarida u yoki bu sport turida aynan qanday natija qayd etilishini aniq istiqbollashni imkoni bo'lmaydi. Bunday istiqbollash faqat taxminan bo'lishi mumkin. Biroq, istiqbollashda to'plangan tajriba shuni ko'rsatadiki, yaqin olimpiada sikliga istiqbollashning aniqligi qoniqarli bo'ladi: faraz qilinganidek normal taqsimot bo'lgan holda, barcha natijalarning taxminan 2/3 qismi eng ehtimolli istiqbollangan qiymatning bir standart xatoligi doirasida joylashgan bo'ladi.

Obyektiv o'lchash natijali sport turlarida istiqbollash uchun regressiya tenglamasi usulidan foydalaniladi. Bunday yondashuv quyidagidan iborat: natijalar o'sishining butkul jarayonini

$$y(t) = x(t) + z(t)$$

yig'indi ko'rinishida ifodalanadi. Bu erda $x(t)$ – tasodifiy bo'lmagan tashkil etuvchi (vaqtinchalik trend), $z(t)$ – vaqtning tasodifiy funktsiyasi, natijalar o'sish qonuniy jarayoniga xalaqit beruvchi ya'ni jarayonlar (shovqin, hayajonlanish)

Bundan keyin (to'g'ri chiziqli yoki ko'p o'lchamli) regressiya tenglamasining koeffitsientlari hisoblanadi. Bu yerda, bir tomondan, kalendar vaqti qiymati, ikkinchi tomondan, sport yutuqlari o'rtasidagi bog'lanish koeffitsienti nazarda tutilmoqda. Undan so'ng olingan tenglamadan foydalanib (ochib berish istiqbollash) ya'ni bashorat qilish amalga oshirilayotgan o'sha vaqt uchun mos bo'ladigan eng katta ehtimolli sport natijasi aniqlanadi. Shuningdek, istiqbollashning standart xatoligi hisoblanadi.

Kattalikning bir qator ma'lum qiymatlari asosida mazkur qator chegarasidan tashqarida joylashadigan boshqa qiymatlarini aniqlash usuliga ekstrapolyatsiya deb aytiladi. Yuksak dunyoviy yutuqlarni istiqbollashda ekstrapolyatsiya ushbu yutuqlar oldin qanday o'sgan bo'lsa, kelajakda ham xuddi shunday o'sadi deb faraz qilish bilan teng kuchli. Ekstrapolyatsiya (bashorat qilishning eng oddiy usuli) qanchalik kichik davr uchun amalga oshirilayotgan va mazkur sport turi tarixi qanchalik uzoq bo'lsa, uning aniqligi shunchalik yuqori bo'ladi.

Agar biron-bir sport fanida sezilarli (ahamiyatga molik) yangiliklar (trenirovka uslubining yoki sport inventarining keskin o'zgarishi) paydo bo'lsa, u holda sport yutuqlari tezroq o'sa boshlaydi va ekstrapolyatsiya aniqligi pasayib ketadi. Natijalarning bunday keskin o'zgarishi (sakrashi) holatlarida ekstrapolyatsiya usulini ekspert baholash usuli bilan birgalikda qo'shib foydalanish orqali istiqbollash amalga oshiriladi.

Sportdagi iqtidorlilarni istiqbollash.

Sport iqtidorlari harakatlanish va psixologik xususiyatlarning ma'lum birlashmalari, shuningdek aniq bir sport turida yuksak sport natijalariga erishish uchun potentsial imkoniyatlar kompleksini yaratadigan anatomo – potentsial fiziologik «in'om»lar bilan xarakterlanadi. Sportdagi muvaffaqiyatning o'zi emas, balki unga erishish imkoniyati iqtidorga bog'liq bo'ladi.

Qobiliyatlar, ya'ni insonning biron-bir faoliyatida muvaffaqiyatiga ta'sir ko'rsatuvchi etarli darajada turg'un (mustahkam) xususiyat va

sifatlari bo'lib, ular tug'ma va o'zlashtirilgan xususiyatlarning dialektik yaxlitligi asosida rivojlanadi. Vorislikga bog'liq bo'lgan tabiiy «in'om»lar qobiliyatlarning asosi hisoblanadi. Ba'zi hollarda «in'omlar» so'zi o'rniga «potensial qobiliyatlari» iborasidan foydalaniladi; bunday hollarda ma'lum vaqt momentida namoyon bo'ladigan (masalan, test yordamida qayd qilinadigan) qobiliyatga dolzarb qobiliyat deb aytiladi. Qobiliyatning o'zi muvaffaqiyatning garovi bo'la olmasligini yana bir marta qayd etish kerak. Ba'zi hollarda tirishqoqlik bilan mehnat qilish qobiliyat yo'qligini kompensatsiya qilishi mumkin. Biroq, agar bir nechta sportchining tirishqoqlik bilan mehnatini o'zaro solishtirilsa, u holda iqtidorliroq sportchi ustunlikka ega bo'ladi. Sport iqtidorini istiqbollash yoki ko'rsatkichlar stabilligi yoki vorisiy ta'sirlar asosida amalga oshirilishi mumkin.

Ko'rsatkichlar stabilligini o'rganishda savol quyidagicha qo'yiladi: bolaning xarakteristikalarini uning rivojlanish jarayonida qay darajada stabil? Masalan, birinchi sinfga borayotgan bolalarda ayrim ko'rsatkichlar (bo'yi, 30 metrga yugurish natijasi va boshqalar) o'lchandi. Mazkur yugurishda birinchi o'rinni egallagan bolalar 9 yildan keyin maktabni bitirganda ham g'oliblik qiladi-mi? Bo'yi eng balandlar xuddi shunday nisbatan baland, kichiklari esa kichik bo'lib qoladi-mi?

Bolalik yoshidagi alomatlar qiymatlari yuvenil qiymatlar, kuzatish davri oxiridagi qiymatlari – definitiv qiymatlar deb aytiladi. Yuvenil qiymatlar asosida definitiv qiymatlarni istiqbollash mumkin-mi?

Agar bunday kuzatishlar muntazam (masalan, yiliga bir martadan) o'tkazib borilsa, u holda olingan natijalarni grafik ko'rinishda ifodalash mumkin. Bunday grafiklar fiziogrammlar deyiladi. Biron – bir ko'rsatkichni butkul guruh sinaluvchi bolalari uchun stabilligini baholash uchun ushbu alomatning yuvenil va definitiv qiymatlari o'rtasidagi korrelyatsiya koeffitsient hisoblanadi.

Har bir keyingi o'tkazilgan testning natijasini oldingi o'tkazilgan testlar natijalari va ko'rsatkichning o'sish kattaligi yig'indisi deb qarash mumkin:

$$x_{t+1} = x_t + \Delta x$$

Bu yerda x_t va x_{t+1} – ko'rsatkichning ketma-ket t va $t+1$ vaqt momentlaridagi qiymatlari; Δx – mazkur vaqt oralig'ida ko'rsatkichning o'sishi.

Shu bilan birga yuvenil va definitiv ko'rsatkichlarning korrelyatsiyasi – bu x_t va $(x_t + \Delta x)$ oralig'idagi korrelyatsiya. Korrelyatsiya nazariyasidan ma'lum-ki, bunday holda Δx , va aynan x_t bilan o'zaro bog'liqlik (korrelyatsiya) hamma narsani aniqlaydi. Agar bunday korrelyatsiya mavjud bo'lmasa (ya'ni o'sish kattaligi boshlang'ich darajaga bog'liq bo'lmasa; boshqacha aytganda bo'yi balandlar va pastlarda, kuchlilarda va kuchsizlarda natijalarning birday o'sishi kuzatilsa), u holda yuvenil va definitiv qiymatlar orasidagi korrelyatsiya ularning oddiygina standart og'ishlar nisbatiga teng bo'ladi:

$$r_{t(t+1)} = \frac{\sigma_t}{\sigma_{t+1}}$$

Δx kattalik x_t bilan korreliyada bo'lmaydigan hollarda yuvenil qiymatlar bo'yicha istiqbollash ancha aniq bo'ladi. Afsuski, har doim ham shunday bo'lavermaydi. Insonning harakatlanish imkoniyatlariga kelsak, bu yerda manfiy korrelyatsiyalar uchrab turadi: natijalarning boshlang'ich darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, uning o'sishi shunchalik kam bo'ladi. Bunday hollarda yuvenil qiymatlar bo'yicha definitiv qiymatlarni istiqbollash imkoni bo'lmaydi; ularni o'sish templari bo'yicha istiqbollash zarur bo'ladi. x_{t+1} har doim yoki x_t bilan yoki Δx bilan yoki unisi bilan ham bunisi bilan ham birdaniga korreliyada bo'ladi. Tajriba istiqbollash natijalari qoniqarli bo'lishi uchun bolani eng kamida bir yarim yil kuzatish kerakligini ko'rsatadi.

Shunday qilib, ko'rsatkichlarni stabilligini o'rganish asosida bolalarning sport iqtidorini istiqbollash uchun quyidagilarga tayanish kerak:

- 1) Stabillik koeffitsientiga;
- 2) Bir yarim yildan kam bo'lmagan davr davomida kuzatilgan definitiv alomatlarini ko'rsatkichlarning o'sish tempi bilan korrelyatsiyasiga.

Vorisga bog'liq ta'sirlarni o'rganish ular turli darajada anatomo – fiziologik ko'rsatkichlarni aniqlashini ko'rsatadi. Bir qator sport turlarida muvaffaqiyatlarga erishish ushbu ko'rsatkichlarga bog'liq.

Egizaklarda biron – bir alomatlarini o'zaro mos tushishi (konkordantligi) yoki mos tushmasligi (diskordantligi) vorisga bog'liqlik xususiyatlarni aniqlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Miqdoriy jihatdan vorisiy ta'sir darajasi vorislik koeffitsienti deb ataladigan ko'rsatkich bilan baholanadi. U son qiymati bo'yicha 0 va 1 oralig'ida o'zgaradi. Ushbu

ko'effitsient nolga teng bo'lganda, ko'rsatkich ma'lumotlariga vorislik ta'siri yo'q bo'ladi, agar-da ko'effitsient birga teng bo'lsa, ko'rsatkich to'lig'icha genetik ta'sir ostida bo'lishini anglatadi.

XULOSA

Sport iqtidorini istiqbollash uchun stabillik ko'effitsientiga va bir yarim yildan kam bo'lmagan davr davomida kuzatilgan definitiv alomatlarni ko'rsatkichlarning o'sish tempi bilan korrelyatsiyasiga tayanish maqsadga muvofiq¹⁻², balki undan ham ko'proq, olimpiada tsikllari davomida yuqori dunyoviy yutuqlarni umumlashtirish va tahlil qilish asosida sportchilar tayyorlashni rejalashtirish, yutuqlar istiqbolini ko'ra bilish hamda model xarakteristikalarini aniqlash uchun zarur. Jismoniy tarbiya va sportda iqtidorli sportchilarni tanlash va ularni yuksk sport yutuqlariga yo'naltirish murakkab kompleks jarayonlardir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Akbarov A., Musayev B.B. Sport metrologiyasi (Darslik). - T., "Tafakkur qanoti" - 2014, 424 b.

2. Akbarov A., Chastoedova A.YU., Metody matematicheskoy statistiki. – T. UzGIFK, 2011, 43 s.

3. Measurement and Evaluation in Human Performanc-5th Edition By James 4. Morrow Jr., Dale Mood, James Disch, Minsoo Kang , 2016

5. Абзалов Р.А., Павлова О.И., Сальникова В.О, Оценка уровня физической подготовленности школьников 6-11 классов // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. - 1999. - №3. - С. 50-55.

6. Бальсевич В.К., Лубышева Л.И. Новые технологии формирования физической культуры школьников // Проблемы совершенствования физического воспитания учащихся общеобразовательных школ: Сб. работ участников междун. семинара /Под общ.ред. В.И. Ляха, Л.Б. Кофмана. - М., 1993. - С. 42-50.

TALABALIK DAVRIDA MOTIVATSION FAOLIYATNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Ismatulloyev Abdullo Nasrulloevich

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat
pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqola zamonaviy ta'lim tizimida talabalarning o'quv motivatsiyasi va muvaffaqiyatga intilish darajalarini o'rganishga bag'ishlangan. O'tkazilgan tadqiqotlar orqali turli bosqichlardagi talabalarning motivatsion xususiyatlari, o'quv va kasbiy motivlar bo'yicha farqlar aniqlangan. Tadqiqot natijalari, ta'lim jarayonida talabalar ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan individual yondashuv va motivatsiyaga asoslangan pedagogik texnologiyalarni joriy etishda amaliy ahamiyat kasb etadi.

MAQSAD: Mazkur tadqiqotning talabalar o'rtasida motivatsiya xususiyatlarini o'rganish, ularning o'quv faoliyatiga bo'lgan motivatsiya darajasi va muvaffaqiyatga erishish intilishlarini tahlil qilish orqali ta'lim samaradorligini oshirishga yo'naltirilgan individual yondashuvlarni ishlab chiqishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqotda Buxoro, Samarqand va Xorazm viloyatlaridagi oliy ta'lim muassasalari talabalari ishtirok etdi. Metodologik asos sifatida T. I. Ilyinning "O'quv motivatsiyasini o'rganish metodikasi" va T. Elersning muvaffaqiyat motivatsiyasini aniqlash usuli qo'llanildi. Ushbu metodikalar orqali talabalarning o'quv motivatsiyasi darajasi va muvaffaqiyatga erishishga intilishi o'rganilib, shaxsiy hamda kasbiy rivojlanishga ta'sir etuvchi muhim omillar tahlil qilindi. Olingan ma'lumotlar SPSS dasturida statistik tahlil qilindi.

XULOSA: Mazkur tadqiqot natijalari zamonaviy ta'lim tizimida motivatsiyaga asoslangan pedagogik texnologiyalarni joriy etish va individual yondashuvlarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. 1-2-bosqich talabalari ta'lim jarayoniga yuqori motivatsiya bilan yondashayotgan bo'lsa, 3-4-bosqich talabalari kasbiy rivojlanishga ko'proq ahamiyat qaratayotgani aniqlandi. Shuningdek, barcha bosqich talabalari uchun diplom olish motivatsiyasi barqaror saqlanib turgani va muvaffaqiyat motivatsiyasi yuqori bosqichlarda ortgani ta'lim jarayonida talabalarning shaxsiy va kasbiy ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan individual yondashuvlarni rivojlantirish zarurligini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: O'quv motivatsiyasi, muvaffaqiyat motivatsiyasi, ta'lim samaradorligi, individual yondashuv, pedagogik texnologiyalar, talaba motivatsiyasi, kasbiy rivojlanish.

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: Данная статья посвящена изучению уровня учебной мотивации и стремления к успеху студентов в современной системе образования. В результате проведенного исследования были выявлены различия в мотивационных особенностях, учебных и профессиональных мотивах студентов разных ступеней. Результаты исследования имеют практическое значение при внедрении педагогических технологий, основанных на индивидуальном подходе и мотивации, направленных на удовлетворение потребностей студентов в образовательном процессе.

ЦЕЛЬ: Целью данного исследования является изучение особенностей мотивации студентов, разработка индивидуальных подходов, направленных на повышение эффективности образования путем анализа уровня их мотивации к учебной деятельности и стремления к успеху.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В исследовании приняли участие студенты высших учебных заведений Бухарской, Самаркандской и Хорезмской областей. В качестве методологической основы использованы "Методика изучения учебной мотивации" Т. И. Ильина и метод определения мотивации успеха Т. Элерса. С помощью этих методик изучался уровень учебной мотивации студентов и их

стремление к успеху, а также анализировались важные факторы, влияющие на личностное и профессиональное развитие. Полученные данные были подвергнуты статистической обработке в программе SPSS.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Результаты данного исследования показывают важность внедрения педагогических технологий, основанных на мотивации, и формирования индивидуальных подходов в современной системе образования. Выявлено, что если студенты 1-2 курсов подходят к образовательному процессу с высокой мотивацией, то студенты 3-4 курсов уделяют больше внимания профессиональному развитию. Также устойчивость мотивации к получению диплома у студентов всех курсов и повышение мотивации к успеху на высших курсах подтверждает необходимость развития индивидуальных подходов, направленных на удовлетворение личных и профессиональных потребностей студентов в образовательном процессе.

Ключевые слова: Учебная мотивация, мотивация успеха, эффективность обучения, индивидуальный подход, педагогические технологии, мотивация студента, профессиональное развитие.

Annotation.

INTRODUCTION: This article is dedicated to studying students' academic motivation and achievement orientation levels in the modern education system. Research conducted has identified motivational characteristics and differences in academic and career-oriented motives among students at different stages. The results of the study have practical significance in implementing individualized approaches and motivation-based pedagogical technologies aimed at meeting students' needs in the educational process.

AIM: The AIM of this research is to study the motivational characteristics among students, analyze their level of academic motivation, and assess their aspirations toward success, thus developing individualized approaches aimed at enhancing the effectiveness of education.

MATERIALS AND METHODS: Students from higher education institutions in the Bukhara, Samarkand, and Khorezm regions participated in the study. The research used T. I. Ilyin's "Methodology for

Studying Academic Motivation” and T. Ehlers' method for assessing success motivation. Through these methods, students' levels of academic motivation and desire to achieve success were examined, and significant factors influencing personal and professional growth were analyzed. Data were statistically analyzed using the SPSS software.

CONCLUSION: The results of this study highlight the importance of implementing motivation-based pedagogical technologies and developing individualized approaches in the modern educational system. While 1st- and 2nd-year students demonstrated a high level of motivation toward the learning process, 3rd- and 4th-year students showed greater emphasis on professional development. Furthermore, diploma motivation remained stable across all stages, and achievement motivation was found to increase in higher stages, confirming the need to develop individualized approaches in education that address students' personal and professional needs.

Keywords: Academic motivation, achievement motivation, educational effectiveness, individualized approach, pedagogical technologies, student motivation, professional development.

Zamonaviy ta'lim tizimining rivojlanishi talabalar shaxsiy o'sishini, mas'uliyatli va muvaffaqiyatli fuqarolarni shakllantirishni ta'minlash, shu bilan birga, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy hamda madaniy ehtiyojlariga javob beruvchi kadrlar tayyorlashni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi. Talabalarning bilim olish, kasbiy o'sish va muvaffaqiyatga erishish yo'lidagi motivatsiya omillari esa bugungi psixologik va pedagogik tadqiqotlarning eng dolzarb yo'nalishlaridan biriga aylangan. Ushbu yo'nalishda o'quv motivatsiyasining tahlili va rivojlanish qonuniyatlarini o'rganish nafaqat ilmiy izlanishlarga, balki amaliy jihatdan ham katta ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tadqiqot doirasida Buxoro davlat tibbiyot instituti, Buxoro tabiiy resurslarni boshqarish instituti, Samarqand davlat universiteti va Urganch davlat pedagogika instituti oliy ta'lim muassalarining talabalari o'rtasida motivatsiya xususiyatlari o'rganildi. Ushbu tanlovning hududiy qamrovi orqali talabalarning ijtimoiy-madaniy muhitga bog'liq o'ziga xos rivojlanish xususiyatlarini chuqur o'rganish imkoniyati yuzaga keladi. Talabalar o'rtasida kuzatilgan o'quv faoliyatiga nisbatan motivatsion

farqlar ularga individual yondashuv imkonini beradi va bu bilan ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqot metodikasi sifatida T. I. Ilin tomonidan ishlab chiqilgan «O'quv motivatsiyasini o'rganish usullari» so'rovnomasi hamda T. Elersning muvaffaqiyat motivatsiyasini aniqlash metodikasidan foydalanildi. Ushbu metodikalar yordamida talabalarning o'quv motivatsiyasi darajasi va muvaffaqiyatga erishishga intilishi o'rganilib, shaxsiy va kasbiy rivojlanish uchun qanday omillar muhim ekanligi tahlil qilinadi. Aynan shaxsning muvaffaqiyatga bo'lgan motivatsiyasi uning kelajakdagi faoliyatida qanday natijalar keltirishini oydinlashtirish imkoniyatini beradi.

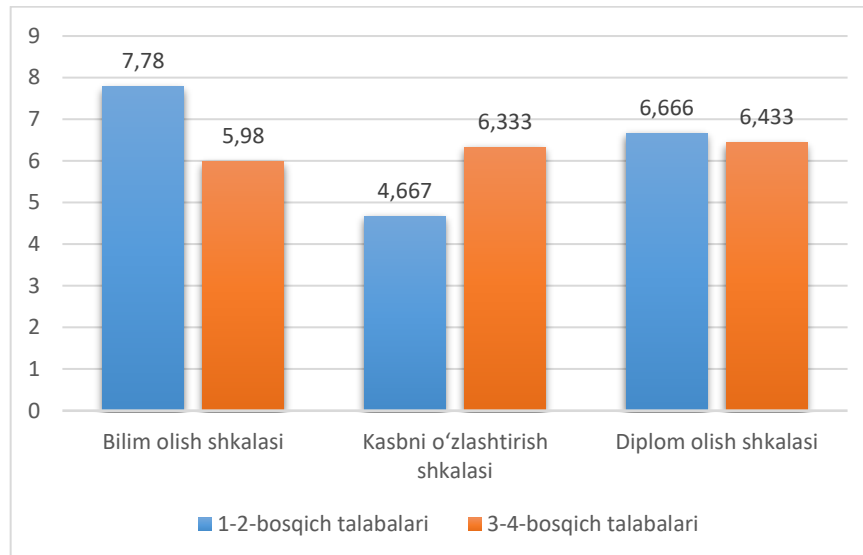
Talabalik davri insonning kasbiy rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadigan davr hisoblanadi. Bu davrda yoshlar nafaqat nazariy bilimlarni o'zlashtiradi, balki jamiyatda o'z o'rnini topish, kasbiy o'sishga erishish uchun shaxsiy mas'uliyatni his qilishni boshlaydilar. Shunday ekan, mazkur tadqiqot doirasida 1-2 va 3-4 kurs talabalari o'rtasidagi motivatsion farqlarni aniqlash orqali ularning ta'lim jarayonidagi ehtiyoj va qiziqishlarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari ta'lim tizimida motivatsiyaga asoslangan pedagogik texnologiyalarni joriy etishda, shuningdek, ta'lim jarayonida talabalarning shaxsiy ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan individual yondashuvlarni ishlab chiqishda nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi. Natijada, o'qitish jarayonining samaradorligi oshibgina qolmay, balki kuchli motivatsiyaga ega, yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashga ham zamin yaratiladi. Shu bilan birga, shaxsiy rivojlanish jarayonlarini ongli ravishda boshqarish, talabalar uchun o'z kasbiy maqsadlariga erishishda muhim motivatsion manba sifatida xizmat qiladi.

O'quv motivatsiyasi metodikasining natijalari tahlil qilinganda, 1-2-bosqich talabalari va 3-4-bosqich talabalari o'rtasida bilim olish motivlarining statistik xususiyatlari aniqlangan.

1-rasm

T. I. Ilin tomonidan ishlab chiqilgan «O'quv motivatsiyasini o'rganish usullari» so'rovnomasi natijalari diagramma ko'rinishida

1-2-bosqich talabalari orasida bilim olish motivlarining o'rtacha qiymati 7,780 ga teng bo'lib, standart og'ishi 3,234 ni tashkil etdi. Bu natija ushbu talabalarining ta'lim olishga bo'lgan kuchli motivatsiyasini va bilimga bo'lgan qiziqishini aks ettiradi. 3-4-bosqich talabalari orasida esa bilim olish motivining o'rtacha qiymati 5,980 va standart og'ishi 2,924 ga teng. Ikkala guruhning umumiy o'rtacha qiymati 1,800 va standart og'ishi 3,929 ni tashkil etdi. Styudentning t-kriteriy qiymati 2,509 va ishonch darajasi ($P=0,018$) bo'lib, bu 1-2 va 3-4-bosqich talabalarining bilim olish motivlaridagi farqning statistik ahamiyatli ekanligini ko'rsatadi. Ushbu natijalar 1-2-bosqich talabalari orasida o'quv jarayoniga bo'lgan yuqori motivatsiya darajasini va ta'limga nisbatan kuchli qiziqishni ko'rsatmoqda.

Kasbni egallash motivlari bo'yicha tahlil shuni ko'rsatadiki, 1-2-bosqich talabalarida kasbni egallash motivlarining o'rtacha qiymati 4,667 va standart og'ishi 1,708 ga teng bo'lib, bu ularning kasbga bo'lgan qiziqishini va loyihalarga nisbatan yuqori e'tiborini ifodalaydi. 3-4-bosqich talabalarida esa ushbu motivning o'rtacha qiymati 6,333 va standart og'ishi 1,787 bo'lib, ularning kasbiy maqsadlarga nisbatan yanada katta e'tibor berishini ko'rsatmoqda. Ikkala guruhning umumiy o'rtacha qiymati 1,666 va standart og'ishi 2,440 ga teng. Styudentning t-kriteriy qiymati -3,741 va ishonch darajasi ($P<0,001$) bo'lib, bu 1-2 va 3-4-

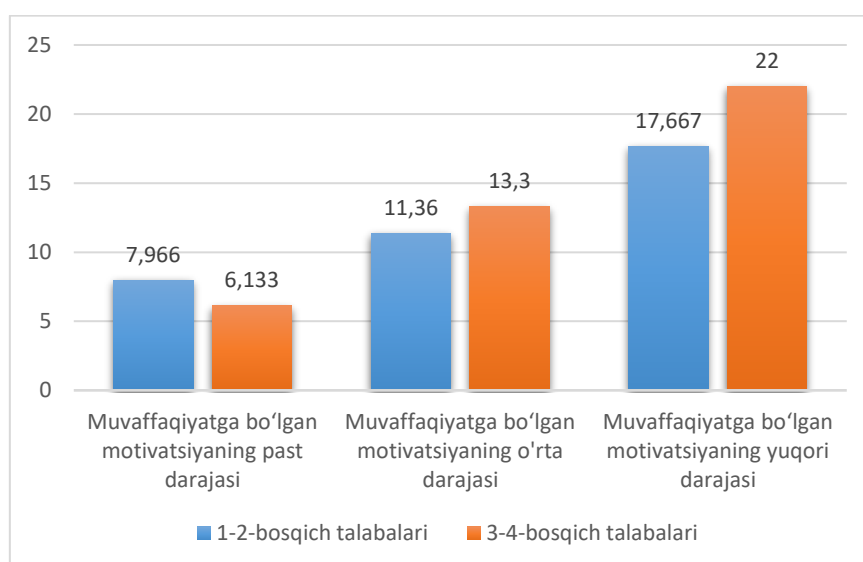
bosqich talabalari o'rtasida kasbni egallash motivlarida sezilarli farq mavjudligini ko'rsatadi. Bu esa 3-4-bosqich talabalari orasida kasbiy rivojlanish va professional yutuqlarga bo'lgan yuqori motivatsiyani aks ettiradi.

Diplom olish motivlari bo'yicha o'tkazilgan tahlilda 1-2-bosqich talabalari orasida ushbu motivning o'rtacha qiymati 6,666 va standart og'ishi 2,162 ga teng bo'lgan bo'lsa, 3-4-bosqich talabalari orasida bu ko'rsatkich 6,433 va standart og'ishi 2,116 ni tashkil etadi. Ikkala guruh uchun umumiy o'rtacha qiymat 0,233 va standart og'ishi 3,067 ga teng. Styudentning t-kriteriy qiymati 0,417 va ishonch darajasi ($P=0,680$) bo'lib, bu ikki guruh talabalari o'rtasida diplom olish motivlari bo'yicha statistik ahamiyatli farq yo'qligini ko'rsatadi. Bu esa diplom olishga bo'lgan motivatsiyaning ta'lim bosqichidan qat'i nazar barqaror darajada saqlanishini va barcha bosqich talabalari uchun bir xil ahamiyatga ega ekanini anglatadi.

Tadqiqotimizda T. Elers tomonidan ishlab chiqilgan Muvaffaqiyat motivatsiyasini aniqlash metodikasi keyingi usul sifatida qo'llanilib, uning natijalari batafsil tahlil qilindi.

2-rasm

T. Elersning Muvaffaqiyat motivatsiyasini aniqlash metodikasi natijalari diagramma ko'rinishida

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, 1-2-bosqich va 3-4-bosqich talabalari orasida muvaffaqiyat motivatsiyasi darajasida sezilarli statistik farqlar mavjud. Dastlabki tahlil natijalariga ko'ra, 1-2-bosqich talabalarida muvaffaqiyatga intilish motivatsiyasining past darajasi o'rtacha 7,966

ballga yetib, standart og'ishi 1,607 ni tashkil etgan. Bunga nisbatan, 3-4-bosqich talabalari orasida past motivatsiya darajasi o'rtacha 6,133 ball va standart og'ishi 1,357 ga teng bo'lgan. Ikkala guruh o'rtasidagi umumiy o'rtacha farq 1,833 ball, standart og'ishi esa 2,198 ga teng. Styudent t-kriteriy qiymati 4,568 va ishonch darajasi ($P < 0,001$) darajasida ekanligi yuqori bosqich talabalari orasida muvaffaqiyat motivatsiyasining past darajasi kamroq uchrayotganini ko'rsatadi.

1-2-bosqich talabalari orasida muvaffaqiyat motivatsiyasining o'rta darajasi o'rtacha 11,36 ball bo'lib, standart og'ishi 0,802 ga teng bo'lsa, 3-4-bosqich talabalari orasida o'rtacha motivatsiya darajasi 13,30 ball va standart og'ishi 1,896 ga teng. Umumiy o'rtacha farq -1,633 ball bo'lib, standart og'ishi 1,884 ni tashkil qiladi. Styudent t-kriteriy qiymati -4,748 va ishonch darajasi ($P < 0,001$) talabalarining o'quv kurslari ortishi bilan muvaffaqiyatga intilish motivatsiyasining ortishini ko'rsatadi. Ushbu natijalar, talabalarining bilim jarayonida o'ziga bo'lgan ishonchi ortib, shaxsiy va kasbiy maqsadlarni aniqroq belgilashlariga yordam berishini tasdiqlaydi.

Muvaffaqiyatga bo'lgan yuqori motivatsiya darajasidagi farq ham ahamiyatli ko'rsatkichdir. 1-2-bosqich talabalarida bu ko'rsatkich o'rtacha 17,667 ball va standart og'ishi 1,184 ga teng bo'lgan, 3-4-bosqich talabalari orasida esa o'rtacha 22,00 ball va standart og'ishi 3,648 ga yetgan. Ikkala guruh o'rtasidagi umumiy o'rtacha farq -4,333 ball, standart og'ishi esa 4,121 ga teng. Styudent t-kriteriy qiymati -5,575 va ishonch darajasi ($P < 0,001$) ekanligi yuqori bosqich talabalari orasida muvaffaqiyatga intilishning yuqori darajada ekanligini ko'rsatadi. Ushbu farqlar talabalarining kasbiy va hayotiy tajribalarining ortgani, ularning maqsadlarini aniq belgilash hamda ularga erishishda qat'iyatliroq bo'lishlariga turtki bo'lishini anglatadi.

Zamonaviy ta'lim tizimi talabalar shaxsiy o'sishini va jamiyatning ehtiyojlariga mos keladigan kadrlarni tayyorlashni maqsad qilib qo'yadi. Talabalarining o'qish, kasbiy o'sish va muvaffaqiyatga erishish motivatsiyasi zamonaviy tadqiqotlarning dolzarb yo'nalishidir. Buxoro, Samarqand va Qoraqalpog'iston universitetlarida olib borilgan tadqiqotda talabalarining motivatsiya xususiyatlari o'rganilib, motivatsion farqlar aniqlangan. 1-2-bosqich talabalari o'qishga kuchli motivatsiyaga ega bo'lsa, 3-4-bosqich talabalarida kasbiy rivojlanishga yuqori e'tibor berilishi ko'rsatilgan. Diplom olish motivlari barcha bosqich talabalari

uchun barqaror va ahamiyatli ekanligi, muvaffaqiyat motivatsiyasi esa yuqori bosqich talabalari orasida ko'proq o'sish tendensiyasini ko'rsatadi. Natijalar ta'lim jarayonida individual yondashuvlarni ishlab chiqish va motivatsiyaga asoslangan pedagogik texnologiyalarni joriy etishda muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Bandura, A. (2020). The Influence of Self-Efficacy on Self-Regulation and Motivation in Academic Settings. *Educational Psychologist*, 55(3), 124-135.

2. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2020). Self-Determination Theory: A Macrotheory of Human Motivation, Development, and Health. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268.

3. Pintrich, P. R. (2017). A Conceptual Framework for Assessing Motivation and Self-Regulated Learning in College Students. *Educational Psychologist*, 50(1), 19-34.

4. Алексеева, Е. И., & Шарова, О. С. (2023). Мотивация студентов к учебной деятельности: современные подходы и стратегии. *Психология образования*, 2(1), 45-56.

5. Беляева, Т. Г. (2022). Эффективные методики повышения учебной мотивации у студентов. *Современные проблемы науки и образования*, 5(3), 134-140.

6. Иванова, Н. Н., & Петров, А. С. (2023). Роль внутренней и внешней мотивации в учебной деятельности студентов. *Научные исследования в образовании*, 12(3), 78-85.

7. Кузнецова, Т. Н. (2022). Психология мотивации: теоретические и практические аспекты. *Журнал психологических исследований*, 8(4), 101-113.

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Ismatulloev Abdullo Nasrulloevich, mustaqil tadqiqotchi

[Исмагуллоев Абдулло Насруллоевич, независимый соискатель],
[Abdullo N.Ismatulloev, independent researcher]; manzil: Toshkent sh.,

Chilonzor tumani, Bunyodkor ko'chasi 27 uy [адрес: г.Ташкент,
Чиланзарский район, ул. Бунёдкор, 27], [address: Tashkent city,

Chilonzor district, st. Bunyodkor 27]; E-mail:

abdullo.ismatullayev@mail.ru

BO'LAJAK PEDAGOGLARDA O'ZIGA ISHONCHNI RIVOJLANTIRISHDA YUZAGA KELADIGAN TO'SIQLARI

Dawkeeva Aydin Oralbaevna

NDPI Psixologiya kafedrası dotsenti,
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo'lajak pedagoglarning o'ziga ishonchini rivojlantirish bo'yicha pedagogik va psixologik xususiyatlar tahlil qilinadi. Maqolada bo'lajak pedagoglarning o'zini o'zi rivojlantirishning motivasion asos, o'z-o'zini rivojlantirish usullari, mexanizmlarining shakllanmaganligi va hayotiy maqsadlarni qo'yishdagi qiyinchiliklar, o'zini o'zi shakllantirish bilan shug'ullanishni istamaslik bilan bog'liq o'ziga ishonchsizlik yoki o'ziga ishonchni yuzaga keltiruvchi o'zini o'zi noto'g'ri (noadekvat) baholash va boshqalar ko'rib chiqiladi. Shuningdek o'zini o'zi rivojlantirish to'siqlariga kelsak, ular ichki va tashqi, ob'ektiv va sub'ektiv omillar tavsiflanadi.

Kalt so'zi: Pedagog, o'zini anglash, o'ziga ishonch, ichki, tashqi, ob'ektiv va sub'ektiv omillar, o'zini o'zi rivojlantirish, o'z-o'zini tahlil qilish, o'zini o'zi boshqarish, o'zini o'zi himoyalash.

ПРЕПЯТСТВИЯ В РАЗВИТИИ УВЕРЕННОСТИ В СЕБЕ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГИ

Дашкеева Айдин Оралбаевна

доцент кафедры психологии НДПИ,
Доктор философии педагогических наук (PhD)

Аннотация: В данной статье анализируются педагогико-психологические особенности формирования уверенности в себе у будущих учителей. В статье речь идет о мотивационной основе саморазвития будущих педагогов, недостаточной сформированности

методов и механизмов саморазвития, трудностях в постановке жизненных целей, нежелании заниматься саморазвитием. Неправильная (неадекватная) самооценка и др. , что вызывает неуверенность в себе или неуверенность в себе и т.д. Что касается препятствий на пути саморазвития, то к ним относятся работа и внешние, объективные и субъективные факторы.

Ключевые слова: Воспитатель, самосознание, уверенность в себе, труд, внешние, объективные и субъективные факторы, саморазвитие, самоанализ, самоуправление, самозащита.

OBSTACLES TO DEVELOPING SELF-CONFIDENCE IN FUTURE TEACHERS

Dawkeeva Aidin Oralbaevna

Associate Professor of the Department of Psychology, NDPI, Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD)

Abstract: This article analyzes the pedagogical and psychological features of the formation of self-confidence in future teachers. The article discusses the motivational basis for self-development of future teachers, insufficient formation of methods and mechanisms of self-development, difficulties in setting life AIMs, unwillingness to engage in self-development. Incorrect (inadequate) self-esteem, etc., which causes self-doubt or lack of self-confidence, etc. As for the obstacles to self-development, they include work and external, objective and subjective factors.

Key words: Educator, self-awareness, self-confidence, work, external, objective and subjective factors, self-development, self-analysis, self-management, self-defense.

Bo'lajak pedagoglarda o'zini o'zi rivojlantirish qobiliyatini rivojlantirishning pedagogik omillari tahlilida zamonaviy bo'lajak pedagoglarning o'zini o'zi rivojlantirishiga jiddiy to'siq sifatida xizmat qiluvchi pedagogik to'siqlar ham aniqlandi. O'zini o'zi rivojlantirishning o'ziga xos to'siqlari quyidagilar hisoblanadi:

- motivasion asos, o'z-o'zini rivojlantirish usullari, mexanizmlarining shakllanmaganligi;

- hayotiy maqsadlarni qo'yishdagi qiyinchiliklar, o'zini o'zi shakllantirish bilan shug'ullanishni istamaslik bilan bog'liq o'ziga

ishonchsizlik yoki o'ziga ishonchni yuzaga keltiruvchi o'zini o'zi noto'g'ri (noadekvat) baholash va boshqalar.

O'zini o'zi rivojlantirish jarayoni ijtimoiy qabul qilingan me'yorlarda ham ancha samarali kechishi mumkin, agarda shaxs (o'zining turli shakllanish bosqichlarida) ijobiy jihatdan pedagogik-psixologik qo'llab-quvvatlansa. Ta'lim muassasalarida o'quv-tarbiyaviy faoliyatda o'zini o'zi rivojlantirish maqsadida tashkil etish g'oyasi amalga oshirilsa, bu har bir sub'ektning o'z ustida ishlashi uchun maqbul sharoitlar yaratadi, individual o'zini o'zi anglash va o'z-o'zini rivojlantirishni ta'minlaydi.

O'zini o'zi rivojlantirish to'siqlariga kelsak, ular ichki va tashqi, ob'ektiv va sub'ektiv omillar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. **Tashqi to'siqlar:**

*ta'lim muassasasida atayin o'z-o'zini rivojlantirish va o'zini o'zi rivojlantirish uchun maqbul sharoitlar yaratilmaydi;

*adovat, havas va atrofdagilar tomonidan bosim, nizolarning mavjudligi - bularning barchasi aniq shaxsning o'zini o'zi rivojlantirishga intilishini to'sadi;

*pedagogik tarkib tomonidan bu masalada yordam va qo'llab-quvvatlashning yo'qligi.

Ichki to'siqlar:

*o'zini o'zi rivojlantirish qobiliyatining yo'qligi, shablon va stereotiplarga bog'liqlik;

*o'zini o'zi rivojlantirish ehtiyoji va motivlarining yo'qligi;

*o'zini o'zi rivojlantirish va o'zini o'zi shakllantirish «texnologiya»larini zaif egallaganlik;

*shaxsiy inertlik, dangasalik, o'zini o'zgartirishga, rivojlantirishga noqobillik, xohish yo'qligi;

*asablarni toliqtiruvchi, hayotdan lazzatlarini bermaydigan o'ziga ishonmaslik hissi;

*o'zgarishlarga intilishni to'suvchi o'ziga ishonch: «Men shundoq ham hamma narsani bilaman, qila olaman, ma'lumotimni oshirishga ehtiyoj yo'q»;

*odatlarni buzuvchi va o'z ustida ishlashga majbur qiluvchi har qanday turdagi innovasiyalarga salbiy munosabat; shaxs har qanday yangiliklar zararli va keraksiz deb ishonadi [1].

Rossiya zamonaviy psixologiyasida asosiy e'tibor mehnat sub'ektini rivojlantirishning muhim yo'nalishi sifatida - kasbiy yo'nalganlikni shakllantirishga qaratilgan. Yo'nalganlik kishi tomonidan kasbni egallash

muvaqqiyatini belgilaydi va mutaxassis (professional) shaxsining «tizimini shakllantiruvchi» omili sifatida yuzaga chiqadi.

Bugungi kunda psixologiyada kasbiy yoʻnalganlik yagona tushunchaga ega emas. Kasbiy yoʻnalganlik maʼlum kasbiy faoliyatdagi motivlar, shaxs ustanovkasi, rejalari, qadriyatlar yoʻnalishi majmui sifatida talqin qilinadi.

Inson motivasion sohasining umumiy tizimli koʻrinishi tadqiqotchilarga motivlarni tasniflash imkonini beradi. Maʼlumki, umumiy psixologiyada xulq-atvor (faoliyat) motivlari (motivasiya) turlari har xil asoslarda chegaralanadi:

a) faoliyatda ishtirok etish xarakteriga koʻra (A.N.Leontev boʻyicha, tushuniladigan, bilinadigan va harakatdagi motivlar); [2]

b) faoliyatga bogʻliq vaqt (davomiyligi) ga koʻra (B.F.Lomovga koʻra uzoq-qisqa motivasiya);

v) ijtimoiy ahamiyatiga koʻra (P.M.Yakobson boʻyicha ijtimoiy - tor-shaxsiy);

g) faoliyatning oʻziga kirish yoki undan tashqarida boʻlishiga koʻra (L.I.Bojovich boʻyicha, keng-ijtimoiy motivlar, yoki tor-shaxsiy motivlar);

d) aniq faoliyat turi, xususan, oʻquv faoliyati motivlari va hokazo.

Tasnif asoslari sifatida X.Myurrey, M.Argayl, A.Maslou va boshqalarning sxemalarini koʻrish mumkin. Muloqot mazmuniga (ish bilan bogʻliq, emosional) koʻra, motivlarni ajratish P.M.Yakobsonga tegishli sanaladi. A.N.Leontevga koʻra, integrasiya va muloqotni belgilovchi ijtimoiy ehtiyojlarni uchta asosiy turga ajratish mumkin:[3]

a) oʻzaro taʼsir obʼekti yoki maqsadi;

b) kommunikatorning oʻz manfaatlari;

v) boshqa kishining yoki butun jamiyatning manfaatlari.

Hukmron motivasiyani aniqlashda uning faoliyatiga shaxsning subʼekt sifatidagi intellektual-emosional-irodaviy soha xususiyatlaridan kelib chiqib yondashish maqsadga muvofiqdir. Shunga muvofiq tarzda insonning yuksak maʼnaviy ehtiyojlari ahloqiy (ruhiy), intellektual-bilish va estetik mazmundagi ehtiyojlar (motivlar) sifatida namoyon boʻlishi mumkin. Bu motivlar, P.M.Yakobson boʻyicha, «his-tuygʻular, qiziqishlar, odatlar va boshqalar» kabi uzluksiz qoʻzgʻalishlar bilan bogʻliq maʼnaviy talab, ehtiyojlarni qondirishga mutanosib boʻladi. Boshqacha aytganda, yuksak ijtimoiy, maʼnaviy motivlar (ehtiyotlar) shartli ravishda uch guruhga boʻlinishi mumkin:

-intellektual-bilish motiv (ehtiyot)lari;

-ma'naviy-ahloqiy motivlar;

-emosional-estetik motivlar.

«Ta'lim beruvchi-ta'lim oluvchi» tizimida talaba nafaqat bu tizimning boshqaruv ob'ekti, balki faoliyat sub'ekti ham hisoblanadi. Bizning fikrimizcha, o'ziga ishonch shaxsning ijtimoiy munosabatlarda faol va yetakchi bo'lish qobiliyatini oshiradi. O'ziga ishonch shaxsning ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishiga va boshqalarga o'z fikrlarini ta'sirchan yetkazishiga yordam beradi. O'ziga ishonchi baland shaxslar jamoat ishlari va ijtimoiy faoliyatlarda ko'proq ishtirok etishga intiladi. Bu ularning boshqalar bilan samarali muloqot qilish va o'z fikrlarini erkin ifoda etish qobiliyatini oshiradi. Ijtimoiy munosabatlarda o'ziga ishonch shaxsning boshqalarga hurmat bilan qarashi va ularning fikrini inobatga olish qobiliyatini ham rivojlantiradi.

Xulosa: O'ziga ishonch rivojlangan shaxslar boshqalarga yetakchilik qila oladi va jamoa a'zolari o'rtasida muvofiqlikni ta'minlaydi. Psixologik adabiyotlar ijtimoiy munosabatlarda o'ziga ishonchning ijobiy ta'sirini ko'rsatib, shaxsning jamoaviy ishlarda samarali ishtirok etishini ta'kidlaydi. Shaxs o'ziga ishonch hosil qilganda, u boshqalarga o'z ta'sirini kuchaytirib, ijtimoiy munosabatlarda muvaffaqiyatga erishadi. O'ziga ishonch ijtimoiy guruhlarda rahbarlik qobiliyatini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Abu Nasr Farobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2003. – 224 b

2. Самоукина Н.В. Первые шаги школьного психолога. Психологический тренинг [Текст] // Ярославль: Академия развития: Академия Холдинг, 2002. - 224 с.

3. Бандура А. Подростковая агрессия. Изучение влияния воспитания и семейных отношений. – М.: Апрель Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 1999. – 346 с.

4. Цагарелли Е.Б. Личностные детерминанты неравновесных психических состояний [Текст] // Дисс. канд. психол. наук. - Казань, 2003. – 188 с.

5. Mead, George Herbert. 1982. The Individual and the Social Self: Unpublished Essays by G. H. Mead, edited by D. L. Miller. Chicago: University of Chicago Press. ISBN 978-0-608-09479-3

OLIIY TA'LIM JARAYONIDA TALABALARDA SOG'LOM TURMUSH TARZIGA ONGLI EHTIYOJNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Mardonova Saodat Muzaffarovna

BuxDU, Ekologiya va geografiya kafedrası o'qituvchisi, dotsent

saodatmuzaffarovna021@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada oliy ta'lim jarayonida talabalar orasida sog'lom turmush tarziga bo'lgan ongli ehtiyojni rivojlantirishning ahamiyati yoritilgan. Sog'lom turmush tarzi talabalarning jismoniy va ruhiy salomatligini qo'llab-quvvatlab, ularning kelgusidagi hayotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Maqolada jismoniy faollik, to'g'ri ovqatlanish, psixologik barqarorlik, zararli odatlardan voz kechish va yetarli dam olish kabi tamoyillarning talabalarga qanchalik muhimligi ta'kidlanadi. Oliy ta'lim muassasalarida sog'lom turmush tarziga oid bilim va ko'nikmalarni shakllantirishda ta'lim dasturlari, sport tadbirlari va psixologik yordam xizmatlarining o'rni muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: sog'lom turmush tarzi, oliy ta'lim, talabalar, jismoniy faollik, to'g'ri ovqatlanish, psixologik salomatlik, zararli odatlar, dam olish, ongli ehtiyoj.

ТЕХНОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ ОСОЗНАННОЙ ПОТРЕБНОСТИ К ЗДОРОВОМУ ОБРАЗУ ЖИЗНИ У СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В статье освещается значение формирования у студентов осознанной потребности в здоровом образе жизни в процессе высшего образования. Здоровый образ жизни способствует физическому и психическому здоровью учащихся и положительно влияет на их дальнейшую жизнь. В статье подчеркивается, насколько важны для учащихся такие принципы, как физическая активность, правильное питание, психологическая стабильность, отказ от вредных

привычек и адекватный отдых. Обсуждается роль образовательных программ, спортивных мероприятий и служб психологической поддержки в формировании знаний и навыков здорового образа жизни в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, высшее образование, студенты, физическая активность, правильное питание, психологическое здоровье, Вредные привычки, отдых, сознательная потребность.

TECHNOLOGY FOR DEVELOPING A CONSCIOUS NEED FOR A HEALTHY LIFESTYLE IN STUDENTS IN THE PROCESS OF HIGHER EDUCATION

Annotation. The article highlights the importance of developing a conscious need for a healthy lifestyle among students in the process of Higher Education. A healthy lifestyle supports the physical and mental health of students, positively affecting their future life. The article highlights how important principles such as physical activity, proper nutrition, psychological stability, abstinence from harmful habits and adequate rest are to students. The role of educational programs, sports events and psychological assistance services in the formation of knowledge and skills related to a healthy lifestyle in higher education institutions is discussed.

Keywords: healthy lifestyle, higher education, students, physical activity, proper nutrition, psychological health, harmful habits, rest, conscious need.

Bugungi kunda jahon hamjamiyati sog'lom turmush tarzining ahamiyatini tobora ko'proq anglab yetmoqda. Inson salomatligi va jamiyat farovonligi o'rtasidagi bog'liqlik haqida ko'plab tadqiqotlar olib borilgan va ular shuni ko'rsatadiki, sog'lom hayot tarzi nafaqat individual salomatlikni mustahkamlash, balki butun ijtimoiy hayotni rivojlantirish va barqarorlashtirishda muhim omil hisoblanadi. Shu munosabat bilan oliy ta'lim muassasalarida talabalarni sog'lom turmush tarziga yo'naltirish va ularda bu yo'nalishda ongli ehtiyojni shakllantirish dolzarb masalaga aylandi. Oliy ta'lim muassasalari nafaqat ilmiy bilimlarni egallashga, balki yoshlarning shaxsiy rivojlanishi va ularning ijtimoiy-ma'naviy jihatdan kamol topishiga ham xizmat qiladigan maskanlardir. Bu maskanlar yosh avlodni kelgusidagi hayotga tayyorlashda katta ahamiyatga ega bo'lib, ularning ma'naviy, axloqiy va jismoniy holati hamda sog'lig'iga ta'sir

o'tkazuvchi asosiy muhit hisoblanadi. Talabalar, o'z navbatida, kelgusidagi yetakchi mutaxassislar va jamiyatni rivojlantirishga xizmat qiluvchi kuch sifatida e'tiborga olinadi. Shu sababli, oliy ta'lim muassasalarida sog'lom turmush tarziga bo'lgan ongli ehtiyojni shakllantirish orqali talabalar salomatligini mustahkamlash va ularni kelgusidagi professional faoliyatga tayyorlash masalasi ustuvor vazifalardan biriga aylanadi.

Ongli ehtiyoj deganda, insonning maqsadli faoliyati davomida sog'lom turmush tarzi tamoyillariga amal qilishga yo'naltirilgan ichki istak va bu boradagi bilimlarni amaliyotga tatbiq etish qobiliyati tushuniladi. Bu ehtiyojning rivojlanishi esa shaxsiy motivatsiya, bilim va ko'nikmalarga bog'liq. Shu sababli, talabalarga sog'lom turmush tarzi tamoyillarini tushuntirish, ularni bu yo'nalishda motivatsiyalash va ularga zaruriy bilimlarni yetkazish orqali, ularda mustahkam ongli ehtiyojni shakllantirish mumkin. Bu esa ularning kelgusida to'laqonli, sog'lom va muvaffaqiyatli hayot kechirishi uchun asosiy shartlardan biri hisoblanadi. Sog'lom turmush tarzi talabalarning nafaqat jismoniy, balki psixologik va ijtimoiy salomatligini ham o'z ichiga oladi.

O'z navbatida, bu omillar o'zaro bog'liq bo'lib, ulardan biri yoki bir nechta zarar ko'rgan taqdirda, boshqa sohalarga ham ta'sir o'tkazadi. Masalan, jismoniy sog'lig'i yaxshi bo'lmagan talaba o'z o'qishiga va ijtimoiy hayotiga to'liq e'tibor qaratolmasligi mumkin. Psixologik sog'liq ham shunday muhim bo'lib, insonning ruhiy holati va stressga qarshi kurashish qobiliyatiga bog'liq. Shu bois, sog'lom turmush tarziga oid bilimlar va ko'nikmalar talabalarga bu sohalarda barqarorlikni ta'minlash imkonini beradi.

Oliy ta'lim jarayonida talabalarni sog'lom turmush tarziga yo'naltirish va ularda bu yo'nalishda ongli ehtiyojni rivojlantirish, ayniqsa, zamonaviy jamiyatda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Buning bir nechta asosiy sabablari bor. Eng avvalo, sog'lom turmush tarzi har bir insonning jismoniy va ruhiy salomatligini ta'minlaydi, shu bilan birga, o'ziga nisbatan ijobiy munosabatni rivojlantiradi. Oliy ta'lim muassasalarida talabalar nafaqat bilim olish, balki ularning ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishi uchun ham katta imkoniyatlarga ega bo'lishi lozim. Shu sababli, sog'lom turmush tarziga oid tamoyillar talabalarga kiritilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Birinchi navbatda, sog'lom turmush tarzining ta'rifi va mazmuni haqida tushuncha berish lozim. Sog'lom turmush tarzi bu insonning sog'lom va faol hayot kechirish uchun amal qilishi kerak bo'lgan odatlar va ko'nikmalar majmui hisoblanadi. Bunga jismoniy faollik, to'g'ri ovqatlanish, psixologik

salomatlik, zararli odatlardan voz kechish va dam olish kabi elementlar kiradi. Oliy ta'lim muassasalarida aynan mana shu tamoyillar talabalarga yetkazilishi va ularga shu yo'nalishda to'g'ri motivatsiya berilishi kerak.

Oliy ta'lim tizimi talabalarga nafaqat kasbiy bilimlarni o'rgatish, balki ularning hayotiy ko'nikmalarini ham rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi lozim. Chunki talaba faqat o'z sohasi bo'yicha bilimlarga ega bo'lishi bilan cheklanmasdan, o'z hayot tarzini to'g'ri yo'naltirish, jismoniy va ruhiy jihatdan sog'lom bo'lish orqali jamiyatning faol va muvaffaqiyatli a'zosi bo'lishi kerak. Oliy ta'limda sog'lom turmush tarzi bo'yicha ongli ehtiyojni shakllantirish orqali, talabalarga kelgusida kasbiy va shaxsiy hayotida muvaffaqiyatli bo'lishi uchun zarur ko'nikmalarni egallash imkoniyati yaratiladi. Jismoniy faollik sog'lom turmush tarzining ajralmas qismi hisoblanadi. Ayniqsa, talabalar orasida harakatsiz turmush tarzi keng tarqalgan. O'quv mashg'ulotlari, uy vazifalari va raqamli texnologiyalarga bo'lgan qiziqish jismoniy harakatlarni kamaytiradi. Oliy ta'lim muassasalarida bu muammoni hal qilish uchun jismoniy tarbiya va sport tadbirlariga e'tibor qaratish lozim. Talabalarga sport zallari, ochiq havoda mashg'ulotlar va jismoniy faoliyatga qaratilgan maxsus dasturlar orqali harakatlanish imkoniyatlari yaratib berilishi kerak. Sport va jismoniy faollik nafaqat jismoniy sog'liqni mustahkamlaydi, balki ruhiy salomatlikni ham qo'llab-quvvatlaydi, stressni kamaytiradi va umumiy motivatsiyani oshiradi.

To'g'ri ovqatlanish ham sog'lom turmush tarzining muhim elementi sanaladi. Hozirgi davrda talabalar orasida noto'g'ri ovqatlanish odatlari keng tarqalgan. Tez ovqatlanish mahsulotlari, noto'g'ri ovqatlanish tartibi va ovqatlanishdagi tartibsizliklar yoshlarning sog'lig'iga jiddiy zarar yetkazmoqda. Oliy ta'lim muassasalarida talabalar orasida to'g'ri ovqatlanish madaniyatini shakllantirish, bu borada maxsus dasturlarni ishlab chiqish va talabalarni to'g'ri ovqatlanishga yo'naltiruvchi ma'lumotlarni yetkazish zarur. To'g'ri ovqatlanish talabalarning jismoniy va aqliy faoliyatini qo'llab-quvvatlash, ularning bilim olish jarayonidagi samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

"Oliy ta'lim jarayonida talabalarda sog'lom turmush tarziga ongli ehtiyojni rivojlantirish" mavzusida mamlakatimizdagi pedagog olimlarning ilmiy tadqiqotlari juda keng va turlichadir. Quyida shu sohaga oid ba'zi olimlarning fikrlarini keltirib o'tishni lozim topdik. Mavzuga oid sohalar kesimida bir qator ilmiy ishlar amalga oshirilgan. Jumladan,

1. Psixologiya va ta'lim psixologiyasi sohasida:

Professor Mahmud Toshmatovning tadqiqotlari talabalarning shaxsiy rivojlanishiga qaratilgan. Uning fikricha, ta'lim jarayonida talabalar o'z salomatligiga nisbatan ongli munosabatni shakllantirishlari uchun ijtimoiy-psixologik omillarni hisobga olish muhimdir.

Professor Gulnora Saidovanning tadqiqotlari talabalarning stress bilan kurashish va o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Uning fikricha, o'quv jarayoni va ijtimoiy muhitda stress bilan bog'liq muammolarni hal qilish talabalarni sog'lom turmush tarziga undaydi.

Professor Shavkat Hasanovning tadqiqotlari talabalarning sog'lom turmush tarziga ta'sir ko'rsatadigan omillarni tahlil qilishga qaratilgan. Uning fikricha, ta'lim muhitini takomillashtirish, sport va madaniy tadbirlarni tashkil qilish talabalar salomatligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

2. Pedagogika va ta'lim metodikasi sohasida:

Professor Ma'ruf Hoshimov ta'lim jarayonida sog'lom turmush tarzi bilan bog'liq bilimlarni berish va amaliy mashg'ulotlarni tashkil qilish muhimligini ta'kidlaydi. U talabalarni sog'lom turmush tarzi haqida ma'lumot berish, tanqidiy fikr yuritishga o'rgatish va o'z salomatligiga mas'uliyatni his qilishga undaydi.

Professor Gulmira Ahmedovanning tadqiqotlari o'quv jarayoniga yangi pedagogik usullarni qo'llash, masalan, loyiha metodi va immersiv texnologiyalardan foydalanish orqali talabalarni sog'lom turmush tarziga undashga qaratilgan.

Professor Shohrux Tolipov talabalar uchun sog'lom turmush tarzi bilan bog'liq xizmatlarni taqdim qilish va turli tadbirlar tashkil qilish muhimligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, bu talabalar o'rtasida sog'lom turmush tarziga bo'lgan qiziqishni oshiradi.

3. Sog'liqni saqlash sohasida:

Professor Shohrux Rahmatullayev o'quvchilarning jismoniy va ruhiy salomatligiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni o'rganib, talabalar uchun sog'lom turmush tarzi bilan bog'liq tavsiyalar beradi.

Ushbu olimlar talabalar salomatligi va sog'lom turmush tarzi rivojlanishida muhim hissa qo'shganlar. Ularning tadqiqotlari ta'lim tizimini takomillashtirish va talabalar o'rtasida sog'lom turmush tarziga bo'lgan qiziqishni oshirishga qaratilgan.

Mamlakatimizda sog'lom turmush tarzi va ta'lim sohasida tadqiqot olib boradigan ko'plab boshqa olimlar ham bor.

Ushbu tahlillar asosida xulosalarimizni umulashtirgan holda **talabalarda sog'lom turmush tarziga onli ehtiyojni rivojlantirish**¹⁹ - bu talabalarning o'z salomatligi uchun mas'uliyatni his qilish, sog'lom turmush tarziga qiziqishlari va uning ahamiyatini tushunib, o'z hayotlarida ijobiy harakatlarni o'zida aks ettirgan amaliy qadamlar qo'yishlarini rag'batlantirishdir, degan mualliflik yondashuvimizni bayon etishni lozim topdik.

Tadqiqotlarimiz ushbu jarayonning asosiy maqsadlari quyidagilar bilan ifodalanishini isbotladi (1-jadvalga qarang).

1-jadval.

Talabalarda sog'lom turmush tarziga onli ehtiyojni rivojlantirish maqsadlari			
Bilim berish	Motivatsiya qilish	Ko'nikmalarni rivojlantirish	Mas'uliyat hissi yaratish
Talabalarga sog'lom turmush tarzi bilan bog'liq asosiy tushunchalarni, salomatlik uchun muhim omillarni, to'g'ri ovqatlanish prinsiplari, jismoniy mashqlarning ahamiyatini va yomon odatlardan voz kechishning zarurligini tushuntirish.	Talabalarni o'z salomatligiga e'tibor berishga, sog'lom turmush tarzi bilan bog'liq qarorlar qabul qilishga undash.	Talabalarni sog'lom turmush tarzini amalda qo'llash uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantirish, masalan, to'g'ri ovqatlanish usullari, jismoniy mashqlar va stressni boshqarish.	Talabalarni o'z salomatligiga mas'uliyatli munosabatda bo'lishga undaydi va o'z harakatlari va qarorlari uchun javobgarlikni his qilishga o'rgatadi.

Jadvalda keltirilgan maqsadlarni amalga oshirish quyidagi elementlarni o'zida mujassamlashtiradi:

Ta'lim jarayonida sog'lom turmush tarzi bilan bog'liq ma'lumotlar va amaliy mashg'ulotlarni kiritish:

-darslarda sog'lom turmush tarzi haqida ma'lumot berish;

¹⁹ Mualliflik yondashuvi

-amaliy mashg'ulotlar tashkil qilish;

-to'g'ri ovqatlanish usullarini o'rgatish;

-sport mashg'ulotlarini tashkil qilish.

Talabalar uchun sog'lom turmush tarzi bilan bog'liq xizmatlarni taqdim qilish:

-sport zallari, dam olish joylari, sog'lom ovqat mahsulotlari bilan ta'minlangan o'quv muhitini yaratish.

Motivatsion dasturlar va kompaniyalar:

-sog'lom turmush tarzi haqida plakatlar, video-roliklar, broshyuralar orqali ma'lumotlarni tarqatish.

-talabalar o'rtasida sog'lom turmush tarzi bilan bog'liq tanlovlar va tadbirlar tashkil qilish.

Ushbu chora-tadbirlarni belgilangan nizom va tartiblar asosida sifatli tashkil etish talabalar uchun quyidagicha ahamiyatlidir (2-jadvalga qarang).

2-jadval

Talabalarni ongli sog'lom turmush tarziga tayyorlashning imkoniyatlari			
Salomatlik va farovonlik	O'z-o'zini rivojlantirish	Ijtimoiy faollik	Muvaffaqiyatli hayot
Sog'lom turmush tarzi talabalarning jismoniy va ruhiy salomatligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.	Talabalar o'z salomatligini yaxshilash uchun mas'uliyat his qilishni, o'z hayotlarini tartibga so'lishni va o'z imkoniyatlarini rivojlantirishni o'rganishadi	Sog'lom turmush tarzi talabalarni ijtimoiy faol bo'lishga va jamiyat rivojiga hissa qo'shishga undaydi.	Sog'lom turmush tarzi talabalarning o'quv faoliyati va kelajakdagi hayotida muvaffaqiyatli bo'lishiga yordam beradi.

Oliy ta'lim muassasalarida talabalarda sog'lom turmush tarziga ongli ehtiyojni rivojlantirish uchun ta'lim tizimini takomillashtirish, turli tadbirlarni tashkil qilish va talabalarga muvofiq sharoitlar yaratish muhimdir.

Talabalarda sog'lom turmush tarziga ongli ehtiyojni rivojlanganligini belgilovchi sog'lom turmush tarzining ahamiyatini anglash, to'g'ri ovqatlanish, jismoniy mashqlar, stressni boshqarish haqida bilimga ega bo'lish; atrof-muhitning salomatlikka ta'sirini, stress, noto'g'ri ovqatlanish haqida bilimga ega bo'lish; salomatligi va farovonligi uchun mas'uliyat his

qilish, o'z vaqti va harakatlarini tartibga solish, sog'lom turmush tarzi bilan bog'liq qarorlar qabul qilish kabi ko'nikmalar tarkib topishi va rivojlanishini kafolatlash muhim ahamiyatga egadir.

Olib borgan tadqiqotlarimizda Oliy ta'limda talabalarda sog'lom turmush tarziga onli ehtiyojni rivojlantirish texnologiyasi quyidagi asosiy mazmunni o'z ichiga olishini tajribalarimiz orqali aniqladik (1-rasmga qarang).

1. Ma'lumot va targ'ibot

- **Sog'lom turmush tarzi haqida ma'lumot berish:** Talabalarga sog'lom turmush tarzi bilan bog'liq asosiy tushunchalarni, salomatlik uchun muhim omillarni, to'g'ri ovqatlanish prinsiplari, jismoniy mashqlarning ahamiyatini va yomon odatlardan voz kechishning zarurligini tushuntirish.
- **Ta'lim muhitini takomillashtirish:** Sport zallari, dam olish joylari va toza ovqat mahsulotlari taqdim etilishini ta'minlash.
- **Axborot kompaniyalari:** Sog'lom turmush tarzi haqida plakatlar, video-roliklar, broshyuralar va h.k. orqali ma'lumotlarni tarqatish.

2. Kognitiv yondashuv

- **Tanqidiy fikrlash:** Talabalarni o'z salomatligiga nisbatan tanqidiy fikr yuritishga, sog'lom turmush tarzi bilan bog'liq ma'lumotlarni tahlil qilishga va qarorlar qabul qilishga o'rgatish.
- **Mustaqil ishlash:** Talabalarga o'z salomatligiga g'amxo'rlik qilish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni mustaqil ravishda o'rganish imkoniyatini berish.
- **Loyiha metodi:** Talabalarni sog'lom turmush tarzi bilan bog'liq loyihalar ishlab chiqishga undash va ularni amalda qo'llashga yordam berish. Masalan, sog'lom ovqatlanish loyihasini yaratish va uni o'quv jarayoniga qo'llash.

3. Motivatsiya

- **Shaxsiy rivojlanish:** Sog'lom turmush tarzi insonning o'z-o'zini anglash va rivojlantirish ehtiyojlarini qondirishga yordam berishini tushuntirish.
- **Kasbiy faoliyat:** Sog'lom turmush tarzi insonning kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatli bo'lish uchun muhim omil ekanligini tushuntirish.
- **Ijtimoiy faoliyat:** Sog'lom turmush tarzi insonning ijtimoiy faol bo'lishga va jamiyat rivojiga hissa qo'shishga yordam berishini tushuntirish.

4. ART pedagogikasi

- **Ijodiy faoliyat:** Talabalarni sog'lom turmush tarzi bilan bog'liq rasmlar chizish, musiqa yaratish, teatr qo'yish kabi ijodiy faoliyatlarga jalb qilish.
- **Vizual ma'lumotlar:** Sog'lom turmush tarzi bilan bog'liq rasmlar, video-roliklar va animatsion materiallardan foydalanish.

5. Baholash va mukofotlash

- **O'z salomatligiga e'tibor beradigan talabalarni rag'batlantirish:** Sog'lom turmush tarziga rioya qiladigan talabalarga sertifikatlar, mukofotlar berish, turli tantanali tadbirlar tashkil qilish.
- **Talabalarni o'z salomatligi haqida fikr yuritishga undash:** Sog'lom turmush tarzi haqida fikr yuritishga undovchi muloqotlar, tavsiyalar va maslahatlar berish.

6. Doimiy nazorat va takomillashtirish

- Talabalar salomatligi haqida doimiy ma'lumot to'plab borish.
- Ta'lim jarayonini va o'quv materiallarini talabalarning ehtiyojlariga moslashtirish.
- Talabalar uchun turli sog'lom turmush tarzi bilan bog'liq xizmatlarni taqdim qilish.

Oliy ta'lim muassasalarida talabalarda sog'lom turmush tarziga onli ehtiyojni rivojlantirish texnologiyasi talabalarning shaxsiy rivojlanishiga, ijtimoiy faolligiga va jamiyat rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu

texnologiya talabalarni o'z salomatligi uchun mas'uliyat his qilishga undash, sog'lom turmush tarzi bilan bog'liq bilimlar va ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Sog'lom turmush tarzining yana bir muhim jihati - ruhiy salomatlik va psixologik barqarorlikdir. Talabalar hayoti ko'pincha stress va zo'riqishlar bilan to'lib-toshadi. Darslar, imtihonlar, o'quv jarayoni va shaxsiy hayotdagi muammolar talabalar ruhiy salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, oliy ta'lim muassasalarida talabalar uchun psixologik yordam xizmatlarini rivojlantirish, stressni boshqarish bo'yicha treninglar va talabalarning ruhiy salomatligini qo'llab-quvvatlash uchun turli tadbirlarni tashkil qilish kerak. Psixologik barqarorlik talabalarga o'qish jarayonida samaradorlikni oshirish, muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirish va o'z-o'zini boshqarish imkoniyatini beradi. Sog'lom turmush tarzini shakllantirishda yana bir muhim jihat bu zararli odatlardan voz kechishdir. Talabalar orasida chekish, spirtli ichimliklar iste'mol qilish va boshqa zararli odatlar keng tarqalgan bo'lib, bu holatlar sog'liqni sezilarli darajada yomonlashtiradi. Oliy ta'lim muassasalarida sog'lom hayot targ'iboti orqali talabalarni bu kabi odatlardan voz kechishga undash zarur. Talabalarga zararli odatlarning salbiy ta'siri haqida to'liq ma'lumot berish va ularni bu odatlardan voz kechishga motivatsiya qilish orqali ularning sog'lig'ini himoya qilish mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Ahatov, B. T. (2024). O'QUVCHI-YOSHLARDA SOG'LOM TURMUSH TARZIGA INTILISHINI SHAKLLANTIRISH. Scientific Impulse, 2(17), 464-468.
2. Toshova, S. T. (2022). MAKTABGACHA TALIMDA SOGLOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHDA ZARUR BOLGAN SHART-SHAROITLARNI YARATISH. INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING, 1(6), 258-262.
3. Gaparov, J. O. (2022). JISMONIY TARBIYANING SOGLOM TURMUSH TARZIDAGI AHAMIYATI. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(9), 227-231.
4. Raximova, D. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA SOG'LOM TURMUSH TARZI MADANIYATI KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH MAZMUNI. Science and innovation in the education system, 2(11), 12-16.

TALABALARNING MADANIYATLARARO KOMPETENTSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Jumayev Ulug'bek Sattorovich

Buxoro davlat universiteti, Buxoro shaxri.

Annotatsiya.

KIRISH: Hozirgi globallashuv sharoitida madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantirish muammosi alohida ijtimoiy ahamiyatga ega. Ayniqsa talabalarning dunyoga yangi voqeliklar, iqtisodiy munosabatlar va ma'naviy qadriyatlar bilan moslashuvi, kelajak jamiyati global va ijodiy fikrlay oladigan va harakat qila oladigan, xalqaro aloqalarni o'rnatish oladigan, hamkorlik qila oladigan va hamkorlar bilan raqobatlasha oladigan, yuqori darajadagi ijtimoiy-madaniy kompetentsiyaga ega, empatiya, o'zaro munosabat, bag'rikenglik tuyg'ulari rivojlangan odamlarni talab qiladi, shuningdek yuqori kommunikativ madaniyatga ega bo'lgan ziddiyatli vaziyatlarni ijobiy hal qila oladigan fazilatlarning barchasi, shubhasiz, "madaniyatlar muloqoti" ni o'rnatishning kalitidir. Ushbu maqolada aynan yuqoridagi muammolar haqida so'z boradi.

MAQSAD: Talabalarning dunyoga yangi voqeliklar, iqtisodiy munosabatlar va ma'naviy qadriyatlar bilan moslashuvi, kelajak jamiyati global va ijodiy fikrlay oladigan va harakat qila oladigan, xalqaro aloqalarni o'rnatish oladigan, hamkorlik qila oladigan va hamkorlar bilan raqobatlasha oladigan, yuqori darajadagi ijtimoiy-madaniy kompetentsiyaga ega, empatiya, o'zaro munosabat, bag'rikenglik tuyg'ulari rivojlangan odamlarni talab qiladi, shuningdek yuqori kommunikativ madaniyatga ega bo'lgan ziddiyatli vaziyatlarni ijobiy hal qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Madaniyatlararo kompetentsiya tushunchasi ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan va uni boshqacha nomlagan: madaniyatlararo jozibadorlik, madaniyatlararo kompetentsiya, madaniyatlararo muloqot kompetensiyasi, madaniyatlararo muloqot

samaradorligi, madaniyatlararo samaradorlik, xilma-xillik kompetensiyasi, ko'p madaniyatli kompetentsiya, madaniyatlararo kompetentsiya va hokazolar.

Madaniyatlararo kompetentsiya dastlab "ushbu madaniyat vakillarini tushunish, ularga empatik his qilish, ular bilan muvaffaqiyatli yashash va muloqot qilish uchun yangi madaniyatni, uning tilini, xulq-atvor turlarini o'rganish jarayoni" deb ta'riflanishi kerak.

XULOSA:

Talabalarning ijtimoiy va madaniy kompetensiyasini rivojlantirishni shakllantirishning samarali vositasi bu madaniyatlararo muloqotni o'qitish jarayonida haqiqiy materiallardan, milliy madaniyat elementlaridan va shaxsiy kommunikativ tajribadan foydalanishdir.

Kalit so'zlar. Madaniyat, muloqot, kompetensiya, kommunikativ, integratsiya, munosabatlar, bag'rikenglik, empatiya, xalqaro aloqa, global ta'lim, millat, sivilizatsiya, personal, shaxs, axborot globallashuv.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ

Аннотatsiya.

ВВЕДЕНИЕ: В условиях современной глобализatsii проблема развития межкультурной компетентности приобретает особую социальную значимость. Особенно адаптatsiya студентов к миру с новыми реалиями, экономическими отношениями и духовными ценностями, общество будущего может мыслить и действовать глобально и творчески, может устанавливать международные отношения, может сотрудничать и конкурировать с партнерами, на высоком уровне социокультурной компетентности. Для этого необходимы люди, у которых развиты чувства сопереживания, взаимности, толерантности, а также все качества, способные позитивно разрешать конфликтные situatsii, с высокой коммуникативной культурой. несомненно, является ключом к установлению «диалога культур». Эта статья посвящена вышеуказанным проблемам.

ЦЕЛЬ: Адаптatsiya студентов к миру с новыми реалиями, экономическими отношениями и духовными ценностями, общество будущего может мыслить и действовать глобально и творчески, может устанавливать международные связи, может сотрудничать и конкурировать с партнерами, имеет высокий уровень социокультурной

компетентности. , требует от людей с развитыми чувствами сопереживания, взаимности, толерантности, а также позитивного разрешения конфликтных ситуatsiй с высокой коммуникативной культурой.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Понятие межкультурной компетентности изучалось многими учеными и называлось по-разному: межкультурная привлекательность, межкультурная компетентность, компетентность межкультурного общения, эффективность межкультурной коммуникatsii, межкультурная эффективность, компетентность разнообразия, мультикультурная компетентность, межкультурная компетентность и т. д.

Межкультурная компетентность первоначально должна быть определена как «процесс изучения новой культуры, ее языка и поведения с целью понимать, сопереживать и успешно жить и общаться с представителями этой культуры».

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Эффективным средством формирования развития социокультурной компетентности обучающихся является использование реальных материалов, элементов нatsиональной культуры и личного коммуникативного опыта в процессе обучения межкультурному общению.

Ключевые слова. Культура, коммуникatsiя, компетентность, коммуникативность, интегрatsiя, отношения, толерантность, эмпатия, международное общение, глобальное образование, нatsия, цивилизatsiя, персонал, человек, информatsионная глобализatsiя.

SOCIAL PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF STUDENTS' INTERCULTURAL COMPETENCE FORMATION

Annotation.

INTRODUCTION: In the current globalization, the problem of developing intercultural competence is of particular social importance. Especially the adaptation of students to the world with new realities, economic relations and spiritual values, the future society can think and act globally and creatively, can establish international relations, can cooperate and compete with partners, to a high level of socio-cultural competence. It requires people who have developed feelings of empathy, reciprocity, tolerance, as well as all the qualities that can positively resolve conflict situations with a high communicative culture, is undoubtedly the key to establishing a "dialogue of cultures". This article is about the above problems.

AIM: Adaptation of students to the world with new realities, economic relations and spiritual values, the society of the future can think and act globally and creatively, can establish international relations, can cooperate and compete with partners, has a high level of socio-cultural competence, requires people with developed feelings of empathy, reciprocity, tolerance, as well as positive resolution of conflict situations with a high communicative culture.

MATERIALS AND METHODS: The concept of intercultural competence has been studied by many scientists and named differently: intercultural attractiveness, intercultural competence, intercultural communication competence, intercultural communication effectiveness, intercultural effectiveness, diversity competence, multicultural competence, intercultural competence, etc.

Intercultural competence should be initially defined as "the process of learning a new culture, its language, and behaviors in order to understand, empathize with, and successfully live and communicate with the representatives of this culture."

CONCLUSION: An effective means of forming the development of social and cultural competence of students is the use of real materials, elements of national culture and personal communicative experience in the process of teaching intercultural communication.

Key words: Culture, communication, competence, communicative, integration, relations, tolerance, empathy, international communication, global education, nation, civilization, personnel, person, information globalization.

Hozirgi vaqtda madaniyatlararo kompetentsiyani rivojlantirish muammosi alohida ijtimoiy ahamiyatga ega. Bunga mamlakatimizning jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvi, chegaralarning ochilishi, O'zbekistondagi siyosiy va ijtimoiy o'zgarishlar, jahon madaniyatga bo'lgan munosabatning o'zgarishi, madaniy almashinuvlar va chet tilining rolining oshishi kabi jarayonlar sabab bo'ladi. Bu o'zgarishlar ta'lim tizimida: o'qitishda ham, tarbiyada ham o'z aksini topishi fikrimizning dalilidir.

Talabalarning dunyoga yangi voqeliklar, iqtisodiy munosabatlar va ma'naviy qadriyatlar bilan moslashuvi, kelajak jamiyati global va ijodiy fikrlay oladigan va harakat qila oladigan, xalqaro aloqalarni o'rnatish oladigan, hamkorlik qila oladigan va hamkorlar bilan raqobatlasha oladigan, yuqori darajadagi ijtimoiy-madaniy kompetentsiyaga ega, empatiya, o'zaro

munosabat, bag'rikenglik tuyg'ulari rivojlangan odamlarni talab qiladi, shuningdek yuqori kommunikativ madaniyatga ega bo'lgan ziddiyatli vaziyatlarni ijobiy hal qila oladigan fazilatlarning barchasi, shubhasiz, "madaniyatlar muloqoti" ni o'rnatishning kalitidir.

Yuqorida qayd etilgan fazilatlarga ega insonlarni tarbiyalash zamonaviy ta'limning eng muhim vazifalaridan biridir. Global ta'lim atrofdagi dunyo va o'zi bilan uyg'unlikda yashashi kerak bo'lgan zamonaviy shaxsni tarbiyalash muammolarini hal qilish uchun javob bo'lishi mumkin. Asosan, global ta'lim g'oyalari xorijiy maktablar amaliyotida o'z javobini topmoqda, ammo so'nggi paytlarda O'zbekistonda ushbu strategiya doimiy ravishda rivojlanmoqda, ularning ta'lim faoliyati ham global ta'lim g'oyalarini aks ettiradi. Ko'pgina o'qituvchilarni madaniyatlararo kompetentsiyani rivojlantirish muammosi qiziqtiradi, chunki bu madaniyatlararo darajada turli xalqlar o'rtasidagi o'zaro tushunishning kalitidir. Ushbu komponent global yo'naltirilgan shaxsning ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, uni tarbiyalash global ta'limning maqsadi hisoblanadi. Shu sababli, madaniyatlararo kompetentsiyani rivojlantirish muammosining mohiyatini va uni rivojlantirish mexanizmlarini tushunish uchun biz global ta'lim konseptsiyasining turli jihatlarini to'g'ridan-to'g'ri ko'rib chiqadigan ishlarga, shuningdek, muammo bo'yicha ta'lim jarayonini insonparvarlashtirish ishlariga murojaat qildik.

Millatning zamonaviy sivilizatsiyaviy taraqqiyotining kafolati sifatida xalqaro ta'lim standartini ta'minlash madaniy jihatlarini ham ta'lim mazmuniga ham va ta'lim jarayonining mazmunida aks etmog'i lozim. Bunda chet tillari alohida o'rin tutadi, chunki ular madaniyatlararo muloqot vositasidir. Ingliz tilidagi o'quv va darsdan tashqari mashg'ulotlarga lingvistik va madaniy tarkibni (milliy madaniy komponent) kiritish masalasi I.L.Bim, I.N.Vereshchagina, B.A. Lapidusa, E.A.Lenskoy, Z.N.Nikitenko, E.G.Oberemenko, O.M.Osiyanova, E.I.Passova, G.V.Rogovoy, G.D.Tomaxinalar tomonidan tadqiq qilingan. Ushbu masala nazariyasini rivojlantirishga asosiy hissa E.M.Vereshchagina, V.G.Kostomarov tilshunoslik va mintaqaviy tadqiqotlarni boshqa madaniyat vakillari bilan samarali muloqotga yordam beradigan madaniyatshunoslik deb biladi.

Madaniyatlararo kompetentsiya tushunchasi ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan va uni boshqacha nomlagan: madaniyatlararo jozibadorlik, madaniyatlararo kompetentsiya, madaniyatlararo muloqot kompetensiyasi, madaniyatlararo muloqot samaradorligi, madaniyatlararo

samaradorlik, xilma-xillik kompetensiyasi, ko'p madaniyatli kompetentsiya, madaniyatlararo kompetentsiya va hokazolar.

Madaniyatlararo kompetentsiya dastlab "ushbu madaniyat vakillarini tushunish, ularga empatik his qilish, ular bilan muvaffaqiyatli yashash va muloqot qilish uchun yangi madaniyatni, uning tilini, xulq-atvor turlarini o'rganish jarayoni" deb ta'riflanishi kerak.

Madaniyatlararo kompetentsiyaning quyidagi asosiy elementlarini ajratib ko'rsatish mumkin:

1) kognitiv (boshqa madaniyatlar, guruhlar va yuqori darajadagi kognitiv qobiliyatlar haqidagi bilimlarni o'z ichiga oladi);

2) intrapersonal (ichki holat, "ego" ning rivojlanishi yoki shaxsning o'zini o'zi belgilashi bilan bog'liq);

3) Shaxslararo (madaniyatlararo o'zaro munosabatlarda o'zini tutish va o'zini to'g'ri tutish uchun xulq-atvor qobiliyatlarini nazarda tutadi).

Madaniyatlararo kompetentsiya shaxslarga o'z kelib chiqishi va tarbiyasidan farqli ijtimoiy-madaniy kelib chiqishi bo'lgan boshqalar bilan samarali va mazmunli muloqot qilish imkonini beradigan qobiliyatlar, xatti-harakatlar va amaliyotlarni o'z ichiga oladi. Bu odamlarga hurmat va ular orasidagi madaniy farqlarni tushunishni talab qiladi.

Madaniyatlararo kompetentsiya bilan chambarchas bog'liq bo'lgan uchta aniq ta'lim maqsadini aniqlagan mualliflarni haqlim ravishda e'tirof etish mumkin:

1) intellektual bag'rikenglikni (yangi g'oyalarga ochiqlik, umume'tirof etilgan va an'anaga shubha qilish istagi, ongning qiziquvchanligi, murakkablik va noaniqlikdan chekinmaslik qobiliyati, intellektual va madaniy xilma-xillikni tushunish va qadrlash, tarixiy istiqbol va kosmopolit dunyoqarashni) rivojlantirish;

2) insonparvar dunyoqarashni shakllantirish (empatiya, g'amxo'rlik, hamdardlik, hurmatni his qilish qobiliyati; boshqa ijtimoiy-madaniy muhit vakillari bilan muloqot qilish va hamkorlik qilish ko'nikmalari);

3) amaliy bag'rikenglik ko'nikmalarini o'rgatish (yangi g'oyalar yoki faoliyatga bag'rikenglik, o'zgarishlarni qabul qilishga tayyorlik, muammolarni hal qilishda topqir va moslashuvchan bo'lish, muzokaralar olib borish va murosaga kelish, variantlarni qoldirish va boshqalar).

Madaniyatlararo kompetentsiya bilan shakllangan bitiruvchilar zamonaviy jamiyatda o'z o'rnini egallashlari va ish beruvchining samarali faoliyatiga hissa qo'shishlari mumkin.

Chet tili madaniyatlararo kompetentsiyani rivojlantirish uchun cheksiz imkoniyatlarga ega. Madaniyatlararo kompetentsiyani rivojlantirish bo'yicha ishlar ingliz tilidagi o'quv va darsdan tashqari mashg'ulotlarda ham amalga oshirilishi mumkin. Biroq, ilmiy ishning o'zi yetarli emasligi aniq. Ingliz tilidagi auditoriyadan tashqari ishlarning ta'lim imkoniyatlari uning kamroq tartibga solinishi va uning mazmuni, shakllari va usullarini o'qituvchi tomonidan ijodiy tanlash erkinligi tufayli ancha kengroqdir. Auditoriyadan tashqari ishlar nafaqat o'quvchilarning fan bo'yicha bilimlarini kengaytirish va chuqurlashtirishga, balki turli sohalarda, shu jumladan madaniyatlararo kompetentsiyada shaxsni shakllantirishga imkon beradi. Talabalarni boshqa madaniyat, uning barcha xilma-xilligi bilan tanishtirish, mahalliy va xorijiy madaniyatlarni taqqoslash orqali ularning milliy o'ziga xosligini anglash auditoriyadan tashqari ishlarda ma'lum darajada foydalanish mumkin.

Auditoriyadan tashqari ishlarning mazmuni ma'lum guruhlarga birlashtirilishi mumkin:

- ma'naviy qadriyatlarni singdirish (o'qish, kognitiv xarakterdagi tadbirlar, filmlarni tomosha qilish, teleko'rsatuvlar, teatrlarga tashrif buyurish va boshqalar);
- ijtimoiy-foydali faoliyat (mehnat desantlari, samarali mehnat va boshqalar);
- faol dam olish (o'yinlar, ochiq havoda o'yin-kulgi, yurish, turizm, sport).

Aynan shu turdagi mashg'ulotlar to'plamida auditoriyadan tashqari ishlar professor o'quvchilarining tashqi dunyo bilan, bir-biri bilan aloqasini kengaytiradi, ularning bilimlarini boyitishga, har qanday faoliyatni ijodiy amalga oshirish tajribasini va birgalikdagi faoliyat tajribasini olishga yordam beradi.

Muloqot ishtirokchilarida ijtimoiy yoki madaniy kompetentsiya bo'lmasa, samarali madaniyatlararo aloqa bo'lishi dargumon. Madaniyatlararo malakaga ega bo'lgan ona tilida so'zlashuvchilar quyidagi ko'nikma va malakalarga ega bo'lmog'i zarur:

- "dunyo bo'ylab turli xil insoniyat jamiyatlariga xos bo'lgan g'oyalar va faoliyat turlarining xilma-xilligi to'g'risida bilim; ushbu g'oyalar va faoliyat turlari qanday bog'liqligini anglash; o'z madaniyati bilan bog'liq g'oyalar va faoliyatni boshqa, ob'ektiv nuqtai nazardan qanday ko'rib chiqish mumkinligini tushunish" (4);

• "o'rganilgan madaniyatga mos keladigan aloqani o'rnatish va unda samarali ishtirok etish uchun o'z uslublaridan, xatti-harakatlaridan farq qiladigan xatti-harakatlarni tushunish va talqin qilish qobiliyati" (6).

Madaniyatlararo kompetentsiyaning shakllanishi va rivojlanishi madaniyatlararo muloqot jarayonida shaxsning madaniy o'zini o'zi belgilash bosqichlarini aks ettiradi:

* etnosentrizm bosqichi ("o'rganilayotgan madaniyatga nisbatan "yaxshi" yoki "yomon" baholash hukmlari");

* madaniy o'z taqdirini o'zi belgilash bosqichi ("madaniy ob'ektlar sifatida o'zini anglagan holda madaniyatlar spektridagi o'rnini aniqlash");

* madaniyatlar muloqoti bosqichi (talabalar o'zlarini boshqalarning o'rniga qo'yishga tayyor; madaniyatlararo aloqalarni o'rnatishda tashabbus ko'rsatish; tushunmovchiliklarga, yolg'on stereotiplarni yaratishga, madaniyat faktlarini noto'g'ri talqin qilishga, madaniyatlararo nizolarga olib keladigan ijtimoiy - madaniy bo'shliqlarni bashorat qilish va tan olish; madaniyatlararo tushunmovchiliklarni bartaraf etish uchun javobgarlikni o'z zimmasiga olish; to'liq huquqiy vakillar sifatida harakat qilish mahalliy madaniyat; ko'p madaniyatli dunyoda o'z-o'zini o'rganish va mustaqil ishlash") (3).

Talabalarning ijtimoiy va madaniy kompetentsiyasini rivojlantirishni shakllantirishning samarali vositasi bu madaniyatlararo muloqotni o'qitish jarayonida haqiqiy materiallardan, milliy madaniyat elementlaridan va shaxsiy kommunikativ tajribadan foydalanishdir.

Har bir pedagog chet el madaniyatlarini o'rganish va talqin qilish va madaniyatlararo aloqa sharoitida talabalarning boshqa madaniyatning namoyon bo'lishiga nisbatan bag'rikenglik munosabatini rivojlantirish orqali madaniyat to'qnashuvlarining oldini olishning muhim vazifasiga duch keladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Kulturnie razlichiya, stereotipi i kommunikatsionnie potrebnosti v mejkulturnoy kommunikatsii v globalnoy multikulturnoy srede. Vestnik integrativnoy psixologii. 2021 Vipusk 23.

2. Ishbilarmonlik munosabatlari madaniyatlararo muloqot shakli sifatida. «Zamonaviy jamiyatda fan va ta'limning rivojlanish istiqbollari: muammo va yechimlar» mavzusidagi xalqaro onlayn ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Termez. 2021 yil 19 oktyabr.

3. U.S.Jumayev. "Sotsialno psixologicheskiy osobennosti mejdunarodnix i mejkulturnix svyazax chelovechestvo". Pedagogik mahorat jurnali, 2019 yil, 4-son, 112-117 betlar.

4. U.S.Jumayev. "Globalnaya identichnost kak sotsialno-psixologicheskiy fenomen" Psixologiya XXI stoletiya. Yaroslav, 2020 g., 35-37 st.

5. U.S.Jumayev. "Psixologicheskix osobennosti mejdunarodnix i mejkulturnix svyazey". Vestnik integrativnoy psixologii. 2019, 19 vipusk, 178-182 st.

6. Madaniyatlararo muloqotda milliy madaniyat styereotiplarining o'rni. Psixologiya jurnali. - Buxoro, 2012. - №2. – B. 52-55.

7. Xorijiy ta'lim rivoji va uning ijtimoiy-psixologik asoslari. T.N.Qori-Niyoziy nomidagi O'zPFITI konfyerensiya matyeriallari. - Toshkent, 2002. - B. 73-76.

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Jumayev Ulug'bek Sattorovich

Psixologiya fanlari nomzodi, dotsent

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

OILADA FARZANDLARNI SOG'LOM TURMUSH TARZIGA TAYYORLASHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Saidov Azamat Ismoilovich.

Samarqand davlat chet tillari instituti, Samarqand shaxri.

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada oilada farzandlarni sog'lom turmush tarziga tayyorlashning psixologik xususiyatlari va o'ziga xos o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada yoshlarni oilada sog'lom turmush tarzi haqidagi tasavvurlarni shakllantirish bo'yicha psixologik tavsiyalar o'rta tashlanadi, oilada sog'lom turmush tarzini yaratishda sog'lom turmush tarzining o'ziga xosligi eng muhimi ijtimoiy-psixologik muhitning muhimligi yoritib berilgan.

MAQSAD: Oiladagi psixologik muhit inson salomatligiga o'ziga xos ta'sir o'tkazadi. Ruhiy salomatlik psixologiya, nazariy va amaliy psixoterapiya, psixiatriyada eng ko'p muhokama qilinadigan muammolardan biridir. Biroq, sog'liqni saqlash toifasining ko'plab nazariy va amaliy ishlanmalariga qaramay, bugungi kunda uning ko'p jihatlari o'rganilmagan. Ushbu hodisaning ko'p o'lchovlilik va uni o'rganishga yondashuvlarning xilma-xilligi hali ham uning keng qamrovli ta'rifini berishga, uning tarkibiy qismlarining yetarli va shu bilan birga minimal to'plamini ta'kidlashga, ruhiy salomatlik darajasini baholashning haqiqiy va ishonchli mezonlarini ishlab chiqish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Oiladagi psixologik muhit inson salomatligiga o'ziga xos ta'sir o'tkazadi. Ruhiy salomatlik psixologiya, nazariy va amaliy psixoterapiya, psixiatriyada eng ko'p muhokama qilinadigan muammolardan biridir. Biroq, sog'liqni saqlash toifasining ko'plab nazariy va amaliy ishlanmalariga qaramay, bugungi kunda uning ko'p jihatlari o'rganilmagan.

Ushbu hodisaning ko'p o'lchovliligi va uni o'rganishga yondashuvlarning xilma-xilligi hali ham uning keng qamrovli ta'rifini berishga, uning tarkibiy qismlarining yetarli va shu bilan birga minimal to'plamini ta'kidlashga, ruhiy salomatlik darajasini baholashning haqiqiy va ishonchli mezonlarini ishlab chiqishga imkon beradi. Ushbu konsepsiyaning mazmuni ko'p jihatdan tarixiy davrga, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy tuzilishiga, shaxsning millati va ijtimoiy kelib chiqishiga, axloqiga va boshqa ko'plab omillarga bog'liq hisoblanadi.

XULOSA: Aholining tibbiy savodxonligini oshirish, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish va kasalliklarning oldini olishda sog'liqni saqlash muassasalari, davlat, jamoat va madaniyat tashkilotlari hamda ommaviy axborot vositalari hamkorlikda ish olib borishlari zarur. Yalpi tibbiy ko'rik davolash-profilaktika usullaridan biri bo'lib, kasallikka barvaqt tashxis qo'yish maqsadida shifokor kuzatuvida bemorlarni tekshirib aniqlash; aholining muayyan guruhlar va xastalarni maxsus hisobga olib, ular sog'ig'ini kuzatib borish; kasalliklar, ularning oldini olish; bemorlarning sog'lig'i bilan mehnat qobiliyatini tezroq tiklash uchun o'z vaqtida davo va profilaktika tadbirlari o'tkazish; dispanser hisobida turgan kishilarning mehnat, shuningdek, turmush sharoitlarini o'rganish, kasalliklarning ko'payishiga imkon beradigan omillarni bartaraf etishni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar. Sog'lom turmush tarzi, oila, ijtimoiy-psixologik muhit, farzand tarbiyasi, psixologik yondashuv, motivatsiya, salomatlik ijtimoiy faoliyat, sog'lom avlod, jismonan sog'lom, aqlan barkamol, tasavvur, sog'lom avlod, ijtimoiy muhit, hayot darajasi, jismoniy tarbiya va sport, ma'naviy va ijtimoiy farovonlik.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ ДЕТЕЙ К ЗДОРОВОМУ ОБРАЗУ ЖИЗНИ В СЕМЬЕ

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье анализируются психологические особенности и особая роль подготовки детей к здоровому образу жизни в семье. Также в статье раскрываются психологические рекомендации по формированию представлений молодежи о здоровом образе жизни в семье, уникальность здорового образа жизни, значение социально-психологической среды в формировании здорового образа жизни в семье. выделено.

ЦЕЛЬ: Психологическая среда в семье оказывает уникальное

влияние на здоровье человека. Психическое здоровье является одной из наиболее обсуждаемых проблем в психологии, теоретической и практической психотерапии, психиатрии. Однако, несмотря на множество теоретических и практических разработок категории здравоохранения, многие ее аспекты сегодня не изучены. Многоаспектность этого явления и разнообразие подходов к его изучению до сих пор не позволяют дать комплексное определение, подчеркнуть адекватный и в то же время минимальный набор его компонентов, валидную и достоверную оценку уровня психического здоровья. разработка критериев.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Психологическая среда в семье оказывает уникальное влияние на здоровье человека. Психическое здоровье является одной из наиболее обсуждаемых проблем в психологии, теоретической и практической психотерапии, психиатрии. Однако, несмотря на множество теоретических и практических разработок категории здравоохранения, многие ее аспекты сегодня не изучены.

Многоаспектность этого явления и разнообразие подходов к его изучению до сих пор не позволяют дать комплексное определение, подчеркнуть адекватный и в то же время минимальный набор его компонентов, валидную и достоверную оценку уровня психического здоровья. позволяет разработать критерии. Содержание этого понятия во многом зависит от исторического периода, социально-экономического устройства общества, национальности и социального происхождения человека, нравственности и многих других факторов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Учреждения здравоохранения, государственные, общественные и культурные организatsii, средства массовой информatsii должны совместно работать над повышением медицинской грамотности населения, пропагандой здорового образа жизни, профилактикой заболеваний. Общий медицинский осмотр – один из методов лечения и профилактики, представляющий собой осмотр больных под наблюдением врача с целью ранней диагностики заболевания; следить за своим здоровьем с учетом конкретных групп населения и больных; заболевания, их профилактика; проведение своевременных лечебно-профилактических мероприятий для быстрого восстановления здоровья и трудоспособности больных; включает изучение условий

труда и быта людей, состоящих на диспансерном учете, устранение факторов, способствующих росту заболеваемости.

Ключевые слова: Здоровый образ жизни, семья, социально-психологическая среда, воспитание детей, психологический подход, мотивация, здоровье, социальная активность, здоровое поколение, физически здоровое, психически здоровое, воображение, здоровое поколение, социальная среда, уровень жизни, физическое воспитание и спорт, духовное и социальное благополучие.

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PREPARING CHILDREN FOR A HEALTHY LIFESTYLE IN THE FAMILY

Annotation.

INTRODUCTION: This article analyzes the psychological characteristics and special role of preparing children for a healthy lifestyle in the family. Also, in the article, psychological recommendations on the formation of young people's ideas about a healthy lifestyle in the family are revealed, the uniqueness of a healthy lifestyle, and the importance of the socio-psychological environment in creating a healthy lifestyle in the family, is highlighted.

AIM: The psychological environment in the family has a unique effect on human health. Mental health is one of the most discussed problems in psychology, theoretical and practical psychotherapy, psychiatry. However, despite many theoretical and practical developments of the healthcare category, many of its aspects have not been studied today. The multidimensionality of this phenomenon and the variety of approaches to its study still make it impossible to give a comprehensive definition, to emphasize a sufficient and at the same time minimal set of its components, to provide a valid and reliable assessment of the level of mental health. development of criteria.

MATERIALS AND METHODS: The psychological environment in the family has a unique effect on human health. Mental health is one of the most discussed problems in psychology, theoretical and practical psychotherapy, psychiatry. However, despite many theoretical and practical developments of the healthcare category, many of its aspects are not studied today.

The multidimensionality of this phenomenon and the variety of approaches to its study still make it impossible to give a comprehensive

definition, to emphasize an adequate and at the same time minimal set of its components, a valid and reliable assessment of the level of mental health. allows to develop criteria. The content of this concept largely depends on the historical period, the socio-economic structure of the society, the nationality and social origin of the person, morals and many other factors.

CONCLUSION: Healthcare institutions, state, public and cultural organizations, and the mass media should work together to improve the medical literacy of the population, promote a healthy lifestyle, and prevent diseases. A general medical examination is one of the methods of treatment and prevention, which is the examination of patients under the supervision of a doctor for the purpose of early diagnosis of the disease; monitor their health, taking into account specific groups of the population and patients; diseases, their prevention; conducting timely treatment and preventive measures to quickly restore the health and working capacity of patients; includes studying the working and living conditions of the people who are in the dispensary's account, eliminating the factors that allow the increase of diseases.

Keyword: Healthy lifestyle, family, socio-psychological environment, child rearing, psychological approach, motivation, health, social activity, healthy generation, physically healthy, mentally sound, imagination, healthy generation, social environment, standard of living, physical education and sports, spiritual and social well-being.

Respublikamizda so'nggi yillarda izchillik bilan davom etayotgan barkamol avlodni har tomonlama yetuk qilib tarbiyalash jarayonlarida ularni ham jismonan ham ruhiy salomatligini mustahkamlash, shaxsning yuksalishida psixologik salomatlikning o'рни hamda uning muammolarini bartaraf etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu borada, «...jisomoiy hamda ruhiy salomatlikni keng targ'ib etish, sog'lom turmush tarziga oid bilim va ko'nikmalarini yoshlar va kattalarda shakllantirishga qaratilgan ijtimoiy, amaliy, ilmiy va fundamental loyihalar ta'sis etish»²⁰ masalasi ustuvor hisoblanib, talabalarda sport sog'lomlashtirish faoliyatini tashkil etish orqali har jihatdan psixologik yondashuv tamoyillarini yanada mukammal tarzda takomillashtirish zarurati tobora

²⁰ <https://www.lex.uz/uz/docs/-4367731?ONDATE=08.06.2019>

ortib bormoqda.

Oiladagi psixologik muhit inson salomatligiga o'ziga xos ta'sir o'tkazadi. Ruhiy salomatlik psixologiya, nazariy va amaliy psixoterapiya, psixiatriyada eng ko'p muhokama qilinadigan muammolardan biridir. Biroq, sog'liqni saqlash toifasining ko'plab nazariy va amaliy ishlanmalariga qaramay, bugungi kunda uning ko'p jihatlari o'rganilmagan. Ushbu hodisaning ko'p o'lchovliligi va uni o'rganishga yondashuvlarning xilma-xilligi hali ham uning keng qamrovli ta'rifini berishga, uning tarkibiy qismlarining yetarli va shu bilan birga minimal to'plamini ta'kidlashga, ruhiy salomatlik darajasini baholashning haqiqiy va ishonchli mezonlarini ishlab chiqishga imkon beradi. Ushbu konsepsiyaning mazmuni ko'p jihatdan tarixiy davrga, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy tuzilishiga, shaxsning millati va ijtimoiy kelib chiqishiga, axloqiga va boshqa ko'plab omillarga bog'liq hisoblanadi.

Sog'lom turmush tarzi tushunshasining ta'rifiga murojaat qilishdan oldin, umuman sog'liq tushunshasiga murojaat qilish kerak. Shuni ta'kidlash kerakki, Jahon Sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) nizomiga muvofiq, "salomatlik - bu nafaqat kasalliklar va jismoniy nuqsonlarning yo'qligi, balki to'liq jismoniy, ruhiy va ijtimoiy farovonlik holati". JSST ta'rifiga ko'ra, sog'liqni saqlash statistikasida salomatlik ikki darajada – individual va aholi darajasida ko'rib shiqiladi. Shaxsiy darajada salomatlik - bu aniqlangan kasalliklar va patologiyalarning yo'qligi, aholi darajasida bu kasallanish, nogironlik va o'limni kamaytirish jarayoni (Jsstning 2013-2024 yillarga mo'ljallangan ruhiy salomatlik sohasidagi kompleks harakat rejasini). Hozirgi vaqtda inson salomatligini tavsiflovshi beshta asosiy mezonni o'z ishiga olgan salomatlik tushunshasining bir neshta ta'riflari mavjud:

- to'liq jismoniy, aqliy, ma'naviy va ijtimoiy farovonlik;
- kasallikning yo'qligi;
- zarur ijtimoiy funksiyalarni to'liq bajarish qobiliyati;
- inson tanasining atrof-muhitda normal ishlashi;
- doimiy o'zgaruvshan mavjudlik sharoitlariga moslashish qobiliyati [3].

Sog'lom turmush tarzini ko'p o'lshovliligi va uni o'rganishga yondashuvlarning xilma-xilligi hali ham unga to'liq ta'rif berishga, uning tarkibiy qismlarining yetarli va ayni paytda minimal to'plamini

aniqlashga, ruhiy salomatlik darajasini baholashning aniq va ishonshli mezonlarini ishlab shiqishga imkon bermaydi. Ushbu konsepsiyaning mazmuni ko'p jihatdan tarixiy davrga, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy tuzilishiga, shaxsning millati va ijtimoiy kelib shiqishiga, axloqqa va boshqa ko'plab omillarga bog'liq. Inson salomatligi bilan bevosita yoki bilvosita bog'liq bo'lgan har qanday ijtimoiy amaliyotda mutaxassis muqarrar ravishda asosiy savollarga dush kelishi kerak: sog'liq nima va kasallikning yeng umumiy ta'rifi nima? Bugungi kunga kelib, biz bu savolga aniq va juda to'g'ri javob topa olmaymiz.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, oilada sog'lom turmush tarzining shakllanishi ijtimoiy-psixologik asoslarini tadqiq qilish va shakllantirishga bag'ishlangan tadqiqotlar oz miqdorni tashkil qiladi. Demak, yuqoridagi ilmiy-nazariy tahlillar natijasiga tayanib, oilada sog'lom turmush tarzini ilmiy adabiyotlarda yoritilishi bo'yicha quyidagi umumiy xulosalarni keltirmoqshimiz.

Oilada sog'lom turmush tarzini tadqiq qilish muammosini o'rganishda, xorijda, asosan, uning fenomenologik, genetik ham regulatsion jihatlari nuqtayi nazardan yondashuvlar tadqiqi namoyon yetilgan bo'lsa, Rossiya hamda boshqa MDH davlatlarida yesa, sotsio-madaniy jihatlari, shaxs bilan bog'liq imkoniyatlari hamda uning kasbiy faoliyat samaradorligini shakllantirishdagi tabiati nuqtai-nazardan tadqiq qilish amaliyotini kuzatish mumkin.

Olib borilgan ushbu tadqiqotlar natijalari, ishlab chiqilgan ilmiy yangiliklar yurtimizda oilada sog'lom turmush tarzi bilan bog'liq jarayonni yanada shakllantirishga xizmat qiladi. Biz o'z tadqiqotimizda yuqoridagi ilmiy mulohazalardan asos sifatida foydalandik va bu bizga oiladasog'lom turmush tarzini haqida yanada kengroq ma'lumotlar yig'ishimizga, amalda qo'llashimizga yordam berdi.

Fikrimizcha, inson mustahkam salomatlikka ega bo'lgandagina baxtli bo'lib yashashi mumkin. Har bir millatga, har bir mamlakat uchun muqaddas bo'lgan tarixiy, madaniy, milliy qadriyatlarning barchasini jismoniy va ruhiy sog'lom insongina yarata oladi. Shunday ekan salomatlik - mavjud barcha qadriyatlar orasida eng oliysi sifatida qadrlanmog'i lozim. Insonning dunyoqarashi dastlab oilada shakllanadi. Oila jamiyatning negizi sifatida unda o'zaro hurmat va qattiq tartib bo'lmasa, uning barcha a'zolari o'z burchlarini ado etmasa, bir-biriga nisbatan ezgulik bilan mehr oqibat ko'rsatmasa, yaxshi va

munosib tarzda yashash mumkin emas. Sharq oilalari ko'p asrlik mustahkam ma'naviy tayanchlariga ega bo'lib, aynan oilada demokratik negizlarga asos solinadi, odamlarning talab ehtiyojlari va qadriyatlari shakllanadi. Inson salomatligini har qancha moddiy boylik va mablag' evaziga sotib olib bo'lmaydi. Har bir shaxs o'zining yurish-turishi uchun mas'ul deb qabul qilingan demokratik jamiyatda, inson salomatligi muhim ahamiyatga ega bo'lgan oliy qadriyat darajasiga ko'tariladi, har bir kishi o'z salomatligining quruvchisi bo'lib maydonga chiqadi, uni shunday qurish kerakki, u hech qachon buzilmasin, har qanday zararli ta'sirlarga bardosh bera olsun. Buning uchun har bir kishi mustahkam salomatlikka qanday erishish yo'lini, salomatlikning sir asrorlarini chuqur bilishi va to'laqonli salomatlikning yagona yo'li sog'lom turmush tarzi ekanligini anglab yetishi lozim.

Bugungi kunda oilalarning sog'lom turmush tarzini shakllantirish dolzarb muammolardan biri bo'lib qoldi. Chunki hozirgi vaqtda ta'lim muassasalari bitiruvchilariga talablar oshdi, ularning ijodiy uzoq umr ko'rishlari va yuqori professionalligi faqat psixologik sog'lig'i yaxshi bo'lsagina rivojlanishi mumkinligi o'z isbotini topdi. Zamonaviy ta'limning eng muhim vazifalaridan biri o'quvshilarning fiziologik sog'ligi bilan birga sog'lom turmush tarzi faoliyatiga e'tibor qaratishdan iboratdir. Ayni paytda, Aholining psixologik salomatligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan bir qator xususiyatlar mavjud. Xususan, ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- jamiyatga moslashish muammolari;
- o'zini o'zi anglash;
- muhim intellektual yuk;
- psixo – emotsional stress;
- shaxslararo munosabatlar muammolari;
- mustaqil faoliyatning yetarli tajribasi;
- o'z vaqtini oqilona tashkil qila olmaslik va hokazo. (Zhiginas 2009).

Binobarin, shaxsni o'z sohasiga oid bilimlarni o'rgatish va shakllantirish bilan birgalikda ishtirokchilarning sog'lom turmush tarzifaoliyati ushun kushli xavf omiliga aylanishi mumkin bo'lgan o'ziga xos xususiyatlar to'plami mavjud. Shuni ta'kidlash kerakki,

sog'lom turmush tarzi insonning hayoti davomida to'liq ishlashi va rivojlanishi ushun zarur manbadir.

So'nggi yillardagi ko'plab ilmiy tadqiqotlar natijalari, shifokorlar va psixologlarning amaliy ish tajribasini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ruhiy salomatlikning asosi ontogeneznining barcha bosqichlarida insonning ruhiy tizimining to'liq rivojlanishi hisoblanadi. Bu aqliy norma muammosi uchun rivojlanishning uslubiy printsiplining alohida ahamiyatini tan olishga bog'liq. Ruhiy salomatlik muammosiga ma'lum bo'lgan yondashuvlarni psixikaning rivojlanishining umumiy qonuniyatlari, uning tuzilmalari va funktsiyalarining shakllanishi talqinlari bilan qat'iy bog'lash mumkin.

Bizning xulosamizga ko'ra, aholining tibbiy savodxonligini oshirish, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish va kasalliklarning oldini olishda sog'liqni saqlash muassasalari, davlat, jamoat va madaniyat tashkilotlari hamda ommaviy axborot vositalari hamkorlikda ish olib borishlari zarur. Yalpi tibbiy ko'rik davolash-profilaktika usullaridan biri bo'lib, kasallikka barvaqt tashxis qo'yish maqsadida shifokor kuzatuvida bemorlarni tekshirib aniqlash; aholining muayyan guruhlari va xastalarni maxsus hisobga olib, ular sog'ig'ini kuzatib borish; kasalliklar, ularning oldini olish; bemorlarning sog'lig'i bilan mehnat qobiliyatini tezroq tiklash uchun o'z vaqtida davo va profilaktika tadbirlari o'tkazish; dispanser hisobida turgan kishilarning mehnat, shuningdek, turmush sharoitlarini o'rganish, kasalliklarning ko'payishiga imkon beradigan omillarni bartaraf etishni o'z ichiga oladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni, 2016 yil 14 sentabr. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 37-son, 426-modda

2. Saidov A. Socio-psychological factors of the problem of forming young people's ideas about a healthy lifestyle in the family //Science and Innovation. – 2022. – T. 1. – №. 8. – C. 1621-1625.

3. Saidov A., Saydullaev J. Socio-psychological significance of education in uzbek families //Science and Innovation. – 2022. – T. 1. – №. 8. – C. 1649-1654.

4. Saidov A. I. Socio-psychological aspects of a healthy lifestyle in the formation of mother-child relationships in the family.

5. Ismoilovich S. A. Socio-psychological problems of the formation of the psychology of a healthy lifestyle of families.

6. Ismailovich S. A. Medical and Psychological Issues of the Formation of Young People's Ideas about A Healthy Lifestyle in the Family //Tuijin Jishu/Journal of Propulsion Technology. – 2023. – T. 44. – №. 4. – C. 4270-4275.

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Saidov Azamat Ismoilovich

Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Manzil: O'zbekiston, 200100, Samarqand shahri

YOSH XODIMLARNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK MOSLASHTIRISH XUSUSIYATLARI

Rajabov Sardor Erkinovich

Buxoro davlat universiteti, Buxoro shaxri

Annotatsiya.

KIRISH: Maqolada bo'lajak ichki ishlar tizimlari xodimlarining moslashuv jarayoni, shuningdek, mavjud mutaxassislarning jazoni ijro etish tizimidagi xizmatga ijtimoiy-psixologik moslashuvi xususiyatlari ko'rib chiqiladi. Psixologik qo'llab-quvvatlash jarayonida maxsus tashkil etilgan psixologik sharoitlar yordamida penitentsiar tizim xodimining kasbiy va shaxsiy qiyofasini maqsadli ravishda shakllantirish, shuningdek, muvaffaqiyatini oshirish uchun sharoit yaratish zarurligiga e'tibor qaratilmoqda. moslashish, kasbiy va shaxsiy rivojlanish va psixologik yordam so'rash.

MAQSAD: Ichki ishlar tizimidagi yosh xodimlarni xizmat jarayoniga moslashishlarining psixologik xususiyatlarini o'rganish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Yosh xodimning moslashish davri - bu ma'lum bir faoliyat va u sodir bo'lgan muhit bilan tanishish va moslashish davri. Bo'lajak mutaxassislarni etishtirishda moslashish jarayoni alohida ahamiyatga ega, chunki birinchidan, moslashish jarayonida yosh xodimni tanlagan faoliyat sohasiga to'g'ri yo'naltirish tashqi tomondan muhimdir, ikkinchidan, bu davr ichki taranglik bilan murakkablashadi. Bundan kelib chiqadiki, moslashish nafaqat ijtimoiy, balki pedagogik, psixologik muammodir.

XULOSA: Kasbiy motivatsiya darajasini hisobga olgan holda psixodiagnostik usullardan foydalangan holda aniqlangan yosh xodimlarning ijtimoiy-psixologik moslashuvining muammoli jihatlari muassasa psixologiga lavozimga kirishning maqsadli rejasini ishlab chiqishga va murabbiyga tavsiyalar berishga imkon beradi, bu jarayonni yumshatishga imkon beradi.

Kalit so'zlar. Adaptatsiya, xodim, ichki ishlar, professional faoliyat, jinoyat, ijtimoiy vaziyat, jazoni ijro etish, ijtimoiy va psixologik moslashuv, yosh xodimlarni psixologik qo'llab-quvvatlash, tayyorlik tizimi.

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ МОЛОДЫХ РАБОТНИКОВ

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье рассматривается процесс адаптации будущих сотрудников системы внутренних дел, а также особенности социально-психологической адаптации действующих специалистов к службе в пенитенциарной системе. В процессе психологического сопровождения уделяется внимание необходимости целенаправленного формирования профессионального и личностного имиджа работника пенитенциарной системы, а также созданию условий для повышения его успешности с помощью специально организованных психологических условий. адаптация, профессиональное и личностное развитие и обращение за психологической помощью.

ЦЕЛЬ: Изучить психологические особенности адаптации молодых сотрудников системы внутренних дел к процессу службы.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Адаптационный период молодого работника – это период ознакомления и адаптации к определенной деятельности и среде, в которой она происходит. Процесс адаптации имеет особое значение при подготовке будущих специалистов, поскольку, во-первых, в процессе адаптации важно правильно сориентировать молодого сотрудника в выбранной сфере деятельности со стороны, во-вторых, этот период осложняется внутренними факторами. напряжение. Отсюда следует, что адаптация – это не только социальная, но и педагогическая и психологическая проблема.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Проблемные аспекты социально-психологической адаптации молодых сотрудников, выявляемые с помощью психодиагностических методов с учетом уровня профессиональной мотивации, позволяют психологу учреждения разработать целевой план выхода на должность и дать рекомендации тренеру, что позволяет сгладить процесс.

Ключевые слова. Адаптatsiя, сотрудник, внутренние дела, профессиональная деятельность, преступность, социальная ситуatsiя, исполнение наказания, социально-психологическая адаптatsiя, психологическое сопровождение молодых сотрудников, система готовности.

CHARACTERISTICS OF SOCIAL-PSYCHOLOGICAL ADJUSTMENT OF YOUNG WORKERS

Annotation.

INTRODUCTION: The article examines the adaptation process of the future internal affairs system employees, as well as the characteristics of the socio-psychological adaptation of existing specialists to the service in the penitentiary system. In the process of psychological support, attention is paid to the need to purposefully form the professional and personal image of the employee of the penitentiary system, as well as to create conditions for increasing his success with the help of specially organized psychological conditions. adaptation, professional and personal development and seeking psychological help.

AIM: To study the psychological features of adaptation of young employees in the internal affairs system to the service process.

MATERIALS AND METHODS: The adaptation period of a young employee is a period of familiarization and adaptation to a certain activity and the environment in which it occurs. The process of adaptation is of particular importance in training future specialists, because firstly, during the process of adaptation, it is important to correctly orient a young employee to the chosen field of activity from the outside, and secondly, this period is complicated by internal tension. It follows that adaptation is not only a social, but also a pedagogical and psychological problem.

CONCLUSION: Problematic aspects of socio-psychological adaptation of young employees, identified using psychodiagnostic methods, taking into account the level of professional motivation, allow the psychologist of the institution to develop a targeted plan for entering the position and make recommendations to the coach, which allows to smoothen the process.

Keywords: Adaptation, employee, internal affairs, professional activity, crime, social situation, execution of punishment, social and

psychological adaptation, psychological support of young employees, readiness system.

*Q*inoyat-ijroiya tizimini 2020-yilgacha isloh qilish sharoitida eng dolzarb masalalar “jazoni ijro etish tizimi xodimlarining yuqori ijtimoiy mavqei va faoliyat nufuzini ta’minlash”, “xizmat ko’rsatish sifati va mehnat sharoitlarini yaxshilash”, “maxsus va mehnat sharoitlarini yaxshilash”ga qaratilgan psixofizik tayyorgarlik kabi omillarlariga e’tibor qaratilgan”[6]. Ushbu ustuvorliklar jazo tizimi xodimining yuqori darajadagi kasbiy mahoratiga bo’lgan ehtiyoj bilan bevosita bog’liq bo’lib, bu ko’p jihatdan uning kasbiy rivojlanishining muvaffaqiyati va mehnat sharoitlariga moslashish samaradorligi bilan belgilanadi.

Yosh xodimning moslashish davri - bu ma'lum bir faoliyat va u sodir bo’lgan muhit bilan tanishish va moslashish davri. Bo’lajak mutaxassislarni etishtirishda moslashish jarayoni alohida ahamiyatga ega, chunki birinchidan, moslashish jarayonida yosh xodimni tanlagan faoliyat sohasiga to’g’ri yo’naltirish tashqi tomondan muhimdir, ikkinchidan, bu davr ichki taranglik bilan murakkablashadi. Bundan kelib chiqadiki, moslashish nafaqat ijtimoiy, balki pedagogik, psixologik muammodir.

Xorijiy psixologiyada 20-asrning 50-yillaridan boshlab, birinchi navbatda D.Super, X.Xartman, J.Gollandiya asarlarida malaka oshirish jarayonini moslashtirish va psixologik qo’llab-quvvatlash g’oyalari faol rivojlana boshladi.

Jahon psixologiya fanida mutaxassislarni moslashtirish sohasidagi tadqiqotlar o’tgan asrning 70-yillaridan boshlab, jumladan, umumiy va ijtimoiy psixologiya sohasida (O.I.Zotova, I.K.Kryazheva, P.S.Kuznetsov, V.D. Shadrikov, V.I.Drujinin) olib borilmoqda. va boshqalar); pedagogik psixologiya va mehnat psixologiyasi (V.A.Bodrov, K.M.Gurevich, A.N.Jmyrikov, E.F.Zeer, E.A.Klimov, T.N.Nikiforov, Y.P.Povarenkov, N.S.Pryajnikov, E.S.Romanova va boshqalar); boshqaruv psixologiyasi va akmeologiya (A.A.Derkach, V.G.Zazikin, A.K.Markova, A.A.Rean va boshqalar).

Psixologik moslashuv - bu shaxsning ijtimoiy, ijtimoiy-psixologik va kasbiy-faoliyat aloqalari va munosabatlari tizimiga, tegishli rol funktsiyalarini bajarishga psixologik qo’shilish jarayoni hisoblanadi.

Yuridik psixologlar xizmatga psixologik tayyorgarlik va tayyorlikni o'rganish va oshirish yondashuvlarini asoslash, shuningdek, yosh mutaxassislarni kasbiy va shaxsiy rivojlanishi uchun tanlash va tayyorlash modellarini joriy qilish kontekstida mutaxassislarni huquqni muhofaza qilish organlarida xizmat qilish uchun moslashtirish muammosini ishlab chiqdilar (T.Y.Bityanova, M.G.Larionova).

Tadqiqotda yosh mutaxassislarning jazoni ijro etish tizimidagi xizmatga moslashish jarayonini osonlashtiradigan yoki to'sqinlik qiladigan determinantlarni o'rganishga alohida e'tibor qaratilgan, bu V.N.Kazansevaning nashrlarida aks ettirilgan. Shuningdek, H.A.Tyugaeva, T.Y.Bazarova, A.B.Pishchelko, M.I.Kuznetsova, S.A.Luzgina, A.B.Kokurina, A.B.Chechkova, E.E.Gavrina, G.V.Protasova, Y.N.Kravtsova, R.N.Kiseleva, N.G.Soboleva va boshqalar ham o'zlarining tadqiqotlarida psixologik adaptatsiya muammosiga to'xtalib o'tganlar.

Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, moslashishni yaxshilash uchun faoliyatning quyidagi yo'nalishlarini o'rganish va amalga oshirish kerak: kasbiy maqsadlar va motivlarni shakllantirish, o'z-o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini bilishni rag'batlantirish, ijtimoiy-psixologik moslashish uchun individual dasturlarni ishlab chiqish va psixokorreksiya choralari amalga oshirish zarurati bilan bog'liq.

V.F.Pirojkov, kasbiy moslashish jarayonida jamoaning yetakchi rolini tavsiflab, uning muvaffaqiyati xodimning jamoadagi mavqeiga, uning pozitsiyasining kuchiga va uning hissiy farovonligi darajasiga bog'liqligini ta'kidlaydi.

V.M.Pozdnyakovaning tadqiqotida ta'kidlashicha, kasbiy moslashuvning muvaffaqiyati xodimning jazo tizimida xizmat qilishga psixologik tayyorlik darajasiga bog'liq. Yaxlit tayyorgarlik tizimining tuzilishida muallif bir-biri bilan funktsional jihatdan bog'liq bo'lgan ikkita quyi tizimga aloqador hisoblanadi:

1) uzoq muddatli tayyorgarlik (kasbiy jihatdan muhim fazilatlar va xususiyatlarning barqaror to'plami);

2) vaziyatga tayyorlik (ruhiy holat) [4].

A.V.Chechkovaning ta'kidlashicha, bo'ysunuvchilarni rag'batlantirishning asosiy vositasi sifatida jazo va tahdidlarning ustunligi, shuningdek qarorlar qabul qilishning rag'batlantiruvchi rolining yo'qligi xodimlarning axloq tuzatish ishlarining tashkiliy tuzilishiga moslashishini qiyinlashtiradigan asosiy omillardir [12].

U.Gavrina penitentsiar tizim xodimlarining kasbiy moslashuvi quyidagi asosiy omillar bilan belgilanadigan murakkab, shaxsiy, ko'p qirrali jarayon ekanligini isbotlaydi: kasbiy fazilatlar, ish joyi, o'rnatilgan kasbiy vazifalarni hal qilishning individual yoki jamoaviy usulini tanlash, moslashuvchan va kommunikativ fazilatlar [1].

N.G'.Sobolevning fikriga ko'ra, xodimlarni jazoni ijro etish tizimidagi xizmatga moslashtirish - bu moslashuv ob'ekti (kasbiy faoliyat mazmuni va shartlari) va sub'ektning (mutaxassisning individual psixologik xususiyatlari) dinamik o'zaro ta'sirida o'zini namoyon qiladigan murakkab psixologik hodisa [19].

Tadqiqotchilar penitentsiar tizim xodimlarining kasbiy moslashuv jarayoniga ta'sir qiluvchi omillarga katta e'tibor berishadi:

Ushbu omillardan biri jazoni ijro etish tizimi xodimlarining faoliyat yuritadigan muhitidir. V.L.Romanov e'tiborni "mahkumlar bilan har kuni, ko'p yillar davomida doimiy aloqada bo'lish, aslida, kriminogen submadaniyat laxtasidagi hayot nafaqat dastlab past darajaga ega bo'lganlarning, balki kuchli shaxslarning ham ma'naviy va axloqiy darajasini pasaytiradi [5].

A.A.Ushakov ning so'zlariga ko'ra, xodimlarning jazoni ijro etish tizimidagi xizmat sharoitlariga moslashishiga quyidagi omillar ta'sir qiladi:

- 1) adaptarning (xodimning) shaxsiyati - uning yo'nalishi, motivatsiyasi, malakasi, xarakteri va boshqalar;
- 2) jamoa, murabbiy, qarindoshlar, oila, shuningdek, mahkumlar bilan munosabatlar;
- 3) moslashish jarayonining tashkilotchisi bo'lgan menejer bilan munosabatlar [10].

I.A.Latkovning so'zlariga ko'ra fikriga ko'ra, moslashish muvaffaqiyatini belgilovchi omillardan biri bu ishning mazmuni va tashkil etilishidan, jamoadagi munosabatlardan, xizmat ko'rsatish istiqbollaridan, uning ma'lumot guruhi nazarida ahamiyatidan qoniqish holatidir [2].

I.N.Safronovanning so'zlariga ko'ra, odamning ekstremal faoliyat sharoitlariga moslashishini qiyinlashtiradigan xavf omillariga asabiylashish, ta'sirchanlik, affektlarning rivojlanishining qulayligi, uyatchanlik, tortinchoqlik, mulohaza yuritishning beparvoligi, aniq shaxsiy kamchilik hissi, kamchiliklarni bo'rttirish, kamsitish kiradi.

muvaffaqiyatlar va afzalliklar, o'zini himoya qila olmaslik, nizolarning kuchayishi, ijtimoiy bayonot [7].

Shunday qilib, jazo tizimi xodimlarining kasbiy moslashuvda moslashuvga salbiy ta'sir ko'rsatadigan sabablar bo'lishi mumkin bo'lgan uchta omil guruhini ajratish mumkin:

1) mutaxassislarning o'zlarining psixologik xususiyatlarini aks ettiruvchi sub'ektiv xarakterdagi omillar (kasbiy yo'nalishning etarli emasligi, tashkiliy, pedagogik va kommunikativ qobiliyatlar, empatiya, bag'rikenglik, psixologik barqarorlik va boshqalar);

2) kasbiy faoliyat mazmunining o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi ob'ektiv xarakterdagi omillar (mahkumlar aholisining murakkab ijtimoiy-huquqiy va shaxsiy xususiyatlari, hal qilinayotgan vazifalarning murakkabligi va ko'p qirraliligi, ijtimoiy-siyosiy munosabatlarning tubdan o'zgarishi. davlat tizimi va boshqalar);

3) mutaxassislar va oila a'zolarining xizmat va hayotiy faoliyati sodir bo'ladigan sharoitlarni aks ettiruvchi situatsion xarakterdagi omillar (mehnatni tashkil etishning etarli darajasi va doimiy boshqaruv; xodimlarning bir-biri bilan va rahbariyat bilan munosabatlarining ziddiyatli tabiati) muassasa joylashgan joydagi ijtimoiy infratuzilmaning rivojlanmaganligi) [9].

A.M.Stolyarenko moslashuv jarayonining bir nechta psixologik turlari mavjudligiga ishora qiladi: tashkiliy, kasbiy va faoliyatga asoslangan, ijtimoiy-psixologik va kundalik moslashuv [9].

A.V.Chechkova xodimlarni axloq tuzatish muassasasi sharoitlariga moslashtirishning to'rt turini ajratib ko'rsatish kerakligini aniqladi: inkor, konformizm, mimika va adaptiv individualizm[12].

Yosh xodimlarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda, birinchi navbatda, etishmayotgan tarkibiy qismlarga e'tibor berish kerak.

Shartli guruhlariga bo'lingandan so'ng, mehnat faoliyati jarayonida differentsial psixologik yordam ko'rsatish. Xodimlarning mehnat sharoitlariga moslashish jarayonida ijobiy shaxsiy o'zgarishlarga yo'naltirilgan psixokorreksiya dasturlarini tuzishda xodimning shaxsiy va kasbiy rivojlanishining tabiiy jarayonini hisobga olish kerak.

Shaxsiy va kasbiy o'sish va rivojlanish jarayonini tahlil qilib, muassasa psixologi jarayonning mazmuni, kasbiy moslashish jarayonida shaxsiy va kasbiy fazilatlar o'rtasidagi munosabatlarning shakllari va

dinamikasi, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan noto'g'ri roli haqida tasavvurga ega bo'ladi.

Kasbiy motivatsiya darajasini hisobga olgan holda psixodiagnostik usullardan foydalangan holda aniqlangan yosh xodimlarning ijtimoiy-psixologik moslashuvining muammoli jihatlari muassasa psixologiga lavozimga kirishning maqsadli rejasini ishlab chiqishga va murabbiyga tavsiyalar berishga imkon beradi, bu jarayonni yumshatishga imkon beradi.

Psixologik qo'llab-quvvatlash jarayonida maxsus tashkil etilgan psixologik sharoitlar yordamida professional kasbiy tizim xodimining kasbiy va shaxsiy qiyofasini maqsadli ravishda shakllantirish kerak. Moslashuv, kasbiy va shaxsiy rivojlanish, psixologik yordam olish muvaffaqiyatini oshirish uchun sharoit yaratish muhim omillardan sanaladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Gavrina E.S. Tuzatish xodimlarining lavozimga kirish jarayonida tashkiliy xulq-atvorining psixologik xususiyatlari: dissertatsiya avtoreferati...psixologiya fanlari nomzodi. - Ryazan, 2004. - 21 p.

2. Latkova I.A. Yosh xodimlarni muvaffaqiyatli moslashtirishning pedagogik masalalari va ularni ichki ishlar organlari jamoalarida birlashtirish uchun shart-sharoitlarni yaratish // Ichki ishlar organlari xodimlarini ma'naviy-psixologik tayyorlashning dolzarb muammolari (ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari asosida). - M., 1992. - B. 39-46.

3. Nalchadjyan A.A. Psixologik moslashuv: mexanizmlar va strategiyalar. - M.: Eksmo, 2010. - B.28.

4. Pozdnyakov V.M. Politsiya xodimlarining kasbiy shaxsiy o'sishidagi muammolar va ularni hal qilishda psixologik yordam: ilmiy va amaliy qo'llanma [Matn]. / V.M. Pozdnyakov, I.E. Reutskaya. - M.: Rossiya Ichki ishlar vazirligining Butunrossiya ilmiy-tadqiqot instituti, 2005. - 160 b.

5. Romanov V.L. Tuzatish muassasalari xodimlarining ma'naviy-psixologik tayyorgarligini takomillashtirish // Ichki ishlar organlari xodimlarini ma'naviy-psixologik tayyorlashning dolzarb muammolari (ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari asosida). - M., 1992. - B.63.

6. Rossiya Federatsiyasi. Rossiya Federatsiyasi Hukumatining buyrug'i. "Rossiya Federatsiyasining 2020 yilgacha jazo tizimini

rivojlantirish kontseptsiasini tasdiqlash to'g'risida" 2010 yil 14 oktyabrdagi 1772-r-son.

7. Safronova I.N. Jazoni ijro etish muassasalarining ekstremal sharoitlarida xodimlarning kasbiy faoliyatga moslashish ko'rsatkichlari: dissertatsiya avtoreferati...psixologiya fanlari nomzodi. - Tomsk, 2002. - 22 p.

8. Sobolev N.G. Rossiya Federal Jazoni ijro etish xizmati oliy o'quv yurtlari bitiruvchilarini jazoni ijro etish tizimida xizmat qilishga moslashtirish: Monografiya. - Vologda: Rossiyaning VIPE FSIN, 2010. - P.19.

9. Stolyarenko A.M. Umumiy va kasbiy psixologiya: darslik. - M.: Prospekt, 2003. - 320 b.

10. Ushakov A.A. Xodimlarni o'rmon xo'jaligi texnika muassasalari tizimida xizmat ko'rsatish sharoitlariga moslashtirishning ijtimoiy-psixologik jihatlari // Ichki ishlar organlari xodimlarini ma'naviy-psixologik tayyorlashning dolzarb muammolari (ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari asosida). - M., 1992. - B. 91-

11. Ushatikov A.I., Kovalev O.G., Semenov V.A. Jazoni ijro etish muassasalari xodimlarini ekstremal sharoitdagi harakatlarga psixologik tayyorlash. - Ryazan, 1997. - B. 54.

12. Chechkova A.B. Xodimlarning axloq tuzatish muassasalarining tashkiliy madaniyatiga ijtimoiy-psixologik moslashuvi: dissertatsiya avtoreferati...psixologiya fanlari nomzodi: 19.00.06. - Ryazan, 2001. - 24 p.

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Rajabov Sardor Erkinovich

Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

rajabovsardor@mail.ru

ZAMONAVIY O'ZBEK SHE'RIYATIDA STILIZATSIYA USULLARI

Masharipova Zumrad Quchqarboyevna

UrDu Mustaqil taqdiqiqotchisi

Zumradmasharipova42@mail.com

Annotatsiya.

KIRISH: Ijod ahlining folklordan foydalanish tamoyillari doirasi juda keng. Ayniqsa, stilizatsiya sohasida uning ijodiy imkoniyati yanada ortib bordi. Folklordagi turlar, janrlar, ulardagi obrazlar, motivlar, har bir janrdagi o'ziga xosliklar singari qator omillar ijodkor tomonidan o'zlashtirilishi mumkin. Adabiyot xalq ijodidan oziqlanadi. Ammo, har bir ijodkor folklordan o'rgangan va eshitganlarini aynan takrorlamaydi. Undagi qator nutqiy tajribalarni umumlashtirib, matnning lisoniy poydevorini o'zi yaratdi. Xalq og'zaki ijodiga xos usullarni yozma adabiyotga tadbqiq qilish uchun milliy folklorni chuqur anglay bilish zarur. Mazkur maqolamizda zamonaviy o'zbek shoiralarining ijodiy ishlarida stilizatsiya usullaridan foydalanish mahoratini tahlillarimiz asosida yoritishga harakat qildik.

MAQSAD: "Xalq ijdini o'rganish bu xalqning milliy urf-odatlarini, turmush tarzini, an'analarini, o'tmishi, buguni va kelajagini, orzu-armonlari va ruhiyatini o'rganish demakdir. Unda millatning o'zini anglash, o'zini namoyon qilish xislatlari, urunishlari xalqning asriy xayot tarzi, dunyoqarashi aks etgan. Xalq ijodini o'rganish bu bevosita xalqning o'zini o'rganishdir".²¹

"Folklor asarlaridan stilizatsiya tamoyili negizida foydalanishning doirasi nihoyatda keng. Ijodkor asarni zamonaviy mavzuda yozsa ham folklorning shakliy komponentlari asosida ish ko'radi, uslubga ergashadi. Bu vazifani uddalash ijodkorning mahorati bilan uzviy bog'liqdir".²²

²¹ J.Eshonqulov Epik tafakkur tadriji. –T.: Fan, 2006. –B.33-34 (122)

²² Виноградов В. В. О языке Художественной литературой. –М.: Наука, 1959. –С.3-4.

MATERIALLAR VA METODLAR: Xalq ijodi va tarixiy mabalar asosida yaratilgan Iskandar to'g'risidagi asarlar har bir ijodkorning o'z dunyoqarashi, ideali bilan izohlanadi. Klassik yozuvchilarimiz Iskandarga bag'ishlangan dostonlarida o'tmish voqealari orqali o'z zamonalarining muammolarini ochib berishga erishdilar.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Zamonaviy o'zbek she'riyati o'zining boy tarixi va an'alariga ega bo'lib, bugungi kunda yangi uslublar va yondashuvlar bilan to'ldirilmoqda. She'riyat, har doimgidek, inson his-tuyg'ularini, fikrlarini va ijtimoiy muammolarni ifodalashning eng kuchli vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. Zamonaviy shoirlar o'z asarlarida an'anaviy o'zbek she'riyatining elementlarini zamonaviy kontekstda qayta ishlash orqali stilizatsiya usullarini qo'llaydilar. Stilizatsiya, asosan, eski va yangi, an'anaviy va zamonaviy elementlarni birlashtirish jarayonidir. Bu jarayon shoirlarga o'z fikrlarini yanada chuqurroq va ma'noli ifodalash imkonini beradi. Zamonaviy o'zbek she'riyatida stilizatsiya usullari, shuningdek, o'zbek xalqining madaniy merosini saqlab qolish va uni yangi avlodga yetkazish maqsadida muhim.

XULOSA: Zamonaviy o'zbek she'riyatida stilizatsiya usullari shoirlarning ijodida muhim rol o'ynaydi. Ushbu usullar orqali shoirlar an'anaviy va zamonaviy elementlarni birlashtirib, o'z asarlarini yanada boyitadi. Stilizatsiya, shuningdek, o'zbek she'riyatining rivojlanishiga, uning madaniy merosini saqlab qolishga va yangi avlod o'quvchilarini qiziqtirishga xizmat qiladi. Natijada, zamonaviy o'zbek she'riyatida stilizatsiya usullari nafaqat estetik jihatdan, balki ijtimoiy va madaniy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Iskandar, Yusuf, Zulayho, afsona, pari, daryo...

ПРИЕМЫ СТИЛИРОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ УЗБЕКСКОЙ ПОЭЗИИ

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: Диапазон принципов использования фольклора творческими людьми очень широк. Особенно возрос его творческий потенциал в области стилизации. Ряд факторов, таких как виды фольклора, жанры, их образы, мотивы, особенности каждого жанра, могут быть освоены творцом. Литература питается творчеством людей. Однако не каждый художник в точности повторяет то, что узнал и услышал из фольклора. Обобщив в нем ряд речевых

экспериментов, он создал лингвистическую основу текста. Чтобы применить методы фольклора к письменной литературе, необходимо глубоко понимать национальный фольклор. В данной статье мы постарались на основе нашего анализа осветить мастерство использования методов стилизации в творчестве современных узбекских поэтов.

ЦЕЛЬ: «Изучать труд народа – значит изучать национальные обычаи, образ жизни, традиции, прошлое, настоящее и будущее, мечты и менталитет народа. В нем отражаются самосознание нации, особенности самопрезентации, усилия, вековой образ жизни и мировоззрение народа. Изучение народного искусства – это непосредственно изучение самого народа».

«Сфера использования фольклорных произведений, основанных на принципе стилизации, чрезвычайно широка. Даже если художник пишет произведение на современную тему, он работает на основе формальных составляющих фольклора и следует стилю. Выполнение этой задачи неразрывно связано с мастерством художника».

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Произведения об Александре, созданные на основе народного творчества и исторических рассказов, объясняются мировоззрением и идеалом каждого творца. Наши писатели-классики в своих былинах, посвященных Александру, сумели через события прошлого раскрыть проблемы своего времени.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Современная узбекская поэзия имеет свою богатую историю и традиции, и сегодня она наполнена новыми стилями и подходами. Поэзия, как всегда, служит одним из самых сильных средств выражения человеческих чувств, мыслей и социальных проблем. Современные поэты используют в своих произведениях методы стилизации, перерабатывая элементы традиционной узбекской поэзии в современном контексте. Стилизация – это, по сути, процесс объединения старых и новых, традиционных и современных элементов. Этот процесс позволяет поэтам выражать свои мысли более глубоко и осмысленно. В современной узбекской поэзии важное значение имеют и методы стилизации, позволяющие сохранить культурное наследие узбекского народа и передать его новому поколению.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: В современной узбекской поэзии приемы стилизации играют важную роль в творчестве поэтов. С помощью этих методов поэты сочетают традиционные и современные элементы и обогащают свои произведения. Стилизация также служит развитию узбекской поэзии, сохранению ее культурного наследия и интересу нового поколения читателей. В результате приемы стилизации в современной узбекской поэзии имеют важное не только эстетическое, но и социально-культурное значение.

Ключевые слова: Искандар, Юсуф, Зулайха, миф, фея, река...

METHODS OF STYLING IN MODERN UZBEK POETRY

Annotation

INTRODUCTION: The range of principles of use of folklore by creative people is very wide. Especially in the field of stylization, his creative potential increased. A number of factors such as folklore types, genres, their images, motifs, peculiarities of each genre can be mastered by the creator. Literature is nourished by people's creativity. However, not every artist repeats exactly what he learned and heard from folklore. Summarizing a number of speech experiments in it, he created the linguistic foundation of the text. In order to apply the methods of folklore to written literature, it is necessary to have a deep understanding of national folklore. In this article, we tried to highlight the skill of using stylization methods in the creative works of modern Uzbek poets based on our analysis.

AIM: "Studying the people's work means studying the national customs, lifestyle, traditions, past, present and future, dreams and mentality of the people. It reflects the nation's self-awareness, self-representation characteristics, efforts, age-old way of life and worldview of the people. Studying folk art is directly studying the people themselves."

"The scope of using folklore works based on the principle of stylization is extremely wide. Even if the artist writes the work on a modern theme, he works on the basis of the formal components of folklore and follows the style. Accomplishing this task is inextricably linked with the artist's skill."

MATERIALS AND METHODS: Works about Alexander, created on the basis of folk art and historical stories, are explained by the worldview and ideal of each creator. Our classic writers managed to reveal the problems of their times through the events of the past in their epics dedicated to Alexander.

DISCUSSION AND RESULTS: Modern Uzbek poetry has its own rich history and traditions, and today it is filled with new styles and approaches. Poetry, as always, serves as one of the most powerful means of expressing human feelings, thoughts and social problems. Modern poets use stylization methods in their works by processing the elements of traditional Uzbek poetry in a modern context. Stylization is basically the process of combining old and new, traditional and modern elements. This process allows poets to express their thoughts more deeply and meaningfully. In modern Uzbek poetry, stylization methods are also important in order to preserve the cultural heritage of the Uzbek people and pass it on to the new generation.

CONCLUSION: In modern Uzbek poetry, stylization methods play an important role in the work of poets. Through these methods, poets combine traditional and modern elements and enrich their works. Stylization also serves the development of Uzbek poetry, preservation of its cultural heritage and the interest of a new generation of readers. As a result, the methods of stylization in modern Uzbek poetry are important not only aesthetically, but also socially and culturally.

Keywords: Iskandar, Yusuf, Zulayha, myth, fairy, river...

H. Ahmedova o'zbek folklorini, uning ijrochilari va ijodkorlarini, mashhur dostonlar va ularning xalq sevgan qahramonlarini yaxshi biladi aynan shuning uchun ham o'z she'rlarida ularni ifodlashga intiladi.

O't qo'ydi manga ishq Qalandar,
Men yonsam agar kuydi Samandar.
Qonimda Yusuf bo'ldi dilovar,
Man endi Zulayhoga barobar.
Oshiq bo'layinmu?

Tavba qilayinmu ...²³

Afsona juda qadimiy, ayni chog'da ijodiy fantaziyaning nihoyatda keng tarqalgan turlaridan biri bo'lib, o'zining rang-barang voqealar bilan yozma adabiyotda ijodkorlarning ijodiy o'ylariga ko'p jihatdan turtki beruvchi, badiiy asar syujetining ichki to'qimalariga singib, uni xarakterga keltiruvchi zarur badiiy funktsiya bajarib kelgani har bir davr xalq adabiyoti taraqqiyoti tarixidan ma'lum. Ma'lumki, xalq har qanday davrda ijod etgan afsona, rivoyat va ertaklarda o'zining orzu-intilishlarini aks ettirgan. Har bir xalq, har bir davr vakili ana shu afsona va rivoyatlarda o'z davr voqealari, hodisalari va davr muammolarining sur'atlarini qoldirgan. Shu tarzda rivoyat va afsonalar har bir davr, har bir avlodda og'izdan-og'izga o'tib, sayqallanib boyib kelmoqda. Bu kabi xalq afsonalari va rivoyatlardan foydalangan har bir ijod ahli afsonalardagi xulosalardan kelib chiqib o'z davr muammolariga ishora qiladi. Jomiyning badiiy jihatdan yuksak bo'lgan ming baytdan iborat "Yusuf va Zulayho" dostoni mashhurdir. H.Ahmedova ijodida tarixiy va afsonaviy voqealarga ishora berilgan talmeh san'ati qo'llanilgan she'rlar ham juda ko'p uchraydi. Sirli va sehrli evrilishlarni tasavvur qiladi. Ertaklardagidek, baxtga erishishni orzu etadi. Ushbu niyatlarini badiiy so'z orqali real voqelikka aylantiradi. Ishq tongining nafis hoshiyasiga ko'nglini tikib qo'yish kabi sehrli va fusnkor realizm uslubi namoyondalari ham havas qilsa arziydi. H. Ahmedova badiiyatining kuchi ana shu hayotning fusnkor tasvirlarida namoyon bo'ladi. Qalandar-ilohiy ishq yo'lida devona, samandar-olov ichra yashaydigan afsonaviy qush, Yusuf va Zulayho kitobiy doston qahramonlari, dilo-var-qo'rqmas, jasur, dovyurak, shijoatli degan ma'noni bildiradi. She'r mubolag'a san'ati bilan boshlanadi: qalandar ishqni jonimga o't qo'ydi, mening ishq olovida yonganimgan samandar kuydi- shu darajada qattiq kuydim deydi lirik qahramon. Yusuf tengsiz husni jamol timsoli. Mening qonimda go'zal ishq shijoat bilan jo'sh urdi, shuning uchun Zulayhodek o'zni unitib, muhabbatga muhtalo bo'ldim, endi nima qilishni bilmayman-oshiq bo'layinmi, tavba qilayinmi? Tuyg'uning naqadar kuchli ekanini talmeh san'ati orqali tasvirlaydi. Satrlarning barchasi qofiyadosh so'zlar- "Qalandar, Samandar, dilo-var, barobar" bilan yakunlanishi- o'zgacha

²³ H.Ahmedova. Tiyyamoh. A.Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonas nashriyoti. Toshkent;-2005.bet-84

hayajonli ohangni hosil qiladi, unli va undosh tovushlar uyg'unligi she'rning ta'sir kuchini orttiradi.

Turli janrlarda yozma adabiyotimizda maydonga kelgan asarlarga asos bo'luvchi manbalardan biri (Aleksandr Makedonskiy) Iskandar shox haqidagi afsonalardir. Iskandar haqida g'arb va sharq mamlakatlarida nihoyatda ko'p tarixiy va badiiy asarlar mavjud. Aristetolning jiyani Kallisfen tarixiy materiallarga tayanib, "Aleksandr haqida roman" ham yozgan. Shuningdek, yunon yozuvchisi Plutarx "Qiyosiy tarjimaiy hol" nomi orqali uning biografiyasini ham yozib qoldirgan.

Aleksandr Makedonskiy obrazini bo'rttirib izohlovchi uydurmalar ham ko'p tarqalgan. Iskandar to'g'risidagi turli xil hangomalar, rivoyatlarning yuzaga kelishida bevosita aynan uydurmalar ham asos bo'lgan. Bu kabi afsonalarda Iskandar qudratli kuchga ega bo'lgan sarkarda, donishmand, ko'plab ijobiy hislatlarga ega bo'lgan daho, shu bilan birga zolim va bosqinchi shox sifatida ham talqin qilinadi. Afsona va rivoyatlar uning qiyofasini belgilashda yetakchi rol o'ynaydi. Bu tarixiy manba, afsona va rivoyatlar jahon xalqlarining yozma va og'zaki ijodida yuzaga kelgan badiiy asarlarga turtki bo'lgan. Shoh Iskandar mavzusi sharq klassikalarining xamsalarida ham o'z ifodasini topgan.

Firdavsiy "Shohnoma" asarining "Iskandarning podsholigi" bobida uni nihoyatda odil shoh sifatida ta'riflaydi.

Nizomiyni Xamsasiga kirgan "Iskandarnoma" dostonida Iskandar donishmand, payg'ambarlar avlodiga oid shoh sifatida tasvirlanadi. Dostonning "Sharofnoma" bobida Iskandar adolat tarafdori, xo'rlanganlarning himoyachisi sifatida izohlanadi.

Y.E. Bertels Nizomiyni "Iskandarnoma" siga fikr bildirib: "Iskandarnoma" -hukmdorlarga nasihatnoma, davlatni boshqarish uchun muhim qo'llanma bo'luvchi didaktik doston" -deb yozadi.

Firdavsiy va Nizomiy asarlaridan keyin Jomiy va Navoiy ham bu mavzuga murojaat qiladi. Navoiy "Saddi Iskandariy" dostonida Xamsaning boshqa dostonlarida kuzatilgani kabi, o'z ideallari, shuningdek, gumanistik qarashlarini ham ifodalaydi. Shoir mazkur dostonida Iskandar haqidagi rivoyat va afsonalardan keng foydalanib, Iskandar xususidagi ahloq haqidagi fikrlarini bayon qiladi. Dostondagi "Iskandar va gado hikoyati", "Majnun hikoyati", "Bulbul hikoyati", "Ikki rafiqlik hikoyati", "Luqmon hakim hikoyati", "Ikki do'st hikoyati" singari qismlar hech shubhasiz xalq ertaklari, rivoyatlari asosida vujudga kelgan.

Navoiy ijodining bilimdonlaridan biri Maqsud Shayxzoda "...Bu jahongirning, yani Iskandarning o'rta Osiyoga kelganligi tarixan isbotlangan bir dalil bo'lganligi bois bunday ulug' voqeaning xalqlar idrokiga qattiq ta'sir qilishi tabiiy edi" -deb yozganida Iskandar haqidagi turli rivoyat va afsonalarning maydonga kelish sabablarini va bularning Navoiy ijodida keng o'rin egallashi ham qonuniy holat ekanligini ta'kidamoqchi bo'ladi. M.Shayxzoda hech shubhasiz podshoh qanday bo'lishi kerak degan savolga Navoiyning Iskandar obrazi orqali javob beradi. Navoiyning dostonida siyosiy rahbarlikning, harbiy va davlat ishlarining uslubi Iskandar obrazida aks etgan" -deydi. Muallif Navoiyning adolatparvar shoh haqidagi qarashlarini qayd qilar ekan, "feodalizmning qonli davrlarida shohdan oliyjanob xislatlar talab qilish, xalqchil oliyjanob xayollar bilan bog'langan"-degan fikrlarini qayd qiladi.

Navoiyshunos olim N.Mallayev Xisrav, Shirin, Qays, Bahrom va Iskandar kabi obrazlari aslida tarixiy prototiplari asosida vujudga kelgan bo'lsada, avval ular xalq fantaziyasi, baddiy ijodkorligi bilan yo'g'rilib folklor qahramonlari sirasidan o'rin oldi so'ngra yozma adabiyot tomon yo'l oldi, kamolot cho'qqisiga ko'tarildi"-degan xulosalarni keltiradi.

Xalq tafakkurida o'chmas iz qoldirgan Iskandar obrazi xalq ijodining turli janrlari va turli ko'rinishlarida namoyon bo'lgan. Tarixiy taraqqiyotimizning har bir davrida ekspuatsiya natijasida qattiq zulm ko'rgan xalq mana shu zulmga qarshi bo'lgan o'z munosabatini ifodalovchi nihoyatda ko'p afsona va rivoyatlar to'qiydi, bularning ayrimlarini o'zining bosqinchiligi bilan nom qozongan shoh Iskandar bilan bog'laydi. Ana shulardan biri ko'z suyagi to'g'risidagi afsonadir. Bu afsona sharq va g'arbda juda keng tarqalgan va turli variantlarga egadir.

Qozoq xalqining buyuk ma'rifatparvar shoiri Abay ham o'zining "Iskandar" dostonida shu afsonani asos qilib oladi. Ma'rifatparvarlik ruhida yozilgan mazkur doston xalq ijodi va sharq yozma adabiyotining ta'sirida yozilgan bo'lib, shoir unda o'zining ma'rifatparvarlik g'oyalarini aks ettiradi. Tadqiqotchilar o'rtasida asarga asos bo'lgan manba to'g'risida ikki xil qarash bor.

Qozoq adabiyotshunosi I.T.Duysenboyev ta'kidlashicha, bu syujetni Abay Nizomiyning "Isandarnoma" sidan olgan va uni qayta ishlab orginal holatga keltirgan. M.Silchenko esa "Saddi Iskanadriy" bilan bog'laydi. Nizomiyda bu motivga yaqin afsona bo'lsa ham, Jomiy, Navoiy, Xisrav "Iskandarnoma"larida bunday syujetli afsona uchramaydi.

O'zbek xalq og'zaki ijodida "Shoxli Iskandar" ertagining turi xil variantlari bor. Ularning ayrimlari yozib olinib, nashr qilingan. Bu ertak syujeti yozma adabiyotda ham keng tarqalgan. Maqsud Shayxzodaning "Iskandar Zulqarnayn" dostoni shulardan biridir. Dostonda afsona va uning asosida yaratilgan ertak Iskandar boshida shoxi borligini hammadan sir tutadi. Har gal sochini oldirgach, bu siri fosh bo'lib qolishidan cho'chib, sartaroshlarni sirli ravishda o'ldirib yuboradi. Iskandarning bu qilmishidan sartaroshlar tobora kamayib boradi. Sarbozlar tutib keltirgan oxirgi sartaroshni shoh o'ldirmaslikka va'da beradi va shart qo'yadi:

Men xudoman, sen banda,
Indama tinch tur zinhor.

Bu sirning jafosi jahannamdan ham battar bo'lganligi tufayli sartarosh uzoq vaqt azobda yashaydi va bir kecha toqati toq bo'lib, bir hilvat joyda "ajal ham uni unitgan" bir quduq yoniga keladi va boshini chohga suqib:

Voydod dunyolar shohi,
Iskandarning bor shoxi.

deydi. U dilidagi dardini quduqqa aytib yengil tortadi. Oradan ko'p vaqt o'tadi. Sartarosh ham olamdan ko'z yumadi. Quduqni ham tuproq bosadi. U yerda qamishzorlar paydo bo'ladi. Kunlardan bir kun oshiq cho'pon qamishdan olib unday nay yasaydi. Biroq naydan:

Voydod dunyolar shohi,
Iskandarning bor shoxi.

Degan ovozdan boshqa hech narsa eshitilmaydi. Cho'pon hayron bo'ladi. Shu tarzda bu gap hamma yoqqa tarqaladi. Shoir dostonni quydagicha yakunlaydi:

Shunday xizmat qilib nay
Ochilibdi shoh siri.
Laqabning yana biri
To'qilipti ko'p o'tmay.
Iskandarni-"Zulqarnayn"
O'sha chog'dan hamma der,
Ya'niki-qo'sh shoxli er:
"Iskandar-Zulqarnayn"

Shohli Iskandar rivoyati o'zbek shoiralari ijodida ham ta'sirchan lavhalar bilan boyitilgan. Misol tariqasida O.Hojiyevaning quydagi she'rini keltiramiz.

Zulqarnayn sirin so'zlagan
Quduq ichra o'sgan qamishday.
Yo'llaringda tinmay bo'zlagan
Yetim sevgi chalar mungli nay.

Shoiraning bu she'rida sevgi- qamish, undan taralayotgan iztiroblar kuy taralayotgan nayga qiyoslanadi. O'z iztirobli tuyg'ularini ifodalash uchun lirik qahramon "Isandar Zulqarnayn" dostonidan foydalanadi.

Shoira yana bir she'rida Iskandar obrazini keltiradi:

Bu sochlar bandiga Iskandarpechon
Guliday chirmashur oshiq qalb yomon.
Hijron qilich solar-nogoh beomon,
Ruh uchar six qotib qolar ikki jon.

Z.Mo'minovaning quydagi she'ri ham shu rivoyat ta'sirida yozilganligiga shubha yo'q:

Yuragi tosh og'ajon.
Qalbi qayroq og'ajon.
Men sirimni quduqqa
Aytdim biroq og'ajon.
Sirni olib o'smoqda
Qamish, qiyoq, og'ajon,
Oh, bu qamish-qiyoqlar
Behad sayroq, og'ajon.

Bu she'rni lirik qahramon yaratgan iboli, hayoli o'zbek qizi haqidagi yangi bir rivoyat deyishimiz mumkin. She'rdagi yuragi tosh iborasi orqali lirik qahramonning his-tuyg'ularini payqab yetmagan suyukli insoni tasvirlanmoqda.

Rivoyat H.Ahmedova tomonidan ham ta'sirchan lavhalar bilan boyitilgan. Shoira har gal afsona va rivoyatlarga murojaat qilganda ko'proq tasavvur dunyosidan foydalanadi. Obrazlar dunyosi ruhiyatiga kirib, zohiriy tuyg'ular ummonida afsona va rivoyatlarning yuzaga kelishiga imkoniyat yaratadi.

Tunlar yolvoraman: nohaqsan, ey ishq,
Kimning yuragida dardimni ekding?

Umidsiz tonglardan najot istagan

Dilim, endi meni siz tashlab keting.

Tashlang g'am to'lmagan quduqlar to'lsin.

H.Ahmedovanning “Tosho'g'lon afsonasi” she'ri tarkibiga tanlangan rivoyat ham asosiy obrazlar qiyofasini yorqin ifodalashga samarali xizmat etadi. Asar voqealari Buxoro amiri Zarafshonning pariga oshiq bo'lgan baliqchi yigitga turmushga chiqishi bilan bog'lanib ketadi. Bu borada Buxoroda ko'plab afsona va rivoyatlar tarqalgan. Ayrim rivoyatlarda baliqchi va pari o'rtasida odam bolasi dunyoga kelgani, baliqchining pariga xiyonat qilib, Zarafshonga uylangani tufayli baliqchi va uning qaylig'i Zarafshon suv parisining g'azabiga duchor bo'ladi. Baliqchining xiyonati sababli butun bir hududning boshiga kulfat tushishi, parining qarg'ishi bilan bog'liq holda tasvirlanadi.

Shu jihatdan Buxoroda ommalashgan “Tosho'g'lon afsonasi”, “Zarafshon daryosi” to'g'risidagi rivoyat muayyan qiziqish uyg'otadi.

H.Ahmedova o'sha rivoyatning mazmunini voqealar oqmiga moslashtirib, asar syujetiga mahorat bilan singdirib yubora olgan. Rivoyat Zarafshon daryosining tez-tez o'zanidan oshib, ayrim hududlarni suv bosib ketishini, qarg'ishga uchragan “Tosho'g'lonni dunyoga keltirgan Buxoro amirining xiyonatkor baliqchiga yor bo'lgan Zarafshon va uning farzandi taqdiri to'g'risidagi bolalik xotiralari doirasida esga olinadi.

O'zbek adabiyotida, xususan, shoiralar ijodida “Suvpari” obrazining ham sara na'munalarini kuzatishimiz mumkin:

Qay bir kundir suv parisi

Uni etgandi maftun.

Bor umrini bag'ishlashga

Tayyor edi ishq uchun.

H.Ahmedovanning “Tosho'g'lon afsonasi” she'rida baliqchi yigit suvparisini sevib qoladi.

Uchrashardi oydin tunlar,

Daryoning qirg'og'ida.

Yuragini ko'mgan edi

Pari qiz dudog'ida.

Baliqchi yigit har tun daryo qirg'og'ida suvparisi bilan uchrashadi.
Yigit suvparisiga butun umrini bag'ishlashga tayyor darajda sevib qoladi.
Bu ne holki yigitni,
Afsunladi o'zga ishq.
Bag'rimga kelgin deya
Chorlab turar edi ko'shk.
Qalbida tuyar edi
Go'yo sherlar narasin.
Suvlar yutib ketganday
Unitdi suv parisin.

Bir kun yigit shoh qizi Zarafshonning husnda tengsiz ekanini eshitadi. Shoh qizi Zarafshonni uzatmoq uchun hudud yigitlaridan munosib nomzod izlayotgani butun shaharga ovoza bo'lib ketadi. Baliqchi yigit Suvparisiga oshiq ekanini onasiga aytolmaydi, onasining qistovi bilan Zarafshonning vasliga erishmoq uchun shoh saroyiga yo'l oladi. Zarafshonning ko'ngli ham aynan baliqchi yigitga tushadi. Shohning ko'ngli baliqchiga unamasada, qizining ra'yiga qarshi chiqolmaydi. Katta to'y-tomoshalar bilan qizini baliqchiga uzatadi.

To'y kechasi daryoning,
Bag'rida bir zor kuydi.
To'lqinlarga bosh qo'yib
Unitilgan yor kuydi.
Chaqalog'in bag'riga
Bosib aytdi qayg'usin,
Daryo toshdi bir yomon
Yig'lasa suv parisi...
Suvlar qalqdi alamdand,
Qarg'ambi bevafoni
Suv parisin nolas
Bir titratdi xudoni...

Odatda parilar farzand ko'rmaydi. Buxoro afsonalarida Suv parisi va oshiq yigitdan chaqaloq dunyoga keladi. Yigit pariga xiyonat qilib, Zarfshonga uylanadi. Oradan hech qancha vaqt o'tmay, shoh mamlakatga voris kerakligini ta'kidlydi. Bir kuni balqichi shoh sarbozlari bilan ovga chiqadi. Nogoh ot balchiqni sachratib yuboradi. Suv ostidan baliqchiga talpinib, pari bilan o'rtasida dunyoga kelgan chaqaloq chiqib keladi. Baliqchi o'z o'g'ini taniydi. Bag'riga bosay desa bir yon shohning lashkari, beparvo o'tay desa, o'zining pushi kamari. Nihoyat shoh va lashkarlarga boshqa yo'ldan aylanib o'tishlarini buyuradi. O'zini so'l tomondan borishini va sarbozlarga qirda kutishlarini buyuradi. Nihoyat yolg'iz qolgan baliqchi bolasini bag'riga bosib, beso'z ko'zlariga boqib turganida: Shu payt daryo ichidan,

Ko'zdan otilib qahri.

Boshin baland ko'tarib

Chiqib keldi suv pari.

Suv pari baliqchiga gunohlaridan kechganini, yuragidagi ishq libosini yechganini, ammo ota mehriga mushtiq o'sgan farzandi, yani odam bolasini sohillarda yolg'iz ekanini, uni o'zi bilan olib ketishini iltimos qiladi. Baliqchi bolani olib ketsa, Zarfshonga nima deyishini o'ylaydi. Hayotini tahlikaga qo'yishdan qo'rqib, Zarafshonning homilador ekanini pariga aytadi va parining bu iltimosini rad qiladi. Parining fig'oni falakka chiqadi. Baliqchining Zarafshondan kutayotgan farzandi tosh bo'lib tug'ilishini tilab qarg'aydi. Bu manzaradan keyin oradan hech qancha vaqt o'tmay, Zarafshonning ko'zi yoriydi. Ne ko'z bilan ko'rsinki, ayoli tosh tug'adi. Saroyda tosh o'g'lon, daryo bo'yida shoh o'g'lon soat sayin ulg'ayadi. Bir tun daryo toshadi, qancha-qancha odamlar daryoga g'arq bo'ladi. Shoh oilasi toshqindan qochib, saroy tomiga chiqadi. Zarafshonning bolasini suv domiga tortaveradi. Shoh qiziga bolasini tashlab, jonini asrashini buyursada, quloq solmaydi, farzandini ko'zi qiymaydi. Suv qutirgandan qutiradi. Zarafshonni ham o'g'li bilan o'z domiga yutib ketadi.

To'rt tomondan qalqib-qalqib,

Ajal hidi ufurdi.

Yutib ketdi Zarafshonni
 O'g'li bilan sarkash suv.
 Tikilgancha qotib qoldi
 Osmon ko'zida qo'rquv...
 Yillar o'tib unitildi,
 Fojialar barisi.
 Ammo tunlar Zarafshondan
 Kelar ona Allasi.
 Ko'zalri ko'r sevgi uchun
 Ado bo'ldi Zarafshon,
 Zar kokilin to'rt yon yozib
 Daryo bo'ldi Zarafshon...

H.Ahmedova Zarafshon daryosi tarixiga oid Buxoro afsonalaridan biri "Tosho'g'lon" afsonasini quydagi she'rda mahorat bilan stelizatsiya qilar ekan bu afsonani boqiyiligiga o'z ijodi asosida ham hissa qo'shgani alohida ahamiyatga molik.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Jabbor Eshonqulov "Epik tafakkur tadriji". –T.: Fan, 2006. –B.33-34 (122)
2. H.Ahmedova. Tiyyamoh. A.Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti. Toshkent;-2005.bet-84
3. Виноградов В. В. О языке Художественной литературой. –М.: Наука, 1959. –С.3-4.
4. O.Hojiyeva. Tanlangan asarlar. Toshkent:-2022
5. H.Ahmedova. "Afsun" Toshkent.
6. Z. Mo'minova. Yonayotgan ayol. Toshkent.

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Masharipova Zumrad Quchqarboyevna

Urganch davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

BO'LAJAK MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYACHILARDA KASBIY KOMPETENTLIK NAMOYON BO'LISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Xashimova Yorqinoy Ismailovna

Toshkent davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada bo'lajak tarbiyachilarda kasbiy kompetentlikning namoyon bo'lishi psixologik jihatlari yoritilgan bo'lib, tarbiyachilarning kasbiy kompetentligiga ta'sir etuvchi omillar bayon etilgan. Bo'lajak maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarda kasbiy kompetentlik namoyon bo'lishining psixologik xususiyatlarini aniqlash bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot ishida bo'lajak maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarda kasbiy kompetentlik namoyon bo'lishining psixologik xususiyatlarini tadqiq etish hamda shaxslararo munosabatlar tizimini takomillashtirish yuzasidan amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

MAQSAD: Bo'lajak maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarda kasbiy kompetentlik namoyon bo'lishining psixologik xususiyatlarini tadqiq etish hamda shaxslararo munosabatlar tizimini takomillashtirish yuzasidan amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: O'zbek olimlaridan Sh.H.Abdullaeva, M.G.Davletshin, A.M.Jabborov, D.G.Muxamedova, Z.T.Nishonova, B.R.Qodirov, F.B.Shoumarov E.G'.G'oziev va boshqalar tadqiqotlarda shaxsning muloqotmandlik, muomalaning o'quv faoliyatini boshqarishdagi roli, hamkorlik faoliyatini yoritishga qaratilgan tadqiqotlarni olib borishgan.

MDH mamlakatlari olimlari orasidan G.M. Andreeva, Y.A.Abulxanova-Slavskaya, V.P.Bederxanova, A.A.Bodalyev, V.A.Kruteskiy, V.A.Labunskaya, A.N.Leontev, Y.S.Mixaylova, A.V.Petrovskiy, S.L.Rubinshteyn, A.I.Yujaninova va boshqalar kasbiy kompetentlik bo'yicha tadqiqot ishlarini amalga oshirishgan.

Xorijiy tadqiqotchilardan A.Bandura, N.Miller, J.Uotson, L.Festinger, A.Maslou, K.Rojers, G.Xartman, T.Shibutani va boshqalarning izlanishlarida shaxslararo munosabatlar masalalarining psixologik jihatlari tadqiq qilingan.

XULOSA: Yuqoridagi ta'riflardan, ma'lum bo'lishicha kompetentlik – insonning biror – bir faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishi uchun talab etiladigan bilim, ko'nikma va malakalarining o'ziga xos jamlanmasi ekan.

Bizning fikrimizcha esa bo'lajak tarbiyachilar uchun shaxsning individualligi, betakrorligi, bilimlar va tasavvurlarning xilma-xilligi alohida ahamiyat kasb etadigan psixik jarayon hisoblanadi. Shu bilan birga kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda o'zini anglash va motivatsiya darajasi muhim rol o'ynaydi.

Kalit so'zlar: bo'lajak tarbiyachilar, kasbiy kompetentlik, shaxslararo munosabatlar, psixologik xususiyatlar.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОЯВЛЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У ПЕДАГОГОВ БУДУЩЕЙ ОРГАНИЗАЦИИ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Хашимова Ёрқиной Исмаиловна

Ташкентский государственный педагогический университет

Аннотatsiya.

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье выделены психологические аспекты проявления профессиональной компетентности у будущих педагогов, а также описаны факторы, влияющие на профессиональную компетентность педагогов. Разработаны практические рекомендatsii по определению психологических особенностей проявления профессиональной компетентности у воспитателей будущей дошкольной образовательной организatsii. Цель научно-исследовательской работы – изучить психологические особенности проявления профессиональной компетентности у воспитателей будущей дошкольной образовательной организatsii и разработать практические рекомендatsii по совершенствованию системы межличностных отношений.

ЦЕЛЬ: Целью будущей организatsii дошкольного образования является исследование психологических особенностей проявления профессиональной компетентности воспитателей и разработка практических рекомендatsii по совершенствованию системы межличностных отношений.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Узбекские ученые Ш.Х.Абдуллаева, М.Г.Давлетшин, А.М.Джабборов, Д.Г.Мухамедова, З.Т.Нишонава, Б.Р.Кадыров, Ф.Б.Шумаров, Э.Г.Гозиев и другие в своих исследованиях проливают свет на роль личности в управлении образовательная деятельность, общение и сотрудничество провели целенаправленные исследования.

Среди ученых стран СНГ Г.М. Андреева, Ю.А. Бедерханова, А.А. Бодалев, В.А. Лабунская, А.Н. Леонтьев, А.В. Петровский, С.Л.

Среди зарубежных исследователей психологические аспекты межличностных отношений изучали А.Бандура, Н.Миллер, Дж.Уотсон, Л.Фестингер, А.Маслоу, К.Роджерс, Г.Хартман, Т.Шибутани и другие.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Из приведенных определений известно, что компетентность – это определенная совокупность знаний, умений и навыков, необходимых человеку для успешного выполнения определенной деятельности.

На наш взгляд, индивидуальность, неповторимость, многообразие знаний и воображения человека представляет собой психический процесс, имеющий особое значение для будущих педагогов. При этом уровень самосознания и мотивации играет важную роль в развитии профессиональных компетенций.

Ключевые слова: будущие учителя, профессиональная компетентность, межличностные отношения, психологические особенности.

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE MANIFESTATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE IN TEACHERS OF THE FUTURE ORGANIZATION OF PRESCHOOL EDUCATION

Khashimova Yorkinoy Ismailovna
Tashkent State Pedagogical University

Annotation.

INTRODUCTION: This article highlights the psychological aspects of professional competence manifestation in future teachers and describes the factors influencing the professional competence of teachers. Practical recommendations for determining the psychological characteristics of

professional competence manifestation in educators of future preschool educational organizations have been developed. The purpose of the research work is to study the psychological characteristics of professional competence manifestation in educators of future preschool educational organizations and to develop practical recommendations for improving the system of interpersonal relations.

AIM: The purpose of the future organization of preschool education is to study the psychological characteristics of the manifestation of professional competence of educators and the development of practical recommendations for improving the system of interpersonal relations.

MATERIALS AND METHODS: Uzbek scientists Sh.Kh.Abdullaeva, M.G.Davletshin, A.M.Dzhabborov, D.G.Mukhamedova, Z.T.Nishonova, B.R.Kadyrov, F.B.Shumarov, E.G'Goziev and others in their studies shed light on the role of personality in the management of educational activities, communication and cooperation conducted targeted studies.

Among the scientists of the CIS countries G.M.Andreeva, Yu.A.Bederkhanova, A.A.Bodalev, V.A.Labunskaya, A.N.Leontyev, A.V.Petrovsky, S.L.

Among foreign researchers, psychological aspects of interpersonal relationships were studied by A. Bandura, N. Miller, J. Watson, L. Festinger, A. Maslow, K. Rogers, G. Hartman, T. Shibutani and others.

CONCLUSION: From the above definitions it is known that competence is a certain set of knowledge, skills and abilities necessary for a person to successfully perform a certain activity.

In our opinion, individuality, uniqueness, diversity of knowledge and imagination of a person is a mental process that is of particular importance for future teachers. At the same time, the level of self-awareness and motivation plays an important role in the development of professional competencies.

Key words: future teachers, professional competence, interpersonal relationships, psychological characteristics.

Jahonda bo'lajak tarbiyachilarda kasbiy kompetentlikni rivojlantirish, insonlarning farovon turmush tarzini barqaror ta'minlash, shaxslararo munosabatlardagi ma'suliyat hissini oshirish, shaxsiy va

kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik-psixologik mexanizmlarini yaratish zarurat hisoblanmoqda. Dunyo bo'ylab maktabgacha ta'lim tarbiyachilarining kasbiy tayyorgarligi yuqori malakali kadrlarni shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. UNESCO ma'lumotlariga ko'ra, OECD davlatlarida tarbiyachilarning 70 foizi o'z mutaxassisliklari bo'yicha rasmiy tayyorgarlikdan o'tgan. Rivojlanayotgan mamlakatlarda esa bu ko'rsatkich sezilarli darajada past bo'lib, qariyb 50 foizgacha tushishi mumkin. Bu farq mamlakatlarning iqtisodiy sharoitlari, ta'lim tizimidagi imkoniyatlari va tarbiyachilar uchun yaratilgan resurslarga bog'liqdir. Natijada, rivojlanayotgan mamlakatlarda maktabgacha ta'lim muhitida yetarlicha malakali tarbiyachilar yetishmasligi bolalarning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Tarbiyachilar uchun rasmiy tayyorgarlikdan o'tish imkoniyatlarini oshirish, sifatli ta'limni kengaytirish uchun zarur chora hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan bo'lajak tarbiyachilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda muhim o'rin tutadigan pedagogik-psixologik moslashuvi, bo'lajak tarbiyachi psixologiyasini rivojlantirish masalalarini tadqiq etish dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda.

Jahonda shaxsning psixologik xususiyatlari, ma'suliyati, kommunikativligi, xulq-atvori, madaniyati va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga oid bo'lgan munosabatlarda tashabbuskorlikni dinamik xususiyatlari, kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga bo'lgan intilish darajasi bo'yicha ilmiy markazlarda tadqiqotlar olib borilmoqda. Bu borada, kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga oid shaxsning bilimlar darajasi, uning shaxslararo munosabatdagi muloqot adresati, o'zaro munosabatlardagi xulq-atvori va qadriyatlari bilan bog'liq muammolarni diagnostika qilish va korrektsiyalash, kasbiy bilim va malakalarini rivojlantirish, shaxslararo munosabatlar mas'uliyatini oshirishning psixologik nuqtai-nazardan tadqiq etishga yo'naltirilgan masalalarga e'tibor qaratish zarurati kuzatilmoqda.

Bo'lajak tarbiyachilarning kognitiv kompetentligi — bu ularning bilim olish, qayta ishlash va muammolarni hal qilish qobiliyati hisoblanadi. Kognitiv kompetentlik orqali tarbiyachilar yangi bilimlarni samarali o'zlashtirish va o'quvchilarga qiyinchiliklarni yengib o'tishda ko'mak berish qobiliyatiga ega bo'ladilar. Tarbiyachilarning bu qobiliyatlari ularga bolalarning o'quv jarayonida duch keladigan kognitiv

to'siqlarni aniqlash va ular uchun mos strategiyalarni ishlab chiqishda yordam beradi.

Kasbiy kompetentlikni rivojlantirishda psixologik moslashuvchanlik muhim ahamiyat kasb etadi. Tarbiyachilar pedagogik jarayon davomida turli xil vaziyatlarga moslashish va yangi sharoitlarga tayyor bo'lishlari kerak. Moslashuvchanlik ularga o'zining o'quvchilari bilan samarali munosabat o'rnatishga, ta'lim metodlarini moslashtirishga va pedagogik yondashuvlarni yangilashga imkon beradi. Moslashuvchanlik yuqori bo'lgan tarbiyachilar o'z faoliyatlarida innovatsiyalarni qabul qilishga ochiq va ijodiy fikrlashga moyil bo'ladilar.

Tarbiyachilarning empatiya va hamdardlik ko'rsatish qobiliyatlari ularning bolalar bilan ishlashda asosi sifatida qaraladi. Empatiya tarbiyachilarga bolalarning his-tuyg'ularini va ehtiyojlarini tushunishga, ularga mos ravishda ta'sir ko'rsatishga imkon beradi. Bu qobiliyatlar bolalar bilan o'zaro ishonchli munosabatlarni shakllantiradi va ta'lim jarayonida hamkorlikni mustahkamlaydi. Empatiya darajasi yuqori bo'lgan tarbiyachilar o'z o'quvchilarining ruhiy holatini tushunib, ularga ijobiy ta'sir ko'rsata oladilar.

Kasbiy kompetentlikning muhim jihatlaridan biri shaxsiy yetuklik va o'z-o'zini anglash hisoblanadi. O'z-o'zini anglash orqali tarbiyachilar o'z imkoniyatlarini, kuchli va zaif tomonlarini bilib oladilar, bu esa ularga o'z faoliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Yetuk tarbiyachilar o'z shaxsiyatlarini yanada rivojlantirishga intiladilar va kasbiy faoliyatlarida o'zlarini muvaffaqiyatli boshqarish qobiliyatiga ega bo'ladilar.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda, bo'lajak tarbiyachilarda kasbiy kompetentlikni shakllantirish va namoyon etish murakkab psixologik jarayon bo'lib, u o'z ichiga shaxsiy xususiyatlar, kommunikativ ko'nikmalar, refleksiv tahlil, qaror qabul qilish, motivatsiya va amaliy tajribalarni oladi. Shu jihatlar tarbiyachining kasbiy rivojlanishini ta'minlaydi va ularning ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Kasbiy kompetentlik omillarini shaxsda namoyon bo'lishi, taraqqiy etishi muammosi ko'pgina olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Pedagog, psixologlar, sotsiologlar tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlarda Kasbiy kompetentlik muamosining qator o'ziga xos jihatlari ochib

berilgan. Chunonchi, har bir tadqiqotchi mazkur muammoga o'z yondashuvlari va o'ziga xos ilmiy-amaliy tajribalari asosida yondashadi. Umuman olganda mazkur qarashlarning o'ziga xos tomoni shundaki Kasbiy kompetentlik kasbiy kompetentlik bilan bog'liq holda o'rganilgan. Shu ma'noda har bir Kasbiy kompetentlik omili shaxs kasbiy taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etadi.

Natijalar

Tadqiqot natijalariga ko'ra, pedagogik-psixologik, sotsiologik qarashlar Kasbiy kompetentlikning shaxs hayoti hamda kasbiy faoliyatida muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatmoqda. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagog-tarbiyachilarining kasbiy faolyaitdagi kompetentlik darajasini tahlil qilish muhim ahamiyatga ega. Kasbiy kompetentlik va unga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish uchun tarbiyachi shaxsining ijtimoiy intellektini shakllanganlik darajasi, muloqot madaniyati, shaxslararo munosabatlar haqidagi ijtimoiy tasavvurlarining psixologik asoslarini tahlil qilmay turib, Kasbiy kompetentlikni rivojlanish haqida fikr yuritib bo'lmaydi. Umuman olganda, maktabgacha ta'lim tashkilotida faoliyat yuritadigan tarbiyachilarning faoliyatiga jamiyat tomonidan o'ziga xos talablar qo'yiladi.

Maktabgacha ta'lim tarbiyachilari o'zining pedagogik faoliyati mohiyatga ko'ra, bolalar va ularning ota-onalari auditoriyasi bilan o'zaro ta'sirga kirishadi. Shu boisdan, tarbiyachilar bolalar va ularning ota-onalari, hamkasblariga kognitiv-tarbiyaviy ta'sir etishi uchun Kasbiy kompetentlikka ega bo'lishi lozim. Aynan kommunikativ kompetentlik tarbiyachilarning bola shaxsiga kognitiv, hissiy-irodaviy, motivatsion ta'sir etishi uchun referent harakterda xizmat qiladi.

Bugungi globallashtgan jahon hamjamiyati ta'sirida talabalarda kasbiy kompetensiyani rivojlantirishning psixologik, ijtimoiy hamda pedagogik-psixologik mavqei xususiyatlari, shuningdek, ular faoliyatining sharoitlari haqida adekvat tasavvurlarga ega bo'lishning ilmiy qiymati o'ta muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Лаптева М.Д. Компетентност социального взаимодействия: компонентный состав и подходы к формированию // Проблемы качества образования: материалы XV Всерос. науч.-метод. конф. – Уфа, 2005. – С. 39-47.
2. Ховов О.В. Компетентност профессиональная // Энциклопедия профессионального образования: В 3-х т. - М.:АПО. - 1998.-Т.1. -С.454-455.
3. Абдуллаева Ш.Х. Педагог профессионал компетентлигини шакллантиришнинг ижтимоий-психологик механизмлари. (DSc) Автореферат. – Тошкент, 2019. – 61 б.
4. Андреева Г.М. Социальная психология: учебник для студентов высших учебных заведений, обучающихся по направлению и специальности «Психология» / Г.М. Андреева. – Издание 5-е, исправленное и дополненное. – Москва: Аспект Пресс, 2014. – 363 с.
5. Каримова В.М. Ижтимоий психология ва ижтимоий амалиёт: Университетлар ва педагогика институтлари талабалари учун ўқув қўлланма. – Т.: “Университет”, 1999. – 96 б.

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Xoshimova Yorqinoy Ismailovna

TDFU tayanch doktoronti

Manzil: O'zbekiston, Toshkent shahri

yorqinoyxashimova@gmail.com

BOSHLANG'ICH SINFLARDA SO'Z TURKUMLARINI O'RGATISHDA INNAVATSION TA'LIM TIZIMI.

Ro'ziyeva Moxichexra Yoqubovna
Pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Fayzulloyeva Dildora Izatullayevna
Osiyo xalqaro universiteti 2-bosqich magistri

Annotatsiya. Maqolaning asosiy mazmunida boshlang'ich sinflarda interfaol metodlar, ularning turlari, boshlang'ich sinflarda qo'llash usullari zamonaviy texnologiyalarining ta'lim jarayonidagi o'rni, umumiy o'rta ta'lim maktablarining, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish keltirilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim innovatsiyalari, interfaol usullar, keys- stadi usuli, f.s.m.u metodi, grafik organayzer, Ushenskiyning analiz-sintez metodi, egalik qo'shimchasi.

ИННОВАЦИОННАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СИСТЕМА ОБУЧЕНИЯ СЛОВОВЫМ РАМКАМ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ.

Аннотация. В основном содержании статьи интерактивные методы в начальных классах, их виды, роль современных технологий в образовательном процессе, использование современных технологий в начальных классах, использование современных

педагогических технологий общеобразовательными школами, учителями начальных классов. использование дано.

Ключевые слова: Образовательные инновации, интерактивные методы, кейс-метод, метод ф.с.м.у, графический органайзер, метод анализа-синтеза Ушенского, притяжательный суффикс.

INNOVATIVE EDUCATIONAL SYSTEM IN TEACHING WORD GROUPS IN PRIMARY GRADES.

Abstract. In the main content of the article, interactive methods in primary classes, their types, the role of modern technologies in the educational process, the use of modern technologies in primary classes, the use of modern pedagogical technologies by general secondary schools, primary school teachers use is given.

Key words: Educational innovations, interactive methods, case-method, method f.s.m.u, graphic organizer, method analysis-synthesis of Ushensky, prityajatelny suffix

Yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 24-yilligiga bag'ishlangan tantanali ma'ruzasida yoshlar haqida quyidagi so'zlarni ta'kidlab o'tgan: "Hozirgi vaqtda yoshlar tarbiyasi biz uchun o'z dolzarbligi va ahamiyatini hech qachon yo'qomaydigan masala bo'lib qolmoqda. Bugungi tez o'zgararayotgan dunyo insoniyat oldida, yoshlar oldida yangidan-yangi, imkoniyatlar ochmoqda"²⁴. Shunday ekan, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash oliy ta'lim muassasasi o'qituvchilari zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi yilidan boshlab ta'lim jarayoniga sinov tariqasida tatbiq etish vazifasi qo'yilmoqda.

Eng muhimi, bu jarayonlarga pedagogika yo'nalishidagi universitet va institutlar ham jalb qilinib, pedagog kadrlar tayyorlash metodikasi ham yangilanmoqda.

Jumladan, jamiyatda muallimning obro' - e'tibori va maqomini ko'tarish, o'quv dasturlari va metodikasini to'liq qayta ko'rib chiqish, maktabni ta'limning keyingi bosqichlari bilan uzviy bog'lash,

²⁴ Sh.M.Mirziyoyev 2019-yil 29- apreldagi Ozbekiston Respublikasi, ta'limi tizimini 2030- yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi . nutqidan

o'qituvchilarni ortiqcha qog'ozbozlikdan xalos etib, o'z ustida ko'proq ishlashi uchun sharoit yaratish va shuni rag'batlantirish, maktab infratuzilmasi va undagi ma'naviy muhitni yaxshilash kabi masalalarning yechimlari aniq belgilab berilmoqda.

Nazariy qismi. So'z turkumlarini o'rganishdagi asosiy vazifa o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'stirish, lug'atini yangi ot, sifat, son, fe'llar bilan boyitish, o'quvchilar shu vaqtgacha foydalanib kelayotgan so'zlarning ma'nosini aniq tushunishiga erishish, bog'lanishli nutqda u yoki bu so'zdan o'rinli foydalanish malakasini o'stirish hisoblanadi. Bu vazifalarni muvaffaqiyatli hal qilish uchun so'z turkumlarini o'rganish jarayonida sinonim, antonimlar (terminlar berilmaydi) ustida muntazam ish olib boriladi, o'quvchilar ko'p ma'noli so'zlar, ularning o'z va ko'chma ma'noda ishlatilishi bilan tanishtiriladi. Bunda ta'limni o'quvchilarnipg shaxsiy tajribalari, bevosita ko'rganlari, radiodan eshitganlari, kitobdan bilib olganlari bilan bog'lash muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarda kuzatish, muhim narsalarni sezish ko'nikmalarini shakllantirish, atrof-muhit haqidagi bilimlarini boyitish bilan bir vaqtda ularning nutqini o'stirish vazifasi ham amalga oshiriladi. Boshlang'ich sinf darsligini tahlil qiladigan bo'lsak, 4-sinf Ona tili darsligining 1-qismi 65-betidan So'z turkumlari bo'limi boshlanadi. Bu bo'lim ot so'z turkumi, Otlarning egalik qo'shimchalari bilan qo'llanilishi, egalik qo'shimchalarining birlik va ko'plik ma'nosida ifodalanishi, Egalik qo'shimchalarining unli va undoshdan keyin qo'shiladigan shakllari kabi mavzular yoritilgan.

“ Ot ” mavzusini o'rganish tizimi maqsadga yo'naltirilgan jarayon bo'lib, bunda shu so'z turkumining umumlashtirilgan ma'nosi va grammatik belgilari aniq izchillikda, bir-biri bilan ilmiy asoslangan bog'liqlikda o'rganiladi, shuningdek, otdan nutqda to'g'ri foydalanish va to'g'ri yozish malakasini shakllantirish maqsadida bajariladigan mashqlar asta murakkablashtira boriladi. Til hodisasi sifatida otning xususiyatlari, uni o'rganish vazifalari, o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, har bir sinf uchun material hajmi, ularni o'rganish izchilligi belgilangan. Boshlang'ich sinflarda otni o'rganish vazifalari quyidagilar:

- 1) “ Ot ” haqidagi grammatik tushunchani shakllantirish;
- 2) kim? so'rog'iga javob bo'lgan (shaxs bildirgan) otlardan so'rog'iga javob bo'lgan (narsa, hayvon, jonivor va boshqalarni) otlarni farqlash ko'nikmasini hosil qilish;

3) kishilarning familiyasi, ismi, otasining ismi, hayvonlarga qo'yilgan o'rinlar va geografik nomlarni bosh harf bilan yozish ko'nikmasini shakllantirish;

4) otlarda son (otning birlik va ko'plikda qo'llanishi) bilan tanishtirish;

5) otlarni egalik qo'shimchalari bilan to'g'ri qo'llash ko'nikmasini shakllantirish;

Otlar ko'plik qo'shimchasini oladi.

- Otlar – lar qo'shimchasini oladi.

- Otlar ot yasovchi qo'shimchalarni oladi.

- Otlar – chi qo'shimchasini oladi.

- Otlar – dosh qo'shimchasini oladi va hokazo.

Otlarning egalik qo'shimchasi (-im,- ing, -si,- imiz,- ingiz,- lari) qo'llangan holatlari, otlarning kelishik qo'shimchalari bilan ishlatilgan holatlari gaplar tarkibida ko'rsatildi va so'roqlari yordamida otlar aniqlatildi. O'quvchilarda "Aqliy hujum" orqali "Otlar yana boshqa qo'shimchalar bilan ham qo'llanar ekan. Ular qanday qo'shimchalar ekan?- degan qiziqish paydo bo'ldi. Shundan so'ng ularga quyidagi savollar berildi:

- Otlar oladigan qo'shimchalar haqida qanday ma'lumotlarni bilar edingiz?

- Ot oladigan qaysi qo'shimchalarni bilmas ekansiz ? Ularni bilishni xohlaysizmi?

6) otlarning kelishiklar bilan turlanishi va kelishik qo'shimchalarining yozilishi haqida malaka hosil qilish;

7) o'quvchilar lug'atini yangi otlar bilan boyitish va ulardan nutqda aniq, o'rinli foydalanish malakasini o'stirish;

8) so'zlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirishni bilish. Bu vazifalarning har biri alohida emas, balki bir-biri bilan o'zaro bog'liq holda hal etiladi. Shu bilan birga, „Ot“ mavzusini o'rganishning muayyan bosqichida bajarish lozim bo'lgan bir vazifani hal qilishga ko'proq ahamiyat beriladi. Masalan, 1- 2-sinflarda so'z turkumi sifatida otning belgilari (nimani bildirishi, so'roqlari) o'rganiladi,

3-sinfda esa otga atama beriladi, birlik va ko'plikda qo'llanishini o'zlashtirishga ahamiyat beriladi.

4-sinfda otning egalik qo'shimchalari bilan qo'llanishi, kelishiklar bilan turlanishi va kelishik qo'shimchalarining yozilishini o'rganishga e'tibor qaratiladi. O'quvchilarning nutqi va tafakkurini o'stirish vazifasi

esa mavzuni o'rganishning barcha bosqichlarida hal qilinadi. Grammatik materialni o'rganish va orfografik malaka hosil qilishning butun jarayoni o'quvchilar lug'atini boyitishga, bog'lanishli nutq malakalari va fikrlash qobiliyatlarini o'stirishga qaratiladi. So'z turkumi sifatida ot muayyan leksik ma'nolari va grammatik belgilari bilan ajralib turadi. Barcha otlarning umumiy leksik ma'nosi shaxs va narsani ifodalash hisoblanadi. Ot jonli mavjudotlar (kishi, qush, hayvon, asalari), yer va osmonga oid narsalar (quyosh, yulduz, daryo, tog'), o'simliklar (paxta, beda, gul), voqealar (yig'in, majlis), tabiat hodisalari (shamol, bo'ron, yomg'ir, momaqaldiroq), belgi-xususiyat (ahillik, kuchlilik, samimiyat), harakat-holat (uyqu, sevinch, kurash), o'rin va vaqt (yoz, bahor, joy) nomlarini bildiradi. Otlarning grammatik belgilari: otlar birlik va ko'plikda qo'llanadi, egalik qo'shimchalari bilan o'zgaradi, kelishiklar bilan turlanadi, gapda ko'proq ega, to'ldiruvchi, aniqlovchi, shuningdek, hol vazifasida keladi. Ot nutqda sifat, son, olmosh, fe'l bilan birika oladi. Otning ma'nolari va grammatik belgilari xiyla murakkab, shuning uchun ham ot haqidagi bilim o'quvchilarda amaliy vazifalarni bajarish jarayonida asta shakllantira boriladi. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida ot so'z turkumini o'rgatishda quyidagi didaktik o'yinlar va metodlardan samarali foydalanish mumkin.

Interfaol metodlar - "Keys-stadi" (yoki "O'quv keyslari"), "F.S.M.U, "Suhbat" va b.

Strategiyalar - "Aqliy hujum".

Grafik organayzerlar - "Klaster", "Nima uchun?", "Qanday?"

O'yinlar- O'yin bolada atrof-muhitdagi muhim, xarakterli narsalarni ajratib ko'rsatish qobiliyatini rivojlantiradi, unga voqelik hodisalarini chuqurroq va to'liqroq tushunishga yordam beradi. O'yin bolaning keyingi ta'lim va mehnat faoliyati uchun zarur bo'lgan ijodiy tasavvurni rivojlantirishga yordam beradi. O'yin bolalarda irodaviy fazilatlarini shakllantiradi: o'z harakatlarini ma'lum qoidalarga bo'ysundirish, o'z xatti-harakatlarini butun jamoaning vazifalari bilan muvofiqlashtirish qobiliyati, Shuningdek, o'yinda bola o'z shaxsiyatini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydigan axloqiy me'yorlar va xatti-harakatlar qoidalarini o'zlashtiradi.

Keys-stadi usuli - (Andoza: Inglizcha-vaziyat usuli, holat usuli, vaziyatni tahlil qilish usuli). –O'quvchilar vaziyatni o'rganishlari, muammolarning mohiyatini tushunishlari, mumkin bo'lgan yechimlarni

taklif qilishlari va eng yaxshisini tanlashlari kerak. Ishlar haqiqiy faktik materiallarga asoslangan yoki real vaziyatga yaqin bo'lishi zarur. O'quvchilarda aniq, real yoki sun'iy yaratilgan muammoli vaziyatni tahlil qilish orqali eng maqbul variantlarini topish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladigan texnologiya. 4-sinf ona tili darsligining 74-betidagi 134-mashqni aynan shu metod orqali dars jaarayonini olib borsak, maqsadga muvofiq bo'ladi,

Topishmoqlarning javobini toping va ajratib ko'rsatilgan otlarni asos va qo'shimchalarga bo'lgan holda yozing. Ulardagi egalik qo'shimchalarini izohlang.

Bir dumaloq toshi bor,

To'rtta oyoq, boshi bor.

Sekin-sekin yuradi, goh tosh qotib turadi.

KLASTER METODI

135-mashq. Ot so'z tukumiga misollar keltiring. Ma'nosiga ko'ra shaxs nomlari, narsa nomlari, joy nomlarini guruhlariga ajratib yozing. So'zlar ishtirokida gaplar tuzing.

SHAXS NOMLARI	NARSA NOMLARI	JOY NOMLARI

F.S.M.U. metodining tavsifi: Bu metod mashg'ulotda o'rganilayotgan mavzuning muhokamasi jarayonida unga doir masalalar bo'yicha o'quvchilar o'z fikrlarini bayon qilishlari, shu fikrlarni asoslovchi sabablarni ko'rsatishlari, ularni tasdiqlovchi misollarni keltirishlari va pirovardida umumlashtiruvchi xulosalar chiqarishlarini o'rgatish va mashq qildirish metodidir. Bu metod o'quvchilarni erkin fikrlashga, o'z fikrini himoya qilishga va boshqalarga o'z fikrini o'tkazishga, ochiq holda bahslashishga, bahs-munozara madaniyatiga, shu bilan bir qatorda, o'quvchilar tomonidan o'quv jarayonida egallangan bilimlarni tahlil etishga va o'zlashtirish darajasini aniqlashga, baholashga o'rgatadi.

FSMU metodining umumiy sxemasi:

F – fikringizni bayon eting;

S – fikringizni asoslovchi sabab ko'rsating;

M – ko'rsatgan sababingizni tasdiqlovchi misol keltiring;

U – fikringizni umumlashtiring.

4-sinf ona tili darsligining Soʻz turkumlari boʻlimidan 119-mashqni shu metod orqali olib borsak boʻladi

Mashqda koʻrsatilgan rasam asosida oʻquvchilar oʻz fikrini bayon etishadi va birin-ketin aytib berishadi. Tuzgan hikoyalaridan qanday soʻz turkumlari ishtirok etganini aytishadi.

Bu metodlarni ona tili darslarida 4-sinflarda oʻtkazish maqsadga muvofiq. Undan tashqari Ushenskiyning analiz-sintez metodi ham mavzuni tez va oson tushunishga yordam beradi. Bunday metodlar faqat bir mavzu doirasida cheklanib qolmay bir qancha mavzularda, koʻproq takrorlash darslarida oʻtkazilishi mumkin.

Undan tashqari “Soʻz turkumlari” boʻlimini oʻrganayotganda “**Aqliy hujum**” metodidan foydalanish mumkin. Oʻqituvchi oʻquvchilarga quyidagicha savol beradi.

1. Soʻzlar nima uchun turkumlarga boʻlinadi?
2. Ot qanday qoʻshimchalar bilan qoʻllanadi?
3. Egalik qoʻshimchalari va ularning vazifasi nima?
4. Kelishik qoʻshimchalari vaular qanday vazifa bajaradi?
5. Sifat va ot turkumining oʻzaro qanday bogʻliqligi bor?
6. Ot bilan feʼlning oʻzaro qanday bogʻliqligi bor?
7. Feʼllardagi zamon qoʻshimchalari qanday maʼnolarni bildiradi?
8. Feʼllardagi shaxs-son qoʻshimchalari qanday maʼnolarni bildiradi?

Va hokazo.

1-savolda oʻquvchilar quyidagi javoblari bilan qatnashadilar:

Soʻzlar turli maʼnolarni bildiradi.

- Ayrim soʻzlar narsa maʼnosini bildiradi.

- Baʼzi soʻzlar shaxs maʼnosini bildiradi.

- Soʻzlar harakat maʼnosini ham bildiradi.

- Soʻzlar belgi maʼnolarini bildiradi.

- Soʻzlarni maʼnolariga koʻra turlarga boʻlib oʻrgansak oson boʻladi.

4- sinfda 2- savolga quyidagicha javob beradilar.

Otlar koʻplik qoʻshimchasini oladi.

- Otlar – lar qoʻshimchasini oladi.

- Otlar ot yasovchi qoʻshimchalarni oladi.

- Otlar – chi qoʻshimchasini oladi.

- Otlar – dosh qoʻshimchasini oladi va hokazo.

Otlarning egalik qoʻshimchasi (-im,- ing, -si,- imiz,- ingiz,- lari) qoʻllangan holatlari, otlarning kelishik qoʻshimchalari bilan ishlatilgan holatlari gaplar tarkibida koʻrsatiladi va soʻroqlari yordamida otlar

aniqlatiladi. O'quvchilarda "Aqliy hujum" orqali "Otlar yana boshqa qo'shimchalar bilan ham qo'llanar ekan. Ular qanday qo'shimchalar ekan?-degan qiziqish paydo bo'ladi. Shundan so'ng ularga quyidagi savollar beriladi:

- Otlar oladigan qo'shimchalar haqida qanday ma'lumotlarni bilar edingiz?

- Ot oladigan qaysi qo'shimchalarni bilmas ekansiz ? Ularni bilishni xohlaysizmi?

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darslari jarayonida pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilarda o'z ustida mustaqil ishlash orqali kompetentlikni oshirishning eskicha yondashuvidan yangi, innovatsion yechimlariga o'tishga, kognitiv ta'sirchan va psixomotor maqsadlarga erishishga yordam beradi ya'ni bolaning har tomonlama rivojlanishiga yordam beradi. O'quvchilarda ilmiy munosabat va ijodkorlikni rivojlantirishga yordam beradi. O'qituvchi o'quvchilarni muammolarni yechishda atrof-muhitni o'rganishga undaydi va yangi bilimlar kashf etiladi. O'qituvchi har doim muammoni hal qilish bo'yicha individual ko'rsatmalar berishga tayyor bo'ladi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro ta'sir kooperativ, qulay muhitda amalga oshiradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29- apreldagi Ozbekiston Respublikasi, Xalq ta'limi tizimini 2030- yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'grisidagi Farmoni.

2. Shabatova Rabig'a Janasbay qizi "Boshlang'ich sinflarda ona tili darslarida" so'z turkumlarini o'rgatishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning samaradorligi. Journal of Advanced Research and Stability .www.sciencebox.uz/

3 M.Hamrayev. Ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent-2019. 12-bet

4. Hamroyev A.R. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. Buxoro.216 b.

5. D.Tojiboyeva. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi. Toshkent "Iqtisod-moliya" 2018. 99-bet.

6. 15. B.X.Xodjayev . Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. "Sano-standart" nashriyoti Toshkent-2017 92-bet.

7. Matchonov S. va boshq. O'qish kitobi (4-sinf uchun darslik). –T.: Yangiyo'l poligraf servis, 2017. – 216 b.

5-7 YOSHLI BOLALAR TA'LIMIDA ONTOGENEZ ORQALI NUTQ O'STIRISH METODLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Rajabov No'mon Hakimovich

Annotatsiya.

KIRISH: maqolada 5-7 yoshli bolalar ta'limida ontogenez orqali nutq o'stirish metodlarini takomillashtirish haqida fikr yuritilgan.

MAQSAD: 5-7 yoshli bolalar ta'limida ontogenez orqali nutqni o'stirish metodlari va ularning ta'lim samaradorligi ta'siri va metodlarni yangi turlarini tshkil etish va metodlarni takomillashtirishdn iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: 5-7 yoshli bolalarda ontogeneztik kompetensiya -ushbu faoliyatga oid doimiy va odatiy vazifalarni bajarish qobiliyati; Asosiy kompetensiya - ushbu faoliyatga oid innovatsion vazifalarni bajarish qobiliyati; Yetakchi kompetensiya - kasb faoliyatining yangi turlarini yarata olish qobiliyatiga alohida e'tibor berilishi zamonaviy kadrlarning raqobatbardoshligini ta'minlashga asos bo'lmoqda.

XULOSA: Biz maqolada 5-7 yoshli bolalar ta'limida ontogenez orqali nutq o'stirish metodlarini va ularning ta'lim jarayonlariga samaradorligiga va bolalarni nutqinini o'stirish metodlarini takomillashtirishni maqolada ayrim jihatlarini imkon darajasida yoritib berildi. Uni kelajakda yaxlit fundamental tadqiqot sifatida urganish navbatdagi vazifalardan sanaladi.

KALIT SO'ZLAR: Ontogenez, nutq, monologik nutq, muloqot shakli, bog'lanishli nutq, hikoyat, rivoyat, ertak, texnologik yondashuv, multimedia vositalari, motivatsiya, mustaqil fikrlash.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОВ РЕЧЕВОГО РАЗВИТИЯ ПУТЕМ ОНТОГЕНЕЗА В ОБРАЗОВАНИИ ДЕТЕЙ 5-7 ЛЕТ

Аннотatsия.

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается совершенствование методов развития речи через онтогенез в обучении детей 5-7 лет.

ЦЕЛЬ: Методы развития речи через онтогенез в обучении детей 5-7 лет и их влияние на эффективность обучения, а также создание новых видов методов и совершенствование методов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: онтогенетическая компетентность детей 5-7 лет - способность выполнять постоянные и обычные задачи, связанные с данной деятельностью; Основная компетенция – способность выполнять инновatsionные задачи, связанные с данной деятельностью; Особое внимание уделяется ведущей компетентности - способности создавать новые виды профессиональной деятельности, которая является основой обеспечения конкурентоспособности современных кадров.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: В статье максимально освещены методы развития речи через онтогенез в обучении детей 5-7 лет и их эффективность в учебном процессе, а также совершенствование методов речевого развития детей. Изучение его как комплексного фундаментального исследования в будущем – одна из ближайших задач.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Онтогенез, речь, монологическая речь, форма общения, связная речь, рассказ, повествование, сказка, технологический подход, мультимедийные средства, мотивatsия, самостоятельное мышление.

IMPROVEMENT OF SPEECH DEVELOPMENT METHODS THROUGH ONTOGENESIS IN THE EDUCATION OF CHILDREN 5-7 YEARS OLD

Annotation.

INTRODUCTION: The article discusses the improvement of speech development methods through ontogenesis in the education of 5-7-year-old children.

AIM: The methods of speech development through ontogenesis in the education of 5-7-year-old children and their impact on educational

effectiveness, as well as the formation of new types of methods and improvement of methods.

MATERIALS AND METHODS: Ontogenetic competence in 5-7-year-old children - the ability to perform permanent and routine tasks related to this activity; Basic competence - the ability to perform innovative tasks related to this activity; Leading competence - the ability to create new types of professional activity. Special attention is paid to ensuring the competitiveness of modern personnel.

CONCLUSION: In the article, we have highlighted the methods of speech development through ontogenesis in the education of 5-7-year-old children and their effectiveness in the educational process and some aspects of improving the methods of speech development in children. One of the next tasks is to study it as a holistic fundamental research in the future.

KEYWORDS: Ontogenesis, speech, monologic speech, communication form, connected speech, story, narration, fairy tale, technological approach, multimedia tools, motivation, independent thinking.

Ontogenez organizmning xususiy rivojlanishi davomida ro'y beradigan barcha morfologik, fiziologik va funksional jarayonlarni qamrab oladigan, o'zaro uzviy bog'langan miqdor va sifat o'zgarishlari orqali amalga oshadi. Ontogenez ketma-ket keladigan bosqichlar rivojlanish davrlaridan iborat. 5-7 yoshli bolalar ta'limida ontogenez orqali nutq o'stirish metodlarini takomillashtirishga oid bir qancha tadqiqotlarni dunyo olimlaridan I. Freyberga, L.P.Bot, I.A.Sternin,²⁵ kabilar amalga oshirgan. Ma'lumki, muloqot ikki shaklda – erkin va maxsus tayyorlangan mashg'ulotlarda amalga oshiriladi. Kundalik hayot va taassurotlar asosida uyushtiriladigan muloqot erkin muloqot bo'lib, yo'l-yo'lakay o'tkazilsa-da, bola nutqining ifodali bo'lishiga yordam beradi, ularda jummalarni grammatik jihatdan to'g'ri tuzish malakalarining paydo bo'lishiga, so'z zahirasining boyishiga olib keladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ham bog'lanishli nutqni rivojlantirish

²⁵ Фрейберга.И // Некоторые проявления личностного смысла: о литературной работе в нарративах детей старшего дошкольного возраста. Автореф.канд.фил.наук. Латвия- 2014. С-355. БотьЛ.П.. // Директивные речевые акты во время компьютерных игр детей младшего школьного возраста., Черкасса-2018. С-367. Стернин И.А.. // Эффективное общение с дошкольником., Берлин-2018. С-400.

texnologiyasi ishlab chiqilganda tavsiya etilgan matnni hikoya qilishda voqeani kattalarning yordamisiz, mustaqil ifodalay olishga, lug'at boyligiga, matn mazmunini bayon etishda izchillikka rioya qilishi, tilning ifoda vositalaridan foydalana olishi, nutqning ravonligi, tezligi, jummalarni grammatik jihatdan to'g'ri tuza olishi, tovushlarni to'g'ri talaffuz etishi, nutq madaniyatiga rioya etishiga qaratiladi. Misol tariqasida, "Ovchilar va quyonlar", "Oqsoq bo'ri va qo'ylar", "Nimaning pati?" kabi o'yinlardagi savol-javoblar ham bolalarning dialogik nutqini rivojlantiradi. Tarbiyachi bolalarga "nimaning pati?" deb savol beradi. Bolalar o'rdakniki, qarg'aniki, burgutniki deya javob qaytaradilar. O'yin shartiga asosan qushning nomini takror aytgan bola biror shartni bajaradi: o'yinga tushadi, she'r aytadi yoki qo'shiq kuylaydi. Bolalarning nutqini rivojlantirishda monologik nutq (bog'lanishli, hikoya qilib berish) ayniqsa, muhim ahamiyat kasb etadi. Monologik nutqda yuqorida sanab o'tilgan bog'lanishli nutq talablarining barchasi jamlangan bo'ladi. Bolalarning monologik nutqining shakllanishi ularni maktabga tayyorlashning asosiy shartlaridan biridir. Zero, bog'lanishli nutq bolalarning mantiqiy tafakkurini va unga bog'liq bo'lgan zehnni o'tkirlash, zukkolik kabi xislatlarni ham tarkib toptiradi. Bolalarda hikoya qilish ko'nikmasi uning lug'at boyligi, jumla tuzish malakasi bilan ham ahamiyatlidir. Maktabgacha yoshdagi bolalarga muayyan mavzular bo'yicha ertaklar, rasmlar asosida hikoya tuzish topshirig'i ham berilishi mumkin. Bunday topshiriq ustida ishlash orqali ularda mustaqillik, ijodiy faollik rivojlantiriladi. Masalan, "Bizning oila", "Bahor fasli", "Yoz - o'tar soz", "Qaldirg'ochlar uchib keldi" va hokazo mavzularda hikoya tuzishni tavsiya etish bolalarni nihoyatda qiziqtiradi. Hikoya qilish bolalarning jummalarni grammatik jihatdan to'g'ri tuzish, tovushlarni, qo'shimchalarni to'g'ri talaffuz etish, yoshiga mos darajada tasviriy vositalardan to'g'ri foydalana olishiga yordam berib boriladi. Kattalarning mehnat jarayonini kuzatish, tabiatga, ishlab chiqarish korxonalariga, daryo, cho'l, dalalarga sayohatlar asosida hikoyalar tuzishni tavsiya etish ham bolalarning bog'lanishli nutqini rivojlantirishda eng qulay usullar sanaladi. Bolalarning bog'lanishli nutqini rivojlantirishda badiiy adabiyotning imkoniyatlari kattadir. Maktabgacha tarbiya muassasalari tarbiyalanuvchilari badiiy adabiyotning eng yorqin namunalari bilan har kuni tanishtirilib boriladi. Hikoyatlar, rivoyatlar, ertaklar, maqollar, topishmoqlar, tez aytishlar va qo'shiqlar ular nutqining ifodaliligini

ta'minlab qo'ya qolmaydi, balki so'z zahirasi ham boyitadi, adabiy til imkoniyatlaridan bahramand qiladi.

Ertaklarda bolalarning yosh xususiyatlari alohida e'tiborga olinadi. Voqealar qiziqarli, sodda, ixcham, izchil, qisqa bayon etilishi talab qilinadi. Yertaklar juda katta tarixiy, ta'limiy-yestetik ahamiyatga egadir.

Chunki ertaklar juda qadim zamonlarda mavjud bo'lgan dunyoqarashlarning davomidir yoki aytish mumkinki, zamonaviylashgan shaklidir. Ayni kunlarimizda ertak tinglamagan va ertakni yoqtirmaydigan bolajonlarni uchratish qiyin. Ayniqsa, hayvonlar haqidagi va sehrli ertaklarni sevib tinglaydigan, o'qiydigan bolalar har bir xonadonda bor, desak mubolag'a emas. Ertaklar ayni kunlarda kattayu kichik barobar qiziqish bilan tomosha qiladigan mult'fil'mlarga zamin bo'lib xizmat qilmoqda: «Senimi, shoshmay tur, quyon!», «Tom va Jerri», «Oloviddinning sehrli chirog'i», «Qirol Sher» va hokazolar ertaklar asosida yaratilganligini ta'kidlash lozim. Demak, ertaklar yangi-yangi shakllarda yashashni davom ettiradi. Bolalarga ertak aytib berishda va uni qayta hikoya qilib berishga undashda «Stol teatri»dan foydalanish yaxshi samara beradi. Bunda bola o'z qo'llari bilan tarbiyachisi ko'magida ertak qahramonlarini yasaydi va stol atrofida ertakni jonli tomosha qiladi. Qayta hikoya qilib berishda u o'zi yasagan ertak qahramonlarini gapirtiradi. Masalan, «Sholg'om» ertagini stol teatri orqali namoyish etish uchun biz ertak qahramonlarini oddiygina qog'oz, yelim va qaychi ko'magida yasab olamiz. Bunda o'quvchilarning qaychini, yelimni ishlatish ko'nikmasi ham rivojlanadi. Bolalar ertakni eshitishni qiziqish bilan kutadilar. Quyida ana shu ertak qahramonlarining ayrimlarini yasash bo'yicha chizmalar berilgan: Rasmlar ketma-ketligida hikoya tuzish orqali bolaning diqqat, idrok va tafakkurining rivojlanganlik darajasi aniqlanadi. Bolaga ko'rsatilgan quyidagi rasmlar orqali tasvirlangan voqealarni ketma-ketlik bo'yicha hikoya qilib berish so'raladi. Bu jarayonda bola birinchi navbatda rangli suratlarni ko'radi, ularda tasvirlangan voqealarni o'z so'zlari bilan ifodalashga harakat kiladi, buning uchun esa u mantiqiy fikrlashga kirishadi. Hikoya tuzish metodi orkali bola nutkining leksik-grammatik xususiyatlariga xamda bola tafakkurining umumlashтира bilish xususiyatlariga e'tibor berish talab etiladi. O'qituvchi: "Menimcha, har biringizning uyingizda ko'zgu bo'lsa kerak, shundaymi? Ko'zgusiz ko'rinishimiz qandayligini bilish qiyin kechadi. Xo'sh, agar qo'lingizda ko'zgu bo'lmasa nima qilish kerak?

Kelinglar, bugun sizlar bilan ko'zgular o'yinini o'ynaymiz. Hozir har biringiz o'zingizning juftingizni topib, bir-biringizga qarab turib olasiz. Kim odam, kim ko'zgu rolini bajarishini aniqlab oling. Keyin esa rollaringiz bilan almashasiz. Ko'zgu odamning har bir harakatini aniq takrolasin. Chunki noaniq harakat qiluvchi ko'zgular bo'lmaydi. Tayyormisiz? Qani bir harakat qilib ko'raylikchi".

Ta'limning jarayonini texnologik yondashuvga muvofiq tashkil etish individual va ijodiy xususiyatga ega bo'lib, fan o'qituvchilarining ichki imkoniyatlari, shuningdek, ularning tashqi omillardan qay darajada foydalan olishlariga bog'liqdir. Multimedia texnologiyalarining barcha imkoniyatlarini to'liq ochib berish va ulardan samarali foydalanish uchun ta'lim oluvchilarga salohiyatli (kompetentli) o'qituvchining ko'magi zarur bo'ladi. Darsliklardan foydalanilgandagi singari, multimedia vositalarini qo'llashda ham ta'lim strategiyasi ta'lim jarayonida o'qituvchi nafaqat axborotlarni taqdim etish, balki ta'lim oluvchilarga ko'maklashish, qo'llab-quvvatlash va jarayonni boshqarib borish bilan shug'ullangandagina mazmunan boyitilishi mumkin. Odatda, chiroyli tasvirlar yoki animatsiyalar bilan boyitilgan taqdimotlar oddiy ko'rinishdagi matnlarga qaraganda ancha jozibali chiqadi va ular taqdim etilayotgan materiallarni to'ldirgan holda zaruriy emotsional darajani ta'minlab turishi mumkin. Multimedia vositalari har xil ta'lim yo'nalishlari (stillari) uyg'unligida qo'llanilishi va ta'lim olish hamda bilimlarni qabul qilishning turli ruhiy va yoshga doir xususiyatlariga ega bo'lgan shaxslar tomonidan foydalanilishi mumkin: ayrim ta'lim oluvchilar bevosita o'qish orqali, ba'zilar esa eshitib idrok etish, boshqalari esa (videofilmlarni) ko'rish orqali ta'lim olishni va bilimlarni o'zlashtirishni xush ko'radilar. Interfaol multimedia texnologiyalari akademik ehtiyojga ega bo'lgan ta'lim oluvchiga noan'anaviy qulaylik tug'diradi. Xususan, eshitish sezgisida defekti bor ta'lim oluvchilarda fonologik malakalar va o'qish malakalari o'sishiga, shuningdek, ularning axborotlarni vizual o'zlashtirishlarini ta'minlaydi. Nutqi va jismoniy imkoniyati cheklanganlarda esa vositalardan ularning individual ehtiyojlaridan kelib chiqib foydalanishga imkon beradi. Bolalarda

bog'lanishli nutqni rivojlantirish ularni savodxonlikka o'rgatish bilan davom ettiriladi. Bu jarayon eshitganini anglab olishga ko'nikma hosil qilish, o'z fikrini ifodali, aniq, tushunarli, grammatik jihatdan to'g'ri ifodalay olish bilan bog'liq bo'ladi. Bolalarning bog'lanishli nutqini rivojlantirishda eng muhim vazifalar sifatida ularning lug'atini boyitish va faollashtirish, nutqining grammatik tuzilishini, tovush madaniyatini, dialogik va monologik nutqni shakllantirish, badiiy adabiyot namunalaridan foydalanish hamda savod o'rgatishga tayyorgarlik kabilarni kiritish mumkin. Tevarak-atrofnı o'rganish jarayoni bola tafakkurini rivojlantirishda boshqa hech narsa bilan almashtirish mumkin bo'lmagan hissiy rag'batlantirishga sabab bo'ladi. Bunday rag'batlanish bog'cha yoshidagi katta bolalar tarbiyasida muhim ahamiyatga ega. Chunki, tevarak-atrofdagi predmetlar, voqeliklar asosida tug'iladigan hissiyot bola tafakkurida rivojlanib, uning tiliga, jonli ifodaga ko'chadi. Shuning uchun ham bolaning tevarak-atrofdagi voqelikni bilib borishi, uning go'zalligini, bitmas - tunganmas murakkabliklarini his etishi, ijtimoiy munosabatlar va kattalar dunyosiga kirib borishi, uning har tomonlama kamol topishi bilan birga, bog'lanishli nutqining ham boyib, shakllanib borishiga olib keladi. Zero, bolalik dunyoni zavqlanib, hissiyotlarga to'lib idrok etish, uni kashf etish bilan uyg'undir.

O'yin orqali bolalar nutqini shakllantirish yo'llari: Bugungi kunda mashg'ulotlarni interfaol ko'rinishdagi o'yinlardan foydalanib o'tkazish dolzarb masalalardan biriga aylandi. Ma'lumki, "Pedagogik texnologiya" deganda o'quv-tarbiya jarayonini oldindan ma'lum tizimda uzviy loyihalash, ma'lum pedagogik tizimning hayotda amalga oshiriladigan loyihasi, qurilishi degan ma'no tushuniladi. Shu bilan birga, pedagogik texnologiya – bu pedagog tomonidan qo'llaniladigan ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi uslublar yig'indisi hisoblanadi. Pedagogik texnologiyalarni qo'llashning bir qator afzalliklari mavjud bo'lib, ularga quyidagilar kiradi: mashg'ulotni yaxshi o'zlashtirishga yordam beradi; motivatsiya yuqori darajada bo'ladi; bola qiziqishlarini kuchaytiradi; ta'lim samaradorligini oshiradi; mustaqil

fikrlashga olib keladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda maktabgacha katta yoshdagi bolalarda bog'lanishli nutqni rivojlantirish ham ma'lum pedagogik tizimning loyihasidir. Ya'ni, bolalarda bog'lanishli nutqni rivojlantirish maqsadi, mazmuni, tarbiya metodlari, shakllari va vositalari ifodalangan bir butun tizim texnologiyasi hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. X.A.Xaitov "Boshlang'ich yoshidagi bolalar nutqini o'stirishda ontogenezsixolingvistikaningahamiyati".<https://pedagoglar.uz/index.php/ped/issue/view/155>
2. Bondarevich A.A. Bolalar nutqida morfonologik o'zgarishlar.:Sankt-Peterburg.2010.b18-24.
3. Makaev E. A., Kubryakova E. S. Morfonologiya va uning birliklari holati to'g'risida tavsiflar // Tilning grammatik tuzilishining turli darajadagi birliklarivaularning o'zarota'siri.-M.,1969yil.b-132.
4. M.Z. Eshonqulova "Akhunjon Safarov's Book of Poems Sweet Spring" "European journal of life safety and stability (EJLSS)", ISSN 2660-9630, SJIF 2022. 20.02.2022.
5. I.Karimov. «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch» asari. T.: 2010.
6. F.Umarova va boshqalar. Bola shaxsini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim. 2-modul. T.: 2011.
7. L.Mirjalolova. Bolalarni gapirtirib o'ynaladigan o'yinlarga nutqiy jihatdan tayyorlash. T.: 2005

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Buxoro davlat pedagogika instituti, Tillar fakulteti o'quv ishlari bo'yicha dekan o'rinbosari Rajabov No'mon Hakimovich. Manzil: O'zbekiston, Buxoro viloyat G'ijduvon tumani.

AMIR TEMURNING TASHQI SIYOSATIDA ELCHI- AYG'OQCHILARNING QO'SHIN G'ALABASINI TAMINLASHDAGI ISHTIROKI

Kenjayev Sardor Nurmurod o'g'li,
Buxoro davlat pedagogika instituti

Anotatsiya.

KIRISH: Sohibqiron Amir Temurning tashqi siyosatida elchi-ayg'oqchilarning qo'shin g'alabasini taminlashdagi ishtiroki. Jumladan, Amir Temur tomonidan qo'shni davlatlarga yuborilgan savdogar, elchi-savdogar, elchi-ayg'oqchilar kabi o'sha davrdagi xalqaro munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlari, mintaqah xalqlari bilan olib borilgan munosabatlar, savdogarlarning ayrimlari o'sha yerda qolib zaruriy ma'lumotlarni Movarounnahr hukmdori Amir Temur saroyiga yuborib turganligi isbotlangan mazkur maqolada dalillangan.

MAQSAD: Mazkur maqolada Amir Temurning tashqi siyosat strategiyasi va xalqaro munosabatlardagi faoliyatida elchi-ayg'oqchi tushunchalarining mazmun mohiyati xususidagi ma'lumotlarni tahlil qilishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Sohibqiron Amir Temurning tashqi tashqi siyosatida elchi-ayg'oqchi tushunchalarini tarixiy, tahliliy tadqiqotlar orqali qiyosiy tadqiq qilish.

XULOSA: Amir Temurning tashqi siyosatida elchi-ayg'oqchilarning qo'shin g'alabasini taminlashdagi ishtiroki. Undagi savdogar, sayyoh, elchi tushunchalarining mazmun mohiyatini manbalar va manbaviy ahamiyatga ega asarlar orqali tahlil qilingan.

Kalit so'z: Diplomatiya, armiya, qo'shin, flot, savdogar, sayyoh, elchi, karvon, ulov, yo'l, transport, elchi-savdogar, elchi-ayg'oqchi, sarboz, qo'shinlar.

Аннотatsiя.

ВВЕДЕНИЕ: Участие послов-шпионов во внешней политике Амира Темура в обеспечении победы армии. В частности, специфика международных отношений того времени, такая как купцы, послы, послы-шпионы, посланные Амиром Темуром в соседние страны, отношения с народами региона, часть купцов оставалась там с необходимыми целями. В этой статье доказано, что он отправил информatsию во дворец правителя Моваруннахра Амира Темура.

ЦЕЛЬ: В статье анализируются сведения о значении понятий «посол-шпион» во внешнеполитической стратегии и деятельности Амира Темура в международных отношениях.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Сравнительное исследование концепции посла-шпиона во внешней политике мастера Амира Темура на основе историко-аналитического исследования.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Участие послов-разведчиков во внешней политике Амира Темура в обеспечении победы армии. Анализируется значение понятий купец, турист, посол в ней через источники и произведения источникововедческого значения.

Ключевые слова: Дипломатия, армия, войско, флот, купец, турист, посол, караван, караван, дорога, транспорт, посол-торговец, посол-шпион, солдат, войска.

Annatation.

INTRODUCTION: The participation of ambassadors-spies in the foreign policy of Amir Temur in ensuring the victory of the army. In particular, the specific features of international relations of that time, such as merchants, ambassadors-traders, ambassadors-spies sent by Amir Temur to neighboring countries, relations with the peoples of the region, and the fact that some of the merchants stayed there and sent the necessary information to the palace of the ruler of Transoxiana, Amir Temur, are proven in this article.

AIM: This article is to analyze the information on the content and essence of the concepts of ambassadors-spies in Amir Temur's foreign policy strategy and activities in international relations.

MATERIALS AND METHODS: Comparative study of the concepts of ambassadors-spies in the foreign policy of Amir Temur through historical and analytical research.

CONCLUSION: The participation of ambassadors-spies in Amir Temur's foreign policy in ensuring the victory of the army. The content and essence of the concepts of merchant, traveler, ambassador in it are analyzed through sources and works of source significance.

Keywords: Diplomacy, army, army, fleet, merchant, traveler, ambassador, caravan, vehicle, road, transport, ambassador-merchant, ambassador-spy, soldier, troops.

XV asr 70-yillari – XV asr boshida Amir Temur davlatining tashkil topayotgan vaqtda mintaqa xalqlari bilan savdo-elchilik, siyosiy, diplomatik munosabatlar oʻrnatishi davriy zaruriyatga aylangan. Amir Temur tomonidan yuborilgan savdogar, elchi-savdogar, elchi-aygʻoqchilar kabi oʻsha davrdagi xalqaro munosabatlarning oʻziga xos xususiyatlari, Xitoyga yuborilgan savdogarlarning ayrimlari oʻsha yerda qolib ketishi strategik jihatdan koʻzlangan maqsadlardan biri edi. Yuqorida keltirilganidek, bir qator olimlar Amir Temur bilan Xitoy imperatorlari oʻrtasida elchilik aloqalar XIV asrning 70-yillaridayoq boshlanganligi, Xun'-u Amir Temur huzuriga oʻz elchilarini yuborganligi, bundan gʻarbiy mamlakatlarga Xitoyda yangi sulola hukmronligining boshlanganligi haqida maʼlum qilish maqsadi koʻzlanganligi, biroq, Amir Temurdan unga javob elchiligi joʻnatilmaganligi haqidagi fikrlarni taʼkidlaydilar²⁶. Shuningdek, fransuz sharqshunosi R.Grusse fikricha, dastlabki elchilik 1385-yilda Xitoy imperatori Xunu (1368-1398 yy) tomonidan joʻnatilgan boʻlib, elchi Xami, Turfon, Ilibaliqqa kelgan hamda chigʻatoy (aniqrogʻi, jeta) va dugʻlat beklari haqida maʼlumot toʻplab, keyin Samarqandga yoʻl olgan. Fungan (bu yerda Xitoy elchisi Fu An nazarda tutilgan boʻlishi mumkin-diss.) boshchiligidagi bu elchilik Samarqandda ushlab qolinib, uzoq muzokaralardan soʻng ortiga qaytishiga ruxsat berilgan²⁷-degan xato fikr-mulohazalarni keltirib oʻtgan. XIV asrning 70-80 yillaridagi Buyuk yurt (Moʻgʻuliston) va Xitoy oʻrtasidagi Movarounnahr va Moʻgʻuliston (Sharqiy Turkiston) bilan munosabatlar Movarounnahr bilan Xitoy oʻrtasida faol elchilik aloqalarini

²⁶ Rajkai Z.T. The Timurid empire and the Ming China: Theories and approaches concerning the relations of the two empires (Doktori Disszertáció). – Budapest, 2007. – P.50.

²⁷ Груссе Р. Империя степей. Атила, Чингиз-хан, Тамерлан. Перевод Х.Хамраева. – Алматы, 2006. – С.502.

olib borishni cheklab qo'ygan²⁸. Movarounnahr bilan Xitoy o'rtasida o'zaro elchilik aloqalari 1386-yildan so'ng rivojlanganligini ko'ramiz.

Min sulolasi imperatorining Movarounnahrga elchi yuborishi Sharq mamlakatlarida g'olib hukumdorni g'alabalari xususida yorliq yuborish odati nuqtai-nazaridan amalga oshirilgan bo'lishi ham mumkin. Ya'ni, Min imperatori 1385/86-yilda o'z g'alabalari xususida Amir Temurga yorliq yuborgan, bo'lishi mumkin deb, xulosa qilish mumkin. Chunki, voqealar rivoji Amir Temurning keyingi yili Min imperatori saroyiga javob elchisi yuborganligi Xitoy tarixiy adabiyotlarida saqlanib qolingan. Amir Temur davlati bilan Vizantiya, Turkiya, Hindiston, Ispaniya, Fransiya, Angliya, Oltin O'rda, Mo'g'uliston va Xitoy kabi davlatlar iqtisodiy, siyosiy va madaniy aloqalar o'rnatadi. Amir Temur davlatining tashqi siyosati o'z oldiga mamlakat xavfsizligini ta'minlash; qo'shni mamlakatlarda ta'sirini mustahkamlash; Turkiya, Hindiston, Xitoy, Venetsiya, Ispaniya, Fransiya va Angliya bilan iqtisodiy, elchilik, madaniy aloqalarni o'rnatish va rivojlantirish kabi vazifalarni qo'ygan. XIV-asr oxirlarida vujudga kelgan muayyan xalqaro vaziyat tufayli Amir Temur davlati, Turkiya, Misr va Oltin O'rda eng qudratli davlatlar sifatida siyosiy maydonga chiqdi. Bu davrda Amir Temurga Mo'g'uliston, Oltin O'rda va Misr bilan ittifoqdagi Usmoniylar Turkiyasi qarama-qarshi turar edi. Mo'g'uliston bilan munosabatlar. Movarounnahr mo'g'ullar istibdodidan xalos etilib, mamlakatda Amir Temur hokimiyati o'rnatildi. Biroq davlat sarhadlari notinch edi. Mo'g'ulistonda ulus beklarining isyonlari va Toshkent viloyati bilan Farg'ona vodiysiga talonchilik xurujlari ro'y berib turardi Shimol tarafda Oq O'rdada Jo'ji ulusining toj-taxti uchun kurash kuchayadi. Xorazm hukmdorlari bilan qo'shilib, Buxoro, Chorjo'y va Qarshi ustiga qilgan talonchilik yurishlari davom etadi. Bularni bartaraf qilmay turib Amir Temur davlat xavfsizligini ta'minlay olmas edi. Manbalarning guvohlik berishicha, Amir Temur bu masalani muzokaralar yo'li bilan hal qilishga urindi. Lekin foydasi bo'lmadi. Natijada qurol vositasi bilan hal qilishga majbur bo'ldi. Amir Temur 1371–1390-yillarda olib borgan yetti harbiy yurishdan keyin Mo'g'ulistonda tinchlik o'rnatish va uni davlat tasarrufiga kiritib olishga muvaffaq bo'ldi. Misr bilan aloqalar Amir Temur bilan Misr sultoni Barquq o'rtasidagi rasmiy aloqalar 1385-yildan boshlangan edi. 1386–

²⁸Амир Темур жахон тарихида... – Б. 121.

1405-yillar mobaynida Amir Temur va Misr sultonlari, shuningdek, ularning Suriyadagi noiblari o'rtasida taxminan 25 marta maktub va elchilar almashinuvi bo'ldi. Amir Temur elchilari Barquq bilan do'stona munosabat o'rnatish, savdogarlar va tijorat ahli xavfsizligini ta'minlash, davlatlar o'rtasida ixtilof va adovat harakatlari olib bormaslik haqida taklif bildiradi. Biroq Sulton Barquq Amir Temur jo'natgan elchilarni qatl etib, takliflarni rad etadi. Keyinchalik Amir Temur Sulton Boyazid ustidan g'alaba qozongach, Misr o'z itoatkorligini izhor etadi. Oltin O'rda bilan munosabatlar Amir Temur yordamida To'xtamish Oltin O'rda taxtiga kelgan bo'lsa-da, uning Movarounnahr talonchilik yurishlari avj oldi. Bundan tashqari, To'xtamishxon Misr, Iroq va Turkiya bilan harbiy ittifoq tuzib, Amir Temurga zarba bermoqchi bo'ldi. 1384-yilda To'xtamishxonning elchisi Misr sultoni Barquq bilan uchrashuvda Amir Temurni yo'q qilish taklifini kiritadi. Taklifga shu yili Misrga kelgan Turkiya va Sivas elchilari Amir Temurga qarshi bo'lgan harbiy ittifoqqa davlatlari qo'shilishini aytadi. Turkiya, Misr va Oltin O'rdaning o'zaro yaqinlashuvi Amir Temur davlatiga jiddiy xavf tug'dirardi. Shuning uchun Amir Temur bu harbiy ittifoq harakatga kelishiga yo'l qo'ymadi. Amir Temur ittifoqchilarni bittadan safdan chiqarish siyosatini tutdi. 1395-yilda To'xtamishxonga, 1402-yilda Yildirim Boyazidga qaqshatqich zarbalar beradi. Xitoy va Hindiston bilan munosabatlar Sharqning eng katta davlatlaridan biri bo'lgan Xitoy bilan munosabatlar Amir Temur davrida bir qadar jiddiylashib qolgan edi. Bunga Xitoy hukmdorlarining ulug' davlatchilik siyosati sabab bo'lgandi. Min imperatorlari qo'shni bo'lgan mamlakatlarni Xitoyga qaram mamlakatlar deb hisoblar edi. Amir Temur elchilari va savdogarlari olib borgan sovg'a-salomlarni esa o'lpon deb atar edi. Temur ham Xitoy elchilari bilan shunga yarasha munosabatda bo'ldi. Klavixonining ma'lumotiga qaraganda, 1404-yilda Samarqandga kelgan Xitoy imperatorining elchilari boshqa mamlakatlar vakillaridan yuqoriga o'tkazib qo'yilgan ekan. Amir Temur buyrug'iga ko'ra ular ham boshqa mamlakat elchilari qatoridan o'ziga yarasha joyga o'tkaziladi. Xalqaro siyosiy vaziyat Sohibqiron Amir Temur jahon siyosiy hayotiga ham ta'sir ko'rsatdi. Ma'lumki, bu davrda, bir tomondan, Sulton Boyazidning Bolqon yarimoroli davlatlariga nisbatan tazyiqi kuchayib, butun Yevropaga xavf solayotgan edi. Ikkinchi tomondan, Boyazidning o'zi G'arbga tomon shiddat bilan siljib borayotgan xavfli raqib – Amir Temurning kuchli tazyiqiga duchor

bo'lgan edi. Bunday siyosiy vaziyatda Boyazidga qarshi kuchlarning ma'lum darajada birashuvi tabiiy edi.

Avvalambor Boyaziddan yengilgan va yer-mulklaridan mahrum bo'lgan Kichik Osiyo mamlakatlarining hukmdorlari Amir Temurdan yordam so'raydi. Madad istab Qorabog'dagi o'rdagohiga borib qaror topadi. Hatto Vizantiya va G'alatadagi Genuya hokimining noibi, Fransiya qiroli hamda Sutoniya shahrining katolik missionerlari yordam so'rab Amir Temurga murojaat qiladi. Buning evaziga ular harbiy yurish vaqtida yordam berish hamda Konstantinopol va Peraning Boyazidga to'lab kelgan bojini bundan buyon Amir Temurga to'lashni va'da qiladi. Bunday taklif Amir Temurga ma'qul tushadi. Chunki Turkiyani dengiz sohilidagi tayanchidan ajratish uchun dengizdan madad zarur edi. Shunday qilib, XIV asr oxiri va XV asr boshlarida sulton Boyazidga zarba berish uchun qulay siyosiy vaziyat vujudga keladi. Bu vaziyatdan Amir Temur ustalik bilan foydalanadi. Amir Temur davlat poytaxti – Samarqand shahri atrofida qad ko'targan bir qancha yangi qishloqlarni Sharqning mashhur shaharlari Dimishq (Damashq), Misr (Qohira), Bag'dod, Sultoniya va Sheroz nomlari bilan atadi. Chunki Samarqand kattaligi, go'zalligi hamda tevarak-atrofining obod etilgani jihatidan dunyodagi eng yirik shaharlardan ham ustun turmog'i lozim edi. Tashqi savdoda ham Samarqand katta o'rin tutgan. Samarqandga turli mamlakatlardan, xususan, Xurosondan ma'danlar, Hind va Sinddan yoqut, olmos, Xitoydan atlas, choy, mushk va boshqa mollar, o'zga mamlakatlardan oltin va kumush olib kelinardi. Klavixo Xitoy poytaxti Xonbaliqdan 800 tuyalik savdo karvoni kelganini o'z kundaligida qayd etgan. Bu davrda Amir Temur va uning mahalliy noiblari Xitoy va Hindistondan O'rta Osiyo orqali Yaqin Sharq va Yevropa mamlakatlariga boradigan xalqaro savdo yo'li Buyuk Ipak yo'lida savdo karvonlari qatnovi xavfsizligini ta'minlash bo'yicha muhim chora-tadbirlar ko'rgan. Sharq bilan G'arb o'rtasida savdo-sotiq va elchilik aloqalari kengayadi. Bu esa Amir Temur davlatining tashqi iqtisodiy va elchilik aloqalarining barqarorligiga olib keladi.

Ushbu mazmunga yaqin bo'lgan fikrlarni O'rta Osiyoga sayohat qilgan elchi va ayg'oqchi H.Vamber keltirib o'tgan ma'lumotlar ham tasdiqlaydi. Karvon yo'llarini tiklar ekan Amir Temur karvon yo'llarida sardoba va karvonsaroilar, ko'priklar tiklabgina qolmasdan, karvonlar bir manzildan ikkinchi manzilga yo'l olganda yo'lning ma'lum bir

masofalarida yo'l belgilari, ya'ni tosh plitalar o'rnatgani, ular karvonlarga qancha masofa yurgani va manzilga qancha masofa qolganini anglashda yordam berishini, Buxoro va Samarqand shaharlari oralig'ida ushbu belgilarning H.Vamberi sayohati davrida ham qisman saqlanib qolinganligini yozib qoldirgan²⁹. Bu Amir Temurning savdo va turli aloqalarni olib borishni tezkor va samarali bo'lishi uchun barcha vositalardan foydalanganligini ko'rish mumkin. Ushbu fikrlarni asoslash maqsadida fransuz tarixchisi Jan-Pol Ru keltirgan qiziqarli ma'lumotlardan birini keltirib o'tishni lozim deb hisobladik. 1453-yilda Istanbulni Usmonli turklar egallagandigi xususidagi xabar Venetsiyaga 25 kundan keyin etib kelgan holda, 1388-yil Eronning Sheroz shahrida bo'lgan vaqtda To'xtamishxonning Movarounnahrda bostirib kirgani xabarini ikki yarim ming km masofa bo'lishiga qaramay 17 kunda eshitib, To'xtamishxonga qarshi otlangan, chopar bir kunda o'rta hisbda 140 km dan ortiq yo'l bosganligidan hayratlanganligini ko'rish mumkin³⁰. Bu savdo va kommunikatsiya yo'llarida infratuzilmalarning nechog'li samarali ishlashini ko'rsatib beradi.

Amir Temur faoliyatiga xorijiy adabiyotlarda qaroqchi va bosqinchi sifatida munosabat bildirish barcha zamonlar uchun xos bo'lgan xususiyatlardan biri bo'lsada, o'sha davrlarda ham Amir Temur faoliyatiga xolisona baho berish va uning davrida savdo-iqtisodiy munosabatlar rivojlanganligini e'tirof etadigan inshonlar topilgan. O'rta Osiyoni Rossiya imperiyasi istilo qilgandan keyin chop etilgan maqola va xabarlarda amir Temur shaxsi va faoliyatiga salbiy baho berishga urinishlar ko'paygan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Rajkai Z.T. The Timurid empire and the Ming China: Theories and approaches concerning the relations of the two empires (Doktori Disszertáció). – Budapest, 2007. – P.50.
2. Грессэ Р. Империя степей. Атилла, Чингиз-хан, Тамерлан. Перевод Х.Хамраева. – Алматы, 2006. – С.502.
3. Амир Темур жахон тарихида... – Б. 121.

²⁹ Вамбери А. Путешествие по Средней Азии. – М.: Издание А.И. Мамонтова 1867. – С. 167. // Туркестанский сборник Том 12.

³⁰ Ру Ж.-П. Тамерлан / Жан-Поль Ру; Пер. с фр. Е.А. Соколова; Послесл. В.Л. Егорова; Прил. – 4-е изд. – М.: Молодая Гвардия, 2007. – С. 237.

4. Вамбери А. Путешествие по Средней Азии. – М.: Издание А.И. Мамонтова 1867. – С. 167. // Туркестанский сборник Том 12.

5. Ру Ж.-П. Тамерлан / Жан-Поль Ру; Пер. с фр. Е.А. Соколова; Послесл. В.Л. Егорова; Прил. – 4-е изд. – М.: Молодая Гвардия, 2007. – С. 237.

6. Кенжаев С.Н. Amir Temurning Xitoy bilan munosabatlari va Tayzi o'g'lon faoliyati// Science and education scientific journal, ISSN 2181-0842 VOLUME 3, ISSUE 5. ISSN 2181-0842.- T.:1493-1497 b. (Impact Factor: 4.2)

7. Kenjayev S.N. Amir Temur davlati va Xitoy(Min) imperiyasi o'rtasidagi savdo aloqalari tarixidan // "O'tmishga nazar" 4 jild, 10-son, Doi Jurnal 10.26739/2181-9599. – TOSHKENT 2021.- Б.67-74.

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Buxoro davlat pedagogika instituti Tillar fakulteti o'quv ishlari bo'yicha dekan o'rinbosari-Sardor Nurmurod o'g'li Kenjayev t.f.f.d(PhD)., dotsent

Manzil: Buxoro viloyati Romitan tumani

PHYSICAL TRAINING OF FOOTBALL PLAYERS AT THE INITIAL STAGE OF PREPARATION IS THE BASIS OF SPORTS SUCCESS

**Fazliddinov Farhod Savriyevich,
Bukhara State Pedagogical Institute.**

Abstract: The modern level of development of football requires the physical readiness of football players, one of the main aspects of which is high-speed and speed-strength properties. Childhood and adolescence is an important stage in the formation of these qualities.

Key words: physical training, speed-strength qualities, game, competitions.

ФИЗИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА ФУТБОЛИСТОВ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ ПОДГОТОВКИ – ОСНОВА СПОРТИВНОГО УСПЕХА

Аннотация: Современный уровень развития футбола требует физической готовности футболистов, одна из главных сторон которых быстродействующие и скоростно-силовые свойства. Детский и юношеский возраст — важная стадия образования этих качеств.

Ключевые слова: физическая подготовка, скоростно-силовые качества, игра, соревнования.

Football is the most popular and beloved game in most countries of the world. Hundreds of thousands of children, youths, adults play football, millions follow the game on television. A large number of articles, reports on competitions inform football fans about the state, development, prospects for the game, problematic issues, etc. The preparation of highly qualified football players requires multiple knowledge and high pedagogical skills from coaches. Science comes to the aid of coaches. The creative cooperation

of coaches with representatives of science in the near future will undoubtedly be one of the main sources of the rapid development of football, its qualitative leap. One of the hallmarks of modern football is speed in the broadest sense of the word. Football has become fast. The sportsman must now have the speed of reaction, thought, movement, performance of technical techniques, quickly solve tactical problems in a wide variety of game situations, etc.

Now it is difficult to imagine the life of any country without football matches. People have always been interested in the question of who invented this game. But the history does not indicate the year or place of birth of football. Archaeological excavations have proved that a certain "ancestor" of football lived in ancient Egypt: scientists have found here not only images of ball players, but also the balls themselves. Historians also say that playing ball with their feet was a favorite pastime of Chinese warriors - this was two thousand years ago BC.

They believe that the origins of football are in ancient Rome and in equally ancient Greece. In different countries, many, many years ago, people gathered in city squares or wastelands and played ball. These games resembled the actions of warriors seeking to infiltrate the enemy's camp. The winner was the party of players who brought the ball over a certain line more times. Sometimes several hundred people participated in such games.

When choosing training loads, coaches are guided by certain criteria, which should reflect the competitive level.

With varying degrees of justification, we are already talking about the lag in physical training, where we had leading positions. Now one thing is clear: in order to achieve positive changes, it is necessary to revise some of the recommendations on physical training and consider physical training as the basis on which planned football work is built.

1. Physical training of football players

The methodology for the development of physical qualities, the volume and intensity of funds at the first stages of a long-term journey are not the main condition for achievements. The increase in load indicators becomes the leading one at the stages of sports improvement, when there is a gradual moderate increase in all running means and intensity. The importance of all its components is so great that it is worth neglecting something, as the quality of training will gradually decrease.

But first, we will briefly consider the tasks of physical training at all stages and determine its place in the organization of the educational process. Physical activity is usually measured by two indicators: volume and intensity. Work on technique should go hand in hand with the growth of physical qualities in order to bring it into line with the strength, speed, agility that a football player possesses at a given period. It is very important to give not just a physical impact, but to fill it with an objective meaning for subsequent game improvement.

Physical qualities at 13-14 years old - the emphasis on the development of speed-strength qualities, the use of explosive exercises at this stage. At this stage, these are jumping exercises - jumps, jumps, jumps. Taking into account the peculiarities of the preparation stage - solving technical problems plus playing training, it is necessary to purposefully solve the problems of developing explosive strength, since exercises with moderate speed, as a rule, lead to a decrease in explosive strength indicators.

If we consider the quantitative indicators of physical fitness, we note that the level of development of children is different, so there can be no recommendations that are the same for everyone. The level of load is carried out according to the principle "do no harm" - only this condition should be guided by the coach in the initial training groups. 15-16 years old - development of speed-strength qualities. Work of a speed-strength nature with great muscle tension (running and jumping uphill, downhill, running in difficult conditions (sand, water). Selection of exercises with work modes, the number of repetitions of series, etc. General physical fitness - as a basis, on which technical training is stabilized. The volumes of exercises for flexibility, agility, coordination do not increase, and the volumes of running aids grow, as well as strength ones. At this age, young

men experience various changes of a physiological and psychological nature, which require a reorientation of the training load, since at each stage of training the admissibility of training loads changes. 17-18 years old - physical training is characterized by the direction of influence: speed, strength, speed-strength endurance, special endurance, etc. The volume and intensity of training loads significantly increases in order to develop speed endurance. The ratio of the volumes of general and special physical training at different stages is gradually changing and by the age of 18 it will be 50 to 50. To understand the complexity of the relationship between the components of physical periods, we need to consider separately all the components that are well studied. At the same time, I would not like to give specific advice on individual physical qualities. They are fully adequate and are directly dependent on competitive games. It is from these positions that we must proceed. I wanted to outline the principal ways of planning and organizing the training approach. It is clear that it is impossible to achieve high sports results without the use of large training loads. The load of football players in the game is the basis on which the amount of work in training is determined, taking into account the periods of preparation. And the division of physical training into general and special helps to plan the training strategy correctly.

Purposeful improvement is built taking into account the peculiarities of the age development of football players and can serve as the basis for the training process without injuries and a good level of skill in the future. A characteristic feature of the dynamics of loads is the uneven distribution of volumes of training means by stages. In each case, the load is determined individually, taking into account the volume of other funds and the contingent of those involved. There are generally accepted recommendations that are not subject to doubt. For example, the development of diametrically opposed qualities, speed and endurance, which are difficult to combine with one another.

In the physical training of football players, the advantage is determined by the level of speed-strength training, the increase of which

requires the implementation of a volume of special strength and speed work. In football, it is not so much the size of the load that is decisive, but their skillful use.

Target Block
Federal Standard of Sports Training in the Sport of Football
AIM: To improve the level of physical fitness of young football players in accordance with the requirements of the Federal Standard for the sport of football using basic gymnastics resources.
Tasks:
Develop flexibility;
Develop speed;
Develop strength;
Develop coordination abilities.

Principles:
Activity;
Consciousness;
Accessibility;
Consistency;
Systematic approach.

Content Block
Comprehensive Program of Physical Education for General School Students
Structure and Content of Basic Gymnastics Classes with Young Football Players
Formation of knowledge
Formation of skills and abilities
Development of physical qualities

Organizational Block
Basic Gymnastics Lessons
Independent Training
Result Block
Diagnostics of the Level of Physical Qualities Development:
Flexibility
Speed
Strength
Coordination Abilities

2. Structural-logical model of physical training of young football players by means of basic gymnastics

The above table on speed-strength work shows the amount of speed volume by year and at different periods of training. Of course, you can plan work from the required footage of high-speed work, but what's the point. The planned load should be adequate to the state of the player, he must and is able to “digest” and “assimilate” this load. It must be remembered that volume alone should never be a AIM, it is only a way to increase the effectiveness of football training. And the growth of sporting achievements should occur at the expense of the main limiting link - the speed of football. The coach, planning for the next year to improve sports results, must raise all of the following components to a higher level. In the special literature, the methodology for educating all the physical qualities that are necessary for a football player is considered in detail. Here I would like to dwell not on specific numerical indicators, but on their significance and order in the weekly cycle and ways of improvement in the planning period. The entire preparatory training program is built on the basis of several factors, where speed is undoubtedly the main and main one. Running exercises at maximum speed are used at all stages of the annual cycle. Here you can already recall the speed of smooth running and the available speed of the reception. And it is obvious that both indicators are important, and both need to be worked on. In second place among the main components of physical fitness is strength training, which consists of special jumping exercises and strength exercises with a barbell. Recall that in order to increase the speed capabilities, it is necessary to lay the appropriate functional base. The increase in strength qualities obtained as a result of strength exercises does not lead to the expected increase in speed, but this provides the prerequisites and does not create obstacles for effective special work. In no case should an increase in speed be associated with an increase in the volume of training work. This is, firstly, an incorrect understanding of the specifics of working on speed, and the success of the process depends on a rational combination of speed loads. Secondly, excessive development of strength or endurance only hinders the disclosure of speed abilities. If we consider the weekly cycle, then work on speed takes place on days when the body of a football player is in a state of recovery or beyond recovery. The intensity of exercises during the development of speed abilities is near the limit, maximum. Here it is necessary to ensure full mobilization and concentration of strong-willed efforts. All these points must be taken into account when

speed training. Work on speed is carried out at all stages of training, however, during the preparatory period, when significant strength work is performed, running at maximum speed is used in a small amount.

Strength training is the main component of physical fitness. It cannot be solved by means of tactical and technical training. It largely determines the quality of speed and endurance. Therefore, in the preparatory period, the development of special qualities should be preceded by strength training.

In turn, before the start of special strength training, it is necessary to pay attention to the aerobic capabilities of the body. This will speed up the adaptation of the body to physical activity. In the future, elements of strength training should be present throughout the year, and 1-2 sessions per week will provide the necessary level of strength indicators.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Фазлиддинов Ф. Профессиональная компетентность специалиста по физической культуре // Бухарский давлат университетский журнал педагогических институтов. – 2021. – Т. 1. – №. 1.

2. Фазлиддинов Ф. Психологическое влияние футбольных игр на формирование индивидуальности студента // Бухарский давлат университетский журнал педагогических институтов. – 2021. – Т. 1. – №. 1.

3. Фазлиддинов Ф. Основа физического воспитания школьников – физкультурные знания // Бухарский давлат университетский журнал педагогических институтов. – 2021. – Т. 1. – №. 1.

4. Фазлиддинов Ф.С. Оптимизация тренировочных нагрузок игроков начальной группы //Наука и образование. – 2022. – Т. 3. – №. 6. – С. 1025-1030.

5. Фазлиддинов С. и соавт. Анализ современных методов определения механического состояния и диагностических моделей силовых трансформаторов // Журнал физики: Серия конференций. – Издательство ИОП, 2022. – Т. 2388. – №. 1. – С. 012173.

6. Фазлиддинов Ф. Техничко-тактическая подготовка футболистов // Бухарский давлат университетский журнал педагогических институтов. – 2021. – Т. 1. – №. 1.

7. Фазлиддинов Ф. Оптимизация подготовки футбольных работников // Бухарский давлат университет, Педагогика институты журналы. – 2021. – Т. 1. – №. 1.

8. Фазлиддинов Ф.С. ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА СПОРТСМЕНОВ //E-Conference Globe. – 2021. – С. 315-320.

9. Фазлиддинов Ф.С. Оптимизация тренировочных нагрузок футболистов в группах начальной подготовки.

10. Фазлиддинов Ф. Виды соревновательных нагрузок в футболе // Бухарский давлат университетский журнал Педагогика институтов. – 2021. – Т. 1. – №. 1.

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

F.S. Fazliddinov - Bukhara State Pedagogical Institute Associate
Professor of the Department of Physical Education and Sports

ZAMONAVIY RAHBAR SHAXSINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Rayimaliyev Shaxboz Qahramon o'g'li
Buxoro davlat universiteti, Buxoro shaxri

Annotatsiya.

KIRISH: Boshqaruv faoliyatining samaradorligi ko'pincha qabul qilinayotgan qarorlarga bog'liq korxonadagi butun savol va muammolar zanjiri ularning aniq yechimi va boshqaruvchiga yuklangan, ishlab chiqarish, texnik, ijtimoiy, iqtisodiy, marketing va huquqiy vazifalar qarorlarni to'g'ri qabul qilish va uz vaqtida bajarilishiga bog'liq. Yechilayotgan muammolarning hammasi har-qanday boshqaruvchi tomonidan hisobga olinadi va bu narsa uning boshqaruv uslubida hamda butun boshqaruv jarayonida aks etadi. Ushbu maqolada rahbar shaxsining psixologik xususiyatlari hamda uning funksional qonuniyatlari ochib berilgan.

MAQSAD: Rahbar shaxsiyatining yana bir biografik xususiyati bu jinsdir. Yosh kabi, unga ijtimoiy omillar kuchli ta'sir ko'rsatadi. Insonning gender identifikatsiyasi jamiyatda qabul qilingan xulq-atvorning rol standartlarini (erkak va ayol rollarini anglatadi) o'zlashtirish va amalga oshirish bilan chambarchas bog'liqligi va asosan madaniy jihatdan aniqlanishi umumiy qabul qilinadi.

MATERIALLAR VA METODLAR:

Ierarxik munosabatlarda bo'lganligi sababli, shaxsiyatning bu darajalari menejerlar uchun alohida ahamiyatga ega. Birinchidan, bu quyi tuzilmalarning xususiyatlarini bosqichma-bosqich ijtimoiylashtirish. Ikkinchidan, bu quyi tuzilmalarning xossalari shakllantirishning tobora murakkab turlari bilan tabiiy bog'liqligi mavjud.

XULOSA: Rahbarning shaxsiyati va uning kasbiy fazilatlariga kelsak, biz rahbar shaxsining ijtimoiy-biografik xususiyatlari uning kasbiy

faoliyati samaradorligiga ta'sir qilmaydi, degan xulosaga kelishimiz mumkin, chunki ayollar ham, erkaklar ham samarali rahbar bo'lishi mumkin. Yaxshi va yomon rahbarlar har qanday yoshda bo'lishi mumkin.

Kalitso'zlar: lider, rahbar, ijtimoiy psixologik xususiyatlar, yetakchilik, psixologik pasport, ijtimoiy himoya, kompetentlik, tanani dasturlash, ong, tafakkur, qo'rquv, aybdorlik kompleksi, to'liqmaslik kompleksi, muvoffaqiyat.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СОВРЕМЕННОГО ЛИДЕРА

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: Эффективность управленческой деятельности зачастую зависит от принимаемых решений. Вся цепочка вопросов и проблем на предприятии является их точным решением и возлагается на руководителя, перед которым необходимо решать производственные, технические, социальные, экономические, маркетинговые и юридические задачи. принимать правильные решения и решать их при условии своевременного выполнения. Все решаемые задачи учитываются любым менеджером, и это отражается на его стиле управления и всем процессе управления. В данной статье раскрываются психологические особенности лидера и его функциональные закономерности.

ЦЕЛЬ: Еще одной биографической характеристикой личности лидера является пол. Как и возраст, на него сильно влияют социальные факторы. Принято считать, что гендерная идентичность человека тесно связана с усвоением и реализацией принятых в обществе ролевых стандартов поведения (имеются в виду мужские и женские роли) и во многом определяется культурой.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:

Из-за своей иерархической взаимосвязи эти уровни личности имеют особое значение для менеджеров. Во-первых, это постепенная социализация особенностей низших структур. Во-вторых, существует закономерная связь с усложнением типов формирования свойств этих подструктур.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Что касается личности лидера и его профессиональных качеств, то можно сделать вывод, что социально-биографические характеристики лидера не влияют на

эффективность его профессиональной деятельности, поскольку эффективными лидерами могут быть как женщины, так и мужчины. Хорошие и плохие лидеры могут прийти в любом возрасте.

Ключевые слова: лидер, социально-психологические характеристики, лидерство, психологический паспорт, социальная защита, компетентность, телесное программирование, разум, мышление, страх, комплекс вины, комплекс незавершенности, успех.

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE MODERN LEADER

Annotation.

INTRODUCTION: The effectiveness of management activities often depends on the decisions made. The whole chain of questions and problems in the enterprise is their exact solution and is assigned to the manager. Production, technical, social, economic, marketing and legal tasks are necessary to make the right decisions and solve them. subject to timely completion. All the problems being solved are taken into account by any manager, and this is reflected in his management style and the entire management process. This article reveals the psychological characteristics of the leader and his functional laws.

AIM: Another biographical characteristic of the leader's personality is gender. Like age, it is strongly influenced by social factors. It is generally accepted that a person's gender identity is closely related to the assimilation and implementation of societally accepted role standards of behavior (meaning male and female roles) and is largely culturally determined.

MATERIALS AND METHODS:

Because of their hierarchical relationship, these levels of personality are of particular importance to managers. First, it is the gradual socialization of the features of the lower structures. Secondly, there is a natural connection with increasingly complex types of formation of the properties of these substructures.

CONCLUSION: As for the leader's personality and his professional qualities, we can conclude that the socio-biographical characteristics of the leader do not affect the effectiveness of his professional activity, because both women and men can be effective leaders. Good and bad leaders can come at any age.

Key words: leader, social psychological characteristics, leadership, psychological passport, social protection, competence, body programming, mind, thinking, fear, guilt complex, incompleteness complex, success.

Boshqaruvchilarning ishini tavsiflash uchun o'z vazifalarini muvaffaqiyatli bajarish uchun ular qanday kasbiy fazilatlarga ega bo'lishi kerakligini ko'rib chiqish tavsiya etiladi. R.Katz ushbu kasbiy sifatlarning uch turini belgilaydi:

- texnik malaka (masalan, buxgalteriya hisobi, moliya, asbob-uskunalaridan foydalanish va boshqalar sohasida aniq bilim va ko'nikmalarning mavjudligi va qo'llash qobiliyati);

- muloqot qobiliyatlari (boshqa odamlar bilan ishlash, ularni tushunish va rag'batlantirish, nizolarni hal qilish qobiliyati);

- kontseptual mahorat (murakkab vaziyatlarni tahlil qilish, muammolarni aniqlash, shuningdek ularni hal qilishning muqobil yondashuvlari va ular orasidan eng maqbulini tanlash qobiliyati) [6].

Boshqaruv samaradorligining muhim mezonlaridan biri bu menejerning shaxsiyatidir. K.K.Platonovga ko'ra shaxsiy karta qobiliyatlarni, xarakter xususiyatlarini, temperamentni, barcha aqliy jarayonlarning xususiyatlarini, ijtimoiy va kasbiy yo'nalishni, hatto o'tmish tajribasi va madaniyat darajasini o'z ichiga oladi. Shaxsni bunday juda keng talqin qilishning nazariy asosi shaxsiy yondashuv bo'lishi mumkin, unga ko'ra, masalan, umuman tafakkur yo'q, faqat ma'lum bir shaxsning tafakkuri mavjud va biz bu jarayon haqida hech narsa o'rgana olmaymiz.

K.K.Platonov tomonidan taklif qilingan tizimli tizimda shaxs psixikasining faoliyat sohalarini to'liq tavsiflovchi to'rtta daraja yoki quyi tuzilma ajralib turadi:

- orientatsiya (e'tiqod, dunyoqarash, ideallar, axloqiy xususiyatlar, shaxsiy munosabatlar, moyillik, qiziqish, istaklar);
- tajriba (odatlar, bilimlar, qobiliyatlar, ko'nikmalar);
- aqliy jarayonlar (iroda, his-tuyg'ular, fikrlash, xotira, idrok, his-tuyg'ular);
- biopsixik xususiyatlar (temperament, jins, yosh, patologik xususiyatlar).

Ierarxik munosabatlarda bo'lganligi sababli, shaxsiyatning bu darajalari menejerlar uchun alohida ahamiyatga ega. Birinchidan, bu quyi tuzilmalarning xususiyatlarini bosqichma-bosqich ijtimoiylashtirish. Ikkinchidan, bu quyi tuzilmalarning xossalari shakllantirishning tobora murakkab turlari bilan tabiiy bog'liqligi mavjud [3].

Amerikalik psixolog M.Shou tomonidan taklif qilingan tasnifga ko'ra, liderning shaxsiyatini uchta xususiyat guruhiga "parchalash" mumkin:

1. Biografik xususiyatlar (jinsi, yoshi, ijtimoiy mavqei va ma'lumoti),
2. Qobiliyatlar (shu jumladan boshqaruv),
3. Shaxsiy xususiyatlar (shaxsiy fazilatlar).

Keling, birinchi navbatda, rahbarning yoshini ko'rib chiqaylik. U bilan bog'liq ko'plab o'ziga xos savollar mavjud: menejer uchun yosh standartlari bormi, kasbiy faoliyatning ayrim turlarida yoshga bog'liq optimizm nima, qaysi yoshda o'z lavozimingizni tark etishingiz kerak va hokazo.

T.Kono tomonidan to'plangan materiallarni tahlil qiladigan bo'lsak, yirik yapon kompaniyalari prezidentlarining o'rtacha yoshi 63,5 yosh, ularning amerikalik hamkasblari esa biroz yoshroq - 59 yosh [2]. Mashhur amerikalik menejer Li Iaccona ushbu muammo haqida shunday fikr yuritadi: "Men har doim 65 yoshga to'lgan odamning jismoniy holatidan qat'i nazar, darhol nafaqaga chiqishini kulgili deb hisoblaganman. Biz yuqori darajali menejerlarimizga ishonishimiz kerak. Ularda tajriba bor. Ularda donolik bor". Boshqacha qilib aytganda, yosh asosan tajribadir; shaxsning, jumladan, rahbarning nafaqat tabiiy, balki ijtimoiy xususiyati [5].

Faqat etuk yosh (va shuning uchun tajriba) egasiga yuqori lavozimga ishonish huquqini beradi deb o'ylamaslik kerak. Tarix shuni ko'rsatadiki, eng yirik kompaniyalarni yaratish juda yoshlar tomonidan boshlangan. Dunyoga mashhur Sony korporatsiyasi asoschisi va uzoq yillik rahbari A.Morita kompaniya tashkil etilgan kuni endigina 25 yoshda edi. Va bunday misollar juda ko'p.

Shunday qilib, menejerning yoshi samarali boshqarish uchun na afzallik, na to'siq bo'lishi mumkin. Yosh va etakchilik samaradorligi o'rtasidagi munosabatlar noaniqligicha qolmoqda.

Rahbar shaxsiyatining yana bir biografik xususiyati bu jinsdir. Yosh kabi, unga ijtimoiy omillar kuchli ta'sir ko'rsatadi. Insonning gender

identifikatsiyasi jamiyatda qabul qilingan xulq-atvorning rol standartlarini (erkak va ayol rollarini anglatadi) o'zlashtirish va amalga oshirish bilan chambarchas bog'liqligi va asosan madaniy jihatdan aniqlanishi umumiy qabul qilinadi.

Bu xususiyat so'nggi paytlarda erkak va ayol etakchilik xatti-harakatlari o'rtasidagi farqni tushuntirishga harakat qilayotgan tadqiqotchilarning e'tiborini tortdi. Ayollarning xatti-harakatlari modellariga alohida qiziqish va turli nashrlarda ko'plab nashrlar bag'ishlangan. Bu zamonaviy jamiyat hayotida ayol asosiy rol o'ynamaydigan sohani topish qiyinligi bilan izohlanadi. Ayollar prezident, bosh vazir, yirik siyosiy partiya rahbari, diplomat, biznesmen va hatto mudofaa vaziri lavozimlarini egallaydi.

Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, ularda ishtirok etayotgan odamlardan sezilarli nutq faolligini talab qiladigan ayrim faoliyat turlarida ayollar erkaklar oldida o'zlarini qo'rqqoq tutishadi, ko'pincha asabiylashadi va qiyin vaziyatlarda muvozanatni yo'qotadilar. Shu sababli, ayollar etakchi bo'lish ehtimoli kamroq va bu rolga erishish uchun erkaklarga qaraganda kamroq moyillik ko'rsatadi. Bu erkaklarning guruh muammolarini hal qilishda ko'proq qobiliyatga ega ekanligi, shuningdek, guruhda ustunlikka ega bo'lish istagi bilan izohlanadi. Jamiyatda qabul qilingan xatti-harakatlarning ma'lum bir standartining mavjudligi alohida ahamiyatga ega. Erkak rolining ijrochisi ham shunga yarasha o'zini tutishi kutiladi. Ayollarga esa munosib rahbar sifatida munosabatda bo'lishlari uchun o'z qobiliyatlari va o'ziga xos ishbilarmonlik fazilatlarini isbotlashlari kerak. Erkaklar tabiatan ayollarga qaraganda faolroq va dastlab etakchilik qobiliyatiga ega bo'lgan mavjudotlar haqidagi g'oya haqiqiy asosga ega bo'lmagan keng tarqalgan noto'g'ri tushunchadan boshqa narsa emas.

"Shisha shift haqida" metaforasi juda mashhur: ko'rinmas, ammo haqiqiy to'siq, u muvaffaqiyat cho'qqilariga erishishga harakat qilganda, ayol etakchiga duch keladi; erkaklar uchun bunday to'siq yo'q. "Shisha shift" - bu afsona emas, balki haqiqatdir [11].

Ushbu vaziyatni o'zgartirish uchun ko'plab tashkilotlar jamoatchilik fikrining bosimi ostida teng imkoniyatlar siyosati deb ataladigan siyosatni olib bormoqda. Biroq, bu siyosat amalda qo'llashdan ko'ra e'lon qilinadi va erkak xodimlarning qarshiligiga javob beradi[7]. Ma'lumki, ko'pchilik ayollarning kasbiy muvaffaqiyatlari va erishgan

martabalarini qobiliyatlari va faolligi bilan emas, balki tashqi ko'rinishi yoki omadlari bilan bog'laydi.

Tadqiqotchilar, shuningdek, erkak va ayol menejerlar o'rtasidagi yana bir muhim farqni, ya'ni ayollarning odamlar o'rtasidagi munosabatlarga katta qiziqishini aniqladilar. Ayollar demokratik yetakchilik, demakki, insoniy munosabatlarga yo'naltirilganlik darajasida erkaklardan ustundir. Ammo haligacha kim etakchi sifatida samaraliroq ekanligini aniq aytish mumkin emas: erkakmi yoki ayolmi. Bu lavozimda insoniyatning kuchli yarmi vakili bilan solishtirganda, rahbar ayollarning ulushi juda past.

Yosh va jinsdan farqli o'laroq, rahbarning yana ikkita biografik xususiyati ijtimoiy-iqtisodiy maqom va ma'lumotdir. Bu xususiyatlar menejerning muvaffaqiyatli ishlashi uchun juda muhimdir [9].

Samarali rahbar menejment va biznes sohasida turli bilimlarga, kompaniya faoliyati bilan bog'liq maxsus fanlarga, chet tillariga va birinchi navbatda o'z bilim va ko'nikmalarini hayotda qo'llash qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Hozirgi vaqtda menejerlar nafaqat maxsus bilimlarni, balki iqtisodiy va huquqiy bilimlarni ham egallashga intilmoqda. Mamlakatimizda menejerlarning chet tillarini bilishga bo'lgan ehtiyoji ortdi. Bunga ko'plab korxonalarning shu kabi xorijiy tashkilotlar bilan hamkorligi yordam berdi. Va rahbar, tashkilotning yuzi sifatida, kamida bitta umumiy qabul qilingan tilni yaxshi bilishi kerak. Menejerlarning psixologik boshqaruv masalalariga qiziqishi ham ortdi. Ularning ko'pchiligi G'arbning nufuzli biznes maktablarida malaka oshirib, amaliyot o'tamoqda.

Kompaniya prezidenti bo'lishning eng ishonchli usullaridan biri bu kompaniyaga ega bo'lgan oilada tug'ilishdir. Pastdan boshlaganlar ham cho'qqilarni zabt etishga muvaffaq bo'lishdi.

Rahbar shaxsiyatining keyingi komponenti qobiliyatdir. Barcha qobiliyatlarni umumiy (bularga aql-idrok kiradi) va maxsus (bilim, ko'nikma, malaka, xabardorlik) bo'lish mumkin. Etakchilik samaradorligiga eng katta ta'sir umumiy qobiliyatlar, ya'ni aql-zakovat tomonidan amalga oshiriladi. 60-yillarda amerikalik sanoat psixologi E. Gizeli menejerlar guruhlarini tekshirar ekan, aql va boshqaruv samaradorligi o'rtasidagi bog'liqlik egri chiziqli degan xulosaga keldi. Bu shuni anglatadiki, eng samarali menejerlar juda yuqori yoki past darajadagi intellektga ega bo'lganlar emas, balki o'rtacha darajaga ega

bo'lganlardir [8]. Ammo bu ma'lumotlarning barchasi intellektual salohiyat uchun qandaydir standart emas. Muayyan samarali rahbar intellekt testida ancha past natijalarga ega bo'lishi mumkin.

Fiedler-Leister printsiplari shunday yangraydi: yuqori motivatsiya, menejerning katta tajribasi, bo'ysunuvchilarning qattiq qo'llab-quvvatlashi va yuqori rahbariyat bilan qulay biznes aloqalari menejerning aql-idrokining uning faoliyati samaradorligiga ta'sirining oshishiga olib keladi. Aksincha, menejerning motivatsiyasi va tajribasining etarli emasligi, bo'ysunuvchilarning zaif qo'llab-quvvatlashi va yuqori rahbariyat bilan keskin munosabatlar menejerning aql-idrokining uning faoliyati samaradorligiga ta'sirining pasayishiga olib keladi [4].

Shaxsning o'ziga xos (maxsus) qobiliyatlariga maxsus ko'nikmalar, bilimlar, malakalar va xabardorlik kiradi. Bu qobiliyatlar boshqaruv faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun qanchalik muhimligini aniq shaxslarga alohida isbotlash va misollar keltirishning hojati yo'q. Rahbarning navbatdagi xususiyati shaxsiy xususiyatlardir. Turli xil tadqiqotlarda eng ko'p tilga olingan shaxsiy xususiyatlar quyidagilardir:

Dominantlik yoki odamlarga ta'sir o'tkazish qobiliyati. Rahbar shunday xususiyatga ega bo'lishi kerak, chunki odamlarga ta'sir qilmasdan qanday qilib samarali boshqarish mumkinligini tasavvur qilish qiyin. Odamlarga ta'sir qilish nafaqat rasmiy hokimiyatga, balki rahbarning o'z qo'l ostidagilar bilan muloqotining psixologik va pedagogik xususiyatlariga asoslanishi kerak. Ta'sir boshqaruvchining o'z qo'l ostidagiga nisbatan adolatli munosabatiga asoslanishi kerak: u o'z fikrlarini aniq ifodalaydi, o'ziga ishonadi, aniq ko'rsatmalar beradi, boshqalarni tinglaydi [11].

O'ziga ishonch. Bu xususiyatning ta'siri to'g'ridan-to'g'ri bo'ysunuvchilarga ta'sir qiladi, agar rahbar ishonchli bo'lsa, ular xotirjamlik, qo'llab-quvvatlash, himoya, ishonchlilik va kelajakka ishonchni his qiladilar. Shunday qilib, ma'lum bir psixologik qulaylik vazifani bajarish uchun motivatsiyani ta'minlaydi va oshiradi. Ishonchsiz rahbar o'z qo'l ostidagilar tomonidan ham, teng yoki yuqori darajadagi menejerlar tomonidan ham o'ziga bo'lgan ishonch va hurmatni uyg'ota olmaydi, ular bilan ishbilarmon hamkorlikning har qanday shakllariga kamroq ishonadi.

Hissiy muvozanat va stressga qarshilik. Hissiy muvozanat menejerning hissiy ko'rinishlarini nazorat qilishida namoyon bo'lishi

kerak. Rahbar va unga bo'ysunuvchilar o'rtasidagi munosabatlar silliq, ishbilarmon bo'lishi kerak va shaxsiy hamdardlik va shaxsiy kayfiyatga bog'liq bo'lmasligi kerak. Hissiy muvozanat bo'ysunuvchilarning hissiy holatiga ta'sir qiladi. Rahbarda salbiy his-tuyg'ularning paydo bo'lishi bo'ysunuvchilarga ishonch hissini kamaytirishi mumkin, bu ularning ishbilarmonlik faolligini pasayishiga olib keladi.

Xodimlar ish muammolari bilan emas, balki o'zlarining his-tuyg'ulari bilan shug'ullanishga majbur bo'lishadi. Hissiy nomutanosiblik ishbilarmon hamkorlar nazarida liderning obro'siga putur etkazishi mumkin. Ammo salbiy hissiy reaksiyalarni doimiy ravishda bostirish, ularni cheklash inson uchun noxush oqibatlariga olib kelishi mumkin - nevrozlar va ular asosida rivojlanayotgan psixosomatik kasalliklar, masalan, gipertenziya yoki oshqozon yarasi. Shuning uchun rahbar hissiy bo'shatish vositalariga alohida e'tibor berishi kerak. Tanglikni bartaraf etish jismoniy mashqlar, do'stlar va yaqinlar bilan muloqot qilish, barcha turdagi sevimli mashg'ulotlar bilan shug'ullanish paytida yuzaga kelishi mumkin. Yaponiyada yuqori darajali menejrlarni ifodalovchi manekenlar hissiyotlardan ozod qilish uchun sindirilgan. Shu sababli, so'nggi yillarda mutaxassislar boshqaruv ishini oqilona tashkil etish, menejrlarni hissiy jihatdan ozod qilish uchun etarli vaqt ajratish zarurligi haqida tobora ko'proq gapirmoqda.

Ijodkorlik yoki muammolarni ijodiy hal qilish qobiliyati. Samarali etakchilikning kaliti - bu menejer o'z qo'l ostidagilar faoliyatida yangilik va ijodkorlik elementlarini ko'ra oladimi, shuningdek, ularning sa'y-harakatlarini qo'llab-quvvatlaydi.

Maqsadga erishish istagi va tadbirkorlik zamonaviy rahbarning eng muhim fazilatlari hisoblanadi. Ular bilan chambarchas bog'liq - bu shaxsning tavakkal qilishga moyilligi. Rahbar yarim yo'lda to'xtamasligi kerak, u tavakkal qila olishi va o'z tavakkalchiligini hisoblab chiqishi kerak. Yaxshi rahbar biznesni pul uchun emas (ular boyitish vositasi emas, muvaffaqiyat ko'rsatkichi), balki cheksiz ko'p muammolarni hal qilish uchun barcha aqliy qobiliyatlarni doimiy ravishda jamlash zarurati tufayli. muammolar. Yaxshi rahbar uchun biznes zaruriy stimul va adrenalinning hayotiy dozasidir.

Vazifalarni bajarishda mas'uliyat va ishonchlilik. Rahbar qabul qilingan qaror uchun shaxsiy javobgarlikni o'z zimmasiga olishi kerak bo'lgan vaziyatlarni afzal ko'rish kerak. U mas'uliyatli va ishonchli shaxs

bo'lishi kerak, chunki u o'z qo'l ostidagilar orasida ideal shaxsning namunasi va timsolidir.

Mustaqillik. Bu xususiyat, shubhasiz, rahbarning muhim shaxsiy xususiyati bo'lib, uning tashkilot hayotining turli sohalarida muvaffaqiyatli harakatlarini ta'minlaydi. Rahbar atrofdagi odamlardan qanday maslahat olishidan qat'i nazar, u har doim yakuniy qarorni o'zi qabul qiladi. Rahbar o'zini qanchalik mustaqil tutsa, uning mustaqilligi shunchalik namoyon bo'ladi.

Ammo bu hamkasblar yoki qo'l ostidagilarning fikrlarini tinglash zarurligini istisno qilmaydi. Asosiysi, rahbarning paydo bo'layotgan muammolarga o'z nuqtai nazari, professional va insoniy qiyofasi bor, shuningdek, o'z qo'l ostidagilarida bu xususiyatni qo'llab-quvvatlaydi. Ammo rahbarning haddan tashqari mustaqilligi zulm va volyuntarizmga aylanishi mumkin. Shu tarzda amalga oshirilgan mustaqillik boshqaruv samaradorligini pasayishiga yordam beradi.

Rahbarning so'nggi shaxsiy fazilati esa muloqotchanlikdir. Ilmiy tadqiqotlarga ko'ra, menejerlar ish vaqtining to'rtidan uch qismidan ko'prog'ini muloqotga sarflashadi. Shuning uchun menejerning muloqot qobiliyati ancha yuqori bo'lishi kerak. Ko'pgina biznes munosabatlari va bo'ysunuvchilarni boshqarish aloqadan boshlanadi [9].

Shaxs quyida sanab o'tilgan sifatlar majmui bilan tug'ilmaydi, bularning barchasi tabiatdan va uning hayotining ijtimoiy-tarixiy sharoitlaridan olingan xususiyatlar yig'indisidir.

Boshqaruvning samaradorligi haqida gapirganda, shunday xulosaga kelish mumkinki, boshqaruv faoliyatini amalga oshirish, shuningdek, uning ichki tashkiliyligi va tartibliligi menejerdan keng bilim va aniq boshqaruv ko'nikmalariga ega bo'lishni talab qiladi. Ushbu bilim va ko'nikmalar zamonaviy menejerlarni kasbiy tayyorlashning eng muhim bo'g'inidir.

Samarali boshqaruv mezonlari boshqaruvning an'anaviy, hozirgi klassik psixologik nazariyalarida yotadi.

Chunki qaror qabul qilish uslubiga asoslangan boshqaruv uslublarini aniqlash (K.Levin) ham, boshqaruv turlarini ratsionallik mezoniga ko'ra tavsiflash ham (T.Kono), hatto ishtirokchi boshqaruv mezonlarini aniqlash ham buni amalga oshirmaydi. samarali boshqaruv mezonlarini aniq va aniq shakllantirish mumkin. Bu tadqiqotchilarni

boshqaruv samaradorligi mezonlari psixologiya sohasida yotadi va quyidagi formula bilan ifodalanishi mumkin degan xulosaga keldi:

- samarali boshqaruv
- samarali rahbar.

Rahbarning shaxsiyati va uning kasbiy fazilatlariga kelsak, biz rahbar shaxsining ijtimoiy-biografik xususiyatlari uning kasbiy faoliyati samaradorligiga ta'sir qilmaydi, degan xulosaga kelishimiz mumkin, chunki ayollar ham, erkaklar ham samarali rahbar bo'lishi mumkin. Yaxshi va yomon rahbarlar har qanday yoshda bo'lishi mumkin.

Rahbarning shaxsiyati uchta xususiyat guruhiga "ajralishi" mumkin:

1. Biografik xususiyatlar (jinsi, yoshi, ijtimoiy mavqei va ma'lumoti),
2. Qobiliyatlar (shu jumladan boshqaruv),
3. shaxsiy xususiyatlar (shaxsiy fazilatlar).

Boshqaruv samaradorligiga ta'sir ko'rsatadigan ko'plab shaxsiy fazilatlar va shaxsiy xususiyatlar orasida eng muhimlari quyidagilardir: ustunlik; o'ziga ishonch; hissiy muvozanat; stressga qarshilik; ijodkorlik; muvaffaqiyatga intilish; korxona; javobgarlik; ishonchliligi; mustaqillik; xushmuomalalik.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Menedjment organizatsii: sovremenno'e texnologii. Pod red. N. G.
2. Kuznetsova, I. Yu. Soldatovoy. Ucheb. posob. Rostov – na – Donu.: Feniks, 2002.
3. Goleniщev E. P., Klimenko I. V. Informatsionnoe obespechenie sistem upravleniya. Ucheb. posob. Rostov-na-Donu.: Feniks, 2003.
4. Kostrov A. V. Osnovo' informatsionnogo menedjmenta. Ucheb. posob. M.: FiS, 2003.
5. Kruglova N. Yu., Kruglov M. I. Strategicheskiy menedjment. Uchebnik. M.: RDL, 2003.
6. Lagosha B. A. Optimal'noe upravlenie v ekonomike. Ucheb. posob. M.: Finanso' i statistika. 2003.
7. Gubarev V. G. Osnovo' ekonomiki i predprinimatel'stva. Ucheb. posob. Rostov – na – Donu.: Feniks, 2003.
8. Novitskiy N. I. Organizatsiya proizvodstva na predpriyatiyah. Uchebno-metod. posob. M.: Finanso' i statistika, 2003.
9. Aliev V.G., Doxolyan S.V. Minobrazovaniya RF. Ucheb. metod. ob'ed. VUZov Rossii po obr. v obl. menedjmenta. 2-e. izd.–M., 2004.–352 s.

10. Andrey Bochkarev, Vyacheslav Kondrat'ev. 7 not menedjmenta. 5-e izd., dop. - M: ZAO Jurnal ekspert, OOO Eksma, 2002. - 656 s.

11. Armetrong Maykl. Kak stat' yetse luchshim menedjerom Dnepropetrovsk:

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Rayimaliyev Shaxboz Qahramon o'g'li

Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

TALABALARNING IJTIMOIIY MUHITGA MOSLASHISHI

Kozimova Nigora Abduqahorovna
Osiyo xalqaro universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya.

KIRISH: Talabalarning ijtimoiy muhitga moslashishi, ularning ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli bo'lishi va shaxsiy rivojlanishi uchun muhim omil hisoblanadi. Ijtimoiy muhit, talabalarning o'zaro munosabatlari, o'qituvchilar bilan aloqalari, oilaviy va do'stlik munosabatlari kabi ko'plab jihatlarni o'z ichiga oladi. Ushbu maqolada talabalarning ijtimoiy muhitga moslashish jarayoni, uning ahamiyati va bu jarayonda yuzaga keladigan qiyinchiliklar haqida so'z yuritamiz.

MAQSAD: Hozirgi tezkor dunyoda moslashuv tushunchasi shaxslarni tayyorlash samaradorligini oshirish hamda malakali va yaxshi mutaxassislarni tayyorlash asosiy o'rinlarni egallaydi. Shaxslarning moslashuvi ta'limning bir qator fundamental masalalariga kiritilgan: raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash, shaxsiy rivojlanish, kasbiy o'sish, shaxslarni ijtimoiylashuvini oshirish va moslashuv jarayonida yuzaga keluvchi to'siqlarni oldini olish yuzasidan tadqiqot natijalari asosida tavsiya ishlab chiqish va amaliyotga tadbiq etishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Ijtimoiy muhit, talabalarning psixologik va emosional holatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Ijtimoiy aloqalar, talabalarning o'zini qanday his qilishiga, o'ziga bo'lgan ishonchiga va motivatsiyasiga bevosita ta'sir qiladi. Ijtimoiy muhitda ijobiy o'zgarishlar, talabalarning o'zaro yordam berishiga, fikr almashishiga va yangi g'oyalarni rivojlantirishiga imkon yaratadi. Shu bilan birga, ijtimoiy muhitda yuzaga keladigan muammolar, masalan, izolyatsiya, stress yoki ijtimoiy bosim, talabalarning o'qish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

XULOSA: Talabalarning ijtimoiy muhitga moslashishi, ularning ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli bo'lishi va shaxsiy rivojlanishi uchun

muhimdir. Ijtimoiy muhitda ijobiy o'zgarishlar talabalarning o'zaro munosabatlarini kuchaytiradi, yangi g'oyalarni rivojlantirishga yordam beradi va ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Biroq, bu jarayonda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni yengish uchun talabalarga zarur yordam va qo'llab-quvvatlash ko'rsatish muhimdir. Shunday qilib, talabalarning ijtimoiy muhitga moslashishi, ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlari va baxtli hayotlari uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: yolg'izlik, shaxs, ijtimoiy-psixologik xususiyatlar, moslashuv, faoliyat, ko'nikma va malakalar, tarjiba, korreksiya, kompetentlik, individuallik

АДАПТАЦИЯ СТУДЕНТОВ К СОЦИАЛЬНОЙ СРЕДЕ

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: Адаптация студентов к социальной среде является важным фактором их успеха в образовательном процессе и личностного развития. Социальная среда включает в себя множество аспектов, таких как взаимодействие учащихся, отношения с учителями, семьей и дружбой. В этой статье мы поговорим о процессе адаптации студентов к социальной среде, его значении и трудностях, возникающих в этом процессе.

ЦЕЛЬ: В современном быстро меняющемся мире концепция адаптации повышает эффективность обучения личности и подготовки грамотных и хороших специалистов. Адаптация личности входит в ряд фундаментальных вопросов образования: подготовка конкурентоспособных специалистов, развитие личности, профессиональный рост, улучшение социализации личности и предотвращение препятствий в процессе адаптации.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Социальная среда оказывает большое влияние на психологическое и эмоциональное состояние студентов. Социальные связи оказывают непосредственное влияние на самооценку, уверенность в себе и мотивацию учащихся. Положительные изменения в социальной среде позволяют студентам помогать друг другу, обмениваться идеями и развивать новые идеи. В то же время проблемы, возникающие в социальной среде, такие как изоляция, стресс или социальное давление, могут оказать негативное влияние на процесс обучения студентов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Адаптatsия студентов к социальной среде важна для их успеха в образовательном процессе и личностного развития. Положительные изменения в социальной среде укрепляют взаимоотношения студентов, помогают им развивать новые идеи и повышать уверенность в себе. Однако важно предоставить студентам необходимую помощь и поддержку для преодоления проблем, возникающих в этом процессе. Таким образом, адаптatsия студентов к социальной среде служит фундаментом их будущих успехов и счастливой жизни.

Ключевые слова: одиночество, личность, социально-психологические характеристики, адаптatsия, активность, навыки и умения, опыт, коррекция, компетентность, индивидуальность

ADAPTATION OF STUDENTS TO THE SOCIAL ENVIRONMENT

Annatation.

INTRODUCTION: Adaptation of students to the social environment is an important factor for their success in the educational process and personal development. The social environment includes many aspects, such as student interactions, relationships with teachers, family and friendships. In this article, we will talk about the process of adaptation of students to the social environment, its importance and the difficulties that arise in this process.

AIM: In today's rapidly changing world, the concept of adaptation increases the effectiveness of personal training and the preparation of competent and good specialists. Personal adaptation is one of the fundamental issues of education: training competitive specialists, personal development, professional growth, improving the socialization of the individual and preventing obstacles in the adaptation process.

MATERIALS AND METHODS: The social environment has a great influence on the psychological and emotional state of students. Social connections have a direct impact on self-esteem, self-confidence and motivation of students. Positive changes in the social environment allow students to help each other, exchange ideas and develop new ideas. At the same time, problems that arise in the social environment, such as isolation, stress or social pressure, can have a negative impact on the learning process of students.

CONCLUSION: Adaptation of students to the social environment is important for their success in the educational process and personal development. Positive changes in the social environment strengthen students' relationships, help them develop new ideas and increase their self-confidence. However, it is important to provide students with the necessary help and support to overcome the problems that arise in this process. Thus, adaptation of students to the social environment serves as the foundation for their future success and happy life.

Key words: loneliness, personality, socio-psychological characteristics, adaptation, activity, skills and abilities, experience, correction, competence, individuality

Talabalarning ijtimoiy muhitga moslashish jarayoni bir necha bosqichdan iborat. Dastlabki bosqichda, yangi talaba yangi muhitga kirib keladi va bu jarayonda u o'zini noqulay his qilishi mumkin. Bu bosqichda, talaba yangi do'stlar orttirish, o'qituvchilar bilan aloqalar o'rnatish va o'qish jarayoniga moslashish uchun harakat qiladi.

Keyingi bosqichda, talaba o'z ijtimoiy doirasini kengaytiradi va yangi tajribalar orttiradi. Bu jarayonda, talaba o'z qobiliyatlarini, qiziqishlarini va maqsadlarini aniqlashga yordam beradigan faoliyatlarga jalb etilishi muhimdir.

Masalan, turli xil klublar, sport jamoalari yoki ijtimoiy tadbirlarda ishtirok etish talabalarga yangi do'stlar orttirish va o'zlarini ijtimoiy muhitda qulay his qilishlariga yordam beradi. Bu jarayon davomida talaba o'zini yanada ishonchli his qila boshlaydi va o'zining ijtimoiy qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Uchinchi bosqichda, talaba o'z ijtimoiy muhitida mustahkam o'rin egallaydi. Bu bosqichda, talaba o'zining ijtimoiy aloqalarini yanada chuqurlashtiradi, o'qituvchilar bilan samarali hamkorlik o'rnatadi va o'zining akademik faoliyatini yanada yaxshilashga intiladi. Talabaning ijtimoiy muhitga moslashishi, uning o'qish jarayonida muvaffaqiyatga erishishiga va shaxsiy rivojlanishiga yordam beradi.

Qiyinchiliklar

Talabalarning ijtimoiy muhitga moslashish jarayonida bir qator qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Yangi muhitga kirish, ijtimoiy bosim, o'zini izolyatsiya his qilish yoki o'ziga bo'lgan ishonchning

pasayishi kabi muammolar talabalarning ijtimoiy moslashuvini qiyinlashtirishi mumkin. Bunday vaziyatlarda, talabalarga psixologik yordam ko'rsatish, o'qituvchilar va oilaning qo'llab-quvvatlashi muhim ahamiyatga ega.

Talabalarning ijtimoiy muhitga moslashishi, ularning ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli bo'lishi va shaxsiy rivojlanishi uchun zaruriy shartdir. Ijtimoiy muhitda ijobiy o'zgarishlar talabalarning o'zaro munosabatlarini kuchaytiradi, yangi g'oyalarni rivojlantirishga yordam beradi va ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Biroq, bu jarayonda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni yengish uchun talabalarga zarur yordam va qo'llab-quvvatlash ko'rsatish muhimdir. Shunday qilib, talabalarning ijtimoiy muhitga moslashishi jarayoni, ularning ta'limdagi muvaffaqiyatlari va shaxsiy hayotlarida ijobiy o'zgarishlar keltirishi uchun zaruriy ahamiyatga ega.

Qo'llab-quvvatlash tizimlari

Talabalarning ijtimoiy muhitga moslashishini osonlashtirish uchun turli qo'llab-quvvatlash tizimlari mavjud. O'qituvchilar, psixologlar va boshqa mutaxassislar talabalarga yordam berish uchun tayyor bo'lishlari kerak. O'qituvchilar, talabalarning ehtiyojlarini tushunib, ularni qo'llab-quvvatlash uchun o'zaro aloqalarni rivojlantirishlari muhimdir. Shuningdek, universitetlar va kollejlarda ijtimoiy tadbirlar, seminarlar va treninglar o'tkazish orqali talabalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berishi mumkin.

Ijtimoiy faollik

Talabalarning ijtimoiy muhitga moslashishida ijtimoiy faollik ham muhim rol o'ynaydi. Talabalar, o'z qiziqishlari va maqsadlariga mos keladigan faoliyatlarda ishtirok etish orqali o'zlarini yanada qulay his qilishlari mumkin. Ijtimoiy faollik, shuningdek, yangi do'stlar orttirish, o'zaro munosabatlarni kuchaytirish va o'z qobiliyatlarini rivojlantirish imkonini beradi.

Talabaning ijtimoiy muhitga moslashishi murakkab jarayon bo'lib, uning muvaffaqiyati turli omillarga bog'liq.

1. Shaxsiy omillar

Talabaning shaxsiy fazilatlari uning muhitga moslashuvchanligida muhim rol o'ynaydi:

O'ziga bo'lgan ishonch: Talabaning o'z fikrlarini erkin ifoda eta olishi va murakkab vaziyatlarga moslashish qobiliyati.

Emosional barqarorlik: Stressni boshqarish va yangi vaziyatlarga ijobiy munosabatda bo'lish.

O'qish motivatsiyasi: Ta'lim olish maqsadini anglash va unga erishishga intilish.

2. Ijtimoiy aloqalar

Ijtimoiy aloqalar yangi muhitga moslashishni osonlashtiradi:

Guruh bilan integratsiya: Universitetdagi do'stlar, ustozlar va guruh a'zolari bilan yaqin aloqalar o'rnatish.

Faoliyatlarda ishtirok: Talabaning ijtimoiy va madaniy tadbirlarda qatnashishi uni jamoaga yaqinlashtiradi.

Kommunikatsiya ko'nikmalari: Yangi odamlar bilan muloqot qilishni o'rganish, tinglash va fikr bildirish qobiliyatlari.

3. Madaniy va hududiy farqlar

Alohida hududlardan kelgan talabalar uchun madaniy farqlarni qabul qilish qiyin bo'lishi mumkin:

Til yoki lahja farqlari: Mahalliy til yoki dialektni o'rganish muhim.

Madaniy qadriyatlar: Yangi hududning urf-odatlariga hurmat bilan yondashish.

Turmush sharoitlari: Uy-joy, ovqatlanish va boshqa yashash sharoitlariga moslashish.

4. Akademik moslashuv

Ta'lim tizimining o'ziga xosliklarini anglash va o'zlashtirish muhimdir:

O'qitish uslublari: Darslar, amaliy mashg'ulotlar va mustaqil ish formatiga ko'nikish.

Vaqtini boshqarish: O'qish va shaxsiy hayot o'rtasida muvozanatni ta'minlash.

Talablar va baholash tizimi: Universitet qoidalariga moslashish va ularga amal qilish.

5. Psixologik qo'llab-quvvatlash

Talaba psixologik yordamga muhtoj bo'lishi mumkin:

Do'stlar va oila yordami: Yaqinlar bilan bog'lanib turish hissiy barqarorlikni oshiradi.

Universitetning qo'llab-quvvatlash xizmatlari: Maslahat markazlari, murabbiylar va psixologlar yordamidan foydalanish.

6. Qiyinchiliklar va ularni yengish yo'llari

Yolg'izlik hissi: Yangi muhitda o'zini yakkalanib qolgandek his qilish keng tarqalgan, bu ijtimoiy aloqalar o'rnatish orqali yengiladi.

Stress va bosim: O'qish yuklamasi yoki yangi vaziyatlardan kelib chiqadigan qiyinchiliklarni stressni boshqarish usullari yordamida yengish mumkin.

Moliyaviy muammolar: Talabalar uchun maxsus stipendiyalar yoki qo'shimcha daromad olish imkoniyatlaridan foydalanish.

Mazkur omillarni e'tiborga olgan holda, universitet va o'qituvchilar talabalar moslashuvini qo'llab-quvvatlash uchun muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, talabaning o'zi faol bo'lib, o'z imkoniyatlarini to'liq ishga solishi lozim.

Talabalarning ijtimoiy muhitga moslashishi, ularning ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli bo'lishi va shaxsiy rivojlanishi uchun muhimdir. Ijtimoiy muhitda ijobiy o'zgarishlar talabalarning o'zaro munosabatlarini kuchaytiradi, yangi g'oyalarni rivojlantirishga yordam beradi va ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Biroq, bu jarayonda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni yengish uchun talabalarga zarur yordam va qo'llab-quvvatlash ko'rsatish muhimdir. Shunday qilib, talabalarning ijtimoiy muhitga moslashishi, ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlari va baxtli hayotlari uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Kozimova, N. A. (2023). BUGUNGI TA'LIM TIZIMIDA ZAMONAVIY O'QUVCHI SHAXSINING IJTIMOIIY VA PSIXOLOGIK JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(10), 44-46.V

2. Abduqahhorovna, N. K. (2023). PSIXOLOGIK KONSULTATSIYAGA MUROJAAT QILUVCHI OTA-ONALARNING FARZAND TARBIYASI MUAMMOLARINI O'RGANISHDA HADISLARDAN TERAPIYA SIFATIDA FOYDALANISH.

3. Kozimova, N. (2023). USE OF HADITHS AS THERAPY IN STUDYING THE PROBLEMS OF RAISING CHILDREN OF PARENTS APPLYING FOR PSYCHOLOGICAL CONSULTATION. Modern Science and Research, 2(9), 61-63.

4. Kozimova, N. A. (2023). BUGUNGI TA'LIM TIZIMIDA O'QUVCHI-YOSHLARNI ZAMONAVIY KASBLARGA YO'NALTIRISH VA KASB-HUNAR TANLASHNING IJTIMOIIY VA PSIXOLOGIK JIHATLARI. PEDAGOG, 6(5), 739-741.

5. Kozimova, N. A., & Ulug'ova, S. M. (2023). ZAMONAVIY PSIXOLOGIK KONSULTATSIYA, UNING TURLARI VA UNGA MUROJAAT QILISH SABABLARI. Scientific Impulse, 1(6), 1679-1682.

6. Nigora Kozimova Abduqahorovna. (2023). Modern psychological consultation, its types and reasons for applying to it. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 129–131. Retrieved from <http://grnjournal.us/index.php/AJPDIS/article/view/1343>

7. Kozimova, N. A. (2023). Techniques and methods used in the process of psychological counseling. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(10), 338-341.

8. Kozimova, N. A. (2023). PERSONALITY TYPES. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(10), 372-377.

9. Kozimova, N. A. (2023). Psixologik konsultatsiya bosqichlari. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1(5), 90-95.

10. Kozimova, N. A., & Ulugova, S. M. (2022). Classification of a Group of Staff for Psychological Conseling and Referral to It. Texas Journal of Multidisciplinary Studies, 7, 175-177.

11. Kozimova, N. A. (2024). OTA-ONALIK PSIXOLOGIYASI. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 2(1), 119-125.

12. Kozimova, N. A. (2024). PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF EMOTIONAL TENSION IN ADAPTATION TO STUDY ACTIVITY OF FIRST LEVEL STUDENTS. МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА, 2(2), 311-317.

13. Kozimova, N. A. (2024). Psychological aspects of emotional stress in adaptation to educational activities. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 136-140.

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Kozimova Nigora Abduqahorovna

Pedagogika va psixologiya kafedrasi o'qituvchisi

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

Nigorakozimova80@mail.ru

JISMONIY MADANIYAT VA SPORT TA'LIMIDA O'QUV JARAYONINI KREDIT MODUL TIZIMIDA TASHKIL ETISH MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

Xakimov Xurshid Nozimovich,
Buxoro davlat pedagogika instituti

Annotatsiya.

Mazkur maqolada jismoniy madaniyat va sport ta'limida o'quv jarayonini kredit-modul tizimida tashkil etishning muammolari va yechimlari tahlil qilinadi. Kredit-modul tizimi ta'lim jarayonini yanada samarali, individual ehtiyojlarga moslashuvchan va xalqaro standartlarga mos bo'lishini ta'minlaydi. Biroq, bu tizimni sport va jismoniy madaniyat sohasida joriy etish bir qancha muammolarni keltirib chiqaradi. Asosiy muammolar orasida o'quv dasturlarini qayta moslashtirish, o'qituvchilarning yangi pedagogik yondashuvlarni o'zlashtirishi, talabalar mustaqil ishiga qo'yiladigan talablarning ortishi va adolatli baholash tizimini yaratish masalalari mavjud. Ushbu ishda mazkur muammolarni hal qilish yo'llari, jumladan, o'quv dasturlarini yangilash, zamonaviy o'qitish texnologiyalarini qo'llash, interaktiv baholash usullarini joriy etish taklif etiladi. Natijada, kredit-modul tizimi jismoniy madaniyat va sport ta'limida samarali tashkil etilib, ta'lim sifati oshishi kutiladi.

Tayanch tushunchalar. Jismoniy madaniyat, sport, kredit, kredit-modul, pedagogik yondashuv, o'quv dasturi, interaktiv baholash.

ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В КРЕДИТНОЙ МОДУЛЬНОЙ СИСТЕМЕ В ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ И СПОРТИВНОМ ВОСПИТАНИИ

Аннотация.

В данной работе рассматриваются проблемы и пути решения организации учебного процесса по физической культуре и спорту в кредитно-модульной системе. Кредитно-модульная система обеспечивает более эффективный, гибкий к индивидуальным потребностям и соответствующий международным стандартам учебный процесс. Однако внедрение этой системы в сфере спорта и физической культуры вызывает ряд проблем. Основные трудности включают адаптацию учебных программ, освоение преподавателями новых педагогических подходов, увеличение требований к самостоятельной работе студентов и создание справедливой системы оценивания. В работе предлагаются пути решения этих проблем, такие как обновление учебных программ, применение современных технологий обучения и внедрение интерактивных методов оценки. В результате ожидается повышение качества обучения за счет эффективной организации учебного процесса в кредитно-модульной системе в сфере физической культуры и спорта.

Ключевые понятия. Физическая культура, Спорт, Кредит, Кредитно-модульная система, педагогический подход, Учебная программа, Интерактивная оценка.

PROBLEMS AND SOLUTIONS OF ORGANIZING THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE CREDIT MODULAR SYSTEM IN PHYSICAL CULTURE AND SPORTS EDUCATION

Annotation.

This study analyzes the challenges and solutions for organizing the educational process in physical culture and sports within the credit-module system. The credit-module system enables a more efficient, flexible approach tailored to individual needs and aligned with international standards. However, implementing this system in sports and physical education poses several issues. The main challenges include adapting curricula, equipping instructors with new pedagogical

approaches, increasing the demands for independent student work, and establishing a fair assessment system. The study proposes solutions such as updating curricula, applying modern teaching technologies, and introducing interactive assessment methods. As a result, the credit-module system is expected to be effectively organized in physical culture and sports education, enhancing the overall quality of education.

Key concepts. physical culture, sport, credit, credit-module system, pedagogical approach, curriculum, interactive assessment.

Замонавий та'лим тизими xalqaro standartlarga moslashib, o'quv jarayonida kredit-modul tizimidan keng foydalanmoqda. Jismoniy madaniyat va sport ta'limi sohasida ham bu tizimni tatbiq etish zarurati tug'ilmoqda. Kredit-modul tizimi o'quv jarayonini yangicha usulda tashkil etishga, talabaning individual qobiliyatlarini rivojlantirishga va ta'lim samaradorligini oshirishga yo'naltirilgan.

Ta'lim tizimida kredit-modul tizimi xalqaro talablarga javob beruvchi va talabalarning bilim va ko'nikmalarini izchil baholashni ta'minlovchi innovatsion yondashuv hisoblanadi. Jismoniy madaniyat va sport ta'limida ushbu tizimning joriy qilinishi sohaning xususiyatlarini inobatga olib, ta'lim mazmunini modernizatsiya qilish, talabalarning amaliy ko'nikmalarini oshirish hamda o'quv jarayonini shaxsiylashtirish imkoniyatini yaratadi. Ammo bu jarayon bir qator o'ziga xos muammolarni ham keltirib chiqaradi. Masalan, an'anaviy dasturlarni moslashtirish, o'qituvchilarning yangicha usul va texnologiyalarni o'zlashtirishi, talabalarning mustaqil ishlash qobiliyatiga qo'yiladigan talablarning ortishi hamda samarali baholash tizimini yaratish kabilar jismoniy madaniyat va sport ta'limida kredit-modul tizimini muvaffaqiyatli joriy qilishda muhim vazifalardir.

Kredit-modul tizimi, bu – ta'limni tashkil etish jarayoni bo'lib, o'qitishning modul texnologiyalari jamlamasi va kredit o'lchovi asosida baholash modeli hisoblanadi. Uni bir butunlikda olib borish serqirra hamda murakkab tizimli jarayon hisoblanadi[10].

Kredit-modul tamoyilida ikkita asosiy masalaga ahamiyat beriladi:

- talabalarning mustaqil ishlashini ta'minlash[10];
- talabalar bilimini reyting asosida baholash[10].

Kredit-modul tizimining asosiy vazifalari[10]:

Kredit-modul tizimining asosiy vazifalari sifatida quyidagilar e'tirof etiladi:

- o'quv jarayonlarini modul asosida tashkil qilish;

- bitta fan, kurs (kredit)ning qiymatini aniqlash;
- talabalar bilimni reyting bali asosida baholash;
- talabalarga o'zlarining o'quv rejalarini individual tarzda tuzishlariga imkon yaratish;
- ta'lim jarayonida mustaqil ta'lim olishning ulushini oshirish;
- ta'lim dasturlarining qulayligi va mehnat bozorida mutaxassisga qo'yilgan talabdan kelib chiqib o'zgartirish mumkinligidadir.[10]

Kredit-modul tizimining paydo bo'lish tarixi. Kredit ilk marotaba XVIII va XIX asrlarda AQSh universitetlarida joriy etilgan bo'lib, o'quv jarayonlarini liberalizatsiya qilish, talabani haftalik akademik yuklamasini belgilab berish maqsadida yaratilgan. 1869-yilda Garvard universiteti prezidenti, Amerika ta'limining taniqli arbobi Charlz Uilyam Eliot "kredit soati" tushunchasini iste'molga kiritadi. Shunday qilib, 1870 – 1880-yillarda kredit soatlari bilan o'lchanadigan tizim joriy qilinadi. Kredit tizimi bilan o'qish va o'quv dasturlarini o'zlashtirish talabalarga o'quv jarayonini mustaqil ravishda rejalashtirish, uning sifatini nazorat qilish, ta'lim texnologiyalarini takomillashtirish uchun imkoniyat yaratib berdi. [10]

O'zbekiston Respublikasi ta'lim jarajoniga kredit-modul tizimi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahakamasining 2020-yil 31-dekabrdagi "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonlarini tashkil etish bilan bog'liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori asosida "Oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayoniga kredit-modul tizimini joriy etish tartibi to'g'risida" NIZOM tasdiqlangan. Mazkur Nizomda esa kredit-modul tizimiga oid asosiy tushunchalar berib o'tilgan[10]. Unga ko'ra:

GPA (Grade Point Average) – ta'lim oluvchining dastur bo'yicha o'zlashtirgan ballari o'rtacha qiymati bo'lib, u quyidagi formula yordamida hisoblanadi:

$$GPA = \frac{K_1U_1 + K_2U_2 + K_3U_3 + \dots + K_nU_n}{K_1 + K_2 + K_3 + \dots + K_n} \text{ ga tengdir.}$$

Bunda:

K – har bir fan/modulga ajratilgan kreditlar miqdori;

U – har bir fan/modul bo'yicha talaba to'plagan .[10]

Kredit – ta'lim olish natijalariga ko'ra talaba tomonidan muayyan fan bo'yicha o'zlashtirilgan o'quv yuklamasining o'lchov birligi. Kreditlar qoidaga muvofiq butun, kasr sonlarda ifodalanishi mumkin[10];

Kredit to'plash – ta'lim elementlarini o'zlashtirish va boshqa yutuqlarga erishish natijasida taqdim etiladigan kredit birliklarini to'plash[10];

Talabaning shaxsiy ta'lim trayektoriyasi – talaba tomonidan tanlangan hamda unga ketma-ketlikda bilimlar to'plash va xohlagan kompetensiyalar yig'indisiga ega bo'lish imkoniyatini beradigan yo'nalish (marshrut) [10].

O'qish yuklamasi – talaba tomonidan o'quv faoliyatining barcha turlari – ma'ruza, amaliy mashg'ulot, seminar, laboratoriya ishi, kurs loyihasi (ishi), amaliyot va mustaqil ishni amalga oshirish asosida kutilgan o'quv natijalariga erishish uchun zarur bo'lgan soatlar hajmi[10].

Adabiyotlar tahlili. O'quv jarayonini kredit-modul tizimida tashkil etish masalasi xalqaro miqyosda keng o'rganilgan va bu tizimning afzalliklari, shuningdek, qo'llash jarayonidagi muammolar bo'yicha ko'plab tadqiqotlar mavjud. Jahon olimlari bu tizimning ta'lim sifati va talabalar natijalariga ta'sirini har tomonlama tahlil qilgan. Quyida ushbu tizim bo'yicha dunyo olimlarning ba'zi fikrlari keltirilgan:

1. Bolonya jarayoni va kredit-modul tizimining asosiy tamoyillari – Yevropa Ittifoqidagi ta'lim tizimida kredit-modul tizimi Bolonya jarayonining muhim elementi sifatida qaraladi. Bu jarayonning tadqiqotchilari, jumladan **Harald Schomburg** va **Ulrich Teichler** kabi olimlar, kredit-modul tizimi ta'lim jarayonini soddalashtirib, talabalar uchun ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirishini ta'kidlashadi. Bu tizim o'quv jarayonining moslashuvchanligini ta'minlaydi va talabalarning xalqaro tajriba almashinuvi imkoniyatlarini oshiradi.

2. Ta'lim natijalari va talabalarning mustaqil ishlash qobiliyati – **David Boud** va **Nancy Falchikov** kabi ta'lim tadqiqotchilari kredit-modul tizimi talabalarni mustaqil ishlashga undashini qayd etishadi. Ularning fikriga ko'ra, ushbu tizim talabalar o'qishini maqsadli boshqarishni va ularga o'z bilim va ko'nikmalarini mustaqil ravishda rivojlantirishni o'rgatadi. Shu bilan birga, mustaqil ta'lim olish talabalarning o'zlashtirish darajasini oshirishga xizmat qiladi.

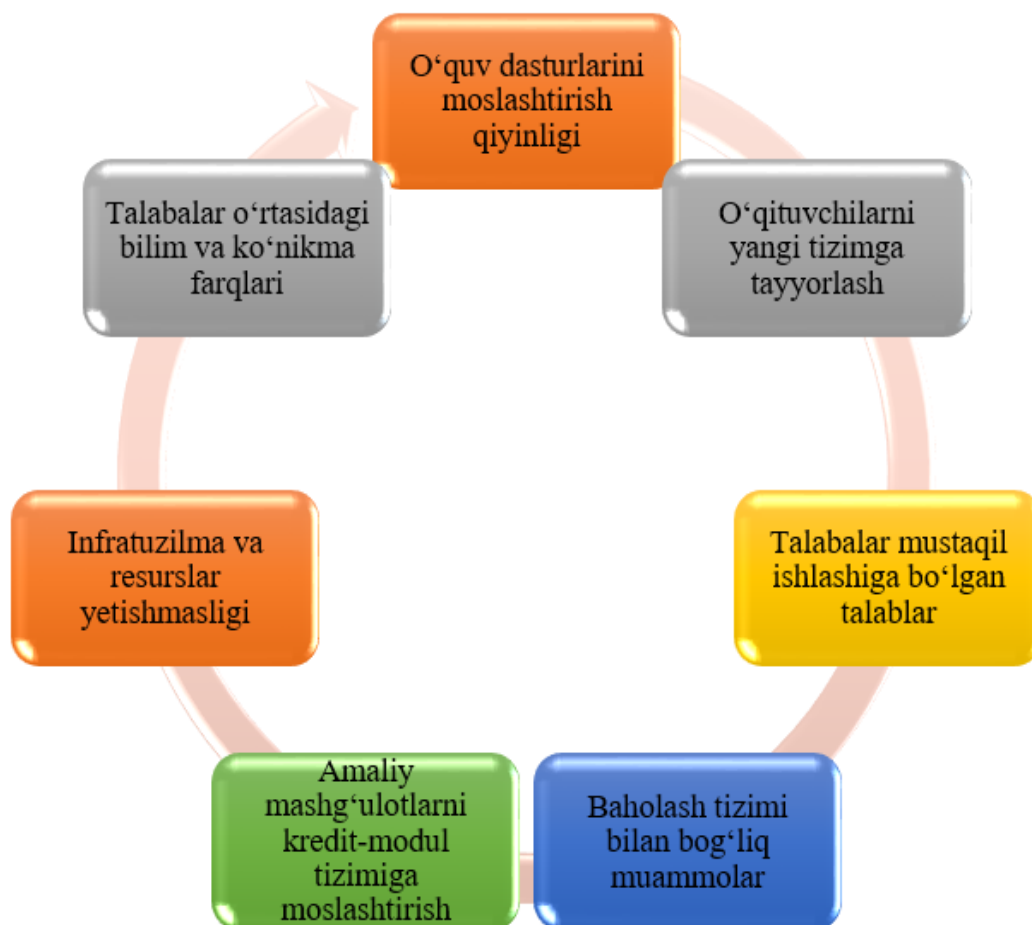
3. Ta'lim jarayonini soddalashtirish va samaradorlikni oshirish – Kredit-modul tizimi haqidagi tadqiqotlar mualliflaridan biri, **John Biggs**, kredit-modul tizimi o'quv dasturlarini talabalar uchun qulayroq va samaraliroq qilishini ta'kidlaydi. Uning fikriga ko'ra, bu tizim talabaning individual qobiliyatlarini hisobga olgan holda o'quv dasturlarini moslashtirish imkonini beradi va o'quv jarayonining individual ehtiyojlarga moslashtirilishiga ko'maklashadi.

4. Yangi pedagogik yondashuvlar va texnologiyalarning ahamiyati – Kredit-modul tizimining muvaffaqiyatli joriy qilinishi uchun yangi pedagogik yondashuvlar va texnologiyalarni qo'llash zarurligi haqida **Terry**

Anderson va **Jon D. Smith** kabi olimlar fikr bildiradilar. Ularning tadqiqotlarida kredit-modul tizimida zamonaviy o'quv texnologiyalaridan foydalanish talabalarning bilim olish jarayonini yanada samarali qilishini ta'kidlanadi. Bu ayniqsa jismoniy madaniyat va sport ta'limida o'quv jarayonini interaktiv va amaliy metodlar bilan boyitish uchun muhim hisoblanadi.

5. Baholash tizimini takomillashtirish – Kredit-modul tizimida baholashning muhim ahamiyatiga e'tibor qaratgan olimlardan biri **Paul Ramsden** bo'lib, u baholash jarayonini talabaning real bilim va ko'nikmalarini aks ettiradigan tizim bilan amalga oshirish zarurligini ta'kidlaydi. Ramsdenning fikricha, kredit tizimida baholash an'anaviy yondashuvlardan farq qilib, talabalar o'z bilimlarini turli xil baholash shakllari orqali namoyish etishi mumkin bo'lgan usullarga asoslanadi.

Jismoniy madaniyat va sport ta'limida o'quv jarayonini kredit-modul tizimida tashkil etishda bir qator muammolar yuzaga kelishi mumkin. 1-rasm.

1-rasm. Jismoniy tarbiya va sportda kredit-modul tizimini qo'llashdagi muammolar

O'quv dasturlarini moslashtirish qiyinligi – Jismoniy madaniyat va sport fanlarida o'quv dasturlarining nazariy va amaliy qismlari o'rtasida muvozanatni saqlash qiyin. Kredit-modul tizimi talablariga moslashtirish jarayonida nazariy darslar va amaliy mashg'ulotlar o'rtasidagi muvozanatni saqlash muammo tug'diradi.

O'qituvchilarni yangi tizimga tayyorlash – Kredit-modul tizimi o'qituvchilardan o'qitishning yangi usullari va metodlarini o'zlashtirishni talab qiladi. Ba'zi o'qituvchilar uchun bu tizimda ishlash qiyinchilik tug'dirishi mumkin, chunki ulardan interaktiv yondashuv va zamonaviy texnologiyalarni bilish talab etiladi.

Talabalar mustaqil ishlashiga bo'lgan talablar – Kredit-modul tizimi talabalarni mustaqil o'rganishga ko'proq e'tibor qaratadi. Bu esa jismoniy madaniyat va sport ta'limida maxsus bilimlarni talab qiladigan sohalarida qiyin kechishi mumkin. Talabalar mustaqil ish uchun zarur materiallarga va usullarga ega bo'lmasligi mumkin[2].

Baholash tizimi bilan bog'liq muammolar – Kredit-modul tizimida talabalarni baholashning yangicha usullari zarur. An'anaviy baholash usullari bu tizimning talablariga to'liq javob bermaydi, chunki bu tizimda o'quv natijalarini modullar orqali kuzatib borish kerak. Talabalarni ob'ektiv baholash va ularga teng imkoniyatlar yaratish qiyinchilik tug'diradi.

Amaliy mashg'ulotlarni kredit-modul tizimiga moslashtirish – Jismoniy madaniyat va sport yo'nalishidagi amaliy mashg'ulotlar ko'p hollarda doimiy nazoratni va qattiq metodik yondashuvni talab qiladi. Bu mashg'ulotlarni kredit-modul tizimiga mos ravishda baholash va taqsimlash o'quv jarayonini rejalashtirishda murakkablik tug'diradi.

Infratuzilma va resurslar yetishmasligi – Kredit-modul tizimini samarali joriy qilish uchun zamonaviy texnologiyalar va uskunalar, masofaviy ta'lim platformalari va interaktiv resurslar talab qilinadi. Ammo jismoniy madaniyat va sport ta'limida bu resurslarning yetishmasligi ko'p muammolarni keltirib chiqaradi. Bu resurslar yo'qligi mustaqil ta'lim olish va amaliy mashg'ulotlar o'tkazish jarayoniga to'sqinlik qiladi.

Talabalar o'rtasidagi bilim va ko'nikma farqlari – Kredit-modul tizimi individual o'quv rejalashtirish va talabalarning individual qobiliyatlariga moslashuvni talab qiladi. Jismoniy tayyorgarlik va sport ko'nikmalarida katta farqlar bo'lgani sababli, barcha talabalarning rivojlanishini teng darajada ta'minlash qiyin bo'ladi.

Ushbu muammolarni tizimli ravishda hal qilish va kredit-modul tizimini jismoniy madaniyat va sport ta'limida muvaffaqiyatli joriy etish

uchun maxsus o'quv dasturlari, interaktiv metodlar, zamonaviy texnologiyalar va baholash usullarini ishlab chiqish maqsadida quyidagi taklif va tavsiyalarimizni bildiramiz.

Xulosa. *O'quv dasturlarini modernizatsiya qilish* – O'quv rejalari va dasturlarni kredit-modul tizimiga moslashtirish, nazariy va amaliy mashg'ulotlarni mos ravishda rejalashtirish zarur.

O'qituvchilarni malaka oshirish dasturlari – O'qituvchilarni zamonaviy metodlarni o'rgatishga yo'naltirilgan maxsus kurslar va seminarlar tashkil etish, ularga kredit-modul tizimining mohiyatini tushuntirish zarur.

Talabalar uchun mustaqil o'quv metodikalarini ishlab chiqish – Talabalarni mustaqil o'qishga rag'batlantirish va ularga yordam beruvchi qo'llanmalar, elektron resurslar va masofaviy ta'lim platformalarini ishlab chiqish.

Adolatli baholash tizimini yaratish – Kredit-modul tizimiga mos baholash mezonlarini joriy etish, baholashning turli metodlarini qo'llash, jumladan, loyiha ishlari va amaliyot natijalariga asoslangan baholash tizimlarini qo'llash.

Jismoniy madaniyat va sport ta'limida kredit-modul tizimiga o'tish, talaba va o'qituvchilar uchun ham yangicha talablar qo'yayotgan bo'lsa-da, bu tizimning samarali tashkil etilishi ta'lim sifatini oshirishi va talabalarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin. Shu sababli, mazkur tizimni joriy qilishda paydo bo'layotgan muammolarni tizimli ravishda hal etish zarur.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Хакимов Х. Н. Жисмоний ва маънавий-ахлоқий тарбия интегрatsиялашувининг назарий асослари //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 479-483.

2. Хакимов Х. Н. Жисмоний ва маънавий-ахлоқий тарбия интегрatsиялашувининг назарий асослари //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 479-483.

3. Асланов К. П., Хакимов Х. Н., Акрамова Г. М. Место интерактивных методов в обучении студентов //Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – 2015. – №. 9. – С. 38-39

4. Arslonov Q. P., Hakimov X. N. Peculiar especially sport holidays in the life of the young generations //Europaische Fachhochschule. – 2014. – №. 3. – С. 50-51.

5. Farmonova M. A. Ta'lim umundorligini oshirishda mobil ilovalarning o'rni //Academic research in educational sciences. – 2021. – T. 2. – №. 3.

6. F.B.Komilov. Ta'lim-tarbiya va rivojlanish o'rtasidagi munosabat. Vol. 45 No. 7 (2023): Ustozlar uchun_45-son_7-qism_168 b.

7. https://uz.wikipedia.org/wiki/Jismoniy_faollik

8. <https://ifazo.uz/soglom-turmush-tarzi-va-psixologik-farovonlik/>

9. <https://ru.citaty.net/avtory/dzhon-diui/>

10. https://uz.wikipedia.org/wiki/Kredit-modul_tizimi

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Xakimov Xurshid Nozimovich, Buxoro davlat pedagogika instituti

O'zbekiston, Buxoro shahri

E-mail: xakimov-xurshid@mail.ru

<https://orcid.org/0009-0000-5484-6915>

ОЗДОРОВИТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В УЛУЧШЕНИИ ЗДОРОВЬЯ ПОЖИЛЫХ ЛЮДЕЙ

Иноятлов Абдулло Шодиевич,
Бухарский государственный университет

Аннотация.

Современные оздоровительные технологии играют ключевую роль в поддержании здоровья пожилых людей, улучшении их физического и психоэмоционального состояния, а также в профилактике хронических заболеваний. В данной статье рассматриваются основные направления оздоровительных технологий, такие как физическая активность, физиотерапия, диетология, психологическая поддержка и цифровые технологии. Обсуждаются подходы к их внедрению, особенности применения и их влияние на качество жизни пожилых людей. Статья ориентирована на специалистов в области здравоохранения, социального обеспечения и физической культуры.

Цель статьи — проанализировать современные оздоровительные технологии и их роль в улучшении здоровья пожилых людей.

Ключевые слова: Оздоровительные технологии, активное долголетие, здоровое старение, реабилитационные технологии, физическая активность пожилых, цифровая медицина, технологии мониторинга здоровья, умные устройства для здоровья, телемедицина, электронные медицинские приложения, сенсорные системы, мобильные приложения для здоровья.

HEALTH TECHNOLOGIES IN IMPROVING THE HEALTH OF ELDERLY PEOPLE

Annotation.

Modern wellness technologies play a key role in maintaining the health of older people, improving their physical and psycho-emotional state, and preventing chronic diseases. This article examines the main areas of wellness technologies, such as physical activity, physiotherapy, dietetics, psychological support and digital technologies. Approaches to their implementation, application features and their impact on the quality of life of older people are discussed. The article is intended for specialists in the field of healthcare, social security and physical education.

AIM: The purpose of the article is to analyze modern wellness technologies and their role in improving the health of older people.

Key words: Wellness technologies, active longevity, healthy aging, rehabilitation technologies, physical activity of the elderly, digital medicine, health monitoring technologies, smart health devices, telemedicine, electronic medical applications, sensory systems, mobile health applications.

Старение населения — это глобальная тенденция, которая ставит перед обществом новые вызовы. Одной из основных задач становится сохранение здоровья и повышение качества жизни пожилых людей. С возрастом увеличивается риск развития хронических заболеваний, снижается физическая активность и когнитивные способности. Современные оздоровительные технологии предоставляют возможности для профилактики и реабилитации, сохраняя независимость и активность пожилых людей.

Основные аспекты здоровья пожилых людей

Физиологические изменения

С возрастом в организме происходят изменения, которые могут приводить к ухудшению здоровья:

Снижение мышечной массы и силы.

Уменьшение плотности костной ткани, что повышает риск остеопороза.

Замедление метаболизма и снижение иммунитета.

Нарушения в работе сердечно-сосудистой системы и органов дыхания.

Психологические изменения

Пожилые люди часто сталкиваются с:

повышенной тревожностью и депрессией;

снижением когнитивных функций;

социальной изоляцией.

Влияние образа жизни

Здоровый образ жизни, включающий регулярную физическую активность, сбалансированное питание и участие в социальных мероприятиях, способствует замедлению возрастных изменений и улучшению общего самочувствия.

Направления оздоровительных технологий

Физическая активность

Одной из ключевых технологий является физическая активность, которая помогает укрепить мышцы, повысить выносливость и сохранить гибкость суставов.

Рекомендованные виды активности для пожилых людей:

Ходьба: улучшает работу сердца и лёгких.

Плавание: снижает нагрузку на суставы, укрепляет мышцы.

Йога: помогает развивать гибкость, баланс и снижать стресс.

Силовые тренировки: препятствуют саркопении (потере мышечной массы).

Технологии и методы:

Использование фитнес-трекеров для контроля активности.

Организация групповых занятий в фитнес-центрах или клубах для пожилых.

Введение адаптивных программ тренировок, учитывающих возрастные ограничения.

Физиотерапия и реабилитационные технологии

Физиотерапия играет важную роль в восстановлении здоровья после травм и в лечении хронических заболеваний.

Основные направления:

Гидротерапия: процедуры с использованием воды для снятия болей в суставах и расслабления мышц.

Электростимуляция мышц: помогает восстанавливать мышечный тонус.

Массаж и мануальная терапия: снимают напряжение и улучшают кровообращение.

Современные реабилитационные технологии включают использование роботизированных устройств и экзоскелетов для восстановления двигательных функций.

Диетология и питание

Сбалансированное питание является основой здоровья в пожилом возрасте.

Особенности питания для пожилых людей:

Увеличение потребления белка для поддержания мышечной массы.

Ограничение соли и сахара для профилактики гипертонии и диабета.

Обогащение рациона витаминами D, B12, кальцием и магнием.

Современные технологии включают:

Использование приложений для контроля питания и отслеживания калорийности.

Создание специализированных программ питания, учитывающих состояние здоровья.

Психологическая поддержка

Психологическое здоровье напрямую влияет на физическое состояние пожилых людей.

Методы поддержки:

Индивидуальные и групповые консультации с психологами.

Медитации и практики релаксации для снижения уровня стресса.

Вовлечение в общественную и волонтерскую деятельность для предотвращения социальной изоляции.

Цифровые технологии, такие как мобильные приложения для медитаций, помогают пожилым людям справляться с тревожностью и депрессией.

Цифровые технологии и телемедицина

С развитием технологий пожилые люди получают доступ к различным цифровым инструментам, помогающим следить за здоровьем.

Примеры технологий:

Устройства для мониторинга здоровья (тонометры, глюкометры с функцией передачи данных на смартфон).

Телемедицинские консультации, позволяющие общаться с врачами, не выходя из дома.

Онлайн-платформы с упражнениями и рекомендациями по питанию.

Эти технологии не только улучшают качество медицинского обслуживания, но и повышают автономность пожилых людей.

Внедрение оздоровительных технологий

Индивидуальный подход

Каждый человек имеет свои особенности здоровья, поэтому программы должны быть адаптированы под индивидуальные потребности.

Примеры адаптации:

Упрощение упражнений для людей с ограниченной подвижностью.

Создание диет с учётом пищевых предпочтений и противопоказаний.

Организация психологической помощи для людей, переживающих одиночество.

Роль социальных учреждений

Социальные и медицинские учреждения играют важную роль в организации оздоровительных мероприятий для пожилых людей.

Мероприятия:

Открытие оздоровительных центров и клубов по интересам.

Проведение массовых спортивных и культурных мероприятий.

Обучение пожилых людей работе с цифровыми устройствами.

Образовательные программы

Обучение пожилых людей правильным подходам к оздоровлению помогает им самостоятельно заботиться о своём здоровье.

Программы включают:

Лекции и семинары о здоровом образе жизни.

Мастер-классы по кулинарии и упражнениям.

Курсы работы с мобильными приложениями для здоровья.

Примеры успешного применения оздоровительных технологий

Групповые программы плавания для пожилых людей:

В одном из центров адаптивного спорта были организованы занятия

в бассейне для людей старше 60 лет. Результаты показали снижение уровня боли в суставах и улучшение настроения участников.

Использование фитнес-трекеров:

В рамках эксперимента пожилым людям были выданы фитнес-трекеры, которые отслеживали их активность. Участники увеличили количество шагов в день на 30%, что привело к снижению артериального давления.

Телемедицина для контроля хронических заболеваний: В одном из регионов была внедрена программа дистанционного мониторинга пациентов с диабетом. Это позволило сократить количество осложнений и госпитализаций.

Рекомендации для специалистов

Индивидуализация программ: создавать планы, учитывающие физические и психологические особенности пожилых людей.

Использование современных технологий: внедрять цифровые инструменты для повышения эффективности оздоровительных мероприятий.

Обеспечение доступности: организовывать бесплатные или льготные программы для пенсионеров.

Постоянная обратная связь: регулярно оценивать эффективность программ и вносить коррективы.

Заключение. Оздоровительные технологии — это эффективный инструмент для поддержания здоровья пожилых людей. Их использование позволяет не только улучшить физическое состояние, но и повысить качество жизни, сохранить независимость и активность.

Комплексный подход, включающий физическую активность, физиотерапию, правильное питание, психологическую поддержку и использование цифровых технологий, обеспечивает максимальный эффект. Внедрение этих технологий в повседневную жизнь пожилых людей требует участия специалистов, социальных учреждений и самого общества.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Асланов К. П., Хакимов Х. Н., Акрамова Г. М. Место интерактивных методов в обучении студентов //Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – 2015. – №. 9. – С. 38-39

2. Arslonov Q. P., Hakimov X. N. Peculiar especially sport holidays in the life of the young generations //Europaische Fachhochschule. – 2014. – №. 3. – С. 50-51.

3. Kozimova, N. A. (2023). BUGUNGI TA'LIM TIZIMIDA ZAMONAVIY O'QUVCHI SHAXSINING IJTIMOIIY VA PSIXOLOGIK JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(10), 44-46.V

4. Abduqahhorovna, N. K. (2023). PSIXOLOGIK KONSULTATSIYAGA MUROJAAT QILUVCHI OTA-ONALARNING FARZAND TARBIYASI MUAMMOLARINI O'RGANISHDA HADISLARDAN TERAPIYA SIFATIDA FOYDALANISH.

5. Shukurov, Rahim Salimovich, Rushana Razakovna Narzullayeva, and Nodir Nuriddinovich Husenov. "The culture of a healthy lifestyle of students in the context of distance learning and its organizational and methodological features." BIO Web of Conferences. Vol. 120. EDP Sciences, 2024.

6. Иноятлов, А. Ш. "4. АШ Иноятлов Кекса ёшдаги кишилар учун соғломлаштирувчи машғулот методикасининг тажрибавий асослари: АШ Иноятлов, НН Хусенов, ШН Намозов." Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал 1 (2021): 30-43.

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Иноятлов Абдулло Шодиевич

Доктор философии в области педагогических наук (PhD)

Бухара, улица М.Икбол, 11. a.sh.inoyatov@buxdu.uz

ПОВЫШЕНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ К СОРЕВНОВАНИЯМ ПО ВОЛЬНОЙ БОРЬБЕ

Арслонов Кахрамон Полвонович
Профессор, БухГУ

Аннотatsiя.

Психологическая подготовка играет ключевую роль в достижении высоких спортивных результатов в вольной борьбе. Статья рассматривает основные аспекты психологической подготовки студентов, участвующих в соревнованиях. Выделены методы повышения уверенности, управления стрессом и мотивatsii, а также роль тренеров и образовательной среды в формировании психологической устойчивости борцов. Особое внимание уделено техникам визуализatsii, работе с целями и развитию эмоционального интеллекта. Материал может быть полезен для тренеров, психологов и самих спортсменов.

Цель статьи — рассмотреть методы и подходы, которые способствуют повышению психологической готовности студентов к соревнованиям по вольной борьбе.

Ключевие слова: Стрессоустойчивость, мотивatsия, уверенность, концентratsия, эмоциональная регуляция.

INCREASING THE PSYCHOLOGICAL PREPARATION OF STUDENTS FOR FREESTYLE WRESTLING COMPETITIONS

Annotation.

Psychological preparation plays a key role in achieving high athletic results in freestyle wrestling. The article examines the main aspects of psychological preparation of students participating in competitions.

Methods for increasing confidence, stress management and motivation are highlighted, as well as the role of coaches and the educational environment in developing the psychological stability of wrestlers. Particular attention is paid to visualization techniques, working with goals and developing emotional intelligence. The material can be useful for coaches, psychologists and the athletes themselves.

AIM: The purpose of the article is to consider methods and approaches that contribute to increasing the psychological readiness of students for freestyle wrestling competitions.

Keywords: Stress resistance, motivation, confidence, concentration, emotional regulation.

Введение

1. Развитие стрессоустойчивости

Психологические тренировки: Использование техник, таких как визуализация успешного выступления, дыхательные упражнения и релаксация.

Имитация соревновательной среды: Создание тренировок, максимально приближенных к реальным условиям соревнований, чтобы студенты привыкли к давлению и шуму зала.

Работа с адреналином: Развитие навыков управления эмоциями, чтобы стресс стал мотивацией, а не препятствием.

2. Укрепление уверенности

Фокус на успехах: Регулярный анализ достигнутых результатов, акцент на сильных сторонах спортсмена.

Постановка достижимых целей: Планирование задач поэтапно, чтобы спортсмен чувствовал прогресс и рост.

Психологическая поддержка: Разговоры с тренером, командой или спортивным психологом для устранения сомнений.

3. Мотивация

Поиск внутреннего стимула: Формирование у студентов ясного понимания, зачем они соревнуются (личные цели, командные достижения).

Признание и награды: Моральное или материальное поощрение за достижения.

Создание соревновательного духа: Проведение мини-турниров в рамках группы или клуба.

4. Развитие концентratsiу и внимания

Упражнения на внимание: Например, медитatsiя или техники mindfulness, направленные на контроль над мыслями и концентratsiю.

Анализ действий противника: Обучение чтению движений соперника для быстрого принятия решений.

5. Работа с поражениями

Разбор ошибок: Использование проигрышей как опыта для дальнейшего улучшения.

Поддержка команды: Уверенность в том, что поражение – это не конец, а часть пути к совершенствованию.

Вольная борьба — это вид спорта, где не только физическая, но и психологическая подготовка определяет успех. Соревнования требуют высокой концентratsiи, эмоциональной устойчивости и способности адаптироваться к быстроменяющимся условиям на ковре. Однако психологические барьеры, такие как волнение, страх поражения или недостаток мотивatsии, могут значительно снизить результативность спортсменов. Особенно это касается студентов, которые находятся на этапе активного становления личности и профессионального развития.

Значение психологической подготовки в вольной борьбе

Особенности психологического состояния борцов

Борцы часто сталкиваются с интенсивным психологическим давлением. Оно включает:

необходимость победы;

боязнь травм;

публичное выступление перед зрителями и судьями.

Эти факторы могут приводить к повышению уровня тревожности, что, в свою очередь, снижает эффективность действий на ковре.

Влияние стресса на результаты

Соревнования создают стрессовые условия, которые могут как стимулировать, так и подавлять спортсмена. Оптимальный уровень стресса способствует мобилизatsии ресурсов организма, однако его избыток может привести к снижению концентratsи и ошибкам.

Психологическая устойчивость

Психологическая устойчивость — это способность сохранять работоспособность и уверенность в сложных условиях. Она складывается из нескольких компонентов:

Мотивatsiya: внутреннее стремление к успеху и преодолению трудностей.

Саморегуляция: способность управлять своими эмоциями и поведением.

Концентрация внимания: удержание фокуса на текущей задаче.

Основные методы повышения психологической подготовки

Развитие мотивatsii

Мотивatsiya является ключевым фактором успеха в спорте. Для её развития можно применять следующие подходы:

Постановка целей: студенты должны ставить реалистичные, но амбициозные задачи. Краткосрочные цели (например, победа в определённом матче) дополняются долгосрочными (развитие техники, участие в крупных турнирах).

Положительное подкрепление: поощрение даже за небольшие достижения укрепляет уверенность в себе.

Работа с уверенностью

Уверенность напрямую связана с успешностью выступления. Для её укрепления применяются:

Визуализация: представление успешного выполнения действий на ковре помогает сформировать положительный настрой.

Самовнушение: использование аффирмаций («Я готов», «Я побеждаю») способствует повышению самооценки.

Психологическая рефлексия: анализ прошедших соревнований позволяет выделить сильные стороны и устранить ошибки.

Управление стрессом

Контроль над стрессом помогает избежать «выгорания» и сохранить работоспособность:

Техники дыхания: медленное глубокое дыхание снижает уровень тревожности.

Медитация и релаксация: упражнения на расслабление помогают восстановить эмоциональное равновесие.

Когнитивно-поведенческая терапия (КПТ): изменение негативных мыслей и убеждений на позитивные.

Развитие концентratsii

Концентratsiя позволяет спортсмену быстрее реагировать на действия соперника. Для её развития полезны упражнения:

тренировки на удержание внимания (например, работа с мячом, решением задач под нагрузкой);

использование фокусирующих техник перед выступлением.

Эмоциональный интеллект

Эмоциональный интеллект включает умение осознавать и контролировать свои эмоции, а также понимать чувства соперника. Это важно для эффективного взаимодействия с тренером, командой и соперниками.

Роль тренера в психологической подготовке

Тренер играет центральную роль в формировании психологической устойчивости борцов. Его задачи включают:

создание поддерживающей атмосферы на тренировках;

индивидуальный подход к каждому спортсмену;

помощь в постановке целей и мотивatsii.

Также тренеры должны обучаться современным методам психологической подготовки, чтобы эффективно работать с молодыми борцами.

Психологическая подготовка в образовательной среде

В условиях учебных заведений возможно проведение групповых и индивидуальных занятий по развитию психологической устойчивости. Важными аспектами являются:

Образовательные программы: введение в учебный процесс лекций и тренингов по спортивной психологии.

Совместные тренировки и соревнования: участие в командных мероприятиях помогает формировать чувство коллективной ответственности.

Обратная связь: регулярный анализ успехов и ошибок способствует самосовершенствованию.

Практические рекомендatsii

Для студентов-борцов:

Регулярно работать над управлением эмоциями.

Использовать техники визуализatsii перед важными соревнованиями.

Поддерживать физическую и психологическую форму через отдых и полноценное питание.

Для тренеров:

Интегрировать психологические тренировки в общий процесс подготовки.

Создавать ситуatsii, имитирующие стресс соревнований, на тренировках.

Проводить индивидуальные беседы для выявления психологических барьеров.

Для учебных заведений:

Включить спортивного психолога в штат сотрудников.

Организовывать семинары и мастер-классы для студентов и тренеров.

Обеспечить доступ к ресурсам для самостоятельного изучения психологических техник.

Заключение. Психологическая подготовка — это важная составляющая успеха в вольной борьбе. Развитие мотивatsii, уверенности, стрессоустойчивости и концентratsii требует комплексного подхода, включающего работу спортсменов, тренеров и образовательной среды. Систематическая работа над психологической устойчивостью позволяет студентам добиваться высоких результатов на соревнованиях, преодолевать внутренние барьеры и развиваться как личности.

Для тренеров и специалистов важно использовать современные методики и подходы, чтобы максимально раскрыть потенциал спортсменов. Только синергия физической и психологической подготовки гарантирует успешные выступления и устойчивый рост в спортивной карьере.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Сатторов М. Особенности эмоционального интеллекта спортсменов в индивидуальных и командных видах спорта // Физическое воспитание, спорт и здоровье. – 2020. – № 1.

2. Golib S., Islombek R., Madad B. Methods of Determining the Level of Physical Development of Vocational College Students // Web of

Scholars: Multidimensional Research Journal. – 2022. – T. 1. – №. 6. – С. 137-141.

3. Saidov G. K. Integrated Training for Rugby Students // Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal.-2023. – T. 2. – №. 04. – С. 670-674.

4. Saidov , G. K., & Allaberdiyeva , N. A. (2023). IN SCHOOL-AGE CHILDREN DYNAMICS OF STRENGTH ABILITIES DEVELOPMENT. Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education, 2023/5/7 . – T. 1. – №. 05. – С. 32–34.

5. Saidov, G., & Akhmedov, N. (2023). PSYCHO-EMOTIONAL STATES AND STRESS TOLERANCE IN SPORTSMEN. Educational Research in Universal Sciences, 2(13), 517–520.

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Бухарский государственный университет
Арслонов Кахрамон Полвонович-Профессор
Бухара, улица М.Икбол, 11
q.p.arslonov@buxdu.uz

BOLALAR VA O'SMIRLAR ORASIDA UCHRAYDIGAN KIBERBULLING ALOMATLARI

Ibodova Gulimehr Inoyatovna
Buxoro davlat pedagogika instituti.

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada hozirgi kundagi dolzarb muammolardan biri bo'lgan Internet tarmoqlarida bolalar va o'smirlar orasida uchraydigan kiberbulling alomatlari keltirib berilgan. Shuningdek kiberbulling qanday ko'rinishlarda sodir bo'lishi o'rganilib, unga qarshi kurashish yo'llari ko'rsatilgan.

MAQSAD: Maktablarda bullingni oldini olish bo'yicha pedagogik algoritmini ishlab chiqish hamda modul darslar yordamida liderlarning bilimlarini oshirish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqot jarayonida nazariy (o'rganish va tahlil, o'quv-uslubiy adabiyotlarni qiyosiy taqqoslash, analogiya) modellashtirish), diagnostik (so'rovlar, test o'tkazish, kuzatish, loyihalashtirilgan metodlar), prognostik (ta'limni baholash, ekspert baholash, mustaqil baholarni umumlashtirish, modellashtirish), pedagogik tajriba-sinov va natijalarni tahlil qilish kabi majmuaviy usullardan foydalanildi.

XULOSA: Kiberbulling — bu barcha yoshdagi odamlarga ta'sir qiladigan raqamli epidemiya. Bu muammoni tan olish, uning shakllarini tushunish va unga qarshi choralar ko'rish muhimdir. Ogohlikni targ'ib qilish va inklyuziv onlayn muhitni qo'llab-quvvatlash orqali biz kiberbullingga qarshi kurasha olamiz va raqamli dunyoni hamma uchun xavfsizroq va foydali joyga aylantira olamiz. Tanqid o'sish va rivojlanish uchun qimmatli vosita bo'lib xizmat qilsa, nafrat tili kamsitish, nafrat va zararni targ'ib qiluvchi zararli ifoda shaklidir. Nafrat tili va uning zararli oqibatlarini anglagan holda, bu ikkisini ajratib ko'rsatish va insonlar

orasida internetda ham, real hayotda ham hurmatli, konstruktiv muloqotni rivojlantirish juda muhimdir.

KALIT SO'ZLAR: kiberbulling, bolalar va o'smirlar, bezorilik, ijtimoiy tarmoqlar, kiberbulling qurbonlari.

СИМПТОМЫ КИБЕРБУЛЛИНГА СРЕДИ ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ

Аннотatsiя

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье представлены симптомы кибербуллинга среди детей и подростков в Интернете, который является одной из актуальных проблем. Кроме того, изучаются формы кибербуллинга и показаны способы борьбы с ним.

ЦЕЛЬ: Разработать педагогический алгоритм профилактики буллинга в школах и повысить знания лидеров с помощью модульных уроков.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В процессе исследования используются теоретическое (изучение и анализ, сравнительное сравнение учебно-методической литературы, аналогии) моделирование), диагностическое (опросы, тестирование, наблюдение, разработанные методики), прогностическое (оценка обучения, экспертная оценка, обобщение независимые оценки, моделирование), педагогический эксперимент-апробatsiя и анализ результатов.

РЕЗЮМЕ: Киберзапугивание — это цифровая эпидемия, которая затрагивает людей всех возрастов. Важно признать эту проблему, понять ее формы и принять меры против нее. Повышая осведомленность и поддерживая инклюзивную онлайн-среду, мы можем бороться с киберзапугиванием и сделать цифровой мир более безопасным и полезным местом для всех. Хотя критика является ценным инструментом роста и развития, язык ненависти является вредной формой выражения, которая способствует дискриминatsii, ненависти и вреду. Понимая язык ненависти и его пагубные последствия, важно различать эти два явления и способствовать уважительному и конструктивному общению между людьми как в Интернете, так и в реальной жизни.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: кибербуллинг, дети и подростки, буллинг, социальные сети, жертвы кибербуллинга.

Annotation.

INTRODUCTION: This article presents the symptoms of cyberbullying among children and adolescents on the Internet, which is one of the current problems. In addition, the forms of cyberbullying are studied, and ways to fight against it are shown.

PURPOSE: To develop a pedagogical algorithm for preventing bullying in schools and to increase the knowledge of leaders with the help of modular lessons.

MATERIALS AND METHODS: In the research process, theoretical (study and analysis, comparative comparison of educational and methodological literature, analogy) modeling), diagnostic (surveys, testing, observation, designed methods), prognostic (training assessment, expert assessment, generalization of independent assessments, modeling), pedagogical experiment-testing and analysis of results were used.

SUMMARY: Cyberbullying is a digital epidemic that affects people of all ages. It is important to recognize this problem, understand its forms and take measures against it. By promoting awareness and supporting an inclusive online environment, we can fight cyberbullying and make the digital world a safer and more rewarding place for everyone. While criticism is a valuable tool for growth and development, hate speech is a harmful form of expression that promotes discrimination, hatred and harm. Understanding hate speech and its harmful consequences, it is important to distinguish between the two and foster respectful, constructive communication between people both online and in real life.

KEY WORDS: cyberbullying, children and adolescents, bullying, social networks, victims of cyberbullying.

Zamonaviy sharoitda bolalar va o'smirlarni ijtimoiylashtirish jarayoni tobora ko'proq Internetga o'tmoqda. Ularning ijtimoiy tarmoqlardagi muloqotga bog'lanishi foydalanuvchi malakasining yetishmasligi va tarmoqdagi muloqot etikasiga rioya qilish zarurligini anglash bilan birlashtiriladi. Axloqiy chegaralarning yo'qligi va anonimlik illuziyasi antisotsial va tajovuzkor ko'rinishlarga olib keladi, bu esa "bir guruh tomonidan shaxsni rad etish va haqorat qilish", "izolyatsiya va o'zini o'zi izolyatsiya qilish" kabi guruhdagi o'zaro ta'sirning odatiy modellarini kibermakonga ham taalluqli ekanligini ko'rsatadi.

So'nggi paytlarda "kiberbulling" atamasi tobora ko'proq qo'llanila boshlandi, bu qo'rqitish, tajovuzkor xarakterdagi qasddan tizimli harakatlarni anglatadi, elektron o'zaro ta'sir vositalaridan foydalangan holda amalga oshiriladi. Bu chet elda va Rossiyada zo'ravonlikning yangi va tez tarqaladigan shakli bo'lib, shaxsni tajovuzkor tarzda ta'qib qilish uchun anonimlik va cheksiz ko'p foydalanuvchilar kabi Internet imkoniyatlaridan foydalanadi. zamonaviy sharoitda haqiqiy hayotdan tengdoshlar tomonidan ta'qib va xo'rlanishi virtual olamga YouTube'da kaltaklash va xo'rlash sahnalari aks ettirilgan videolavhalar chop etish, ijtimoiy tarmoqlarga kompromat suratlar, shaxsiy ma'lumotlarni joylashtirish va hokazolar orqali ko'chiriladi.

Virtual muhitning o'ziga xosligi va uni an'anaviy bezorilikdan farqlash bilan bog'liq bo'lgan kiberbullingning psixologik jihatlari aniqlanadi. bularga quyidagilar kiradi: stalkerning shaxssizligi va uning qurbonini doimo ta'qib qilish qobiliyati; kiberbulling qurbonining kompyuterdan (uyali telefon, planshet va boshqalar) foydalanishni cheklashdan qo'rqish va tengdoshlari bilan hech bo'lmaganda biroz muloqot qilish imkoniyatidan mahrum qilish qo'rquvi tufayli ta'qib qilish faktlarini ota-onalardan va kattalardan yashirishga undash; zo'ravonlik guvohlarining ko'pligi va shaxssizligi, bunday harakatlar uchun jazo va bezorilik uchun javobgarlik yo'qligi bilan birga. Internetda ruxsat etilgan anonimlik sizga boshqalarning salbiy baholaridan qo'rqmasdan yoki haqiqiy hayotda muloqotda bo'ladigan ijtimoiy sanksiyalardan qo'rqmasdan o'zingizning turli xil ko'rinishlaringiz va turli xil ijtimoiy rollar bilan tajriba o'tkazishga imkon beradi. O'smirlar kiberbullingga eng zaif hisoblanadi.

Jabrlanuvchi ko'pincha ilgari haqiqiy hayotda zo'ravonlik nishoniga aylangan kishidir. Qurbonlar va zo'ravonlarning aksariyati 11 yoshdan 16 yoshgacha bo'lganlar, ya'ni, har qanday haqorat, mish-mishlar va ijtimoiy muvaffaqiyatsizliklarga nisbatan yuqori sezuvchanlik bilan ajralib turadigan balog'at yoshi. O'qituvchilar har doim ham kiberbulling holatlarini ularning paydo bo'lish bosqichida taniy olmaydi va oldini oladi. Odatda ular bunday faktlar haqida ancha kech, mojaro avj olgan paytda bilib olishadi. shu bilan birga, o'z vaqtida ko'rilgan profilaktika choralari nizoni yumshatishga va uning rivojlanishining oldini olishga yordam beradi.

Kiberbulling qanday sodir bo'ladi? ba'zan ular ma'lum bir odamni (masalan, sinfdoshi yoki o'qituvchisini) qo'rqitishga bag'ishlangan maxsus sahifalar yaratadilar.

Ular u yerda istehzoli multfilmlarni joylashtiradilar, haqoratli fotosuratlar yoki videolarni nashr etadilar, haqoratli laqablar o'ylab topadilar va qurbonlar haqida haqoratli mish-mishlar tarqatadilar. Bezorilikning bu turi o'smirlar orasida juda mashhur: ular jabrlanuvchining fotosurati va telefon raqamini e'lon qilib, uning nomidan raqam egasi jinsiy xizmatlar ko'rsatayotganini e'lon qiladi. ba'zan odamlarni sharhlar yoki shaxsiy xabarlar haqorat va tahdidlar bilan bombardimon qilishadi.

Bezorilikning yana bir mashhur usuli - jabrlanuvchi haqidagi ma'lumotni uning irodasiga qarshi chop etish (ba'zida odam shantaj qilinadi). Odamlar jabrlanuvchi nomidan uning yaqinlariga, sinfdoshlariga va qarindoshlariga xabar yozishadi - bu ham bezorilikning keng tarqalgan usuli.

Bir qarashda qo'rqitishning bu shakli zararsiz ko'rinadi. lekin aynan kiberbullingning o'ziga xos xususiyatlari (anonimlik, keng auditoriyaning mavjudligi, kuniga 24 soat bezorilik qilish qobiliyati, faktlarni soxtalashtirishning qulayligi) bolaning psixologik salomatligiga yanada ko'proq tahdid soladi. Kiberbulling qurbonlari ko'pincha kattalar bilan o'z tajribalarini baham ko'rishdan qo'rqishadi, chunki ular Internetga kirishdan mahrum bo'lishlaridan qo'rqishadi. Haqiqatda zo'ravonlik ko'proq uchraydi, ammo uning qurbonlari muhim afzalliklarga ega - ular o'z ta'qibchilaridan yashirinishlari mumkin. Aytaylik, bola maktabdagi masxara va uydagi bezorilikdan dam olishi mumkin. Kiberbullies qurbonlarni kechayu kunduz kuzatib boradi. Natijada, jabrlanuvchida ertami-kechmi o'zini o'zi qadrlash, tushkunlik, tajovuzkor xatti-harakatlar, tashvish, boshqalarga ishonchsizlik, tez-tez kayfiyat o'zgarishi, tortinchoqlik, qo'rquv va o'z joniga qasd qilish tendentsiyalari pasayadi. Boshqa har qanday bezorilik kabi, kiberbullingni o'z vaqtida aniqlash va unga to'g'ri javob berish juda muhimdir. Haqiqiy kurashni payqash va uning tashabbuskorlari va faol ishtirokchilariga nisbatan intizomiy choralar ko'rish o'qituvchiga bog'liq, chunki maktabda sodir bo'layotgan voqealar uning mas'uliyat sohasidir. Ammo bolalar va o'smirlar o'rtasidagi virtual muloqot maydonini bunday mas'uliyat sohasi sifatida tasniflash adolatdanmi? Albatta, kiberbulling maktabdagi

zo'ravonlikning davomi bo'lishi mumkin, ammo bu har doim ham haqiqatda rivojlangan munosabatlarga ta'sir qilmaydi. Shu munosabat bilan, maktab xodimlari yordamga muhtoj bolalarni tanib olish uchun qanday belgilar va bunday vaziyatda qanday xatti-harakatlar modelini tanlash kerakligini tushunish qiyin bo'lishi mumkin. psixologik iztirobning alomatlari va hissiy belgilarini bilish o'quvchilar o'rtasida kiberbullingni engish bo'yicha harakatlarni aniqroq tashkil etishga yordam beradi.

Kiberbulling qurbonlarida paydo bo'ladigan alomatlar: – salomatlik: salomatlik ko'rsatkichlari yomonlashadi, bosh og'rig'i, oshqozon og'rig'i, uyqu muammolari, kayfiyat bilan bog'liq muammolar, shu jumladan sezilarli kayfiyat o'zgarishi paydo bo'ladi; – xulq-atvori: tashvish beruvchi signal o'smirning kutilmagan yopiqqligi va izolyatsiyasi, e'tiborni real dunyodan virtual dunyoga, o'yinlar dunyosiga o'tkazishi, o'quv faoliyatining keskin pasayishi bo'lishi mumkin; – yetishmayotgan narsalar: shaxsiy narsalar yoki pullar to'satdan yo'qoladi, ularning yo'qolishini ota-onalar aniqlash qiyin emas; – kiberbullingning ahamiyatini kamsitish: kiberbulling qurbonlari kattalar bilan muloqot qilishda ko'pincha onlayn zo'ravonlik holatlarini yashirishadi.

Kiberbullingning ko'plab shakllari orasida eng keng tarqalganlari quyidagilardir: – jabrlanuvchini Internetdagi barcha ijtimoiy doiralardan maqsadli ravishda chiqarib tashlash, xususan, ularga o'yinlar, uchrashuvlar yoki boshqa do'stlar jamoalari o'ynashga ruxsat berilmaydi va barcha qo'shma onlayn suhbatlardan chetlashtiriladi. istisno qilish sababi har qanday narsa bo'lishi mumkin, hatto bolaning, masalan, boshqalardan farqli o'laroq, smartfoni yo'qligi; – doimiy qasddan bezorilik sifatida ta'qib qilish: bola yoki o'smirni haqorat qilish, xabarlar orqali tahdid qilish, shaxsiy chatga yuborish yoki guruhlariga qoldirish. kiberbullingning bu shakli o'ta xavfli bo'lib, bola uchun jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Xabarlar doimiy ravishda kelganda, u shunchaki tanaffusga vaqt topolmaydi, bu esa vaziyatni yanada yomonlashtiradi. zararli xabarlar oqimi bolani qo'rqqitishi va uni ishonchsiz qilishi mumkin;

– tashqariga chiqish - shaxsni kamsitish maqsadida uning roziligisiz uning shaxsiy ma'lumotlarini qasddan nashr etish. sayohat turli shakllarda bo'lishi mumkin va nashr etilgan ma'lumotlar jiddiy yoki ahamiyatsiz bo'lishi mumkin;

– kiber ta'qib qilish – voyaga yetmaganlarning internet orqali voyaga yetmaganlar bilan aloqa o'rnatishga, jinsiy ekspluatatsiya qilish maqsadida ular bilan shaxsiy uchrashuv tashkil etishga urinishlari. bu jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin bo'lgan kiberbullingning o'ta xavfli turi;

– Fraping, bunda zo'ravon bolaning ijtimoiy tarmoqdagi akkauntini egallab oladi va uning nomidan keraksiz kontentni joylashtiradi. bu bilan jinoyatchi jabrlanuvchining obro'siga putur etkazadi;

– soxta ism va fotosuratlar orqasiga yashiringan kiberbuzg'unchilar tomonidan yaratilgan soxta profillardan yoki boshqa birovning telefon raqamidan foydalanish. bu ularga shubha uyg'otmasdan odamni anonim ravishda bezovta qilish imkoniyatini beradi. bezorilar ko'pincha soxta profillardan foydalanadilar, chunki ularning shaxsi ma'lum bo'lishidan qo'rqishadi. odatda bu holatda jinoyatchi zo'ravonlik nishoni bilan yaxshi tanish bo'ladi;

– jabrlanuvchiga nisbatan tuhmat qiluvchi ma'lumotlarni Internetda tarqatish yoki nashr etish sifatida tarqatish. shuningdek, jabrlanuvchining obro'siga putur etkazishi yoki boshqa odamlar bilan munosabatlariga zarar etkazishi mumkin. noqulay vaziyatda huquqbuzar bolani yoki o'smirni kamsitish uchun bor kuchi bilan harakat qiladi, bu jarayonga maksimal darajada e'tibor qaratadi. ko'pincha bu tajovuzkorlik nishonining tanishlari tomonidan amalga oshiriladi, bu esa vaziyatni yanada og'irlashtiradi;

– aldash, bu orqali kiberbully bola yoki o'smirning ishonchini qozonishga, undan shaxsiy yoki intim ma'lumotlarni olishga va internetda nashr etishga harakat qiladi;

– Internet-forumlar va ijtimoiy tarmoqlarda haqorat yoki haqoratdan foydalangan holda qasddan provokatsiya sifatida trolling. Trollning asosiy maqsadi jabrlanuvchini kamsitish, g'azablantirish va uni jahlini yo'qotish va haqorat qilishdir. trollar ayniqsa sezgir qurbonlarni qidirishga ko'p vaqt sarflaydi;

– baliq ovlash, bunda kiberbully aldash maqsadida o'g'irlangan fotosuratlar va boshqa shaxsiy ma'lumotlar asosida ijtimoiy tarmoqlardagi jabrlanuvchining asl profiliga mutlaqo o'xshash yangi profil yaratadi. soxta profil nomidan jabrlanuvchining barcha do'stlarini qo'shib, ularga bu haqiqatan ham to'g'ri sahifa ekanligini va oldingisi

buzilganligini yolg'on gapirishadi, ular qarz so'rash yoki jabrlanuvchi nomidan haqorat yozishlari mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Selekman Janice, Vessey Judith A. Bullying: It Isn't What It Used To Be // Pediatric Nursing. 2004. Vol. 30. № 3.
2. Бочавер, А. А. Буллинг как объект исследований и культурный феномен / А. А. Бочавер, К. Д. Хломов // Психология. – 2013. – № 3. – С. 149–159.
3. Бердышев И. Лекарство против ненависти / Илья Бердышев; семинар записала Е. Куценко // Первое сент. – 2005. – 15 марта (№ 18). – С. 3.
4. Берковец Л. Агрессия. Причины, последствия, контроль. М., 2001.-512 с.
5. Бутенко В.Н., Сидоренко О.А. Буллинг в школьной образовательной среде: опыт исследования психологических особенностей «Обидчиков» и «Жертв» // Вестник КГПУ им. В.П. Астафьева – Красноярск, 2015. 148с.
6. Газман О. С. Педагогическая поддержка детей в образовании как инновационная проблема / О. С. Газман // Новые ценности образования: десять концепций и эссе. Москва, 1995. Вып. 3. С. 58–64.

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Ibodova Gulimehr Inoyatovna
Buxoro davlat pedagogika instituti
Psixologiya kafedrası o'qituvchisi

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕНИЯ ПРАКТИЧЕСКОЙ ОЗДОРОВИТЕЛЬНОЙ ТРЕНИРОВКИ ПО ПЛАВАНИЮ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Абытова Жасмин Руслановна
Доцент, БухГУ

Аннотация.

Практическая оздоровительная тренировка по плаванию является важной частью физического воспитания студентов высших учебных заведений. Она направлена на улучшение физического состояния, развитие дыхательной и сердечно-сосудистой систем, а также укрепление опорно-двигательного аппарата. В статье рассмотрены основные этапы тренировки, структура занятий, методы обучения и индивидуальный подход. Приводятся рекомендации для преподавателей по организации тренировок с учётом уровня подготовки студентов и возможностей бассейнов. Особое внимание уделено адаптивным методам обучения и мотивации студентов к регулярным занятиям плаванием.

Цель статьи — рассмотреть методику проведения практической оздоровительной тренировки по плаванию в условиях высшего учебного заведения, её основные этапы и особенности.

Ключевые слова: Оздоровительное плавание, методика тренировки, физическая подготовка, техника плавания, студенческая аудитория.

METHODOLOGY OF CONDUCTING PRACTICAL HEALTHY SWIMMING TRAINING IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Annotation.

Practical health training in swimming is an important part of physical education of students of higher educational institutions. It is aimed at improving physical condition, developing the respiratory and cardiovascular systems, and strengthening the musculoskeletal system. The article discusses the main stages of training, the structure of classes, teaching

methods and an individual approach. Recommendations are given for teachers on organizing training taking into account the level of training of students and the capabilities of the pools. Particular attention is paid to adaptive teaching methods and motivating students to swim regularly.

AIM: The purpose of the article is to consider the methodology of conducting practical health training in swimming in a higher educational institution, its main stages and features.

Key words: Health swimming, training methods, physical training, swimming technique, student audience.

*П*лавание — это универсальный вид физической активности, который совмещает тренировочный, оздоровительный и реабилитационный эффекты. В условиях высших учебных заведений (вузов) оно может стать эффективным средством укрепления здоровья студентов, особенно в условиях низкой двигательной активности, характерной для современного общества.

Практическая оздоровительная тренировка по плаванию направлена на развитие выносливости, силы, координации движений и повышение общего тонуса организма. Она также оказывает позитивное влияние на психоэмоциональное состояние студентов, снижая уровень стресса и улучшая когнитивные способности.

Значение плавания для здоровья студентов

Физиологические аспекты

Плавание оказывает разностороннее влияние на организм:

Сердечно-сосудистая система: регулярные тренировки способствуют укреплению сердца, увеличению объёма лёгких и улучшению кровообращения.

Опорно-двигательный аппарат: благодаря разгрузке позвоночника плавание помогает предотвратить заболевания спины и суставов.

Мышечная система: развиваются основные группы мышц, включая мышцы кора.

Психологические аспекты

Плавание способствует снижению уровня тревожности, улучшению настроения и концентрации. Оно часто используется как метод борьбы с эмоциональным выгоранием и стрессом, что особенно актуально для студентов в условиях учебной нагрузки.

Оздоровительный эффект

Тренировки в воде создают минимальную нагрузку на суставы, что позволяет заниматься плаванием практически всем, независимо от уровня физической подготовки.

Методика проведения тренировок

Практическая оздоровительная тренировка по плаванию включает несколько этапов:

Подготовительный этап

Цели:

Разогреть мышцы и суставы.

Настроить студентов на активную работу.

Содержание:

Разминка на суше (5–10 минут): включает упражнения для шеи, плечевого пояса, спины, рук и ног.

Дыхательные упражнения: помогают подготовить лёгкие к работе в условиях повышенного сопротивления воды.

Основной этап

Цели:

Развитие физических качеств (выносливость, сила, скорость).

Освоение техники плавания.

Содержание:

Упражнения на развитие дыхательной выносливости (например, плавание на задержке дыхания).

Практика различных стилей плавания (кроль, брасс, плавание на спине).

Игровые элементы: для повышения интереса студентов могут использоваться игры в воде, такие как водное поло.

Специальные упражнения для укрепления мышц (например, работа с доской для плавания).

Заключительный этап

Цели:

Снижение уровня физической нагрузки.

Восстановление дыхания и сердечного ритма.

Содержание:

Заминка в воде (медленное плавание).

Упражнения на растяжку мышц.

Рефлексия: обсуждение успехов и трудностей, возникших во время занятия.

Особенности организации тренировок

Индивидуальный подход

В группе студентов могут быть значительные различия в уровне физической подготовки и умении плавать. Поэтому тренировка должна строиться с учётом индивидуальных особенностей:

Для новичков используются вспомогательные средства (доски, нудлы).

Студенты с высоким уровнем подготовки получают более сложные задания, направленные на совершенствование техники.

Безопасность

При проведении тренировок в бассейне безопасность должна быть приоритетом:

Контроль состояния воды (температура, чистота).

Обучение студентов правилам поведения в бассейне.

Присутствие инструктора, владеющего навыками спасения на воде.

Мотивация

Для поддержания интереса студентов к тренировкам важно:

Проводить занятия в игровой форме.

Организовывать соревнования и эстафеты.

Подчёркивать пользу плавания для здоровья.

Методы обучения плаванию

Пошаговый метод

Знакомство с водой: включает упражнения на привыкание к воде, такие как погружение и плавание с опорой.

Развитие техники: обучение элементам движений рук, ног и дыхания.

Сочетание движений: объединение элементов в целостную технику плавания.

Метод повторения

Многократное выполнение упражнений помогает закрепить навыки и улучшить технику.

Игровой метод

Игры и эстафеты делают процесс обучения более увлекательным и способствуют социализации студентов.

Влияние тренировок на успеваемость студентов

Исследования показывают, что регулярные занятия плаванием положительно сказываются на когнитивных функциях студентов.

Улучшение концентрации внимания и снижение стресса способствует более эффективному усвоению учебного материала.

Практические рекомендации для преподавателей

Планирование занятий: составление программы с учётом уровня подготовки студентов и возможностей бассейна.

Интеграция современных технологий: использование видеозаписей для анализа техники плавания.

Обратная связь: регулярное обсуждение успехов и проблем со студентами.

Мотивационные мероприятия: проведение тематических лекций о пользе плавания.

Таблица: Методика тренировки по плаванию

Этап тренировки	Цель	Содержание	Длительность
1. Разминка	Подготовка организма к нагрузке	- Легкие общеразвивающие упражнения на суше (растяжка, разминка суставов). - Плавание в медленном темпе.	10-15 минут
2. Основная часть	Развитие техники и выносливости	- Отработка техники плавательных стилей (кроль, брасс, баттерфляй, на спине). - Упражнения на улучшение дыхания и работы ног. - Интервальные заплывы на скорость.	30-40 минут
3. Специальные упражнения	Укрепление определенных групп мышц	- Упражнения с использованием досок, лопаток, плавательных жгутов. - Тренировка поворотов и стартов.	10-15 минут
4. Заминка	Восстановление и релаксация	- Медленное плавание для снятия напряжения. - Дыхательные упражнения в воде. - Легкие растяжки на суше.	10-15 минут
5. Анализ тренировки	Обратная связь, работа над ошибками	- Краткое обсуждение с тренером: разбор техники и результатов. - Постановка целей на следующую тренировку.	5-10 минут

Эта методика помогает эффективно развивать физические качества, улучшать технику и поддерживать оздоровительный эффект.

Заключение.

Плавание — это универсальный вид физической активности, который позволяет не только укрепить здоровье студентов, но и развить их физические и психологические качества. В условиях высших учебных

заведений тренировки по плаванию могут стать неотъемлемой частью образовательного процесса, способствуя всестороннему развитию студентов.

Эффективная организационная практическая оздоровительная тренировки требует учёта индивидуальных особенностей обучающихся, обеспечения безопасности и применения современных методов обучения. Внедрение такой методики в образовательный процесс способствует формированию культуры здорового образа жизни у молодёжи.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Ikramov A.A., Sattorov M.E. "Suzish nazariyasi va uning amaliyoti" –Buxoro-2024. "KAMOLOT" nashriyoti. 220 b.

2. Shukurov, Rahim Salimovich, Rushana Razakovna Narzullayeva, and Nodir Nuriddinovich Husenov. "The culture of a healthy lifestyle of students in the context of distance learning and its organizational and methodological features." BIO Web of Conferences. Vol. 120. EDP Sciences, 2024.

3. Иноятлов, А. Ш. "4. АШ Иноятлов Кекса ёшдаги кишилар учун соғломлаштирувчи машғулот методикасининг тажрибавий асослари: АШ Иноятлов, НН Хусенов, ШН Намозов." Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал 1 (2021): 30-43.

4. Кадиров, Рашид Хамидович, Наззора Махмудовна Орипова, and Нодир Нуриддинович Хусенов. "WAYS OF ACTIVATING INDEPENDENT WORK STUDENTS IN MODERN CONDITIONS."

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Абытова Жасмин Руслановна - Доцент, БухГУ

Orcid:0000-0002-3755-4192, suzish1989@gmail.com.

Дом 43-25, Фатхабад, Бухара, Узбекистан.

JAHON PSIXOLOGIYASIDA STRESS HOLATLARINI TADQIQ ETILISHI VA UNGA DOIR ILMIY QARASHLAR

Fayziyev Zohiddin Hasanboyevich

Qarshi davlat universiteti Psixologiya kafedrasida dotsenti

Annotatsiya.

KIRISH. Mazkur maqolada dunyo olimlari tomonidan stress fenomeni, uni keltirib chiqaruvchi omillar, uni yengish mexanizmlari to'g'risida batafsil sharg'lar keltirilgan. Shuningdek, jahonning nufuzli tashkilotlari, ilmiy tadqiqot institutlari va markazlari tomonidan stress holatini tadqiq etishga doir ilmiy-nazariy qarashlar yoritilgan.

MAQSAD: Stress teriminiga doir ilmiy qarashlarni zamonaviylashtirish, yangi ma'lumotlar bazasini shakllantirish va ularni psixologiya sohasi mutaxassislariga yetkazish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Jahonda faoliyat olib borayotgan psixologiya tashkiloti, institutlari, markazlar va xorijiy olimlarning yangi ilmiy-nazariy qarashlarini o'rganish asnosida kuzatish, intervyu, mantiqiy tahlil, qaror qabul qilish va matematik-statistik tahlildan iborat.

XULOSA: Yangi O'zbekiston taraqqiyotida psixologiya fanini rivojlantirish uchun jahon psixologiyasining zamonaviy bilimlaridan foydalanish, ularni soha ma'lumotlari bazasiga kiritish va yangi axborotlar bilan boyitish.

Kalit so'zlar: stress, stressli holatlar, stressogen omillar va boshqalar.

ИССЛЕДОВАНИЕ СТРЕССА В МИРОВОЙ ПСИХОЛОГИИ И НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К НЕМУ

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье представлены подробные сведения о феномене стресса, его провоцирующих факторах, механизмах

преодоления учеными всего мира. Также освещаются научно-теоретические взгляды на исследования стрессовых состояний авторитетными мировыми организациями, научно-исследовательскими институтами и центрами.

ЦЕЛЬ: Модернизация научных взглядов на термин стресс, формирование новой базы данных и доведение их до специалистов в области психологии.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Состоит из наблюдения, интервью, логического анализа, принятия решений и математико-статистического анализа на основе изучения новых научно-теоретических взглядов психологических организаций, институтов, центров и зарубежных ученых, действующих в мире.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Использование современных знаний мировой психологии для развития психологической науки в развитии нового Узбекистана, включение их в отраслевую базу данных и обогащение новой информатсией.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: стресс, стрессовые ситуациии, стрессогенные факторы и т. д.

RESEARCH OF STRESS CONDITIONS IN WORLD PSYCHOLOGY AND SCIENTIFIC APPROACHES TO IT

Annotation

INTRODUCTION: This article provides detailed information about the phenomenon of stress, its provoking factors, and coping mechanisms by scientists around the world. Scientific and theoretical views on the study of stress conditions by reputable international organizations, research institutes and centers are also highlighted.

AIM: Modernization of scientific views on the term stress, formation of a new database and bringing them to specialists in the field of psychology.

MATERIALS AND METHODS: It consists of observation, interviews, logical analysis, decision-making and mathematical and statistical analysis based on the study of new scientific and theoretical views of psychological organizations, institutes, centers and foreign scientists operating in the world.

CONCLUSION: The use of modern knowledge of world psychology for the development of psychological science in the development of new

Uzbekistan, their inclusion in the industry database and enrichment with new information.

KEY WORDS: stress, stressful situations, stressful factors, etc.

Stress fenomeni ilmiy-tadqiqot predmeti sifatida XIX asrning 50-60-yillarida fanda dolzarb masala tariqasida tanlanib, hozirga qadar jahon psixologiyasi fanida turli psixologik ta'limot va konsepsiyalar doirasida o'rganib kelinmoqda. Stress terminiga oid ilmiy tadqiqotlar jahonning yetakchi xalqaro tashkilotlari, ilmiy markazi va jamiyatlari hamda oliy ta'lim muassasalari, xususan, Prinston universiteti (AQSH), University of the Art (London), Edith Cowan University (Avstraliya), The SIMEER National Research Centre at the University of England (Angliya), University of Warwick (Buyuk Britaniya), University of social psychology (Polsha), Moskva davlat pedagogika va psixologiya universiteti (Rossiya Federatsiyasi), Surabaya Adi Buana Universiteti (Indonezia), Tissaidd Universiteti (Pokiston), Dikin universiteti (Avstraliya) va University of West London (Buyuk Britaniya) xodimlari tomonidan ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda.

Jahonda shaxsda stress holatining namoyon bo'lishiga doir quyidagi ilmiy natijalar olingan: talabalarning o'z ustida ishlash samaradorligini oshirishda stressning ta'sirini o'rganish (Prinston universiteti (AQSH); stressni madaniy jihatdan o'ziga xos narsa sifatida qabul qilmaslik kerakligi, aksincha, stress individual ravishda sezilishini (University of the Art (London); emotsional, fiziologik stresslarni keltirib chiqaruvchi omillar va uning belgilari aniqlangani (Edith Cowan University (Avstraliya); kishilar o'rtasida til bilish bilan bog'liq muammolar stressning eng keng tarqalgan sabablaridan biri bo'lishi aniqlangan (The SIMEER National Research Centre at the University of England (Angliya); talabalarning psixologik barqaror shakllanishi uchun stress holatiga tushmaslik va uni erta bartaraf etish texnologiyalari mavjudligi aniqlangan (University of Warwick (Buyuk Britaniya); Polshadagi o'smirlar boshidan kechirgan maktab bilan bog'liq stresslar va stressning intensivligi, o'smirlilik davrida yuqori stress reaktivligi turli xil ekologik stress omillariga ta'sir qilishning zaiflik belgisi ekanligi, o'smirlarga xos stressning yuqori darajasi va maktab muhiti, tengdoshlar va ota-onalarning munosabatlaridan kelib chiqadigan stressli ogohlantirishlar o'rtasidagi bog'liqlik o'rganilgan (University of social psychology (Polsha); uzoq vaqt davomida yuqori darajadagi stressni boshdan kechirish, ruhiy

farovonlik va ruhiy salomatlik muammolari xavfining oshishi bilan bog'liqligi, stressni kamaytirish va ruhiy farovonlikni yaxshilash uchun turli xil stress manbalari ruhiy farovonlik bilan qanday bog'liqligini va qaysi omillar stressning ruhiy farovonlikka ta'sirini bartaraf etishi mumkinligi o'rganilgan (Moskva davlat pedagogika va psixologiya universiteti (Rossiya Federatsiyasi); rahbarlarda ish yuklamasining ko'pligi, stressni keltirib chiqaruvchi faktorlar va ishxonada qo'llab-quvvatlashlarning etishmasligi tufayli stress holati vujudga kelishi tadqiq etilgan (Surabaya universiteti (Indonezia); stressning samaradorlik va kadrlar aylanmasiga ta'sirining muhimligi, stressing inson hayotining deyarli barcha sohalarida borligi, ish beruvchilarning stress bilan bog'liq muammolarni tanqidiy tahlil qilishi, yuqori darajadagi ish yuklamalari tufayli xodimlarning mehnat unumdorligini pasayishi, stressning ish unumdorligiga, boshqaruv mas'uliyatiga va yuqori stress darajasini oshirishga qanday ta'sir qilishini aniqlash (Tissaid Universiteti (Pokiston); ish bilan bog'liq stressning ish muhitidagi odamlarga sezilarli ta'siri, ayol xodimlar erkak xodimlarga qaraganda ko'proq ish bilan bog'liq stressni boshdan kechirishi, buning sababi davlat xizmatlari va kasbga oid kasblarda ko'proq ulush mavjudligi, zo'riqishlar yuqori ish yuklamasi va ish joyidagi zo'ravonlik kabi turli xil stress omillarining ta'sirdan kelib chiqishi ta'kidlangan (University of West London (Buyuk Britaniya); yetakchi va rahbar xodimlarning operatsion talablarni qanday yengishi va ularni boshqarishda stresning kuchli ta'sir qilishini, ish joyidagi stress xavfini boshqarishda menejerlarning roli, "rahbarga ishonish" va yuqori sifatli "psixologik iqlim" xodimlarning ruhiy holatiga kuchli ta'sir qilishi, ularning ishdagi stress bilan bog'liq xavf omillari ta'siridan himoya qilishini o'rgangan (Dikin universiteti (Avstraliya)).

Jahonda stress muammolari bo'yicha quyidagi ustuvor yo'nalishlarda ilmiy izlanishlar olib borilmoqda, jumladan, stressga nisbatan barqarorlikni shakllantirish, zamonaviy jamiyatda stressga qarshi kurashish, uni yengish va aniqlashga qaratilgan psixodiagnostik vositalar ishlab chiqilganligi va amaliyotga tatbiq etilishi, turli yosh davrlarida stress fenomenining ilmiy o'rganilayotganligi shular jumlasidandir. Bu borada shaxsga ta'sir etayotgan stressorlarning oldini olish, o'zini o'zi himoya qilish, stressli vaziyatlarda o'zini o'zi baholash, emotsional intellekt, stress darajalarini aniqlashning zamonaviy usullarini yaratish, shaxs faoliyatidagi stressli kechinmalarning psixokorreksion mexanizmini ishlab chiqish masalalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Faoliyatida shaxsning ko'pchiligida nimadandir xavotirlanayotganlik, qo'rqayotganlik va asabiylashayotganlik holatini ko'rishimiz mumkin. Bezovtalanish va xavfni his qilishga xos muammolarni o'rganish ko'p yillar mobaynida psixologik tadqiqotlar predmeti bo'lib kelgan. Z. Freyd fikricha, inson surunkali stress ta'siriga tushganida va o'ziga nisbatan xavfni his qilganida undagi "men" (ego) kuchli namoyon bo'ladigan xavotir bilan to'ladi. Ba'zi psixoanalitiklar haddan ziyod ko'ngilxiralikni oldindan sezishni ifodalash uchun "xavotir", "xavotirlanish" terminini qo'llaydilar. Umuman xavotirlanish deganda ham insondagi xavfni sezish xususiyatini, ham holatni tushunish mumkin. Shaxs xususiyati sifatida ko'p vaziyatlarda xavotirlanish xavf-xatar, qo'rquvni his qilishga moyillik ko'rinishida ifodalanadi[4].

Y.L. Xanin fikricha, umumiy xavotirlanish darajasi inson o'zidagi tugallanishni qanchalik yaqin his qilishi orqali yuzaga keladi va bu xususiyat o'lim qo'rquvi bilan bog'liq deb izohlaydi. Xavotirlanish holat sifatida qaralganda, odatda, vaziyatga ko'ra xavotirlanish yoki faqat maxsus vaziyatlardagina bezovtalanishni his qilish tushuniladi. Bundan tashqari, ba'zilar faqatgina favqulodda va maxsus vaziyatlardagina xavotirlanishni his qilishga moyillik bor deb qaraydi.

MDH davlati tadqiqotchilari stress tushunchasiga oydinlik kiritish yuzasidan mulohazalar bildirganlar [23, 27, 30, 50, 63, 86, 93, 98, 102, 108, 114, 153, 164]. Xususan, N.N. Danilova stress deganda "ko'p va og'ir zo'riqlashlarni boshdan o'tkazish hamda favqulodda vaziyatlarda o'ziga xos va adekvat yechim topish qobiliyati"ni tushunadi.

A.A. Baranov stressni quyidagicha ta'riflaydi – "bu psixik beqarorlikning bir ko'rinishi bo'lib, u turli stressorlar ta'siri ostida namoyon bo'ladi". Muallif stress atamasini "insonning individ, shaxs va faoliyat subyekti sifatidagi integral xususiyati" sifatida tushuntiradi va "bu xususiyat uning ichki psixofiziologik gomeostazini ta'minlab, hayotiy faoliyatdagi tashqi emotsiogen talablar ta'siriga nisbatan qulay holatga tushishiga yordam berishi"ni ta'kidlaydi. Muallifning fikriga ko'ra, stress-faoliyat natijasiga ta'sir ko'rsatuvchi va shaxsning alohida bir tizim sifatidagi konstantligini ta'minlovchi xarakteristikasi sifatida ham tushunish mumkin[6].

Amerikalik psixolog, taniqli doktor Djeyms Dobson o'z kuzatishlari asosida quyidagilarni alohida ta'kidlaydi: ayollar, agar ularga kimdir hamdard ekanligini bilsalar, stress va turli keskin tanglik vaziyatlarini bir muncha oson o'tkazadilar. U insonda asab zo'riqlashi va ruhiy xastalik

belgilarining paydo bo'lishiga olib keluvchi psixologik holatlardan birini quyidagicha izohlaydi: "...bizning hayotimizda kutgan narsalarimiz xuddi kutganimizdek bo'lib chiqmasa, bu kuchli bezovtalik va asabiylashishga sabab bo'ladi. Boshqacha aytganda, bizning ehtiyojlarimiz darajasi nihoyatda baland. Lekin hayotning xayoliy kutishlar bilan har doim ham mos kelavermasligi insonda umidsizlik, hayotdan ixlosi qaytishi, qoniqmaslik, xastalik, ruhan qiynalish, o'zini yolg'iz his qilish kabi noxush holatlarga olib keladi". Ko'pincha hayotning kutilgani bilan mos kelmasligi ayollarda o'z hayotidan qoniqmaslik, depressiya, eng xavflisi, suitsid (o'z joniga qasd qilish) kabi holatlarga ham olib keladi. Ba'zi hollarda yaqin kishisining o'limi tufayli yoki biror kasallik natijasida nogiron bo'lib qolish hollari shaxsda nihoyatda kuchli stress holatlarini keltirib chiqarishi mumkin. Bunday shaxslarda o'ta ifodalangan bezovtalik hissi, fikrlarning qashshoqlashuvi, tafakkurning buzilishi hollari kuzatiladi. A.T. Bek, G.L. Kaplan N.L. Ferbarou kabi mualliflarning ishlarida asabiy tanglikning suitsid (o'z joniga qasd qilish) bilan bog'liqlik tomonlari ko'rsatiladi. Unga ko'ra, inson o'zining eng muhim hayotiy ehtiyojlarini qondirish yo'lida to'siqqa duch kelgan va bu to'siqni o'z hayotiy tajribasiga tayanib bartaraf etish usulini topa olmagan vaziyatlarda yuzaga keladigan o'tkir emotsional holat – psixologik tanglik, deb talqin qilinadi.

Shunday qilib, psixologik tanglik tashqi sharoitlar ta'sirida inson psixikasi (ruhiyati)ga xavf solinishi tufayli ichki emotsional muvozanatning buzilishidir. Psixologik tanglik vaziyat reaksiyalarida namoyon bo'ladi. Vaziyat reaksiyalari biror og'ir vaziyatga nisbatan shakllangan muayyan emotsional holatda va bu holatga mos keluvchi xulqda namoyon bo'ladi. K. Shtengel, N. Ferbarou tomonidan ichki stresslar shaxsni suitsidga undovchi omillardan biri sifatida ko'rsatilib, bundan ichki stresslar ko'pincha keksalik davrida, ya'ni o'zga kishilar bilan aloqalar uzilgan paytda yuzaga keladi, deb xulosa chiqariladi.

XIX-asrning 60-70 yillarida tadqiqotchilar o'z diqqatini stressning psixologik mexanizmlarini o'rganishga qaratdilar, ya'ni haddan tashqari emotsional zo'riqish natijasida vujudga keladigan "stress kasalliklari" deb nomlanuvchi kasalliklarning rivojlanishida stressning ta'siri qay darajada bo'lishini o'rganishga harakat boshlandi. Ko'p sonli tadqiqotchilarning ta'kidlashicha: qachonki so'z inson haqida borar ekan, stressning asosiy sababchisi psixologik va emotsional hodisalar ekanligi kuzatiladi. Stressning rivojlanishida ularning roli shu qadar kattaki, buning isboti sifatida "emotsional yoki psixologik stress" degan tushuncha paydo bo'lganligini

ko'rishimiz mumkin. Demak, stress har doim shaxsning (yuqorida G.Selye fikrlari asosida aytilganidek, organizmning emas) psixofiziologik reaksiyasidir. Uni chaqiruvchi omillar faqatgina dastlab sanab o'tilganidek, sovuq yoki issiq, ochlik yoki og'riq, hayot uchun xavf tug'diruvchi vaziyatlar yoki sog'liqning yomonlashuvigina emas, balki ko'ngil og'rishi (ranjish, ranj-alam, ozorlanish), aybdorlik hissi, rashk, uyat kabi hislar ham bo'lishi mumkin.

Stressning paydo bo'lishi va kechishi davomida 3 ta o'zaro bog'liq bo'lgan tizimda namoyon bo'ladi[11]:

1. Stressogen voqeani baholash;
2. Voqeaning o'ziga yoki uning bahosiga fiziologik va biologik jihatdan beriladigan reaksiya;

3. Stressning sabab va oqibatlarini bartaraf etishga qaratilgan harakatlar, xulq-atvor reaksiyalari. Baholash. Eng asosiysi voqeaning qanday baholanishidir. Stress yuzaga kelishiga ta'sir etuvchi holat – sodir bo'lgan voqea yoki hodisa qanchalik adolatsiz, haddan ziyod va chidab bo'lmas darajada deb his qilinsa, stressning his qilinishi shunchalik zo'rayadi. Shuningdek, omadsizlik tajribasi, ya'ni o'zining omadsizligiga qat'iy ishonch ham stressni chaqiruvchi omillardan biri hisoblanadi. Demak, stressga nisbatan dastlabki reaksiya baholash bo'lib, bu har doim organizmning emas, shaxsning reaksiyasi bo'ladi. Stress kechishining 2-tizimidagi fiziologik va biologik reaksiyalar o'z-o'zicha emas, balki voqeaning shaxs tomonidan qabul qilinishi va baholanishi orqali beriladi. Aynan shu vaqtda ruh va tana birligi paydo bo'ladi. Ta'sir etayotgan omilning organizm uchun ham ta'siri his etiladi. 3-tizim stressning kechishida emotsional va xulq-atvor javoblaridir. Shaxs o'z xulq-atvori orqali stressni qay darajada his etayotganligini ifodalaydi. Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, stressga nisbatan shaxs tomonidan beriladigan psixologik, fiziologik va biologik javob reaksiyalari o'zaro bog'lanishda ekan. Shu bilan birgalikda ularning ortida "boshqaruv pulti" yashiringan, bu pultning "operator"i bizning hayotga va hayot talablariga bo'lgan munosabatimiz va dunyoqarashimizdir. Ba'zi mualliflar stressning yuzaga kelishida intrapsixik xususiyatlar va shaxsiy reaksiyalar o'rtasida bog'liqlik borligini ko'rsatadilar. Bularga odamovilik, aybdorlik hissi (Dj. Xenelin) kabilar bilan bog'liq ishlarni sanash mumkin.

S.V. Subbotin ham o'z tadqiqotlari asosida stress tushunchasiga izoh berishga harakat qilgan. U stressni tushuntirishda uning qismlari sifatida

emotsional holat, stressga nisbatan psixologik beqarorlik, stress-rezistentlik, frustratsion tolerantlik kabilarni sanab o'tish lozimligini ta'kidlaydi[3].

V.L. Marishuk stressni qiyin faoliyat davomida yuzaga keladigan emotsional qo'zg'alishni yengib o'tish sifatida tavsiflaydi[2].

Dj. Everli va R. Rozenfeldning fikrlariga ko'ra, ko'pgina (ichki va tashqi) qo'zg'atuvchilar (ta'sirlar)ni stressorlarga aylanishida ayni shu stimullarni mantiqiy va emotsional baholash katta rol o'ynashi, agar qo'zg'atuvchi shaxs tomonidan o'ziga nisbatan xavf-xatar yoki tahdid sifatida baholanmasa, u holda stress reaksiyasi umuman sodir bo'lmasligini qayd etadi. Shuningdek, xuddi shu zaylda stress reaksiyalarining aksariyati shaxsning o'zi tomonidan paydo qilinishi va bu reaksiyalar shaxs tomonidan qanchagacha qo'yib berilsa (imkon berilsa), shuncha vaqtgacha davom etishi haqida ta'kidlanadi.

L.A. Kitayev-Smik stressni organizmga kuchli salbiy ta'sir etuvchi kutilmagan ekstremal vaziyatlarda fiziologik va psixologik jihatdan moslashuv faolligining namoyon bo'lishi sifatida tushunadi va shu bilan birgalikda stressni bunday izohlash uni juda tor ma'noda tushunish ekanligini ham ta'kidlab o'tadi. Uning fikriga ko'ra, organizm uchun ahamiyatli bo'lgan har qanday omillarning ta'siriga nisbatan moslashuv faolligining nospetsifik ko'rinishi keng ma'noda stress deb hisoblanishi mumkin[1].

P.B. Zilberman stress tushunchasiga quyidagicha ta'rifni keltiradi: stress– bu “shaxsning integrativ xususiyati bo'lib, u shaxs psixik faoliyatining emotsional, irodaviy, intellektual va motivatsion komponentlarining o'zaro munosabatini xarakterlaydi hamda murakkab emotsional vaziyatlarda faoliyat maqsadiga yetish uchun muvaffaqiyatga erishishning optimal yo'lini tanlashga imkon beradi”[56]. Sh.Y. Melnik stressga “emotsional beqarorlik va emotsiyalarni nazorat qilish” sifatida ta'rif beradi[8].

B.X. Vardanyan stressning individual ifodalanishi va uning salbiy ko'rinishlari ko'pincha insonning o'zi va atrofdagilar hamda sodir bo'lgan favqulodda vaziyat uchun javobgarlikni o'z bo'yniga olishi yoki javobgarlik uning bo'ynidaligini anglashi bilan shuningdek, favqulodda vaziyatdagi o'zining rolini bo'rttirishi yoki psixologik ustanovkalari bilan bevosita bog'liqligini qayd etadi[39]. O.V. Ovchinnikova stressga barqarorlikni ijobiy emotsiyalarni yengib o'tish bilan bog'liq xususiyat sifatida qaraydi[7].

V.A. Bodrov stressni “shaxsning atrof-muhit va kasbiy faoliyatning ekstremal ta'siriga moslashuvi uchun zarurligi bilan xarakterlanuvchi;

individ psixikasi va organizmidagi zaxiralarning faollashishi bilan determinantlashuvchi; individning funksional holati va ishchanlik qobiliyatining ko'rsatkichlarida namoyon bo'luvchi integrativ xususiyati" sifatida ta'riflaydi [5].

Stress masalasini o'rgangan yana bir psixolog olim V.A. Ponomarenko o'z mulohazalarida, stress favqulodda vaziyatlarda oriyentirovka reaksiyasining fiziologik mexanizmlari, dominantalar, stereotiplar, operativ xotira kabilar muammoni yechishda to'siq bo'lishi, biroq "xulq-atvor harakatlarining intellektual darajasi esa axloqiy zaxiralar bilan qo'shilib o'z kasbiga, o'ziga nisbatan burch va or-nomus hissi asosida yangi anglangan maqsad – muammoni yengib o'tish va muvaffaqiyatga erishish maqsadini paydo qilishi mumkinligini ta'kidlaydi. Shuningdek, muallif, inson xulq-atvorini boshqarishning bir darajasidan ikkinchi darajasiga o'tishga tayyorlik va tezlik holatlari–psixologik barqarorlikning poydevori hisoblanishini ham ta'kidlaydi [10].

Olib borilgan tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, muammoli vaziyatlar shaxs faoliyatni bajarishdagi o'ziga xos o'ta qiyin vaziyat bo'lib, uning maxsus sharoitlari shaxsning ichki dunyosida ahamiyatli kechinmalar tarzida aks etadi, ularning korreksiyasi uchun xulq-atvor korreksiyasi kabi tashqaridan professional psixologik yordam zarur bo'ladi.

Shu mavzuga yaqin tadqiqotlar olib borgan olimlar tomonidan shaxs faoliyatidagi inqirozli, kazuqli vaziyatlarning 5 ta asosiy tipi ajratib ko'rsatgan:

- ahamiyatli munosabatdan so'ng;
- ahamiyatli natijadan so'ng;
- hal qiluvchi uchrashuv oldi (o'ta murakkab va ahamiyatli uchrashuv oldidan);
- faoliyat natijalari va, umuman, faoliyat jarayonidagi turg'un davrlar;
- shaxs faoliyati va karyerasini tugallash arafasida.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Китаев-Смык Л.А. Психология стресса. Психологическая онтопология стресса / Л.А. Китаев-Смык. - М.:Академический проспект, 2009. – 243 с.

2. Марищук В.Л. Методики психодиагностики в эмоции. Учебное пособие. –М.: Просвещение. 1990. -58 с.

3. Субботин С.В. Устойчивость к психическому стрессу как характеристики метаиндивидуальности учителя. Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / С.В. Субботин. - Пермь, 2012. - 152 с
4. Фрейд З. Психология «Я» и защитные механизмы / Пер. с англ. –М.: Педагогика-Пресс. 1993. -264 с.
5. Бодров В. А. Психологический стресс: развитие учения и современное состояние проблемы. М.: Изд-во «Институт психологии РАН». 1995. 136 с. 20.
6. Баранов А.А. Стрессоустойчивость в структуре личности и деятельности учителей высокого и низкого профессионального мастерства: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 /А.А. Баранов. - СПб., 2012. - 161 с.
7. Варданян Б.Х. Механизмы регуляции эмоциональной устойчивости //Категории, принципы и методы психологии. Психические процессы. – М. Дело, 2011. – 194 с.
8. Зильберман П.Б. Эмоциональная устойчивость оператора /П.Б. Зильберман //Очерки психологии труда оператора. - М.: Наука, 1994. -С. 138-172.
9. Китаев-Смык Л.А. Психология стресса. Психологическая онтопология стресса / Л.А. Китаев-Смык. - М.:Академический проспект, 2009. – 243 с.
10. Пономаренко В.А. Экстремальность и проблема отношения к профессиональной деятельности и в профессиональной жизнедеятельности / В.И.Пономаренко //Мир психологии. –2016. -№ 4. - С. 38-46.
11. Селье Г. Стресс без дистресса. –М.: Прогресс. 1999. -134с.

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Fayziev Zohiddin Hasanboevich, (dotsent)

Manzil: O'zbekiston, 200100, Qashqadaryo, Ko'chabog'-17

OSIYO XALQARO UNIVERSITETI AXBOROTNOMASI Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 5-son (2024-yil, oktabr) Jurnal 2024-yildan chiqa boshlagan	Jurnal oliy o‘quv yurtlarining professor-o‘qituvchilari, ilmiy tadqiqotchilar, ilmiy xodimlar, magistrantlar, talabalar, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari hamda maktab o‘qituvchilari, shuningdek, keng ommaga mo‘ljallangan. Jurnalda nazariy, ilmiy-metodik, muammoli maqolalar, fan va texnikaga oid yangiliklar, turli xabarlar chop etiladi. Orginal maket uchun mas’ul: Mirshod SATTOROV Maqolalarni qabul qiluvchi: Ziyodullo ELOV	Jurnal tahririyat kompyuterida sahifalandi. Chop etish sifati uchun bosmaxona javobgar. Bosishga ruxsat etildi 28.11.2024 Tezkor bosma usulda bosildi. Adadi – 19,8 nusxa Buyurtma № 8 Bahosi kelishilgan narxda. “BUXORO DETERMINANTI” MCHJ bosmaxonasida chop etildi. Bosmaxona manzili: Buxoro shahri Namozgoh ko‘chasi 24-uy.

Eslatma: Jurnal “OSIYO XALQARO UNIVERSITETI” MCHJ va “BUXORO DETERMINANTI” MCHJ Kamolot nashriyoti tasarrufidadir.

Jurnaldan ko‘chirib bosish tahririyatning roziligi bilan amalga oshiriladi!

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI PREZIDENTI ADMINISTRATSİYASI HUZURIDAGI
AXBOROT VA OMMAVIY KOMMUNIKATSİYALAR AGENTLIGI

ГУВОХНОМА

№ 250649

"BUXORO DETERMINANTI" MAS'ULIYATI CHEKLANGAN JAMIYAT

Оммовий ахборот воситаси давлат рўйхатидан ўтказилганлиги тўғрисидаги
гувоҳнома

ЛИЦЕНЗИЯ РЕЕСТРИ БЎЙИЧА ТАРТИБ РАҚАМИ
C:5669527

СТИР (СОЛІК ТЎЛОВЧИНИНГ ИДЕНТИФИКАЦИОН РАҚАМИ)
309343334

АМАЛ ҚИЛИШ МУДДАТИ
04.04.2024дан - чексиз

ЖОЙЛАШГАН МАНЗИЛИ (ПОЧТА МАНЗИЛИ)
Бухоро вилояти, Бухоро шаҳри, Намозгоҳ, д/м 24

ВАКОЛАТЛИ ОРГАН
Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий
коммуникациялар агентлиги

04.04.2024 14:09
ТАҚДИМ ЭТИЛГАН САНА

Гувohnома № 250649

Фаолият тури

Оммовий ахборот воситаси сифатида фаолиятни амалга ошириш

Қўшимча маълумотлар

Қўшимча маълумотлар

Оммовий ахборот воситасининг номи	Оммовий ахборот воситасининг тили	Оммовий ахборот воситасининг тури
OSIYO XALQARO UNIVERSITETI AXBOROTNOMASI	O'zbek, rus, ingliz, turk tillari	Журнал

ТАРҚАТИЛИШ ХУДУДИ ВА ШАКЛИ

Тарқатилиш хуудиди ва шакли	Хууд	Тарқатилиш шакли
Республика миқёсида		Онлайн

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi
huzuridagi axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
2024-yil 04-aprel №25-0649-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TATLIM, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI HUZURIDAGI
OLIV ATTESTATSIYA
KOMISSIYASI

100047, Toshkent sh. Y. Gulomov ko'chasi, 70
Tel.: (71) 233-2843. Fax: (71) 233-6647
E-mail: info@oak.uz https://oak.uz

SUPREME ATTESTATION
COMMISSION
AT THE MINISTRY OF HIGHER
EDUCATION, SCIENCE AND INNOVATIONS
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

70, Y. Gulomov str., Tashkent, 100047
Tel.: (71) 233-2843. Fax: (71) 233-6647
e-mail: info@oak.uz https://oak.uz

№1-07/2502 "28" 08 2024 y.

Осиё халқаро университетига

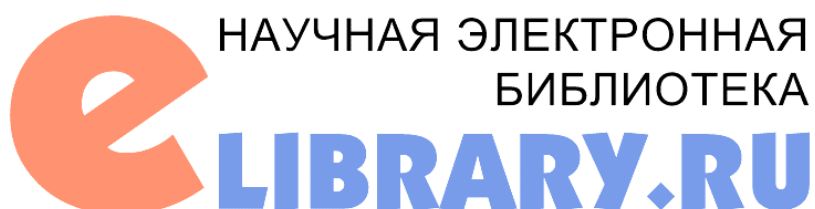
Олий аттестация комиссияси Осиё халқаро университетининг мурожаатига (08.08.2024 й., №01-563) кўра ОАК Раёсатининг 2024 йил 28 августдаги 360/5-сон қарорига мувофиқ педагогика ва психология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) ва фан доктори (DSc) илмий даражасига талабгорларнинг диссертация ишлари юзасидан диссертациялари асосий илмий натижаларини chop etish tavsiya etilgan миллий илмий нашрлар рўйхатига "Осиё халқаро университети ахборотномаси" илмий-назарий ва методик журнали (<http://scientificjournal.uz>) кiritilganligini маълум қилади.

Изох: Педагогик технологиялар ва психологик тадқиқотлар (23.08.2024 й., №8) бўйича эксперт кенгаши ташниси; ОАК Тўғри-қонда комиссияси қарори (27.08.2024 й., №8/23); ОАК Раёсатининг қарори (28.08.2024 й., №360/5).

Бош илмий котиб А.А.Шермухамедов

Издирис: Т.И.Маматмусаев

Jurnal O'zbekiston Respublikasi OAK
Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360-son
qaroriga asosan pedagogika, psixologiya,
fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan
doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning
dissertatsiya ishlari yuzasidan "Dissertatsiyalar
asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya
etilgan ilmiy nashrlar ro'yxati" ga kiritilgan.

<https://scientificjournal.uz/>

ISSN 3030-3796